



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

**Ελεγκτικοί Μηχανισμοί, Διεθνή Πρότυπα Ελέγχου (ΔΠΕ) και
Εταιρική Συμμόρφωση: Εμπειρική διερεύνηση της Αγοράς
Ελεγκτικών Υπηρεσιών ως προς την Απορρύθμιση, τις Κρίσεις και
τα Κριτήρια Επιλογής Ορκωτού Ελεγκτή-Λογιστή**

**Audit Mechanisms, International Standards on Auditing (ISAs), and
Corporate Compliance: Empirical Evidence on Audit Market
Deregulation, Crises, and Auditor Choice Determinants**

ΜΑΡΙΟΣ Β. ΦΑΣΟΥΛΑΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΠΡΕΒΕΖΑ ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2026

Άδεια Χρήσης Ψηφιακού Αρχείου

Η παρούσα διδακτορική διατριβή διατίθεται αποκλειστικά για μη εμπορική χρήση. Επιτρέπεται η αποθήκευση, αναπαραγωγή και διανομή της, εξ ολοκλήρου ή τμηματικά, για εκπαιδευτικούς ή ερευνητικούς σκοπούς, υπό την προϋπόθεση ότι αναφέρεται η πηγή και διατηρείται το παρόν σημείωμα. Απαγορεύεται η χρήση της για εμπορικούς σκοπούς χωρίς την προηγούμενη έγγραφη άδεια του συγγραφέα.

© 2026 Μάριος Φασούλας. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

**Ελεγκτικοί Μηχανισμοί, Διεθνή Πρότυπα Ελέγχου (ΔΠΕ) και
Εταιρική Συμμόρφωση: Εμπειρική διερεύνηση της Αγοράς
Ελεγκτικών Υπηρεσιών ως προς την Απορρύθμιση, τις Κρίσεις και
τα Κριτήρια Επιλογής Ορκωτού Ελεγκτή-Λογιστή**

**Audit Mechanisms, International Standards on Auditing (ISAs), and
Corporate Compliance: Empirical Evidence on Audit Market
Deregulation, Crises, and Auditor Choice Determinants**

ΜΑΡΙΟΣ Β. ΦΑΣΟΥΛΑΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΠΡΕΒΕΖΑ ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2026

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το **Τμήμα Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής** της **Σχολής Οικονομικών και Διοικητικών Επιστημών** του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων δεν υποδηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα Ν.5343/32, άρθρο 202, παράγραφος 2.

Διδακτορική διατριβή

Ελεγκτικοί Μηχανισμοί, Διεθνή Πρότυπα Ελέγχου (ΔΠΕ) και Εταιρική Συμμόρφωση: Εμπειρική διερεύνηση της Αγοράς Ελεγκτικών Υπηρεσιών ως προς την Απορρύθμιση, τις Κρίσεις και τα Κριτήρια Επιλογής Ορκωτού Ελεγκτή-Λογιστή.

Μάριος Φασούλας

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

Χύτης Ευάγγελος, Καθηγητής (επιβλέπων)

Τμήμα Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής, Σχολή Οικονομικών και Διοικητικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Φύλος Ιωάννης, Καθηγητής

Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης, Σχολή Επιστημών Οικονομίας και Δημόσιας

Διοίκησης, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Κιτσαντάς Θωμάς, Επίκουρος Καθηγητής

Τμήμα Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής, Σχολή Οικονομικών και Διοικητικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Επταμελής Εξεταστική Επιτροπή

1. Χύτης Ευάγγελος, Καθηγητής

Τμήμα Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής, Σχολή Οικονομικών και Διοικητικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

2. Φύλος Ιωάννης, Καθηγητής

Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης, Σχολή Επιστημών Οικονομίας και Δημόσιας Διοίκησης, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

3. Καραμάνης Κωνσταντίνος, Καθηγητής

Τμήμα Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής, Σχολή Οικονομικών και Διοικητικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

4. Συμεωνίδης Σπυρίδων, Καθηγητής

Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Σχολή Οικονομικών και Διοικητικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

5. Λιάπης Κωνσταντίνος, Καθηγητής

Τμήμα Τοπικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Σχολή Οικονομικών και Διοικητικών Επιστημών, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

6. Νεραντζίδης Μιχαήλ, Αναπληρωτής Καθηγητής

Τμήμα Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής, Σχολή Οικονομικών και Διοικητικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

7. Κιτσαντάς Θωμάς, Επίκουρος Καθηγητής

Τμήμα Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής, Σχολή Οικονομικών και Διοικητικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Λίστα Δημοσιεύσεων και συνεισφορά

A. Δημοσιεύσεις σε διεθνή επιστημονικά περιοδικά με σύστημα Κριτών.

1. Fasoulas, M., & Chytis, E. (2025). The effect of audit market deregulation on audit competition and quality. *Accounting and Management Information Systems*, 24(1), 5-25, DOI: <http://dx.doi.org/10.24818/jamis.2025.01001>.
2. Fasoulas, M., Chytis, E., Lekarakou, E., & Tasios, S. (2024). Auditor choice, board of directors 'characteristics and ownership structure: evidence from Greece. *Journal of Governance and Regulation*, 13(1), 147-159, <https://doi.org/10.22495/jgrv13i1art13>.
3. Chytis, E., Fasoulas, M., Tasios, S., & Nerantzidis, M. (2023). CPA's perception (s) regarding the COVID-19 crisis: A questionnaire development and validation. *Journal of Accounting and Taxation*, 15(3), 88-100, <https://doi.org/10.5897/JAT2023.0568>.

B. Συμμέτοχή σε πρακτικά Διεθνών Επιστημονικών Συνεδρίων (μετά από κρίση):

1. "The effect of audit market deregulation on audit competition and quality". Proceedings of the 17th Annual Conference of the EuroMed Academy of Business, Pisa, Italy ISBNQ 978-9925-628-01-8, pp. 1139.
2. "Auditor choice and corporate governance mechanisms: A study of listed companies on the Athens Stock Exchange". In K. M. Hogan, & A. Kostyuk (Eds.), *Corporate governance: Fundamental and challenging issues in scholarly research*, 2021 (pp. 51–54). <https://doi.org/10.22495/cgfcisrp7>.
3. "The Value Relevance of external dividend financing – A Cash Flow Approach: Evidence from the Athens Stock Exchange". Proceedings of the 16th International Conference on Enterprise, Systems, in Accounting, Logistics and Management (16th ICESALM), Chania, Greece ISBN: 978-960-287-157-7, pp.95-111.

Γ. Δημοσιεύσεις σε Οικονομικά Περιοδικά

Φασούλας Μ., Χύτης Ε. και Τάσιος Σ. (2021). Η επίπτωση της πανδημίας στο ελεγκτικό επάγγελμα - Πρώτα αποτελέσματα. *Accountancy Greece*, τεύχος 42

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες προς τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κύριο Ευάγγελο Χύτη, για την πολύτιμη συμβολή του και την αμέριστη υποστήριξή του καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας εργασίας. Η ολοκλήρωσή της δεν θα ήταν εφικτή χωρίς την καθοδήγησή του, καθώς οι επιστημονικές του γνώσεις, οι εύστοχες παρατηρήσεις του και η διαρκής ενθάρρυνσή του υπήρξαν καθοριστικής σημασίας.

Επιπροσθέτως, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τους κυρίους Φίλο Ιωάννη, Σωτηρόπουλο Ιωάννη και Κιτσαντά Θωμά, μέλη της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής, για τις καίριες επισημάνσεις και τις ουσιαστικές υποδείξεις τους, οι οποίες συνέβαλαν σημαντικά στη βελτίωση της παρούσας έρευνας.

Τέλος, αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω τον κύριο Μιχαήλ Νεραντζίδη, την κυρία Αικατερίνη Λεκαράκου, καθώς και τον κύριο Τάσιο Στέργιο, για τις γόνιμες επιστημονικές συζητήσεις, την ανταλλαγή απόψεων και τη συμβολή τους τόσο στην ερευνητική διαδικασία όσο και στη διάχυση των αποτελεσμάτων.

Περίληψη

Η παρούσα διδακτορική διατριβή διερευνά τον δυναμικό μετασχηματισμό της αγοράς των ελεγκτικών υπηρεσιών από Ορκωτούς Ελεγκτές-Λογιστές (ΟΕΛ), υπό το πρίσμα της αλληλεπίδρασης ρυθμιστικών μεταβολών, παγκόσμιων κρίσεων και εταιρικής δομής και στρατηγικής.

Η διατριβή διαρθρώνεται σε πέντε κεφάλαια. Το πρώτο και το πέμπτο κεφάλαιο συγκροτούν το εισαγωγικό και το συμπερασματικό πλαίσιο της έρευνας, ενώ τα κεφάλαια δεύτερο, τρίτο και τέταρτο περιλαμβάνουν τρεις αυτοτελείς, αλλά θεματικά αλληλένδετες, ερευνητικές μελέτες.

Το δεύτερο κεφάλαιο επικεντρώνεται στην μελέτη του φαινομένου της απορρύθμισης της αγοράς των ελεγκτικών υπηρεσιών, εξετάζοντας πως η απελευθέρωση των αμοιβών του εξωτερικού ελέγχου στην Ελλάδα, επηρέασε την ποιότητα του ελέγχου. Τα ευρήματα της έρευνας καταδεικνύουν ότι η απελευθέρωση της αγοράς επηρέασε αρνητικά την ποιότητα των ελεγκτικών αναφορών.

Το τρίτο κεφάλαιο μελετά τον τρόπο με τον οποίο εξωγενείς κρίσεις επηρεάζουν την αγορά ελεγκτικών υπηρεσιών και τους Ορκωτούς Ελεγκτές-Λογιστές, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο η επίδραση αυτή μπορεί να καταγραφεί και να αποτιμηθεί αξιόπιστα. Στο πλαίσιο αυτό αναπτύχθηκε και επικυρώθηκε ένα ειδικό ερευνητικό ερωτηματολόγιο, με σκοπό τη μελέτη των επιπτώσεων της υγειονομικής κρίσης (COVID-19). Η ανάλυση των απαντήσεων, ανέδειξε ότι το εργασιακό και οργανωτικό περιβάλλον, καθώς και ο σχεδιασμός του εξωτερικού ελέγχου, εξηγούν το μεγαλύτερο μέρος της επίδρασης της πανδημίας στην Ελλάδα.

Το τέταρτο κεφάλαιο διερευνά τους εταιρικούς παράγοντες που υπεισέρχονται στην επιλογή Ορκωτού Ελεγκτή – Λογιστή. Μέσω της ανάλυσης αντιπροσωπευτικού δείγματος εισηγμένων εταιρειών στο Χρηματιστήριο Αθηνών, εξετάζεται η επίδραση των μηχανισμών εταιρικής διακυβέρνησης στην επιλογή ανεξάρτητου ελεγκτή. Τα αποτελέσματα της μελέτης καταδεικνύουν ότι οι μηχανισμοί εταιρικής διακυβέρνησης ασκούν σημαντική επίδραση στην επιλογή Ορκωτού Ελεγκτή – Λογιστή από τις επιχειρήσεις.

Συνδυάζοντας τη Θεωρία της Αντιπροσώπευσης, τη Θεσμική Θεωρία, τη Θεωρία της Σηματοδότησης και τη Θεωρία του Ανταγωνισμού, η διατριβή προσφέρει ένα

ολοκληρωμένο πλαίσιο κατανόησης του μετασχηματισμού της αγοράς ελεγκτικών υπηρεσιών και του επαγγέλματος του Ορκωτού Ελεγκτή – Λογιστή υπό την επίδραση αλλαγών στο θεσμικό και ρυθμιστικό πλαίσιο, εξωγενών κρίσεων και παραγόντων εταιρικής διακυβέρνησης. Η μεθοδολογία και τα ευρήματα της έρευνας μπορούν να αξιοποιηθούν από Ορκωτούς Ελεγκτές – Λογιστές, ελεγκτικές εταιρείες και Εποπτικές-Ρυθμιστικές αρχές, προκειμένου να ενισχυθεί η αποτελεσματικότητα του ελεγκτικού μηχανισμού σε συνθήκες μελλοντικών κρίσεων.

Λέξεις-κλειδιά: Ποιότητα ελέγχου, Απορρύθμιση αγοράς ελεγκτικών υπηρεσιών, Επιλογή Ορκωτού Ελεγκτή – Λογιστή, Εταιρική διακυβέρνηση, Πανδημία COVID-19, Θεωρία της Αντιπροσώπευσης, Θεσμική Θεωρία, Ελεγκτικό επάγγελμα

Abstract

This doctoral dissertation investigates the dynamic transformation of the market for audit services provided by Certified Public Auditors and Accountants, through the interaction of regulatory changes, global crises, and corporate structure and strategy.

The dissertation is structured into five chapters. The first and fifth chapters constitute the introductory and concluding framework of the research, while Chapters Two, Three, and Four comprise three distinct yet thematically interconnected research studies presented in essay format.

The second chapter focuses on the phenomenon of deregulation in the audit services market, examining how the liberalization of external audit fees in Greece affected audit quality. The findings of the study indicate that market liberalization negatively affected the quality of audit reporting.

The third chapter examines the manner in which exogenous crises affect the audit services market and Certified Public Accountants and Auditors, as well as the way in which such effects can be reliably recorded and assessed. Within this framework, a specialized research questionnaire was developed and validated in order to investigate the impact of the COVID-19 health crisis. The analysis of the responses revealed that the working and organizational environment, together with audit planning procedures, explain the largest part of the pandemic's impact in Greece.

The fourth chapter investigates the corporate determinants influencing the selection of Certified Public Accountants. Through the analysis of a representative sample of companies listed on the Athens Stock Exchange, the study examines the effect of corporate governance mechanisms on the selection of independent auditors. The findings demonstrate that corporate governance mechanisms exert a significant influence on the selection of Certified Public Accountants by firms.

By integrating Agency Theory, Institutional Theory, Signaling Theory, and Competition Theory, the dissertation provides a comprehensive framework for understanding the transformation of the audit services market and the auditing profession under the influence of changes in the institutional and regulatory environment, exogenous crises, and corporate governance factors. The methodology and findings of the research may be utilized by Certified Public Auditors and

Accountants, audit firms, and supervisory and regulatory authorities in order to enhance the effectiveness of the audit mechanism under conditions of future crises.

Keywords: Audit quality; Audit market deregulation; Auditor choice; Corporate governance; COVID-19; Agency theory; Institutional theory; Auditing profession .

Περιεχόμενα

Λίστα Δημοσιεύσεων και συνεισφορά	vii
Ευχαριστίες	viii
Περίληψη	ix
Abstract	xi
Κατάλογος Ακρωνύμων και Συντομεύσεων.....	20
1. Εισαγωγή.....	22
1.1 Πλαίσιο Χρηματοοικονομικών αναφορών και Οικονομικές Καταστάσεις. 22	
1.1.1 Το Ελληνικό θεσμικό πλαίσιο Χρηματοοικονομικής Αναφοράς	23
1.1.2 Συσχετισμός μεγέθους οντοτήτων με υποχρεώσεις επί των οικονομικών καταστάσεων.....	24
1.2 Το επάγγελμα και ο ρόλος του Ορκωτού Ελεγκτή Λογιστή (ΟΕΛ)	26
1.2.1 Η έννοια της ελεγκτικής	26
1.2.2 Σκοπός και σημαντικότητα του ελέγχου.....	26
1.2.3 Ελεγκτική εργασία	28
1.2.3.1 Αποδοχή της ανάθεσης ελέγχου	28
1.2.3.2 Σχεδιασμός ελέγχου	29
1.2.3.3 Αντιμετώπιση εντοπισμένων κινδύνων	29
1.2.3.4 Ελεγκτική Αναφορά.....	30
1.2.4 Ανεξαρτησία του ελεγκτή	31
1.2.4.1 Η σημαντικότητα του πελάτη	33
1.2.4.2 Παροχή μη ελεγκτικών υπηρεσιών από τον ελεγκτή στον ελεγχόμενο	34
1.2.4.3 Διάρκεια θητείας του ορκωτού ελεγκτή λογιστή.....	35
1.2.4.4 Σχέση και Δεσμοί ελεγχόμενου με ελεγκτή.....	36
1.2.4.5 Τα χαρακτηριστικά του ελεγκτή	36

1.3	Το ελεγκτικό οικοσύστημα και η μεταβλητότητά του.....	37
1.4	Θεωρητικό πλαίσιο	38
1.4.1	Η Θεωρία της αντιπροσώπευσης	38
1.4.2	Η Θεσμική θεωρία	40
1.4.3	Η Θεωρία της σηματοδότησης.....	42
1.4.4	Ανταγωνισμός και δομή της ελεγκτικής αγοράς	43
1.5	Ερευνητικά ερωτήματα.....	44
1.6	Συνοπτική παρουσίαση της έρευνας.....	44
1.7	Η συνεισφορά της έρευνας	46
1.8	Η Δομή της Διατριβής	48
2.	Απορρύθμιση της ελεγκτικής αγοράς και οι επιπτώσεις της στην ποιότητα ελέγχου. 50	
2.1	Ποιότητα ελέγχου	50
2.1.1	Μέτρα της ποιότητας του ελέγχου	53
2.1.1.1	Διαφοροποιήσεις του υποδείγματος Jones.....	57
2.1.1.2	Το κεφάλαιο κίνησης (working capital) ως μέτρο υπολογισμού ποιότητας ελέγχου	59
2.1.1.3	Λοιπά μέτρα της ποιότητας του ελέγχου	60
2.1.1.4	Ανεξάρτητες μεταβλητές στην ποιότητα του ελέγχου.....	61
2.2	Το ελεγκτικό επάγγελμα στην Ελλάδα	61
2.2.1	Ιστορική αναδρομή	61
2.2.2	Στατιστικά του ελεγκτικού κλάδου στην Ελλάδα.....	63
2.3	Μεταρρυθμίσεις του ελεγκτικού επαγγέλματος	64
2.3.1	Ο νόμος Sarbanes–Oxley (SOX)	64
2.3.2	Μεταρρυθμίσεις επί των αμοιβών ελέγχου.....	66
2.3.3	Η Ελληνική Μεταρρύθμιση.....	68

2.4	Η επίδραση της απορρύθμισης της ελληνικής αγοράς ελεγκτικών υπηρεσιών στον ανταγωνισμό και την ποιότητα του ελέγχου.	69
2.4.1	Βιβλιογραφική ανασκόπηση.	71
2.4.2	Ερευνητική μεθοδολογία.	78
2.4.2.1	Δείγμα	79
2.4.2.2	Διαμόρφωση ερευνητικού υποδείγματος.....	82
2.4.2.2.1	Εξαρτημένη μεταβλητή.....	82
2.4.2.2.2	Ανεξάρτητες μεταβλητές	84
2.4.2.2.3	Η εξίσωση του ερευνητικού υποδείγματος.....	86
2.4.3	Οικονομετρικά Αποτελέσματα	87
2.4.3.1	Περιγραφική στατιστική	87
2.4.3.2	Αποτελέσματα παλινδρόμησης.....	90
2.4.3.3	Έλεγχοι ανθεκτικότητας (robustness checks)	91
2.4.3.4	Λοιποί υπολογισμοί	94
2.4.3.4.1	Ελεγκτικές Εταιρείες (Big4) και ποιότητα ελέγχου.....	94
2.4.3.4.2	Αλλαγή ελεγκτικής εταιρείας και ποιότητα ελέγχου	96
2.4.4	Σύνοψη δευτέρου κεφαλαίου	97
3.	Η Επίδραση της Πανδημίας COVID-19 στο Ελεγκτικό Επάγγελμα.....	100
3.1	Η υγειονομική κρίση του COVID-19	100
3.2	Υγειονομική κρίση και το επάγγελμα του Ορκωτού Ελεγκτή - Λογιστή..	101
3.3	Ανάπτυξη και επικύρωση του ερωτηματολογίου	103
3.3.1	Προβλήματα και προκλήσεις κατά την διάρκεια της πανδημίας.....	103
3.3.2	Μεθοδολογία.....	107
3.3.3	Δείγμα	110
3.3.4	Αποτελέσματα.....	111
3.3.4.1	Περιγραφική στατιστική	111

3.3.4.2	Ασυμμετρία (skewness) και κύρτωση (kurtosis)	114
3.3.4.3	Έλεγχος Αξιοπιστίας.....	115
3.3.4.4	Παραγοντική ανάλυση (Factor Analysis)	116
3.3.5	Σχολιασμός αποτελεσμάτων	120
3.3.5.1	Εργασιακό και οργανωσιακό περιβάλλον (Work and Organizational Environment)	121
3.3.5.2	Σχεδιασμός ελέγχου (Audit Planning)	122
3.3.5.3	Αντιμετώπιση εντοπισμένων κινδύνων (Field work)	122
3.3.5.4	Έκθεση ελέγχου (Audit Report)	124
3.3.6	Σύνοψη τρίτου κεφαλαίου	124
3.4	Απαντήσεις Ορκωτών Ελεγκτών-Λογιστών επί του ερωτηματολογίου....	125
3.4.1	Δημογραφικά χαρακτηριστικά.....	125
3.4.2	Περιβάλλον εργασίας και αντίδραση ελεγκτικής εταιρείας στην πανδημία. 126	
3.4.2.1	Ελεγκτική εταιρία και αντιμετώπιση της πανδημίας :	127
3.4.3	Η αντίδραση των ελεγχόμενων στην πανδημία.	133
3.4.4	Σύνοψη τρίτου κεφαλαίου	134
4.	Προσδιοριστικοί Παράγοντες Επιλογής Ορκωτού Ελεγκτή Λογιστή.....	136
4.1	Η επιλογή του ελεγκτή.....	136
4.1.1	Η διαφορά μεταξύ Big 4 και λοιπών ελεγκτικών εταιρειών.....	139
4.1.2	Εταιρική διακυβέρνηση και επιλογή ορκωτού ελεγκτή λογιστή.	140
4.1.3	Οι ιδιαιτερότητες της ελληνικής επικράτειας σε σχέση με τις λοιπές ευρωπαϊκές οικονομίες σε θέματα εταιρικής διακυβέρνησης.	141
4.2	Επισκόπηση βιβλιογραφίας και ανάπτυξη ερευνητικών υποθέσεων	144
4.2.1	Διοικητικό Συμβούλιο και Επιτροπή Ελέγχου.....	147
4.2.1.1	Το Μέγεθος του Διοικητικού Συμβουλίου	148

4.2.1.2	Η Ανεξαρτησία του Διοικητικού Συμβουλίου	149
4.2.2	Μετοχική σύνθεση και ιδιοκτησία.....	151
4.2.2.1	Οικογενειακή ιδιοκτησία	153
4.2.2.2	Θεσμική ιδιοκτησία	155
4.2.2.3	Κρατική ιδιοκτησία.....	157
4.2.3	Ποικιλομορφία Διοικητικού Συμβουλίου και Επιτροπής Ελέγχου	158
4.2.4	Μεταβλητές ελέγχου.....	161
4.3	Μεθοδολογία έρευνας.....	163
4.3.1	Δείγμα	163
4.3.2	Υπόδειγμα και μεταβλητές	164
4.4	Αποτελέσματα.....	165
4.4.1	Περιγραφική Στατιστική	165
4.4.2	Συσχετίσεις	168
4.4.3	Αποτελέσματα παλινδρόμησης.....	169
4.5	Σύνοψη τέταρτου κεφαλαίου	171
5.	Σύνθεση και τελικά συμπεράσματα.....	173
5.1	Σύνοψη των ευρημάτων – Απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα	173
5.2	Ερευνητικά ερωτήματα.....	173
5.3	Μεθοδολογική προσέγγιση.....	174
5.4	Σύνοψη Ευρημάτων	175
5.5	Συνεισφορά διατριβής.....	176
5.6	Περιορισμοί της έρευνας	178
5.7	Προτάσεις για μελλοντική έρευνα	179
	Βιβλιογραφία	182
	Ευρετήριο Πινάκων	204

Ευρετήριο Εικόνων	205
Ευρετήριο Εξισώσεων	206
Παραρτήματα	207

Κατάλογος Ακρωνύμων και Συντομεύσεων

Αγγλικά Ακρωνύμια

Ακρωνύμιο Ανάπτυξη

ABHW	Abnormal Working Capital Accruals
ACA	Association of the Institute of Chartered Accountants
ACCA	Association of Chartered Certified Accountants
ASE	Athens Stock Exchange
Big 4	Deloitte, Ernst & Young (EY), KPMG, PricewaterhouseCoopers (PwC)
CEAOB	Committee of European Auditing Oversight Bodies
CFO	Cash Flow from Operations
CNDCEC	National Council of Chartered Accountants and Accounting Experts (Italy)
COVID-19	Coronavirus Disease 2019
CPA	Certified Public Accountant
DiD	Difference-in-Differences
IAASB	International Auditing and Assurance Standards Board
IAS	International Accounting Standards
IBR/IRE	Institute of Company Auditors (Belgium)
IFAC	International Federation of Accountants
IFRS	International Financial Reporting Standards
IOSCO	International Organization of Securities Commissions
ISA	International Standard of Auditing
KAM	Key Audit Matters
KMO	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy
PCAOB	Public Company Accounting Oversight Board
ROA	Return on Assets
SEC	Securities and Exchange Commission
SOX	Sarbanes–Oxley Act
USGAAP	United States Generally Accepted Accounting Principles

Ελληνικά Ακρωνύμια

Ακρωνύμιο Ανάπτυξη

ΔΠΕ Διεθνή Πρότυπα Ελέγχου

ΔΣ Διοικητικό Συμβούλιο

Ε.Ε. Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΛΤΕ Επιτροπή Λογιστικής Τυποποίησης και Ελέγχων

Η.Π.Α. Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

Ν.Π.Δ.Δ. Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου

ΟΕΛ Ορκωτός Ελεγκτής Λογιστής

ΣΟΕΛ Σώμα Ορκωτών Ελεγκτών Λογιστών

Φ.Ε.Κ. Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως

1. Εισαγωγή

1.1 Πλαίσιο Χρηματοοικονομικών αναφορών και Οικονομικές Καταστάσεις.

Το πλαίσιο μιας χρηματοοικονομικής αναφοράς αναφέρεται σε ένα σύνολο από κανόνες, πρότυπα και μεθόδους που έχουν ως σκοπό την ενιαία απεικόνιση ίδιων συναλλαγών και υπολοίπων λογαριασμών. Σκοπός των χρηματοοικονομικών πλαισίων χρηματοοικονομικής αναφοράς είναι να εξασφαλίσουν την συγκρισιμότητα και την αξιοπιστία των χρηματοοικονομικών καταστάσεων, ώστε οι χρήστες αυτών να μπορούν να τις χρησιμοποιήσουν ως μέσο άντλησης πληροφοριών κατά την διαδικασία λήψης των οικονομικών τους αποφάσεων. Χρήστες των οικονομικών καταστάσεων μπορεί να είναι φυσικά ή νομικά πρόσωπα, τα οποία συμπεριλαμβάνουν, ενδεικτικά και όχι περιοριστικά, τους φορείς της οντότητας (μέτοχοι, εταίροι κτλ.) που εκδίδει τις καταστάσεις, το απασχολούμενο προσωπικό της, τους προμηθευτές της, τους πελάτες της, ενδεχόμενους επενδυτές, τράπεζες, κ.α.

Οι οικονομικές καταστάσεις παρουσιάζουν την οικονομική θέση μιας οντότητας, καθώς επίσης και την χρηματοοικονομική της επίδοση και τις ταμειακές της ροές για μια δεδομένη χρονική περίοδο. Παρέχουν σημαντικές πληροφορίες για την οικονομική ευρωστία, απόδοση και διάρθρωση της οντότητας καθώς επίσης και μη ποσοτικοποιημένες πληροφορίες στο προσάρτημα τους.

Ανά τον κόσμο υπάρχουν πολλά πλαίσια Χρηματοοικονομικής Αναφοράς . Τα πιο γνωστά από αυτά είναι τα Διεθνή Πρότυπα Χρηματοοικονομικής Αναφοράς (IFRS) και οι Γενικά Αποδεκτές Λογιστικές Αρχές των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής (USGAAP). Τα IFRS επινοήθηκαν σε μια προσπάθεια δημιουργίας ενός παγκοσμίου πλαισίου χρηματοοικονομικής αναφοράς που θα διασφάλιζε ότι οι οικονομικές καταστάσεις των οντοτήτων θα συντάσσονται με κοινούς κανόνες. Αυτό θα είχε ως αποτέλεσμα να μπορούν οι οικονομικές καταστάσεις της υφηλίου να είναι συγκρίσιμες και να διευκολύνουν τις οικονομικές αποφάσεις των χρηστών. Την 19/1/2025 τα IFRS χρησιμοποιούνται από 168 χώρες (IFRS Foundation, 2025), ενώ γίνονται προσπάθειες να ολοκληρωθεί η παγκόσμια υιοθέτηση τους.

1.1.1 Το Ελληνικό θεσμικό πλαίσιο Χρηματοοικονομικής Αναφοράς

Εντός της Ελληνικής επικράτειας χρησιμοποιούνται μια σειρά από πλαίσια. Στην παρούσα ενότητα θα τα παρουσιάσουμε και θα αναφέρουμε ποιες οντότητες υποχρεούνται στην εφαρμογή τους.

Σύμφωνα με το άρθρο 1 του Ν. 4308/2014, οι Ανώνυμες Εταιρείες, οι Ιδιωτικές Κεφαλαιουχικές Εταιρείες, οι Εταιρείες Περιορισμένης Ευθύνης, οι Προσωπικές Εταιρείες και οι φορείς του Ελληνικού Δημοσίου που εφάρμοζαν το Ελληνικό Γενικό Λογιστικό Σχέδιο (Ν. 1123/1980) εφαρμόζουν το νομοθέτημα των Ελληνικών Λογιστικών Προτύπων του Ν. 4308/2014. Ως προς την χρηματοοικονομική τους αναφορά οι ανωτέρω οντότητες του άρθρου 1 του Ν. 4308/2014 εφαρμόζουν αρχικά τα Ελληνικά Λογιστικά Πρότυπα εκτός αν, σύμφωνα με την § 3 του άρθρου 1 του Ν. 4308/2014, ισχύουν τα ακόλουθα:

- Είναι οντότητες δημοσίου ενδιαφέροντος.
- Είναι χρηματοδοτικά ιδρύματα της περίπτωσης 26 της παρ. 1 του άρθρου 4 του Κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 575/2013, εφόσον υπόκεινται σε απαιτήσεις κεφαλαιακής επάρκειας.
- Είναι ανώνυμες εταιρείες παροχής επενδυτικών υπηρεσιών του Ν. 3606/2007 (Οδηγία 2004/39/ΕΚ).
- Είναι ανώνυμες εταιρείες επενδύσεων χαρτοφυλακίου του Ν. 3371/2005.
- Είναι ανώνυμες εταιρείες επενδύσεων σε ακίνητη περιουσία του Ν. 2778/1999.
- Είναι ανώνυμες εταιρείες κεφαλαίου επιχειρηματικών συμμετοχών του Ν. 2367/1995.
- Είναι ανώνυμες εταιρείες διαχείρισης αμοιβαίων κεφαλαίων του Ν. 4099/2012 (Οδηγία 2009/65/ΕΚ).
- Είναι οντότητες χαρτοφυλακίου.
- Είναι οντότητες που έχουν αυτήν την υποχρέωση βάσει άλλης νομοθετικής διάταξης.

Στις ανωτέρω περιπτώσεις οι οντότητες είναι υποχρεωμένες να εφαρμόζουν τα IFRS όπως αυτά έχουν υιοθετηθεί από την ΕΕ, δυνάμει του Κανονισμού 1606/2002.

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι, σύμφωνα με την παράγραφο § 4 του άρθρου 1 του Ν. 4308/2014, όλες οι ανωτέρω οντότητες μπορούν να εφαρμόσουν προαιρετικά τα IFRS, αλλά, εφόσον το επιλέξουν, θα πρέπει υποχρεωτικά να εφαρμόσουν τα IFRS για πέντε συνεχόμενες χρήσεις.

Πέραν των ανωτέρω δύο αναφερόμενων πλαισίων, υπάρχουν και άλλα χρηματοοικονομικά πλαίσια αναφοράς που χρησιμοποιούνται σε ειδικές περιπτώσεις οντοτήτων. Μεταξύ αυτών είναι το Κλαδικό Λογιστικό Σχέδιο των Δήμων και Κοινοτήτων (ΠΔ 315, 1999) το οποίο εφαρμόζεται στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης της ελληνικής επικράτειας. Το ΠΔ 205/1998 αφορά το Κλαδικό Λογιστικό Σχέδιο των Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.) και εφαρμόζεται, όπως προκύπτει και από τον τίτλο του, σε νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, όπως τα επιμελητήρια.

Με το Π.Δ. 54/2018 θεσπίστηκε στην Ελλάδα ένα ενιαίο λογιστικό πλαίσιο για το σύνολο της Γενικής Κυβέρνησης το οποίο είναι βασισμένο σε μεγάλο βαθμό στα Διεθνή Λογιστικά Πρότυπα Δημοσίου Τομέα (IPSAS). Πρόκειται για ένα καινοτόμο νομοθέτημα που φέρνει μεγάλη αλλαγή στην οικονομική παρακολούθηση και χρηματοοικονομική αναφορά των Δήμων. Στην χώρα η χρήση πρώτης εφαρμογής για σκοπούς χρηματοοικονομικής αναφοράς θα είναι αυτή του 2025.

Πέραν των ανωτέρω Κλαδικών Λογιστικών Σχεδίων, στην ελληνική νομολογία υπήρχαν και άλλα, μεταξύ των οποίων το Κλαδικό Λογιστικό Σχέδιο των Τραπεζών (ΠΔ 384, 1992) και το Κλαδικό Λογιστικό Σχέδιο των ασφαλιστικών επιχειρήσεων (ΠΔ 148, 1984). Αμφότερα τα ανωτέρω Κλαδικά Λογιστικά Σχέδια καταργήθηκαν με την ψήφιση των Ελληνικών Λογιστικών Προτύπων (Ν. 4308/2014).

Από την ανωτέρω ανάλυση αντιλαμβανόμαστε ότι η επιβολή του εφαρμοστέου χρηματοοικονομικού πλαισίου αναφοράς εξαρτάται κυρίως από την νομική μορφή της οντότητας, από την δραστηριότητά της και από το εάν η οντότητα χαρακτηρίζεται ως δημοσίου ενδιαφέροντος.

1.1.2 Συσχετισμός μεγέθους οντοτήτων με υποχρεώσεις επί των οικονομικών καταστάσεων.

Το χρηματοοικονομικό πλαίσιο αναφοράς των Ελληνικών Λογιστικών Προτύπων (Ν. 4308/2014) έχει μια ιδιαιτερότητα σε σχέση με τα λοιπά πλαίσια χρηματοοικονομικής

αναφοράς που εφαρμόζονται στην Ελλάδα. Η ιδιαιτερότητα αυτή στοχεύει στο να μειώσει το κόστος και την πολυπλοκότητα των δημοσιευόμενων στοιχείων και να τα συνδέσει με το μέγεθος των οντοτήτων. Στα λοιπά πλαίσια χρηματοοικονομικής αναφοράς οι οικονομικές καταστάσεις και οι γνωστοποιήσεις επί αυτών είναι ίδιες για όλες τις οντότητες, ανεξαρτήτως μεγέθους. Για τις οντότητες που εφαρμόζουν τα Ελληνικά Λογιστικά Πρότυπα του Ν. 4308/2014 ως χρηματοοικονομικό πλαίσιο αναφοράς, το ελάχιστο περιεχόμενο των οικονομικών καταστάσεων και των γνωστοποιήσεων επί αυτών συνδέεται με το μέγεθος των οντοτήτων, όπως αυτό ορίζεται στο άρθρο 2 του ανωτέρω νόμου. Σύμφωνα με αυτό, οι οντότητες χωρίζονται σε τέσσερις κατηγορίες: τις πολύ μικρές, τις μικρές, τις μεσαίες και τις μεγάλες. Κάθε μία από αυτές τις κατηγορίες έχει διαφορετικές υποχρεώσεις ελάχιστου περιεχομένου στις οικονομικές της καταστάσεις και στις γνωστοποιήσεις επί αυτών.

Οι βασικότερες διαφοροποιήσεις ελάχιστου περιεχομένου είναι οι ακόλουθες: Οι πολύ μικρές οντότητες δημοσιεύουν κατάσταση αποτελεσμάτων χρήσης και συνοπτικό ισολογισμό. Οι μικρές δημοσιεύουν κατάσταση αποτελεσμάτων και ισολογισμό. Οι μεσαίες, εκτός των οικονομικών καταστάσεων που δημοσιεύουν οι μικρές, υποχρεούνται επιπρόσθετα στη δημοσίευση πίνακα μεταβολής στοιχείων καθαρής θέσης. Τέλος, οι μεγάλες οντότητες υποχρεούνται στη δημοσίευση κατάστασης ταμειακών ροών, επιπλέον των οικονομικών καταστάσεων που υποχρεούνται να δημοσιεύουν οι μεσαίες οντότητες.

Εκτός των βασικών διαφορών επί των δημοσιευόμενων οικονομικών καταστάσεων υπάρχουν και διαφορές επί των γνωστοποιήσεων επί αυτών. Δεν θεωρείται σκόπιμη η ανάλυση των διαφορών ανά κατηγορία μεγέθους οντότητας επί των γνωστοποιήσεων, αλλά θα πρέπει να αναφέρουμε ότι όσο το μέγεθος των οντοτήτων μεγαλώνει τόσο αυξάνονται το πλήθος αλλά και η πολυπλοκότητα των απαιτούμενων γνωστοποιήσεων.

1.2 Το επάγγελμα και ο ρόλος του Ορκωτού Ελεγκτή Λογιστή (ΟΕΛ)

1.2.1 Η έννοια της ελεγκτικής

Πριν από οποιαδήποτε αναφορά σε νομοθεσία ή τεχνικούς όρους, είναι χρήσιμο να καταθέσουμε τον ορισμό της ελεγκτικής επιστήμης. Οι Meigs Larsen και Meigs (1984) αναφέρουν ότι *«Ελεγκτική είναι ο κλάδος της Οικονομικής των επιχειρήσεων και εκμεταλλεύσεων ο οποίος πραγματεύεται τους γενικούς κανόνες, όρους και προϋποθέσεις σε κάθε οικονομική διαχείριση ξένης περιουσίας»*. Η Price Waterhouse Coopers (PWC) αναφέρει στην ιστοσελίδα της: *«An audit is the examination of the financial report of an organization - as presented in the annual report - by someone independent of that organization»* (PwC Middle East., 2015). Από τον ορισμό αντιλαμβανόμαστε ότι ο έλεγχος περιλαμβάνει την εξέταση των ετήσιων οικονομικών καταστάσεων από κάποιον φορέα ανεξάρτητο από τον οργανισμό που τις συνέταξε. Ο ανωτέρω ορισμός είναι περιεκτικός και περιλαμβάνει όλες τις βασικές πτυχές ενός ελέγχου, οι οποίες είναι: η διαδικασία της εξέτασης (ή ελεγκτική εργασία), το αντικείμενο της εξέτασης (δηλαδή οι οικονομικές καταστάσεις), και, τέλος, η ανάγκη ανεξαρτησίας του ελεγκτή από τον ελεγχόμενο. Το σύνολο της βασικής ελληνικής νομοθεσίας που διέπει το ελεγκτικό επάγγελμα, καθώς και των συναφών ευρωπαϊκών νομοθετικών πράξεων, παρατίθεται στο Παράρτημα της παρούσας διατριβής.

1.2.2 Σκοπός και σημαντικότητα του ελέγχου

Σύμφωνα με το Διεθνές Πρότυπο Ελέγχου 200 (Εφημερίδα της Ελληνικής Κυβερνήσεως ΦΕΚ(2848/Β/23.10.2012)), *«ΓΕΝΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΟΥ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΥ ΕΛΕΓΚΤΗ ΚΑΙ Η ΔΙΕΝΕΡΓΕΙΑ ΕΛΕΓΧΟΥ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΑ ΔΙΕΘΝΗ ΠΡΟΤΥΠΑ ΕΛΕΓΧΟΥ»*, παράγραφος 3: *«Σκοπός ενός ελέγχου είναι να βελτιωθεί ο βαθμός εμπιστοσύνης των σκοπούμενων χρηστών στις οικονομικές καταστάσεις. Αυτό επιτυγχάνεται με την έκφραση μιας γνώμης από τον ελεγκτή για το εάν οι οικονομικές καταστάσεις έχουν καταρτιστεί, από κάθε ουσιώδη άποψη, σύμφωνα με το εφαρμοστέο πλαίσιο χρηματοοικονομικής αναφοράς. Στην περίπτωση των περισσότερων πλαισίων γενικού σκοπού, αυτή η γνώμη σχετίζεται με το εάν οι οικονομικές καταστάσεις παρουσιάζονται εύλογα, από κάθε ουσιώδη άποψη, ή παρέχουν μια αληθή και εύλογη*

εικόνα σύμφωνα με το πλαίσιο. Ένας έλεγχος που διεξάγεται σύμφωνα με τα ΔΠΕ και τις σχετικές απαιτήσεις δεοντολογίας καθιστά ικανό τον ελεγκτή να σχηματίσει αυτή τη γνώμη.».

Από τον ορισμό του σκοπού του ελέγχου, όπως αυτός παρατίθεται ανωτέρω, διαφαίνεται και η σημαντικότητα του ελέγχου. Η μειωμένη ποιότητα του ελέγχου έχει ως αποτέλεσμα οι επενδυτές να χάνουν την εμπιστοσύνη τους στις χρηματαγορές και να μειώνεται η απόδοση των μετοχών (Wielhouwer, 2015). Επιβεβαιώνοντας την εύλογη παρουσίαση των χρηματοοικονομικών πληροφοριών, οι ελεγκτές αποτελούν σημαντικό ενδιάμεσο για την εμπιστοσύνη των χρηστών των οικονομικών καταστάσεων και για την κατανόηση των οικονομικών πληροφοριών (Hanlon, Krishan, & Mills, 2012). Επίσης, μέσω της αξιοπιστίας που προσδίδει στις οικονομικές καταστάσεις, ο έλεγχος μπορεί να μειώσει τις διενέξεις μεταξύ των μετόχων και των διαχειριστών των οντοτήτων (Corten, Steijvers, & Lybaert, 2018). Η μείωση των διενέξεων επιτυγχάνεται μέσω της μείωσης της ασυμμετρίας πληροφόρησης μεταξύ των μερών, καθώς ο έλεγχος επιτρέπει σε κάποιον τρίτο να επιβεβαιώσει την ορθότητα των οικονομικών καταστάσεων (Becker, DeFond, Jambalvo, & Subramanyam, 1998). Μία διαφορετική προσέγγιση στο θέμα της χρησιμότητας του ελέγχου παραθέτουν οι Jensen και Meckling (1976) μέσω της θεωρίας τους σχετικά με το κόστος αντιπροσώπευσης (agency cost). Σύμφωνα με την θεωρία αυτή, ο ρόλος του ελεγκτή σχετίζεται με την προσπάθεια των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου να μειώσουν την ασυμμετρία πληροφόρησης μεταξύ διοικητικού συμβουλίου και μετόχων. Μέσω της αύξησης της εμπιστοσύνης στις οικονομικές καταστάσεις και στη γενικότερη ορθή διαχείριση της οντότητας, οι μέτοχοι μπορούν να μειώσουν το κόστος εποπτείας των δραστηριοτήτων του διοικητικού συμβουλίου και, κατά συνέπεια, να μειώσουν το κόστος αντιπροσώπευσης (agency cost) (Watts & Zimmerman, 1986).

Εκ των ανωτέρω συνάγεται ότι ο έλεγχος των οικονομικών καταστάσεων αποτελεί σημαντικό θεσμό-πυλώνα του παγκόσμιου χρηματοοικονομικού συστήματος. Μέσω του ελέγχου, οι επενδυτές μπορούν να έχουν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στις οικονομικές καταστάσεις, στον εσωτερικό έλεγχο της οντότητας και, γενικότερα, τη διαχείριση της υπό έλεγχο οντότητας.

1.2.3 Ελεγκτική εργασία

Η ελεγκτική εργασία περιλαμβάνει όλες τις διαδικασίες που εκτελεί ο ελεγκτής, από τη διερεύνηση της ανάληψης ενός ελέγχου μέχρι και τη διατύπωση της γνώμης του επί των οικονομικών καταστάσεων με τη μορφή της έκθεσης ελέγχου.

Σύμφωνα με τα Διεθνή Πρότυπα Ελέγχου (ΔΠΕ), όπως αυτά έχουν ενσωματωθεί στην ελληνική νομοθεσία, υπάρχουν τέσσερα στάδια ελέγχου. Το πρώτο στάδιο αφορά την αποδοχή της ανάθεσης, το δεύτερο τον σχεδιασμό του ελέγχου, το τρίτο την αντιμετώπιση των ελεγκτικών κινδύνων που εντοπίστηκαν στο δεύτερο στάδιο και το τελευταίο στάδιο την αναφορά των ευρημάτων του ελέγχου με τη μορφή της έκθεσης ελέγχου. Στην συνέχεια θα αναλύσουμε συνοπτικά καθένα από τα ανωτέρω στάδια.

1.2.3.1 Αποδοχή της ανάθεσης ελέγχου

Το πρώτο στάδιο της ελεγκτικής διαδικασίας περιλαμβάνει τις απαραίτητες διαδικασίες αναγνώρισης και αποδοχής του κινδύνου που σχετίζεται με την ανάθεση πριν από την σύναψη σύμβασης με νέο ή υφιστάμενο πελάτη. Συνοπτικά, οι διαδικασίες που εκτελούνται αφορούν συγκέντρωση τεκμηρίων σχετικά με:

- την ακεραιότητα της διοίκησης και την εταιρική διακυβέρνηση (ΔΠΕ 210 & 220),
- την ανεξαρτησία του ελεγκτή και πιθανές συγκρούσεις συμφερόντων (ΔΠΕ 220),
- την αρχική εκτίμηση κινδύνου πελάτη και κινδύνου απάτης (ΔΠΕ 240),
- την επικοινωνία του υποψήφιου νέου ελεγκτή με τον προηγούμενο σε περιπτώσεις πρώτης ανάθεσης (Κώδικας Δεοντολογίας),
- την εκτίμηση της επάρκειας πόρων και ικανοτήτων του ελεγκτικού γραφείου (ΔΠΕ 220),
- τη συμφωνία επί των όρων της ανάθεσης (ΔΠΕ 210),
- την απόφαση αποδοχής ή απόρριψης της ανάθεσης.

Με βάση τα συγκεντρωμένα τεκμήρια ο ελεγκτής καλείται να εκτιμήσει τον κίνδυνο που σχετίζεται με το εν λόγω έργο και, στη συνέχεια, να αποφασίσει και να τεκμηριώσει την απόφασή του σχετικά με την ανάληψη ή μη του ελέγχου.

1.2.3.2 Σχεδιασμός ελέγχου

Ο σχεδιασμός του ελέγχου είναι το πιο σημαντικό στάδιο της ελεγκτικής διαδικασίας. Κατά τον σχεδιασμό εντοπίζονται οι σημαντικοί κίνδυνοι της κάθε ανάθεσης και σχεδιάζονται οι διαδικασίες που θα εκτελεστούν για να τους αντιμετωπίσουν. Επιγραμματικά εκτελούνται διαδικασίες που αφορούν :

- την κατανόηση της ελεγχόμενης οντότητας και του περιβάλλοντός της (ΔΠΕ 315),
- την κατανόηση και αξιολόγηση του συστήματος εσωτερικού ελέγχου (ΔΠΕ 315),
- την εκτίμηση κινδύνων ουσιώδους ανακρίβειας (ΔΠΕ 315, 240),
- τον καθορισμό ουσιώδους μεγέθους (ΔΠΕ 320),
- τις αναλυτικές διαδικασίες σε επίπεδο σχεδιασμού (ΔΠΕ 520),
- τον σχεδιασμό ελεγκτικών διαδικασιών ως αντίδραση στους κινδύνους (ΔΠΕ 330),
- τον σχεδιασμό χρονοδιαγράμματος και πόρων (ΔΠΕ 300),
- το μνημόνιο συνολικής στρατηγικής (ΔΠΕ 300),
- την τεκμηρίωση του σχεδιασμού (ΔΠΕ 230).

Εφόσον έχει εκτελεσθεί σωστά, ο σχεδιασμός του ελέγχου διασφαλίζει ότι η μετέπειτα ελεγκτική διαδικασία θα εκτελεστεί στοχευμένα, αποδοτικά και σύμφωνα με τα ΔΠΕ.

1.2.3.3 Αντιμετώπιση εντοπισμένων κινδύνων

Το στάδιο της αντιμετώπισης των κινδύνων αποτελεί την αντίδραση του ελεγκτή στους κινδύνους που εντόπισε στο στάδιο του σχεδιασμού. Αφορά την κύρια ελεγκτική εργασία και περιλαμβάνει την εκτέλεση όλων των απαραίτητων, για την περίπτωση, ελεγκτικών διαδικασιών. Επιγραμματικά το στάδιο περιλαμβάνει:

- τον εντοπισμό και την αξιολόγηση κινδύνων ουσιώδους ανακρίβειας (ΔΠΕ 315),
- τον καθορισμό σημαντικών κινδύνων (significant risks) (ΔΠΕ 315),
- τη συνολική ανταπόκριση σε επίπεδο οικονομικών καταστάσεων (ΔΠΕ 330),
- τον σχεδιασμό ανταπόκρισης σε επίπεδο ισχυρισμών (ΔΠΕ 330),

- τις υποχρεωτικές ουσιαστικές διαδικασίες για σημαντικούς κινδύνους (ΔΠΕ 330),
- την ειδική αντιμετώπιση κινδύνων απάτης (ΔΠΕ 240),
- την εκτέλεση ελεγκτικών διαδικασιών και τη συλλογή τεκμηρίων (ΔΠΕ 330 & 500),
- την αξιολόγηση αποτελεσμάτων και την αναθεώρηση κινδύνων (ΔΠΕ 330 & 315),
- την τεκμηρίωση επαγγελματικών κρίσεων και ανταποκρίσεων (ΔΠΕ 230),
- την επικοινωνία σημαντικών θεμάτων διακυβέρνησης (ΔΠΕ 260 & 265),
- την αξιολόγηση της αρχής της συνεχιζόμενης δραστηριότητας (going concern) (ΔΠΕ 570),
- την αξιολόγηση γεγονότων μετά την ημερομηνία ισολογισμού (ΔΠΕ 560).

Με την ολοκλήρωση του ανωτέρω σταδίου ο ελεγκτής έχει πλέον εντοπίσει τις ανακρίβειες επί των οικονομικών καταστάσεων οι οποίες αποτελούν και την βάση για την διαμόρφωση της γνώμης του επί αυτών.

1.2.3.4 Ελεγκτική Αναφορά

Το στάδιο της ελεγκτικής αναφοράς είναι το τελευταίο στάδιο του ελέγχου. Σε αυτό ο ελεγκτής καλείται να αποτυπώσει την γνώμη του επί των οικονομικών καταστάσεων σε κατάλληλη μορφή, ώστε αυτή να δημοσιευτεί μαζί με τις οικονομικές καταστάσεις της οντότητας. Επιγραμματικά, σε αυτό το στάδιο διενεργείται:

- αξιολόγηση επάρκειας και καταλληλότητας ελεγκτικών τεκμηρίων (ΔΠΕ 330 & 500),
- σχηματισμός ελεγκτικής γνώμης επί των οικονομικών καταστάσεων (ΔΠΕ 700),
- αξιολόγηση αναγκαιότητας τροποποίησης γνώμης (ΔΠΕ 705),
- αξιολόγηση σκοπιμότητας να συμπεριληφθεί παράγραφος «Έμφαση Θέματος» ή «Άλλο Θέμα» (ΔΠΕ 706),
- διαμόρφωση και αναφορά Βασικών Θεμάτων Ελέγχου (Key Audit Matters – KAMs) (ΔΠΕ 701),
- έλεγχος λοιπών πληροφοριών (ΔΠΕ 720),

- τελική τεκμηρίωση και έγκριση φακέλου ελέγχου (ΔΠΕ 230),
- υπογραφή και έκδοση ελεγκτικής αναφοράς (ΔΠΕ 700).

1.2.4 Ανεξαρτησία του ελεγκτή

Η ανεξαρτησία του ελεγκτή είναι ενδεχομένως η πιο σημαντική έννοια. Άπτεται της ικανότητάς του να διενεργήσει τον έλεγχο των οικονομικών καταστάσεων, χωρίς να επηρεάζεται από ενδογενείς ή εξωγενείς πιέσεις ή συγκρούσεις συμφερόντων. Είναι ένα θεμελιώδες στοιχείο για τη διασφάλιση της αντικειμενικότητας, της ακεραιότητας και της εγκυρότητας των ελέγχων που πραγματοποιεί ο ελεγκτής. Η έννοια της ανεξαρτησίας έχει απασχολήσει ιδιαίτερα την βιβλιογραφία, αλλά και τις εποπτικές αρχές του επαγγέλματος.

Σύμφωνα με το ΔΠΕ 200, όπως αυτό έχει ενσωματωθεί στην Ελληνική νομοθεσία, η ανεξαρτησία του ορκωτού ελεγκτή λογιστή συνίσταται σε δύο διαστάσεις:

(α) Ανεξαρτησία στη σκέψη – τη νοητική κατάσταση που επιτρέπει την έκφραση γνώμης χωρίς την επίδραση παραγόντων που θα μπορούσαν να εξασθενίσουν την επαγγελματική κρίση, επιτρέποντας στο άτομο να ενεργεί με ακεραιότητα και να επιδεικνύει αντικειμενικότητα και επαγγελματικό σκεπτικισμό.

(β) Ανεξαρτησία στην εμφάνιση – την αποφυγή γεγονότων και καταστάσεων που είναι τόσο σημαντικά, ώστε ένα λογικό και πληροφορημένο τρίτο μέρος, έχοντας γνώση όλων των σχετικών πληροφοριών (συμπεριλαμβανομένων όλων των μέτρων προστασίας που εφαρμόστηκαν), θα κατέληγε στο λογικό συμπέρασμα ότι η ακεραιότητα, η αντικειμενικότητα και ο επαγγελματικός σκεπτικισμός μιας λογιστικής επιχείρησης ή ενός μέλους της ομάδας διασφάλισης έχουν διακυβευτεί.

Η ανεξαρτησία του ελεγκτή είναι μία από τις σημαντικότερες παραμέτρους της ελεγκτικής διαδικασίας και ενδεχόμενες απειλές εναντίον της μπορεί να οδηγήσουν σε αποτυχία εντοπισμού ή αναφοράς ευρημάτων. Η βαρύτητα της ανεξαρτησίας του ορκωτού ελεγκτή λογιστή αναδείχθηκε μέσα από διάφορα σκάνδαλα χρηματοοικονομικής αναφοράς που προκάλεσαν σημαντικές ζημίες σε επενδυτές και γενικότερα στους χρήστες οικονομικών καταστάσεων.

Σε παγκόσμια κλίμακα, χαρακτηριστικές περιπτώσεις αποτυχίας ελέγχου λόγω έλλειψης ανεξαρτησίας ήταν αυτές της Enron (2001), Worldcom (2001), και Parmalat

(2003), μεταξύ άλλων. Και στις τρεις αυτές περιπτώσεις η αποτυχία της εταιρικής διακυβέρνησης και των εξωτερικών ελεγκτών σε συνδυασμό με την απουσία ηθικών περιορισμών επέτρεψε στις διοικήσεις των οντοτήτων να χειραγωγήσουν τις οικονομικές τους καταστάσεις. Στην περίπτωση της Worldcom, κεφαλαιοποιήθηκαν γενικά έξοδα δημιουργώντας πάγια περιουσιακά στοιχεία. Έτσι αντί αυτά τα έξοδα να βαρύνουν την χρήση στην οποία δημιουργήθηκαν, βάρυναν μελλοντικές χρήσεις μέσω των αποσβέσεων των παγίων. Συγκεκριμένα, εκτιμάται ότι η διόγκωση των κερδών ανήλθε σε έντεκα δισεκατομμύρια δολάρια (U.S. Securities and Exchange Commission, 2003). Αντίστοιχα στην περίπτωση της Parmalat, έξοδα της μητρικής εταιρείας διοχετεύονταν σε θυγατρικές οι οποίες τα παρουσίαζαν ως ταμειακά διαθέσιμα. Συγκεκριμένα, μη πραγματικά ταμειακά διαθέσιμα ύψους τεσσάρων δισεκατομμυρίων παρουσιαζόταν σε θυγατρική της Parmalat στις νήσους Κέιμαν (European Commission, 2004).

Τέλος, η περίπτωση της Enron είναι η πιο περίπλοκη λογιστική απάτη σε σχέση με τις προηγούμενες δύο περιπτώσεις. Δημιουργήθηκαν διάφορες εταιρείες οι οποίες τεχνηέντως και λόγω μη άμεσης σχέσης με την Enron δεν θεωρούταν θυγατρικές και ως εκ τούτου οι οικονομικές τους καταστάσεις δεν ενοποιούνταν από αυτήν. Χαρακτηριστικά ο οικονομικός διευθυντής της Enron ήταν και διαχειριστής σε πολλές από αυτές τις εταιρείες. Με διάφορες συναλλαγές η Enron μετέφερε ζημίες της ίδιας στις ανωτέρω εταιρείες και με αυτόν τον τρόπο διατηρούσε κερδοφόρες οικονομικές καταστάσεις. Επίσης μέσω της αποτίμησης των μελλοντικών συμβολαίων της με την μέθοδο των τρεχουσών τιμών της αγοράς (mark to market) καταχωρούσε στα βιβλία της έσοδα τα οποία δεν είχαν ακόμα πραγματοποιηθεί. Λόγω του μεγέθους αλλά και της πολυπλοκότητας της απάτης δεν υπάρχει μια αξιόπιστη εκτίμηση του μεγέθους της παραποίησης, αλλά εκτιμάται ότι ανέρχεται σε δεκάδες δισεκατομμύρια δολάρια (U.S. Securities and Exchange Commission, 2003).

Συνέπεια των ανωτέρω αποκαλύψεων ήταν αφενός μεν η κατάρρευση της αξίας των μετοχών με την συνεπακόλουθή ζημία των επενδυτών, η πτώχευση των εταιρειών, η απώλεια εκατοντάδων θέσεων εργασίας και, στην περίπτωση της Enron, η κατάρρευση της ελεγκτικής εταιρείας Arthur Andersen, μίας εκ των τότε πέντε μεγάλων ελεγκτικών εταιριών (Big5) που μετέπειτα έγιναν τέσσερις Big 4 αποτελούμενες από την Deloitte,

την PricewaterhouseCoopers (PwC), την Ernst and Young (E.Y.) και την Klynveld Peat Marwick Goerdeler (KPMG). Η μεγαλύτερη όμως συνέπεια των ανωτέρω χρηματοοικονομικών σκανδάλων ήταν ο νόμος των Η.Π.Α. Ο νόμος Sarbanes–Oxley (SOX), που ακολούθησε και αναδιαμόρφωσε το τοπίο του ελεγκτικού επαγγέλματος παγκοσμίως. Σχετική ανάλυση για το SOX γίνεται στην παράγραφο 2.3.1 της παρούσης διατριβής.

Οι Terpalagu και Lin (2015), αναλύουν τις πηγές κινδύνου για την ανεξαρτησία ενός ελεγκτή σε τέσσερις κύριες κατηγορίες:

- τη σπουδαιότητα του πελάτη – ελεγχόμενου,
- την παροχή μη ελεγκτικών υπηρεσιών από τον ελεγκτή στον ελεγχόμενο,
- τη διάρκεια της θητείας του ορκωτού ελεγκτή λογιστή,
- τη σχέση – δεσμό του ελεγχόμενου με τον ελεγκτή.

Η μείωση της ανεξαρτησίας του ελεγκτή μπορεί να οδηγήσει στον μη εντοπισμό ή στην μη αναφορά λαθών στις οικονομικές καταστάσεις με συνέπεια την μείωση της ποιότητας του ελέγχου. Παρακάτω αναλύουμε την ακαδημαϊκή βιβλιογραφία που διερευνά την σχέση μεταξύ κινδύνων ανεξαρτησίας και ποιότητας ελέγχου.

1.2.4.1 Η σημαντικότητα του πελάτη

Ως προς την πρώτη κατηγορία απειλών έναντι της ανεξαρτησίας του ελεγκτή μπορεί να θεωρηθεί ότι, όσο μεγαλύτερο ποσοστό του τζίρου ενός ελεγκτικού γραφείου κατέχει μία συγκεκριμένη ανάθεση ή ένας πελάτης, τόσο μεγαλύτερη πιθανότητα έχει ο ελεγκτής να υποκύψει σε ενδεχόμενη πίεση του πελάτη του για να αποδεχτεί λάθη επί των οικονομικών καταστάσεων.

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, το μέτρο εκτίμησης της σημαντικότητας ενός πελάτη για τον ελεγκτή είναι συνήθως ο λόγος των αμοιβών του ελέγχου του πελάτη, προς το σύνολο των αμοιβών της ελεγκτικής εταιρείας (Stice, 1991) (Lys & Watts, 1994). Οι Reynolds και Francis (2001), αντιλαμβάνόμενοι καλύτερα την δομή των ελεγκτικών εταιρειών, για να εντοπίσουν με μεγαλύτερη ακρίβεια τους σημαντικούς πελάτες, διαίρεσαν τις αμοιβές από τον κάθε πελάτη με το σύνολο των αμοιβών όχι όλης της εταιρείας αλλά του ορκωτού λογιστή που του ανατέθηκε ο έλεγχος. Οι Chung και Kallapur (2003), επεκτείνοντας την έρευνά τους, εισήγαγαν μία νέα παράμετρο: τον

τύπο των αμοιβών. Για να κρίνουν την σημαντικότητα ενός πελάτη, διακρίνουν τις αμοιβές του ελεγκτή σε ελεγκτικές και σε μη ελεγκτικές και διαιρούν κάθε είδος ξεχωριστά με το σύνολο των αμοιβών της ελεγκτικής εταιρείας. Με αυτόν τον τρόπο μπορούν να αξιολογήσουν συμπεράσματα για το εάν ο τύπος των αμοιβών (ελεγκτικές ή μη) επηρεάζει την ποιότητα του ελέγχου ως προς την σπουδαιότητα του πελάτη.

Στις εμπειρικές μελέτες, η ανωτέρω θεωρία δεν έχει επιβεβαιωθεί, καθώς τα αποτελέσματα είναι μεικτά. Για παράδειγμα, οι Reynolds και Francis (2001) παρατηρούν ότι οι ελεγκτές των τότε Big 5 είναι περισσότερο συντηρητικοί απέναντι στους μεγάλους πελάτες τους, ενώ οι Hunt και Lulseged (2007) βρίσκουν περισσότερο συντηρητικούς τους μη Big 5 ελεγκτές. Οι Chung και Kallapur (2003) δεν εντοπίζουν κάποια σύνδεση μεταξύ της σπουδαιότητας του πελάτη και της ποιότητας του ελέγχου. Τέλος οι Sharma et al. (2011) επισημαίνουν ότι οι σημαντικοί πελάτες έχουν μειωμένη ποιότητα ελέγχου.

Όπως γίνεται αντιληπτό από την ανωτέρω ανασκόπηση, η βιβλιογραφία δεν έχει καταλήξει σε ασφαλές συμπέρασμα αναφορικά με την επίδραση της σπουδαιότητας του πελάτη στην ανεξαρτησία του ελεγκτή, και κατ' επέκταση, στην ποιότητα του ελέγχου.

1.2.4.2 Παροχή μη ελεγκτικών υπηρεσιών από τον ελεγκτή στον ελεγχόμενο

Η παροχή μη ελεγκτικών υπηρεσιών από τον ελεγκτή στον ελεγχόμενο δημιουργεί κίνδυνο απώλειας ανεξαρτησίας για δύο κυρίως λόγους. Ο πρώτος λόγος είναι ο οικονομικός δεσμός που δημιουργείται μεταξύ ελεγκτή και ελεγχόμενου. Ο δεύτερος λόγος έγκειται στο γεγονός ότι ο ελεγκτής, μέσω των παρεχόμενων υπηρεσιών, ιδίως όταν αυτές αφορούν ή επηρεάζουν τις οικονομικές καταστάσεις, καλείται να ελέγξει τη δική του εργασία. Σε αυτήν την περίπτωση, η αρχή των «τεσσάρων ματιών» αναιρείται. Επιπροσθέτως, σε περίπτωση που σε μεταγενέστερο έλεγχο εντοπισθεί προγενέστερο σφάλμα της εργασίας του ελεγκτή, ο ελεγκτής ενδέχεται να μην είναι πρόθυμος να αναφέρει το σφάλμα της δικής του εργασίας, για προφανείς επαγγελματικούς λόγους. Από την άλλη πλευρά όμως, η παροχή μη ελεγκτικών υπηρεσιών μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη βαθύτερης γνώσης της ελεγχόμενης οντότητας από τους ελεγκτές και, κατ' επέκταση, στη βελτίωση της ποιότητας του

ελέγχου. Μετά τη θέσπιση του νόμου SOX απαγορεύτηκε η παροχή πολλών μη ελεγκτικών υπηρεσιών που έως τότε επιτρέπονταν. Έτσι η παροχή λογιστικών, νομικών, χρηματοοικονομικών και εν γένει συμβουλευτικών υπηρεσιών από τις ελεγκτικές εταιρείες στους πελάτες τους απαγορεύτηκε.

Παρόμοια με τον πρώτο κίνδυνο επί της ανεξαρτησίας του ελεγκτή, οι εμπειρικές έρευνες έχουν καταλήξει σε μεικτά αποτελέσματα ως προς την επίδραση της παροχής μη ελεγκτικών υπηρεσιών στην ποιότητα του ελέγχου. Οι Frankel et al. (2002) όπως και οι Srinidhi και Gul (2007) αναφέρουν ότι η παροχή μη ελεγκτικών υπηρεσιών σχετίζεται με χαμηλότερη ποιότητα ελέγχου, οι Ashbaugh et al. (2003) και ο Mitra (2007) δεν εντοπίζουν στατιστικά σημαντική σχέση, ενώ, τέλος, οι Kohet al. (2013) εντοπίζουν θετική συσχέτιση μεταξύ της παροχής μη ελεγκτικών υπηρεσιών και της ποιότητας του ελέγχου.

1.2.4.3 Διάρκεια θητείας του ορκωτού ελεγκτή λογιστή

Στην Ελλάδα είναι υποχρεωτική η αλλαγή ελεγκτικής εταιρείας ανά δέκα έτη για τις δημοσίου ενδιαφέροντος οντότητες, ενώ για τις λοιπές οντότητες δεν μπορεί ο ίδιος εταίρος ανάθεσης να ελέγχει την οντότητα για πάνω από επτά συνεχόμενα έτη (Νόμος 4449, 2017). Στην πρώτη περίπτωση, θα πρέπει η οντότητα να ελεγχθεί από άλλη ελεγκτική εταιρεία για τουλάχιστον τρία έτη, ενώ στην δεύτερη περίπτωση απαιτείται η ελεγχόμενη οντότητα να ελεγχθεί από άλλον εταίρο ανάθεσης για αντίστοιχο χρονικό διάστημα.

Η μακροχρόνια σχέση μεταξύ ελεγκτή και ελεγχόμενου ασκεί διττή επίδραση στην ποιότητα του ελέγχου, καθώς μπορεί να οδηγήσει τόσο σε βελτίωσή της λόγω αυξημένης γνώσης όσο και σε υποβάθμισή της εξαιτίας οικειότητας και πιθανής μεροληψίας.

Στην περίπτωση της διάρκειας της θητείας του ορκωτού ελεγκτή λογιστή, η ακαδημαϊκή έρευνα τείνει προς την άποψη ότι η μακρά διάρκεια της θητείας δεν μειώνει την ποιότητα του ελέγχου, αλλά αντιθέτως την αυξάνει (Myers, Myers, & Omer, 2003), (Chen, Lin, & Lin, 2008). Η έρευνα των Johnson et al. (2002) επιβεβαιώνει την άποψη ότι, με την πάροδο του χρόνου, οι ελεγκτές βελτιώνουν την

κατανόησή τους για την ελεγχόμενη οντότητα, γεγονός που συμβάλλει στην αύξηση της ποιότητας του ελέγχου.

1.2.4.4 Σχέση και Δεσμοί ελεγχόμενου με ελεγκτή

Η απειλή κατά της ανεξαρτησίας, λόγω δεσμού ελεγχόμενου – ελεγκτή, προκύπτει σε περιπτώσεις πρόσληψης από την ελεγχόμενη οντότητα του ορκωτού ελεγκτή που διενήργησε τον έλεγχο των οικονομικών καταστάσεων ή σε περιπτώσεις όπου μέλος της ελεγκτικής ομάδας προσδοκά την πρόσληψή του από την ελεγχόμενη οντότητα. Στη μεν πρώτη περίπτωση, η απειλή επί της ανεξαρτησίας του ελεγκτή έγκειται στο ότι η νέα ελεγκτική ομάδα μπορεί να επηρεαστεί από την παρουσία του πρώην συναδέλφου ή και πρώην προϊσταμένου τους και να οδηγηθεί σε λανθασμένες κρίσεις. Στην δεύτερη περίπτωση, η προσδοκία μελλοντικής πρόσληψης από τον ελεγχόμενο μπορεί να οδηγήσει το μέλος της ομάδας ελέγχου σε μειωμένη απόδοση.

Η διεθνής ακαδημαϊκή βιβλιογραφία δεν έχει καταλήξει σε σαφές συμπέρασμα ως προς την επίδραση της εν λόγω απειλής κατά της ανεξαρτησίας του ελεγκτή. Οι Geiger et al. (2005) αναφέρουν ότι, σε περιπτώσεις προσλήψεων ελεγκτών από τους πελάτες τους, η ποιότητα του ελέγχου δεν επιδεινώνεται. Από την άλλη, οι Menon και Williams (2004) καταλήγουν στο αντίθετο συμπέρασμα, στην περίπτωση που η ελεγχόμενη οντότητα προσλαμβάνει υψηλόβαθμα στελέχη της ελεγκτικής της εταιρείας.

1.2.4.5 Τα χαρακτηριστικά του ελεγκτή

Πέραν των ανωτέρω, σύμφωνα με τον κώδικα επαγγελματικής δεοντολογίας της Διεθνούς Ομοσπονδίας Λογιστών (International Federation of Accountants - IFAC), κάθε ελεγκτής θα πρέπει, κατά την άσκηση των καθηκόντων του, να διέπεται από τις ακόλουθες αρχές:

- Αντικειμενικότητα: θα πρέπει να είναι αμερόληπτος και να βασίζει την γνώμη του σε κατάλληλα ελεγκτικά τεκμήρια.
- Ακεραιότητα: θα πρέπει να ενεργεί με ηθική και ειλικρίνεια, διασφαλίζοντας ότι οι πληροφορίες που παρέχονται είναι ακριβείς και ειλικρινείς.

- Επαγγελματική ικανότητα και δέουσα προσοχή: οφείλει να είναι άρτια καταρτισμένος και να εκτελεί το έργο του με δέουσα επιμέλεια.
- Επαγγελματική συμπεριφορά: οφείλει να συμμορφώνεται με το ισχύον κανονιστικό πλαίσιο και να αποφεύγει ενέργειες που δυσφημούν το επάγγελμα
- Εχεμύθεια: θα πρέπει να μην αποκαλύπτει σε τρίτους πληροφορίες που του έγιναν γνωστές κατά την διάρκεια του ελέγχου.

1.3 Το ελεγκτικό οικοσύστημα και η μεταβλητότητά του

Το ελεγκτικό επάγγελμα είναι ένα από τα πλέον εποπτευόμενα επαγγέλματα, καθώς ασκείται εντός ενός αυστηρού κανονιστικού και νομικού πλαισίου και ελέγχεται τόσο από κρατικούς μηχανισμούς (Επιτροπή Λογιστικής Τυποποίησης και Ελέγχων - ΕΛΤΕ) όσο και από θεσμικούς φορείς (Σώμα Ορκωτών Ελεγκτών Λογιστών - ΣΟΕΛ). Πέραν των ανωτέρω θεσμοθετημένων μηχανισμών, το ελεγκτικό επάγγελμα επηρεάζεται άμεσα από τις εξελίξεις στην αγορά, από το κράτος και από το περιβάλλον των ελεγκτών.

Υπό το πρίσμα αυτό, το κράτος, οι μηχανισμοί εποπτείας, οι επιχειρήσεις, αλλά και το ευρύτερο περιβάλλον των ελεγκτών συνθέτουν το ελεγκτικό οικοσύστημα. Το ελεγκτικό οικοσύστημα περιλαμβάνει το σύνολο των αλληλοεπιδρώντων θεσμών, αγορών και δρώντων που επηρεάζουν την άσκηση του ελεγκτικού επαγγέλματος, τόσο σε ρυθμιστικό όσο και σε λειτουργικό επίπεδο.

Τα επιμέρους στοιχεία του ελεγκτικού οικοσυστήματος δεν λειτουργούν απομονωμένα, αλλά αλληλεπιδρούν δυναμικά, δημιουργώντας συνθήκες που επηρεάζουν τη δομή της αγοράς ελέγχου, τον βαθμό ανταγωνισμού και την ποιότητα των παρεχόμενων ελεγκτικών υπηρεσιών. Χαρακτηρίζονται δε από έντονη μεταβλητότητα, το καθένα για διαφορετικούς λόγους. Η εισαγωγή της τεχνητής νοημοσύνης, οι μεταβολές στην πολιτική σκηνή, οι αλλαγές στις προτεραιότητες της αγοράς, οι στρατηγικές αποφάσεις των επιχειρήσεων, αλλά και οι συνθήκες διαβίωσης των ανθρώπων που ασκούν το επάγγελμα είναι μερικοί από τους παράγοντες που συμβάλλουν στη μεταβλητότητα του ελεγκτικού οικοσυστήματος.

Η ευμεταβλητότητα αυτή ενδέχεται να επηρεάσει σημαντικά τις αποφάσεις των επιχειρήσεων, τον ανταγωνισμό μεταξύ των ελεγκτικών εταιρειών και την ποιότητα του ελεγκτικού έργου, καθιστώντας ενδιαφέρουσα την ακαδημαϊκή διερεύνηση και

αναγκαία τη συνεχή προσαρμογή του θεσμικού και κανονιστικού πλαισίου. Στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής, αναλύονται επιλεγμένοι παράγοντες του ελληνικού ελεγκτικού οικοσυστήματος, με στόχο την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο επηρεάζουν την λειτουργία της ελεγκτικής αγοράς, την ποιότητα του ελεγκτικού έργου και τις συνθήκες άσκησης του ελεγκτικού επαγγέλματος.

1.4 Θεωρητικό πλαίσιο

Η πολυπλοκότητα του ελεγκτικού οικοσυστήματος επιβάλλει τη θεμελίωση της παρούσας διατριβής σε ένα πολυδιάστατο θεωρητικό πλαίσιο αποτελούμενο από διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις. Μέρος των πολύπλοκων αλληλεπιδράσεων εντός του ελεγκτικού οικοσυστήματος που μελετά η παρούσα διατριβή αποτελούν η απορρύθμιση της ελεγκτικής αγοράς, οι εξωγενείς πιέσεις της πανδημίας και η επιλογή ελεγκτή. Για την ενοποίηση αυτών των τριών ερευνητικών αξόνων, συνθέσαμε ένα πολυεπίπεδο θεωρητικό πλαίσιο το οποίο εδράζεται κυρίως στη θεωρία αντιπροσώπευσης (agency theory), και συμπληρώνεται από την θεωρία σηματοδότησης (signaling theory), την θεσμική θεωρία (institutional theory) και την θεωρία του ανταγωνισμού (competition theory).

1.4.1 Η Θεωρία της αντιπροσώπευσης

Η θεωρία της αντιπροσώπευσης (agency theory), όπως διατυπώθηκε από τους Jensen και Meckling (1976) αποτελεί το κυρίαρχο υπόδειγμα στην έρευνα της χρηματοοικονομικής λογιστικής και του ελέγχου. Βασίζεται στην παραδοχή ότι σε μια σύγχρονη επιχείρηση, ο διαχωρισμός ιδιοκτησίας (μέτοχοι - principals) και ελέγχου (διοίκηση - agents) δημιουργεί μια εγγενή σύγκρουση συμφερόντων. Τα διευθυντικά στελέχη, δρώντας με βάση την εξυπηρέτηση των δικών τους συμφερόντων, ενδέχεται να λάβουν αποφάσεις που δεν μεγιστοποιούν τον πλούτο των μετόχων, οδηγώντας σε αυτό που ονομάζεται «κόστος αντιπροσώπευσης» (agency cost).

Σύμφωνα με τους Jensen και Meckling (1976), η ανάγκη για εξωτερικό έλεγχο προκύπτει από αυτήν τη σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ των κατόχων κεφαλαίου (principals) και της διοίκησης (agents). Σε αυτό το πλαίσιο, η ασυμμετρία στην πληροφόρηση αποτελεί το μεγαλύτερο εμπόδιο: η διοίκηση κατέχει προνομιακή

πληροφόρηση για την πραγματική οικονομική κατάσταση της εταιρείας, την οποία μπορεί να αποκρύψει ή να αλλοιώσει. Ο ανεξάρτητος έλεγχος λειτουργεί ως κρίσιμος μηχανισμός εποπτείας (monitoring mechanism) που αποσκοπεί στον περιορισμό αυτής της ασυμμετρίας και στην ευθυγράμμιση των συμφερόντων μεταξύ των μετόχων και των διοικητικών στελεχών.

Η θεωρία της αντιπροσώπευσης αξιοποιείται και στα τρία άρθρα της διατριβής (κεφάλαια 2, 3 και 4). Η απορρύθμιση της αγοράς ελέγχου μέσω της απελευθέρωσης των ελεγκτικών αμοιβών και της αύξησης του ανταγωνισμού αποτελεί παράγοντα που μπορεί να επηρεάσει τα κίνητρα, τους πόρους και την συμπεριφορά των ελεγκτικών εταιρειών. Αφενός, οι αλλαγές αυτές θα μπορούσαν να καταστήσουν πιο οικονομικούς και αποδοτικούς τους ελεγκτικούς μηχανισμούς περιορίζοντας την ασυμμετρία πληροφόρησης μέσω της αύξησης της ποιότητας του ελέγχου. Από την μελέτη μας όμως συνάγεται ότι η μείωση των αμοιβών του ελέγχου περιόρισε την ποιότητα και ποσότητα των διαθέσιμων πόρων για κάθε ελεγκτική ανάθεση ή και μείωσε την ανεξαρτησία των ελεγκτών οδηγώντας σε μείωση της ποιότητας του ελέγχου και αύξηση της ασυμμετρίας πληροφόρησης.

Στο δεύτερο άρθρο της διατριβής (κεφάλαιο 3), η εξέταση των αντιλήψεων των ορκωτών ελεγκτών – λογιστών για το πώς το εξωτερικό σοκ της πανδημίας του COVID-19 επηρέασε το επάγγελμά τους συνδέεται άμεσα με την θεωρία αντιπροσώπευσης. Συγκεκριμένα, η πανδημία ενίσχυσε τον ενδογενή κίνδυνο όλων των οντοτήτων αυξάνοντας την αβεβαιότητα και τις απαιτήσεις για λογιστικές εκτιμήσεις, με συνέπεια τη διεύρυνση των περιθωρίων χειραγώγησης των οικονομικών καταστάσεων από τις διοικήσεις των οντοτήτων. Επιπλέον τροχοπέδη για τον περιορισμό της ασυμμετρίας πληροφόρησης μεταξύ διοικούντων και μετόχων αποτέλεσαν οι περιορισμοί στην ελεγκτική εργασία λόγω της πανδημίας, όπως η εξ αποστάσεως εργασία, η αδυναμία επιτόπιων απογραφών και, γενικότερα, ο περιορισμός εξασφάλισης ελεγκτικών τεκμηρίων.

Τέλος, στο τρίτο άρθρο (κεφάλαιο 4), οι εξεταζόμενοι μηχανισμοί εταιρικής διακυβέρνησης λειτουργούν σε μεσοπρόθεσμο επίπεδο, ως συνδετικός κρίκος μεταξύ των θεσμικών αλλαγών και των αποφάσεων των επιχειρήσεων. Δομές όπως τα ανεξάρτητα διοικητικά συμβούλια και οι επιτροπές ελέγχου διαδραματίζουν κρίσιμο

ρόλο στην εποπτεία της διοίκησης και στη διασφάλιση της αξιοπιστίας της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης. Η εμπειρική βιβλιογραφία δείχνει ότι ισχυρότερες δομές διακυβέρνησης συνδέονται με την επιλογή ελεγκτών υψηλότερης ποιότητας, καθώς οι επιχειρήσεις επιδιώκουν τη μείωση της ασυμμετρίας πληροφόρησης και την ενίσχυση της αξιοπιστίας τους (Carcello, Hermanson, Neal, & Riley, 2002). Στο ανωτέρω πλαίσιο, η επιλογή ελεγκτή αντανάκλα τη ζήτηση για αποτελεσματικότερους μηχανισμούς ελέγχου. Επομένως, σε επιχειρήσεις με ισχυρές δομές εταιρικής διακυβέρνησης, υψηλή πολυπλοκότητα ή δανειακή επιβάρυνση οι διοικήσεις τείνουν να επιλέγουν ελεγκτές υψηλού κύρους (Big 4), σε μια στρατηγική κίνηση να ενισχύσουν την αξιοπιστία των χρηματοοικονομικών καταστάσεων και να μειώσουν την ασυμμετρία της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης.

1.4.2 Η Θεσμική θεωρία

Ενώ η θεωρία της αντιπροσώπευσης εστιάζει στα οικονομικά κίνητρα που απορρέουν από τη σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ των ιδιοκτητών και των διοικητικών στελεχών στα οποία ανέθεσαν τη διαχείριση των δραστηριοτήτων της επιχείρησης, η θεσμική θεωρία (institutional theory) αναλύει πώς οι οργανισμοί συμμορφώνονται με εξωτερικές πιέσεις για να αποκτήσουν κοινωνική «νομιμοποίηση» (legitimacy). Η θεσμική θεωρία προσδίδει μακροοικονομικό χαρακτήρα στην ανάλυσή μας και διαφωτίζει τον τρόπο με τον οποίο οι κανονιστικές, νομοθετικές και οι γενικότερες αλλαγές του περιβάλλοντος των οντοτήτων οδηγούν σε ισομορφισμό στις δομές και πρακτικές των εμπλεκόμενων στο ελεγκτικό οικοσύστημα (Meyer & Rowan, 1977), (DiMaggio & Powell, 1983).

Η θεωρία εισάγει την έννοια του «ισομορφισμού», δηλαδή της ροπής προς ομογενοποίηση των παραγόντων του οικοσυστήματος και υιοθέτησης παρόμοιων πρακτικών κάτω από εξωγενείς πιέσεις. Η θεωρία διακρίνει τρεις βασικούς μηχανισμούς ισομορφισμού:

- Καταναγκαστικός Ισομορφισμός (Coercive Isomorphism): Προκαλείται από νομοθετικές αλλαγές. Μια τέτοια πίεση είναι η απορρύθμιση (π.χ. αλλαγές στην υποχρεωτική εναλλαγή ελεγκτών ή απελευθέρωση αμοιβών), κατά την οποία οι ελεγκτικές εταιρείες αναγκάζονται να μεταβάλουν τις λειτουργίες

τους και να συμμορφωθούν με τις επιταγές της νομοθεσίας ή των εποπτικών μηχανισμών.

- Μιμητικός Ισομορφισμός (Mimetic Isomorphism): Εμφανίζεται σε περιόδους μεγάλης αβεβαιότητας. Ένα παράδειγμα αναπτύσσεται στο τρίτο άρθρο (κεφάλαιο 4), κατά το οποίο, όταν οι παραδοσιακές μέθοδοι ελέγχου κατέρρευσαν, οι εταιρείες «μιμήθηκαν» η μία την άλλη στην υιοθέτηση ψηφιακών εργαλείων (Remote Auditing). Η ανάγκη να μη φαίνονται ότι υστερούν έναντι του ανταγωνισμού σε μια κρίση οδήγησε σε μια ταχύτατη ομογενοποίηση των τεχνολογικών πρακτικών.
- Κανονιστικός Ισομορφισμός (Normative Isomorphism): Συνδέεται με τον επαγγελματισμό και την κοινή εκπαίδευση (π.χ. πιστοποιήσεις ACCA, ΙΕΣΟΕΛ). Οι κοινές αξίες των ελεγκτών λειτουργούν ως ανάχωμα στην υποβάθμιση της ποιότητας, ακόμα και όταν η απορρύθμιση πιέζει στην κατεύθυνση χαμηλότερου κόστους.

Επιπλέον, μία κρίσιμη πτυχή της θεσμικής θεωρίας είναι η σύγκρουση μεταξύ της επαγγελματικής (professional logic) και της εμπορικής λογικής (commercial logic). Η απορρύθμιση της αγοράς συχνά μετατοπίζει το κέντρο βάρους προς την εμπορική λογική. Η θεωρία της «Ρυθμιστικής Σύλληψης» (Regulatory Capture) προειδοποιεί ότι σε ένα απορρυθμισμένο περιβάλλον, οι ελεγκτικές εταιρείες μπορεί να επηρεάσουν τις ρυθμιστικές αρχές προς όφελός τους, υπονομεύοντας την αντικειμενικότητα που απαιτεί η θεωρία της αντιπροσώπευσης.

Στο πρώτο άρθρο (κεφάλαιο 2), η απορρύθμιση της ελεγκτικής αγοράς αντιμετωπίζεται ως μια μεταβολή του θεσμικού πλαισίου που επιβάλλει στις ελεγκτικές και στις ελεγχόμενες εταιρείες νέες μορφές συμπεριφοράς. Η έννοια του «καταναγκαστικού ισομορφισμού» (coercive isomorphism) εξηγεί την προσαρμογή των ελεγκτικών πρακτικών και των αμοιβών σε μεταβολές του ρυθμιστικού πλαισίου. Η έρευνα εξετάζει αν η απορρύθμιση οδηγεί σε μια σταδιακή «απο-επαγγελματοποίηση» (de-professionalization), όπου η πίεση της αγοράς για χαμηλότερες αμοιβές έρχεται σε σύγκρουση με τις θεσμικές απαιτήσεις για υψηλή ποιότητα ελέγχου, όπως αυτές ορίζονται από τους εποπτικούς φορείς όπως η ΕΛΤΕ.

Παράλληλα, στο δεύτερο άρθρο (κεφάλαιο 3), η πανδημία COVID-19 αποτελεί ένα εξωγενές σοκ που διατάραξε τις καθιερωμένες πρακτικές, επιβάλλοντας νέους τρόπους εργασίας, αύξησε την αβεβαιότητα και μετέβαλε τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν οι ελεγκτές. Οι διάφοροι εποπτικοί και επαγγελματικοί φορείς εξέδωσαν οδηγίες (υποχρεωτικές και συμβουλευτικές) για την αντιμετώπιση του φαινομένου προκαλώντας καταναγκαστικούς και μιμητικούς ισομορφισμούς. Οι ελεγκτικές εταιρείες, ως αντίδραση στους ανωτέρω κινδύνους και καθοδηγούμενες από τις ανωτέρω οδηγίες, υιοθέτησαν μαζικά νέα ψηφιακά εργαλεία στην προσπάθειά τους να διατηρήσουν την νομιμοποίησή τους και να προσαρμόσουν την λειτουργία τους σε ένα περιβάλλον όπου ο επιτόπιος έλεγχος ήταν δυσχερής έως αδύνατος, τηρώντας τις υποχρεώσεις τους αφενός προς τους ελεγχόμενους και αφετέρου προς τις εποπτικές αρχές. Υπό αυτό το πρίσμα, η εργασία ερευνά σε τι βαθμό οι ελεγκτικές εταιρείες και οι ελεγκτές τους, ενημερώθηκαν, εφάρμοσαν και επικουρήθηκαν στο έργο τους από τις ανωτέρω οδηγίες εποπτών και επαγγελματικών φορέων. Ο καταναγκαστικός και ο μιμητικός ισομορφισμός εξηγούν τα ευρήματα της έρευνας ως προς την εφαρμογή των έκτακτων μέτρων και των εναλλακτικών διαδικασιών ελέγχου από τους ελεγκτές.

1.4.3 Η Θεωρία της σηματοδότησης

Συμπληρωματικά προς τη θεωρία της αντιπροσώπευσης, η θεωρία της σηματοδότησης (signaling theory) (Spence, 1973), υποστηρίζει ότι σε συνθήκες ασυμμετρίας πληροφόρησης, η διοίκηση της εκάστοτε οντότητας αποστέλλει σήματα προς την αγορά προκειμένου να μεταφέρει πληροφορίες προς αυτήν. Στο πλαίσιο της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης, η επιλογή ελεγκτή υψηλής ποιότητας και η συνεπακόλουθη διεξαγωγή αξιόπιστου ελέγχου, λειτουργούν ως μηχανισμοί σηματοδότησης προς τους επενδυτές σχετικά με την αξιοπιστία των οικονομικών καταστάσεων (Titman & Trueman, 1986), (Beatty, 1989). Η πρόσληψη ενός ελεγκτή από κάποια μεγάλη και γνωστή στο χώρο ελεγκτική εταιρία εκπέμπει το «σήμα» (signal) προς την αγορά ότι η ποιότητα των κερδών της εταιρείας είναι υψηλή. Η αποτελεσματικότητα αυτών των σημάτων εξαρτάται από την αντιλαμβανόμενη ποιότητα και ανεξαρτησία του ελεγκτή.

Στο δεύτερο άρθρο της διατριβής (κεφάλαιο 3), μέσω της θεωρίας της σηματοδότησης, μπορεί να εξηγηθεί γιατί κάποιες οντότητες είναι διατεθειμένες να προσλάβουν ως ελεγκτή μία από τις Big 4 ελεγκτικές εταιρείες και να επιβαρυνθούν με πολύ μεγαλύτερο κόστος ελέγχου. Προφανώς, η επιλογή αυτή συνδέεται με το σήμα που θέλουν να στείλουν στην αγορά και στους μετόχους οι διοικήσεις ορισμένων οντοτήτων, βασισμένες σε ειδικά χαρακτηριστικά της οντότητας που διοικούν όπως, το ποσοστό διασποράς των μετοχών τους και ο τύπος των μετόχων (οικογενειακή ή όχι επιχείρηση).

1.4.4 Ανταγωνισμός και δομή της ελεγκτικής αγοράς

Ολοκληρώνοντας το θεωρητικό πλαίσιο της διατριβής παρατίθεται η θεωρία του ανταγωνισμού (competition theory), η οποία εισάγει τον μηχανισμό με τον οποίο η δομή της αγοράς επηρεάζει τη συμπεριφορά των ελεγκτικών εταιρειών. Στο πρώτο άρθρο (κεφάλαιο 2), η απορρύθμιση των αμοιβών του ελέγχου οδηγεί σε κλιμάκωση του ανταγωνισμού, γεγονός που μπορεί να έχει διφορούμενες επιδράσεις στην ποιότητα του ελέγχου. Από τη μία, ο ανταγωνισμός μπορεί να ενισχύσει την αποδοτικότητα και την καινοτομία σε μέσο-μακροπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα, αλλά από την άλλη, ενδέχεται (σε βραχυπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα) να δημιουργήσει πιέσεις για μείωση κόστους εις βάρος της ποιότητας του ελέγχου.

Οι τελικές επιπτώσεις στην ποιότητα του ελέγχου με βάση την θεωρία του ανταγωνισμού ενδέχεται να εδράζουν στα χαρακτηριστικά της ελεγκτικής αγοράς στην οποία γίνεται η απορρύθμιση. Ενδεχομένως σε ώριμες ελεγκτικές αγορές με μεγάλα επίπεδα συγκέντρωσης και χαμηλό ανταγωνισμό η διατήρηση της φήμης του ελεγκτή να λειτουργεί ως μηχανισμός αυτορρύθμισης και να περιορίζει την ενδεχόμενη μείωση της ποιότητας του ελέγχου. Από την άλλη πλευρά, σε μία αγορά κατακερματισμένη με υψηλό ανταγωνισμό είναι πιθανόν η αύξηση της έντασης του ανταγωνισμού να επικεντρωθεί στον ανταγωνισμό τιμής, ο οποίος θα οδηγήσει για τους λόγους που αναφέρονται στην παρούσα σε μείωση της παρεχόμενης ποιότητας του ελέγχου.

1.5 Ερευνητικά ερωτήματα

Λαμβάνοντας υπόψη το θεωρητικό πλαίσιο το οποίο αναφέρθηκε ανωτέρω η παρούσα διατριβή αποσκοπεί να απαντήσει στο βασικό ερευνητικό ερώτημα:

Πώς αλληλεπιδρούν οι δυνάμεις της αγοράς, οι ρυθμιστικές αλλαγές, οι εξωγενείς κρίσεις και οι μηχανισμοί εταιρικής διακυβέρνησης στη διαμόρφωση του ελεγκτικού επαγγέλματος;

Για την προσέγγιση του ανωτέρω ερωτήματος διατυπώθηκαν τα κάτωθι υποερωτήματα :

H1: *«Πώς επηρέασε την ποιότητα του ελέγχου η απελευθέρωση του επαγγέλματος του ορκωτού ελεγκτή λογιστή;»*

H2: *«Πώς επίδρασε η πανδημία COVID-19 στο ελεγκτικό επάγγελμα και πως αυτή η επίδραση μπορεί να καταγραφεί με αξιόπιστο τρόπο; »*

H3: *«Ποιοι είναι οι κύριοι παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν την απόφαση επιλογής ελεγκτή από τις επιχειρήσεις;»*

1.6 Συνοπτική παρουσίαση της έρευνας

Προκειμένου να δοθούν απαντήσεις στα ανωτέρω ερωτήματα σχεδιάστηκαν και διενεργήθηκαν τρεις τρεις αυτοτελείς, αλλά θεματικά αλληλένδετες ερευνητικές μελέτες.

Η πρώτη έρευνα μελέτησε την επίδραση της απορρύθμισης των κατώτατων αμοιβών ελέγχου στην ποιότητα του ελέγχου. Ειδικότερα, διερευνήθηκε η επίδραση της απορρύθμισης των αμοιβών ελέγχου που έλαβε χώρα το 2011 στην Ελλάδα. Το δείγμα αποτελούνταν από 120 επιχειρήσεις εισηγμένες στο Χρηματιστήριο Αθηνών, οι οποίες ανήκουν σε δώδεκα διαφορετικούς κλάδους. Η περίοδος της έρευνας εκτάθηκε σε δέκα έτη, περιλαμβάνοντας 1.200 ετήσιες παρατηρήσεις. Η εξεταζόμενη περίοδος χωρίστηκε σε δύο υποπεριόδους: τα πέντε έτη πριν από την απορρύθμιση (2007–2011) και τα πέντε έτη μετά (2012–2016), προκειμένου να αποτυπωθεί η επίδραση της απορρύθμισης μέσω μιας δυαδικής ανεξάρτητης μεταβλητής η οποία έλαβε την τιμή 1

για την περίοδο απορρύθμισης (2012–2016) και 0 για την περίοδο ρύθμισης (2007–2011).

Η ποιότητα των κερδών χρησιμοποιήθηκε ως μέτρο (proxy) της ποιότητας του ελέγχου και αποτέλεσε την εξαρτημένη μεταβλητή, ενώ περιλήφθηκαν διάφορες ανεξάρτητες μεταβλητές σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία. Η ανάλυση βασίστηκε στη μεθοδολογία διαφορά των διαφορών (difference-in-differences - DID), καθώς και σε ελέγχους ανθεκτικότητας. Για την εκτίμηση μη κανονικών δεδουλευμένων (abnormal accruals) χρησιμοποιήθηκε το μοντέλο των Han και Wang (1998). Το μοντέλο παλινδρομήθηκε με τυχαίες επιδράσεις (random effects) στο στατιστικό πρόγραμμα R. Τα αποτελέσματα καταδεικνύουν μια στατιστικά σημαντική αρνητική σχέση μεταξύ απορρύθμισης και ποιότητας ελέγχου, υποδηλώνοντας ότι η ενίσχυση του ανταγωνισμού μεταξύ των ελεγκτικών εταιρειών έχει αρνητική επίδραση στην ποιότητα του ελέγχου.

Η δεύτερη έρευνα αφορούσε την καταγραφή και ανάλυση της άποψης των Ορκωτών Ελεγκτών Λογιστών (Certified Public Accountants – CPAs) αναφορικά με τις επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 στο ελεγκτικό επάγγελμα και έργο. Για το σκοπό αυτό δημιουργήθηκε ένα ειδικά δομημένο ερωτηματολόγιο, συνδυάζοντας βασικές πτυχές επαγγελματικών κατευθυντήριων γραμμών, προηγούμενης βιβλιογραφίας και απόψεων των ειδικών του κλάδου. Η μελέτη επικεντρώθηκε στις αντιλήψεις των Ορκωτών Ελεγκτών-Λογιστών (ΟΕΛ) που δραστηριοποιούνται κυρίως στην ελληνική επικράτεια, διασφαλίζοντας την εγκυρότητα και αξιοπιστία του χρησιμοποιούμενου εργαλείου μέσω μιας ισχυρής μεθοδολογικής προσέγγισης που ενσωματώνει τεχνικές της κλασικής θεωρίας μετρήσεων (classical test theory) και της παραγοντικής ανάλυσης. Το ερωτηματολόγιο ήταν δομημένο σε τέσσερις βασικές υποενότητες (Εργασιακό και Οργανωσιακό Περιβάλλον, Σχεδιασμός ελέγχου, Διενέργεια ελέγχου και Έκθεση ελέγχου) και περιλάμβανε συνολικά δεκαοκτώ ερωτήσεις. Όλες οι υποενότητες του ερωτηματολογίου παρουσίασαν αποδεκτά επίπεδα εσωτερικής αξιοπιστίας, ενώ η εγκυρότητα εννοιολογικής κατασκευής (construct validity) επιβεβαιώθηκε μέσω παραγοντικής ανάλυσης. Τα ευρήματα της ανάλυσης δεδομένων καταδεικνύουν ότι οι υποενότητες «Εργασιακό και οργανωσιακό

περιβάλλον» και «Σχεδιασμός ελέγχου» εξηγούν το μεγαλύτερο μέρος της διακύμανσης των αποτελεσμάτων κατά την πρώτη φάση της πανδημίας στην Ελλάδα.

Η τρίτη έρευνα εξέτασε κατά πόσο οι μηχανισμοί εταιρικής διακυβέρνησης συνδέονται και επηρεάζουν την επιλογή Ορκωτού Ελεγκτή-Λογιστή. Ως δείγμα χρησιμοποιήθηκαν οι μεγαλύτερες εισηγμένες στο Χρηματιστήριο Αθηνών (ASE) εταιρείες για την περίοδο 2014–2018, και αναπτύχθηκε ένα υπόδειγμα λογιστικής παλινδρόμησης (logit) προκειμένου να εξεταστεί η επίδραση των χαρακτηριστικών του Διοικητικού Συμβουλίου και της δομής ιδιοκτησίας στην απόφαση επιλογής για τον τακτικό έλεγχο ελεγκτικής εταιρείας που ανήκει στις μεγαλύτερες παγκοσμίως (Big4) ή άλλης πιστοποιημένης ελεγκτικής. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι οι μηχανισμοί εταιρικής διακυβέρνησης επηρεάζουν την επιλογή ελεγκτή στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, οι επιχειρήσεις με μεγαλύτερα διοικητικά συμβούλια, με μεγαλύτερο αριθμό ανεξάρτητων μελών και με παρουσία γυναικών στη σύνθεση του διοικητικού συμβουλίου είναι περισσότερο πιθανό να επιλέξουν μια ελεγκτική εταιρεία από τις Big4. Αντίθετα, οι οικογενειακές επιχειρήσεις είναι λιγότερο πιθανό να αναθέσουν τον έλεγχο σε ελεγκτική εταιρεία προερχόμενη από τις Big4.

1.7 Η συνεισφορά της έρευνας

Τα αποτελέσματα της έρευνας παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ακαδημαϊκή κοινότητα, τις ρυθμιστικές και εποπτικές αρχές αλλά και για κάθε μέρος το οποίο εφαρμόζει στην πράξη τη λογιστική και ελεγκτική. Συγκεκριμένα, η πρώτη μελέτη εμπλουτίζει την περιορισμένη σχετικά διεθνή βιβλιογραφία εξετάζοντας την περίπτωση της Ελλάδας ως προς την επίδραση της απορρύθμισης των αμοιβών ελέγχου στην ποιότητα του ελέγχου. Τα αποτελέσματα ευθυγραμμίζονται με τις προηγούμενες έρευνες οι οποίες υποστηρίζουν ότι η απορρύθμιση των αμοιβών και η αύξηση του ανταγωνισμού των ελεγκτικών εταιρειών σχετίζεται με μείωση της ποιότητας του ελέγχου. Στο βαθμό που είναι γνωστό, πρόκειται για την πρώτη παρόμοια μελέτη που πραγματοποιείται σε ευρωπαϊκή οικονομία.

Τα αποτελέσματα της δεύτερης μελέτης έχουν σημαντικές επιπτώσεις για τους ορκωτούς ελεγκτές, τους επαγγελματίες του χώρου, τις ελεγκτικές εταιρείες και τις ρυθμιστικές αρχές που επιδιώκουν την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας του

ελεγκτικού επαγγέλματος και της ποιότητας της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης. Στο βαθμό που είναι γνωστό πρόκειται για την πρώτη μελέτη που αποτυπώνει τις συνέπειες της κρίσης του COVID-19 από την οπτική των ορκωτών ελεγκτών.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι 57 ερωτήσεις του αρχικού ερωτηματολογίου καλύπτουν το σύνολο σχεδόν των σταδίων της ελεγκτικής διαδικασίας, το εργαλείο αυτό—με τις κατάλληλες προσαρμογές—μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέσο μέτρησης του αντίκτυπου οποιασδήποτε κρίσης, υγειονομικής ή μη. Κατά συνέπεια, οι ρυθμιστικές αρχές και οι ελεγκτικές εταιρείες δύνανται να αξιοποιήσουν το ερωτηματολόγιο και, βάσει των αποτελεσμάτων, να διαμορφώσουν κατευθυντήριες οδηγίες και πολιτικές που θα ενισχύσουν τόσο την αποτελεσματικότητα του ελεγκτικού έργου όσο και την ποιότητα της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης.

Τα ευρήματα της τρίτης μελέτης προσθέτουν νέα εμπειρικά στοιχεία σχετικά με τους παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή ελεγκτή σε μια αναδυόμενη ευρωπαϊκή αγορά και μπορούν να αποδειχθούν χρήσιμα για τις ρυθμιστικές αρχές, τους επενδυτές, τα διοικητικά συμβούλια και όλους τους εμπλεκόμενους στη διαδικασία της εταιρικής διακυβέρνησης. Τα αποτελέσματα υπογραμμίζουν τη σημασία των κανονιστικών ρυθμίσεων που απαιτούν την παρουσία ανεξάρτητων μελών στο διοικητικό συμβούλιο, καθώς και την ενίσχυση της εκπροσώπησης των γυναικών στη σύνθεσή του.

Επιπλέον, η μελέτη αναδεικνύει τους πιθανούς κινδύνους που ενδέχεται να προκύψουν από την υψηλή οικογενειακή ιδιοκτησία, καθώς οι οικογενειακές επιχειρήσεις φαίνεται να προτιμούν ελεγκτές χαμηλότερης ποιότητας. Το εύρημα αυτό αναδεικνύει πιθανές αδυναμίες στους μηχανισμούς εταιρικής διακυβέρνησης των επιχειρήσεων αυτών και υπογραμμίζει την ανάγκη προστασίας των συμφερόντων των μειοψηφούντων μετόχων. Τέλος, η μελέτη δείχνει ότι είναι περισσότερο πιθανό οι επιχειρήσεις με υψηλότερη αποδοτικότητα να επιλέγουν ελεγκτές από τις Big Four, γεγονός που υποδεικνύει την ανάγκη αυξημένης εποπτείας επιχειρήσεων με χαμηλότερη αποδοτικότητα ή με οικονομικές δυσκολίες.

Πέραν από τα ανωτέρω, τα ευρήματα της παρούσας διατριβής έχουν και πρακτική χρησιμότητα όπως περιγράφεται επιγραμματικά κατωτέρω:

- **Εποπτικό και ρυθμιστικό πλαίσιο:** Τα αποτελέσματα της έρευνας αναδεικνύουν την ανάγκη για αυστηρότερο έλεγχο και εποπτεία του ελεγκτικού επαγγέλματος σε συνθήκες απορρύθμισης και κρίσης ώστε να μην υπονομεύεται η ποιότητα λόγω του έντονου ανταγωνισμού. Παράλληλα, τα αποτελέσματα μπορούν να αποτελέσουν χρήσιμο εργαλείο για ρυθμιστικές αρχές και φορείς χάραξης πολιτικής, υποστηρίζοντας τη λήψη πιο τεκμηριωμένων αποφάσεων στον σχεδιασμό και την εφαρμογή μεταρρυθμίσεων στον τομέα του ελέγχου.
- **Ελεγκτικό έργο:** Από την έρευνα προκύπτει η αναγκαιότητα επικαιροποίησης των Διεθνών Προτύπων Ελέγχου (ISAs) για την σαφή ενσωμάτωση των ψηφιακών ελεγκτικών τεκμηρίων ως μόνιμη πρακτική και τη θεσμοθέτηση του απομακρυσμένου ελέγχου.
- **Περιβαλλοντική, κοινωνική και εταιρική διακυβέρνηση (ESG):** Οι ελεγκτές ενθαρρύνονται να επεκτείνουν την εξειδίκευσή τους πέρα από τις χρηματοοικονομικές καταστάσεις, καθώς η επιλογή ελεγκτή το 2026 συνδέεται άρρηκτα με τη βιωσιμότητα.

Εν κατακλείδι, η διατριβή υποστηρίζει ότι η ανθεκτικότητα του ελεγκτικού επαγγέλματος δεν βασίζεται στην ακαμψία των κανόνων, αλλά στην ικανότητά του να προσαρμόζεται θεσμικά. Παρά τους περιορισμούς στη συλλογή δεδομένων, η παρούσα μελέτη θέτει τις βάσεις για μια νέα προσέγγιση στην ελεγκτική διακυβέρνηση, όπου η τεχνολογία και η ρύθμιση λειτουργούν συμπληρωματικά για τη διασφάλιση του δημόσιου συμφέροντος.

1.8 Η Δομή της Διατριβής

Το υπόλοιπο της διατριβής είναι δομημένο ως εξής. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μελέτη που αφορά την απορρύθμιση της ελληνικής ελεγκτικής αγοράς και δίδεται η απάντηση στο πρώτο ερευνητικό υπό ερώτημα. Στο τρίτο κεφάλαιο παρατίθεται η δεύτερη μελέτη η οποία αφορά τη μεθοδολογία ανάπτυξης και επικύρωσης του ερωτηματολογίου για την επίδραση της πανδημίας COVID-19 στο ελεγκτικό επάγγελμα και παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από την εφαρμογή του σε δείγμα ορκωτών ελεγκτών – λογιστών. Στο κεφάλαιο αυτό δίνεται η απάντηση στο

δεύτερο ερευνητικό υπο ερώτημα της διατριβής. Στο τέταρτο κεφάλαιο προσεγγίζεται το τρίτο ερευνητικό υπο ερώτημα και παρατίθενται τα αποτελέσματα της έρευνας ως για τους προσδιοριστικούς παράγοντες της επιλογής ορκωτού ελεγκτή – λογιστή από τις επιχειρήσεις. Η διατριβή ολοκληρώνεται με την παράθεση των συμπερασμάτων, των περιορισμών και των προτάσεων για μελλοντική έρευνα. Τέλος, στο παράρτημα παρατίθεται το ερωτηματολόγιο το οποίο χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα του δεύτερου κεφαλαίου.

2. Απορρύθμιση της ελεγκτικής αγοράς και οι επιπτώσεις της στην ποιότητα ελέγχου.

Το συγκεκριμένο κεφάλαιο επικεντρώνεται στην μελέτη του φαινομένου της απορρύθμισης της αγοράς των ελεγκτικών υπηρεσιών, εξετάζοντας πως η απελευθέρωση του επιπέδου των αμοιβών επηρέασε το ελεγκτικό επάγγελμα και την ποιότητα των ελέγχων. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δείγμα 120 επιχειρήσεων εισηγμένων στο χρηματιστήριο Αθηνών για τη χρονική περίοδο από το 2007 έως το 2016 χρησιμοποιώντας την ποιότητα των κερδών ως μέτρο της ποιότητας των ελέγχων. Η μετάβαση από ένα ρυθμισμένο περιβάλλον στις αμοιβές των ελέγχων σε μια ανοιχτή και απελευθερωμένη αγορά επηρέασε καθοριστικά τη δομή του κλάδου και πρωτίστως την ποιότητα των διενεργούμενων ελέγχων.

2.1 Ποιότητα ελέγχου

Ο DeAngelo (1986) ορίζει την ποιότητα ελέγχου ως την πιθανότητα να εντοπίσει ένας ελεγκτής ένα σφάλμα στο λογιστικό σύστημα μιας οντότητας και, παράλληλα, να αναφέρει το εντοπισμένο σφάλμα στην έκθεσή του. Από τον ορισμό αυτόν προκύπτει ότι η ποιότητα του ελέγχου έχει δύο διαστάσεις. Η πρώτη αφορά την ικανότητα εντοπισμού ενός σφάλματος, που εξαρτάται από τις γνώσεις, την εμπειρία και το επίπεδο προσπάθειας και πόρων που θα αφιερώσει ο ελεγκτής στην συγκεκριμένη ανάθεση. Η δεύτερη διάσταση αφορά την πιθανότητα να συμπεριλάβει ο ελεγκτής στην έκθεσή του το εντοπισμένο σφάλμα και επαφίεται στην αντικειμενικότητα, την ακεραιότητα και την ανεξαρτησία του ελεγκτή.

Σύμφωνα με την Αυστραλιανή Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς (Australian Securities & Investment Commission) η ποιότητα του ελέγχου συνδέεται με την πιθανότητα επίτευξης του θεμελιώδους στόχου του ελέγχου, δηλαδή της παροχής εύλογης διασφάλισης ότι η οικονομική έκθεση στο σύνολό της είναι απαλλαγμένη από ουσιώδεις ανακρίβειες, και ότι οι ουσιώδεις ελλείψεις που εντοπίστηκαν αντιμετωπίζονται ή γνωστοποιούνται μέσω της έκθεσης ελέγχου (Australian Securities & Investment Commission, n.d.)

Σε αντίθεση με την ακαδημαϊκή κοινότητα, το Διεθνές Συμβούλιο Προτύπων Ελέγχου και Διασφάλισης (IAASB) δεν παρέχει έναν ενιαίο ορισμό της ποιότητας ελέγχου.

Παρόλα αυτά, το IAASB έχει αναπτύξει ένα εννοιολογικό πλαίσιο για την ποιότητα του ελέγχου το οποίο περιγράφει τα συστατικά στοιχεία, τις διαδικασίες, τα αποτελέσματα ενός ελέγχου που συμβάλλουν στη διασφάλιση της ποιότητας του ελέγχου (IAASB, 2024). Σύμφωνα με το ανωτέρω πλαίσιο η ποιότητα του ελέγχου εξαρτάται από τα παρακάτω:

- τους πόρους του ελέγχου,
- την αναφορά του ελέγχου,
- την επικοινωνία με τα ενδιαφερόμενα μέρη και
- το ευρύτερο περιβάλλον εντός του οποίου διενεργείται ο έλεγχος.

Οι πόροι και το περιβάλλον του ελέγχου σχετίζονται με το επίπεδο ανάθεσης, ελεγκτικής εταιρείας και χώρας και περιλαμβάνουν:

- τις αξίες, την ηθική και τις συμπεριφορές των ελεγκτών όπως διαμορφώνονται από το περιβάλλον της ελεγκτικής εταιρείας,
- τις γνώσεις, τις ικανότητες, την εξειδίκευση και τον διαθέσιμο χρόνο που αφιερώνεται σε κάθε ανάθεση,
- την αποτελεσματικότητα του ελέγχου και των διαδικασιών ποιοτικού ελέγχου των διεκπεραιωμένων ελέγχων.

Ωστόσο, η ποσοτική αποτίμηση πολλών από τους ανωτέρω αναφερόμενους πόρους είναι ιδιαίτερα δύσκολη. Η δυσκολία ποσοτικοποίησης έχει επισημανθεί από τους Knechel et al. (2013) και αποτελεί σημαντικό εμπόδιο στην εμπειρική διερεύνηση της σχέσης μεταξύ επιμέρους χαρακτηριστικών του ελέγχου και της ποιότητάς του.

Τα αποτελέσματα του ελέγχου περιλαμβάνουν το σύνολο των εκθέσεων και αναφορών που προκύπτουν από τη διενέργειά του, είτε αυτές δημοσιοποιούνται είτε κοινοποιούνται στην ελεγχόμενη οντότητα με σκοπό τη βελτίωση του συστήματος εσωτερικού ελέγχου ή της χρηματοοικονομικής της αναφοράς.

Τα ενδιαφερόμενα μέρη στην αλυσίδα της χρηματοοικονομικής αναφοράς περιλαμβάνουν τους χρήστες, τη διοίκηση, τους επιφορτισμένους με τη διακυβέρνηση και τις εποπτικές αρχές. Ο τρόπος με τον οποίο αλληλεπιδρούν τα ενδιαφερόμενα μέρη μπορεί να έχει ιδιαίτερο αντίκτυπο στην ποιότητα του ελέγχου. Αυτές οι αλληλεπιδράσεις, τόσο οι τυπικές, όσο και οι άτυπες, διαμορφώνονται από το πλαίσιο

στο οποίο διεξάγεται ο έλεγχος και δημιουργούν μια δυναμική σχέση μεταξύ των πόρων και των αναφορών του ελέγχου. Για παράδειγμα, οι συζητήσεις μεταξύ του ελεγκτή και της επιτροπής ελέγχου μιας οντότητας δημοσίου ενδιαφέροντος, ήδη από το στάδιο του σχεδιασμού, μπορούν να επηρεάσουν τη χρήση ή μη πραγματοποιημένων (πόροι), καθώς και τη μορφή και το περιεχόμενο της έκθεσης του ελεγκτή προς όσους είναι υπεύθυνοι για τη διακυβέρνηση (αναφορά). Αντίθετα, στις μη δημοσίου ενδιαφέροντος οντότητες, ενδέχεται να υπάρχει στενή εγγύτητα με τους ιδιοκτήτες κατά τη διάρκεια του ελέγχου. Υπό αυτές τις συνθήκες, ενδέχεται να υπάρχουν συχνές άτυπες επικοινωνίες, οι οποίες μπορεί να συμβάλλουν θετικά στην ποιότητα του ελέγχου.

Το περιβάλλον του ελέγχου περιλαμβάνει τις νομικές, επιχειρηματικές, εποπτικές και λοιπές ιδιαιτερότητες που μπορεί να χαρακτηρίζουν τόσο την ελεγχόμενη οντότητα όσο και την χώρα στην οποία δραστηριοποιείται, επηρεάζοντας τη διενέργεια και τα αποτελέσματα του ελέγχου.



Εικόνα 1: Η αλληλεπίδραση των συστατικών στοιχείων της ποιότητας του ελέγχου

Πηγή: IAASB

2.1.1 Μέτρα της ποιότητας του ελέγχου

Η διεθνής βιβλιογραφία έχει αναπτύξει πληθώρα δεικτών για την αποτίμηση της ποιότητας του ελέγχου. Η ύπαρξη πολλαπλών μέτρων αποδίδεται στο γεγονός ότι κανένα από αυτά τα μέτρα, ή δείκτες ποιότητας ελέγχου (audit quality proxies), δεν είναι απαλλαγμένο από περιορισμούς. Ως εκ τούτου, κάθε επιμέρους δείκτης ενδέχεται να αποτυπώνει μόνο μέρος από τα δεδομένα που σχετίζονται με τα εκάστοτε ερευνητικά ερωτήματα. Για να αντιμετωπισθεί ο περιορισμός αυτός, είναι σύνηθες να υπόκεινται τα ερευνητικά αποτελέσματα σε ελέγχους ανθεκτικότητας (robustness tests), για να ενισχυθεί η αξιοπιστία των συμπερασμάτων.

Ένα μέτρο που έχει χρησιμοποιηθεί αρκετά είναι το είδος της ελεγκτικής εταιρείας. Συγκεκριμένα, κατά τεκμήριο, οι μεγάλες (Big N) ελεγκτικές εταιρείες θεωρούνται πάροχοι υψηλής ποιότητας ελέγχου (Teoh & Wong, 1993) (Becker, DeFond, Jambalvo, & Subramanyam, 1998) (Chung & Lindsay, 1988) (Defond & Jambalvo, 1993). Στα πλεονεκτήματα του ανωτέρου μέτρου συγκαταλέγεται η ευκολία υπολογισμού. Από την άλλη όμως, η υπόθεση ότι οι μεγάλες ελεγκτικές εταιρείες (Big N) παρέχουν υψηλή ποιότητα ελέγχου σε σύγκριση με μικρότερες ελεγκτικές είναι εμπειρικά αμφισβητήσιμη.

Ο Francis (2011) παρουσιάζει μια σειρά από μέτρα που έχουν χρησιμοποιηθεί στην διεθνή ακαδημαϊκή βιβλιογραφία, μεταξύ των οποίων είναι και η δυαδική προσέγγιση της αποτυχίας του ελέγχου. Ως αποτυχία του ελέγχου νοείται η ύπαρξη δικαστικής διαμάχης έναντι του ελεγκτή ή η επιβολή κυρώσεων από εποπτικούς φορείς κατά του ελεγκτή. Σε τέτοιες περιπτώσεις η ποιότητα του παρεχόμενου ελέγχου είναι πολύ χαμηλή. Επομένως από αυτήν την άποψη, όταν το δυαδικό κριτήριο αποτυχίας ή μη του ελέγχου ενεργοποιείται, πάντοτε θα πρόκειται για μια περίπτωση χαμηλής ποιότητας ελέγχου. Ωστόσο, το μέτρο αυτό πάσχει από σημαντικούς περιορισμούς, καθώς δεν εντοπίζει περιπτώσεις χαμηλής ποιότητας που δεν οδηγούν σε νομικές ή κανονιστικές συνέπειες. Επομένως, ενώ το κριτήριο αποτυχίας αποτελεί ισχυρή ένδειξη χαμηλής ποιότητας, η απουσία του δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκη υψηλή ποιότητα ελέγχου.

Ο Lennox (1999) και οι DeFond et al. (2002) μεταξύ άλλων, χρησιμοποιούν ένα άλλο δυαδικό μέτρο, αυτό της αποτυχίας έκδοσης έκθεσης ελέγχου με αναφορά σε ουσιώδη

αβεβαιότητα συνέχισης δραστηριότητας για οντότητες που αργότερα πτωχεύουν. Όπως και στην περίπτωση δυαδικής προσέγγισης της αποτυχίας του ελέγχου, το μέτρο αυτό θα είναι πάντοτε σωστό σε περίπτωση ενεργοποίησής του. Όμως και πάλι υπάρχουν περιορισμοί: υπάρχουν περιπτώσεις όπου, ενώ συμπεριλαμβάνεται σημείωση για την ουσιώδη αβεβαιότητα συνέχισης της δραστηριότητας της ελεγχόμενης εταιρείας, εν τέλει συμβαίνει η υπό έλεγχο εταιρεία να μην πτωχεύει. Επιπροσθέτως, η μειωμένη ποιότητα ελέγχου δεν περιορίζεται σε εταιρείες οι οποίες έχουν πρόβλημα συνέχισης δραστηριότητας. Μπορούμε κάλλιστα να έχουμε μειωμένη ποιότητα ελέγχου και σε εταιρείες με εξαιρετική απόδοση. Οπότε, ενώ και αυτό το δυαδικό μέτρο είναι πάντα ορθό όταν ενεργοποιείται, ωστόσο αποτυγχάνει να εντοπίσει πολλές άλλες περιπτώσεις χαμηλής ποιότητας ελέγχου.

Ακόμα ένα δυαδικό μέτρο της ποιότητας του ελέγχου αποτελεί η αναδιατύπωση (restatement) των οικονομικών καταστάσεων μιας εταιρείας σε επόμενες χρήσεις (Kinney Jr, Palmrose, & Scholz, 2004), (Lobo & Zhao, 2013), (Romanus, Maher, & Fleming, 2008), (Stanley & DeZoort, 2007). Και αυτό το μέτρο πάσχει από τα μειονεκτήματα των δύο προηγούμενων μέτρων.

Πέραν των δυαδικών προσεγγίσεων, έχουν αναπτυχθεί στη βιβλιογραφία συνεχείς δείκτες, όπως η εξειδίκευση του ελεγκτή σε συγκεκριμένο κλάδο (industry specialization). Μεταξύ άλλων οι Balsam et al. (2003), Beasley και Petroni (2001) και Owghoso et al. (2002) χρησιμοποιούν ως μέτρο της ποιότητας ελέγχου την ειδίκευση του ελεγκτή στον κλάδο της ελεγχόμενης εταιρείας. Ο βαθμός ειδίκευσης καθορίζεται ως το άθροισμα της τετραγωνικής ρίζας του συνόλου του ενεργητικού των πελατών που έχει ο ελεγκτής σε έναν συγκεκριμένο κλάδο προς το άθροισμα της τετραγωνικής ρίζας του συνόλου του ενεργητικού όλων των πελατών του ελεγκτή. Όσο μεγαλύτερο το κλάσμα της ειδίκευσης τόσο μεγαλύτερη η ποιότητα του ελέγχου. Το ανωτέρω μέτρο της ποιότητας του ελέγχου είναι το πρώτο μέτρο που ξεφεύγει από την δυαδικότητα και διευρύνει τον ορίζοντα των στοιχείων που λαμβάνει υπόψη. Εξακολουθεί, ωστόσο, να υπάρχει ο περιορισμός ότι ενσωματώνει μια έμμεση παραδοχή που δεν επιβεβαιώνεται πάντοτε εμπειρικά: ότι όσο μεγαλύτερο ποσοστό ενός κλάδου ελεγχόμενων εταιρειών περιλαμβάνεται στο πελατολόγιο ενός ελεγκτή, τόσο καλύτερη είναι η ποιότητα του ελέγχου.

Στη συνέχεια, η βιβλιογραφία στράφηκε σε μια νέα κατηγορία δεικτών, οι οποίοι βασίζονται στις παραλλαγές των μη κανονικών δεδουλευμένων (abnormal ή discretionary accruals), ή των μη φυσιολογικών αποτελεσμάτων χρήσης. Για λόγους συμβατότητας και λόγω της έλλειψης συμφωνίας στην ελληνική βιβλιογραφία ως προς την ακριβή ελληνική απόδοση του όρου θα χρησιμοποιήσουμε εφεξής τον όρο abnormal accruals στην συνέχεια της ανάλυσής μας. Η χρήση του ανωτέρω μέτρου βασίζεται στην λογική ότι, ανά κλάδο δραστηριότητας και ανάλογα με τα λοιπά χρηματοοικονομικά μεγέθη (μεταβολή εσόδων, στοιχεία του ενεργητικού κ.α.), η κάθε εταιρεία εμφανίζει ένα τμήμα αποτελεσμάτων το οποίο συνάδει με το μοτίβο του κλάδου και ένα που αποκλίνει και ενδεχομένως έχει «επηρεαστεί» από την διοίκηση της οντότητας. Όσο μεγαλύτερη είναι αυτή η απόκλιση, τόσο αυξάνεται η πιθανότητα χειραγώγησης των οικονομικών καταστάσεων. Εφόσον τέτοιες αποκλίσεις δεν εντοπίζονται ή δεν αναφέρονται από τον ελεγκτή, τεκμαίρεται χαμηλότερη ποιότητα ελέγχου.

Η Jones (1991) ανέπτυξε το κάτωθι οικονομετρικό της υπόδειγμα, το οποίο αποτελεί τη βάση υπολογισμού των abnormal ή discretionary accruals.

$$\frac{TA_{it}}{A_{i,t-1}} = \alpha_1 \left(\frac{1}{A_{i,t-1}} \right) + \alpha_2 \left(\frac{\Delta REV_{it}}{A_{i,t-1}} \right) + \alpha_3 \left(\frac{PPE_{it}}{A_{i,t-1}} \right) + \varepsilon_{it}$$

Εξίσωση 1: Το υπόδειγμα Jones

Πίνακας 1: Μεταβλητές του υποδείγματος Jones

Σύμβολο Περιγραφή Συμβόλων	
TA_{it}	Total accruals (διαφορά καθαρών κερδών – ταμειακών ροών από λειτουργίες)
$A_{i,t-1}$	Σύνολο ενεργητικού της προηγούμενης χρήσης
ΔREV_{it}	Μεταβολή εσόδων (πωλήσεων) μεταξύ χρήσεων
PPE_{it}	Πάγια περιουσιακά στοιχεία (property, plant & equipment)
ε_{it}	Κατάλοιπα = (discretionary accruals)

Η παλινδρόμηση του ανωτέρω υποδείγματος με την μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS) ξεχωριστά ανά κλάδο, παράγει τα δεδουλευμένα (accruals) που συνάδουν με τον κλάδο και τα χρηματοοικονομικά δεδομένα της εταιρείας. Τα κατάλοιπα κάθε παρατήρησης είναι ουσιαστικά το κομμάτι των accruals που δεν μπορεί να εξηγήσει το υπόδειγμα και ως εκ τούτου θεωρούνται ως τα μη φυσιολογικά ή abnormal accruals (Dechow & Schrand, 2010). Όσο μεγαλύτερη η τιμή του κατάλοιπου κάθε παρατήρησης, τόσο μεγαλύτερο το abnormal accrual, η χειραγώγηση των οικονομικών καταστάσεων και, συνακόλουθα, τόσο μικρότερη η ποιότητα των οικονομικών καταστάσεων και του ελέγχου.

Τα abnormal accruals χρησιμοποιούνται ευρέως στον εντοπισμό χειραγώγησης οικονομικών καταστάσεων (earnings management) (Ashbaugh-Skaife, Collins, Kinney Jr, & LaFond, 2008), (Ashbaugh, LaFond, & Mayhew, 2003) και (Larcker & Richardson, 2004). Παράλληλα, χρησιμοποιούνται και στον υπολογισμό της ποιότητας του ελέγχου. Τα πλεονεκτήματα των μέτρων που έχουν ως βάση τα abnormal accruals είναι ότι μέσω των υποδειγμάτων λαμβάνουν υπόψη μεγάλες ποσότητες πληροφοριών που διαμορφώνουν το μέτρο αναλόγως και εξετάζουν όλες τις εταιρείες του δείγματος. Σε αντίθεση με τα δυαδικά μέτρα η ποιότητα είναι πλέον μετρήσιμη ως μία συνεχόμενη μεταβλητή. Ωστόσο, η χρήση των abnormal accruals συνοδεύεται και από περιορισμούς (Hribar & Collins, 2002), όπως:

Πρώτον, μέρος των abnormal accruals ενδέχεται να οφείλεται σε πραγματικά οικονομικά γεγονότα ή επιχειρησιακές αποφάσεις (π.χ. αλλαγές στην πιστωτική πολιτική), τα οποία δεν σχετίζονται με χειραγώγηση.

Δεύτερον, η αξιόπιστη εκτίμηση των υποδειγμάτων απαιτεί επαρκή αριθμό παρατηρήσεων ανά κλάδο και χώρα, γεγονός που μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα σε μικρά δείγματα.

Τρίτον, υφίσταται το ζήτημα της ενδογένειας (self-selection bias), καθώς οι επιχειρήσεις που επιλέγουν μεγάλες ελεγκτικές εταιρείες τείνουν να διαθέτουν ισχυρότερους μηχανισμούς εταιρικής διακυβέρνησης.

Κατά συνέπεια, μπορεί τα μειωμένα abnormal accruals να μην οφείλονται στον ελεγκτή αλλά στην εταιρεία. Οι Dechow et al. (1995) επέκτειναν το αρχικό υπόδειγμα Jones (1991) εισάγοντας σε αυτό την μεταβολή των απαιτήσεων, με αποτέλεσμα τη

διαμόρφωση του λεγόμενου τροποποιημένου υποδείγματος, ή modified Jones model, το οποίο γνώρισε ευρεία αποδοχή στη σχετική βιβλιογραφία (Kothari, Leone, & Wasley, 2005).

$$\frac{TA_{it}}{A_{i,t-1}} = \alpha_1 \left(\frac{1}{A_{i,t-1}} \right) + \alpha_2 \left(\frac{\Delta REV_{it} - \Delta REC_{it}}{A_{i,t-1}} \right) + \alpha_3 \left(\frac{PPE_{it}}{A_{i,t-1}} \right) + \varepsilon_{it}$$

Εξίσωση 2: Modified Jones model

2.1.1.1 Διαφοροποιήσεις του υποδείγματος Jones

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω το υπόδειγμα Jones τροποποιήθηκε από τους Dechow et al. (1995). Έκτοτε ακολουθήσαν αρκετές τροποποιήσεις, οι σημαντικότερες των οποίων παρατίθενται κατωτέρω.

Από τις πρώτες παραλλαγές του μοντέλου Jones ήταν αυτή των Ashbaugh et al. (2003) η οποία χρησιμοποιήθηκε μεταξύ άλλων και στις μελέτες των Hoitash et al. (2007) και Lim και Tan (2008). Οι Ashbaugh et al. (2003) υπολογίζουν τα συνολικά δεδουλευμένα (Total Accruals -TA) ως το εισόδημα προ έκτακτων αποτελεσμάτων, προσαυξημένο με τις αποσβέσεις και απομειώσεις, μειωμένο κατά τις λειτουργικές ταμειακές ροές και σταθμισμένο με το σύνολο ενεργητικού της προηγούμενης χρήσης.

$$\frac{TA_{it}}{A_{i,t-1}} = \frac{(IB_{it} + DEP_{it} - CFO_{it})}{A_{i,t-1}}$$

Εξίσωση 3: Ο Υπολογισμός των Total accruals κατά τον Ashbaugh, LaFond & Mayhew 2003

Όπου:

Πίνακας 2: Επεξήγηση του υπολογισμού των Total accruals κατά Ashbaugh, LaFond & Mayhew 2003

Σύμβολο	Περιγραφή
IB _{it}	Income before extraordinary items (Καθαρά κέρδη προ έκτακτων αποτελεσμάτων)
DEP _{it}	Depreciation & amortization (Αποσβέσεις και απομειώσεις)

Σύμβολο	Περιγραφή
CFO _{it}	Operating cash flows (Ταμειακές ροές από λειτουργικές δραστηριότητες)
A _{i,t-1}	Σύνολο ενεργητικού προηγούμενης χρήσης (Lagged total assets)

Μία από τις σημαντικές τροποποιήσεις του υποδείγματος ήταν αυτή των Caramanis και Lennox (2008), όπου τα total accruals ισούνται με τη μεταβολή των μη ταμειακών κυκλοφορούντων περιουσιακών στοιχείων, μείον τη μεταβολή των τρεχουσών υποχρεώσεων (εκτός χρέους), μείον τις αποσβέσεις, διαιρούμενο με το σύνολο του ενεργητικού της προηγούμενης χρήσης.

$$TA_{it} = (\Delta CA_{it} - \Delta Cash_{it}) - (\Delta CL_{it} - \Delta STD_{it}) - Dep_{it}$$

Εξίσωση 4: Ο Υπολογισμός των Total Accruals κατά τους Caramanis και Lennox (2008)

Όπου :

Πίνακας 3: Επεξήγηση του υπολογισμού των συμβόλων της εξίσωσης 4

Σύμβολο	Περιγραφή
TA _{it}	Συνολικά δεδουλευμένα (Total Accruals) για την εταιρεία <i>i</i> στο έτος <i>t</i>
ΔCA _{it}	Μεταβολή κυκλοφορούντος ενεργητικού (Current Assets)
ΔCash _{it}	Μεταβολή διαθεσίμων (Cash)
ΔCL _{it}	Μεταβολή τρεχουσών υποχρεώσεων (Current Liabilities)
ΔSTD _{it}	Μεταβολή βραχυπρόθεσμου δανεισμού (Short-Term Debt)
Dep _{it}	Αποσβέσεις περιόδου (Depreciation and Amortization)
A _{i,t-1}	Σύνολο ενεργητικού προηγούμενης χρήσης (Lagged Total Assets)

Οι Frankel et al. (2002) τροποποίησαν περαιτέρω το υπόδειγμα Jones, παραλλαγή η οποία χρησιμοποιήθηκε και από τους Reynolds et al. (2004). Στη δική τους εκδοχή τα abnormal accruals υπολογίζονται ως το καθαρό αποτέλεσμα μείον τις λειτουργικές ταμειακές ροές, διαιρούμενο με το σύνολο του ενεργητικού της προηγούμενης περιόδου.

2.1.1.2 Το κεφάλαιο κίνησης (working capital) ως μέτρο υπολογισμού ποιότητας ελέγχου

Όπως αναφέραμε και προηγούμενα, ένα από τα μειονεκτήματα της χρήσης του υποδείγματος Jones και των παραλλαγών του είναι ο περιορισμός των απαιτούμενων παρατηρήσεων ανά κλάδο και χώρα. Χωρίς τις απαιτούμενες παρατηρήσεις το υπόδειγμα δεν μπορεί να παράγει αξιόπιστα αποτελέσματα (Francis & Wang, 2008), (Meuwissen et al., 2007).

Για την αντιμετώπιση του περιορισμού αυτού, οι DeFond και Park (2001) εισήγαγαν ένα διαφορετικό μέτρο των abnormal accruals. Το νέο μέτρο βασίζεται στο working capital ή σε ελεύθερη μετάφραση, στο καθαρό κεφάλαιο κίνησης. Το μέτρο αυτό υπολογίζει τη διαφορά μεταξύ του καθαρού κεφαλαίου κίνησης της εκάστοτε παρατήρησης και μίας εκτίμησης του αναμενόμενου καθαρού κεφαλαίου κίνησης που απαιτείται για να υποστηριχθεί χρηματοοικονομικά το μέγεθος των πωλήσεων της εκάστοτε παρατήρησης. Η διαφορά μεταξύ των δύο αντιπροσωπεύει το τμήμα του καθαρού κεφαλαίου κίνησης που είναι απίθανο να διατηρηθεί και στο μέλλον θα μειώσει τα κέρδη της οντότητας.

Το καθαρό κεφάλαιο κίνησης υπολογίζεται ως :

$$WC_t = (Current Assets_t - Cash And Short Term Investments_t) \\ - (Current Liabilities_t - Debt In Current Liabilities_t)$$

Εξίσωση 5: Ο Υπολογισμός του καθαρού κεφαλαίου κίνησης κατά DeFond και Park (2001)

ενώ η εξίσωση για τον υπολογισμό των abnormal working capital accruals είναι η:

$$AWCA_t = WC_t - \left[\left(\frac{WC_{\{t-1\}}}{Sales_{\{t-1\}}} \right) \times Sales_t \right]$$

Εξίσωση 6: Ο Υπολογισμός των abnormal working capital accruals κατά DeFond και Park (2001)

Πέραν του πλεονεκτήματος της δυνατότητας χρήσης και σε εταιρείες με λίγες παρατηρήσεις ανά κλάδο, το ανωτέρω μέτρο πλεονεκτεί έναντι του υποδείγματος Jones διότι δεν συγκρίνει την κάθε παρατήρηση με στοιχεία του κλάδου αλλά με στοιχεία της ίδιας οντότητας. Έτσι, σε αντίθεση με το υπόδειγμα Jones, το μέγεθος μίας οντότητας, η ηλικία της ή οι λογιστικές πολιτικές που έχει επιλέξει επηρεάζουν μοναδικά την ίδια

και το απαιτούμενο κεφάλαιο κίνησης για την υποστήριξη των πωλήσεων της και δεν επηρεάζουν το σύνολο των οντοτήτων του κλάδου.

2.1.1.3 Λοιπά μέτρα της ποιότητας του ελέγχου

Ένα ακόμα ενδιαφέρον μέτρο της ποιότητας του ελέγχου ή, όπως αναφέρεται από τους Khan και Watts (2009), ένα μέτρο μείωσης της ασυμμετρίας πληροφόρησης και της ιδιότυπης αβεβαιότητας, είναι η λογιστική συντηρητικότητα.

Όπως προκύπτει από τη βιβλιογραφία, οι διοικήσεις των οντοτήτων έχουν κίνητρο να δημοσιεύουν μέσω των οικονομικών καταστάσεων περισσότερα κέρδη από τα πραγματικά (Watts R. L., 2003), τόσο λόγω των πρόσθετων αποδοχών που συνεπάγεται η αυξημένη κερδοφορία για τα μέλη της διοίκησης, όσο και λόγω κινήτρων σταδιοδρομίας (Kothari, Shu, & Wysocki, 2009). Η χειραγώγηση των οικονομικών καταστάσεων μπορεί να γίνει εντός των ορίων του εκάστοτε εφαρμοζόμενου χρηματοοικονομικού πλαισίου αναφοράς μέσω της επιλογής λογιστικών πολιτικών των οποίων η εφαρμογή απαιτεί λογιστικές εκτιμήσεις.

Οι λογιστικές εκτιμήσεις παρέχουν πρόσφορο έδαφος για υποκειμενικές κρίσεις που κάλλιστα μπορούν να επηρεάσουν σημαντικά τα αποτελέσματα της χρήσης. Συνεπώς, η συντηρητικότητα μπορεί να θεωρηθεί ότι μειώνει το εύρος της χειραγώγησης των χρηματοοικονομικών καταστάσεων ή, όπως αναφέρουν οι LaFond και Watts (2008), η υπό συνθήκη λογιστική συντηρητικότητα (conditional accounting conservatism) μπορεί να λειτουργήσει ως ένας μηχανισμός εταιρικής διακυβέρνησης που περιορίζει την χειραγώγηση των χρηματοοικονομικών καταστάσεων. Η υπό συνθήκη λογιστική συντηρητικότητα ορίζεται ως η ταχύτερη αναγνώριση των δυσμενών χρηματοοικονομικών πληροφοριών έναντι των ευνοϊκών και προκύπτει όταν οι διοικήσεις απαιτούν χαμηλότερο βαθμό επαλήθευσης για την αναγνώριση των αρνητικών πληροφοριών σε σύγκριση με τις θετικές Khan και Watts (2009). Οπότε, η υπό συνθήκη λογιστική συντηρητικότητα λειτουργεί αντισταθμιστικά στην έμφυτη τάση των διοικήσεων των οντοτήτων να λειτουργούν αντιθέτως.

Η συντηρητικότητα μετράται με βάση το C_score όπως αυτό αναφέρεται στην εργασία των Khan και Watts (2009). Οι εταιρείες κατατάσσονται σε δεκατημοριακή κατάταξη του δείκτη συντηρητικότητας C_Score με τιμές εντός του διαστήματος από 0 έως 1, με υψηλότερες τιμές να υποδηλώνουν μεγαλύτερο βαθμό λογιστικής συντηρητικότητας.

Το μέτρο αυτό έχει χρησιμοποιηθεί σε αρκετές έρευνες, μεταξύ των οποίων οι μελέτες των Khan και Watts (2009), DeFond et al. (2012), Qiang (2007) και Krishnan (2007).

2.1.1.4 Ανεξάρτητες μεταβλητές στην ποιότητα του ελέγχου

Στην υπάρχουσα βιβλιογραφία, η ποιότητα του ελέγχου (εξαρτημένη μεταβλητή) εξετάζεται συνήθως σε συνάρτηση με μια σειρά από ανεξάρτητες μεταβλητές και μεταβλητές ελέγχου (control variables), οι συνηθέστερες των οποίων περιλαμβάνουν:

- δείκτες εταιρικής διακυβέρνησης, όπως το μέγεθος του διοικητικού συμβουλίου, το πλήθος των ανεξάρτητων μελών του, το φύλο των μελών του και άλλα,
- το μέγεθος της οντότητας (συνήθως ως το σύνολο του ενεργητικού),
- τον τύπο ελεγκτικής εταιρείας (συνήθως δηλωμένες με το δίπολο Big 4 / non-Big 4),
- τον δανεισμό της οντότητας – μόχλευση (Leverage),
- εισηγμένη ή μη οντότητα,
- χρόνια ίδιας ελεγκτικής εταιρείας,
- την εξειδίκευση του ελεγκτή,
- την πείρα του ελεγκτή,
- τις ταμειακές ροές από επιχειρηματική δραστηριότητα,
- την ύπαρξη ζημίας κατά την προηγούμενη χρήση,
- τον ρυθμό ανάπτυξης μιας εταιρείας (συνήθως με την μεταβολή του τζίρου σε σχέση με την προηγούμενη χρήση),
- την απόδοση του ενεργητικού (return on assets-ROA).

2.2 Το ελεγκτικό επάγγελμα στην Ελλάδα

2.2.1 Ιστορική αναδρομή

Στην προπολεμική Ελλάδα δεν υπήρχε θεσμικό πλαίσιο για ανεξάρτητους ορκωτούς ελεγκτές λογιστές. Οι έλεγχοι επί των οικονομικών καταστάσεων των οντοτήτων, διενεργούνταν από τους λογιστές των εταιρειών ή από τις διοικήσεις τους. Κατά

συνέπεια, η απουσία ανεξαρτησίας, αντικειμενικότητας και ειδικών γνώσεων περιόριζε την ποιότητα του ελέγχου και την αξιοπιστία των οικονομικών καταστάσεων.

Μετά και το τέλος του εμφυλίου πολέμου, η Ελλάδα εισερχόταν σε μία νέα εποχή, όπου η ανασυγκρότηση του παραγωγικού τομέα και, κατ' επέκταση, των επιχειρήσεων έγινε προτεραιότητα. Το σχέδιο Marshall, κυρίως αλλά και η γενικότερη ανασυγκρότηση της κατεστραμμένης Ελληνικής οικονομίας από μία δεκαετία πολεμικών συγκρούσεων και κατοχής, είχαν ως επακόλουθο την εισροή ξένων κεφαλαίων. Τα ξένα κεφάλαια ανέδειξαν την ανάγκη ύπαρξης ανεξάρτητων, εξωτερικών ελεγκτών των οικονομικών καταστάσεων. Έτσι, η θεσμοθέτηση του επαγγέλματος του ορκωτού ελεγκτή λογιστή στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε το 1955 με το Ν.Δ. 3329/1955 «Περί Σώματος Ορκωτών Λογιστών (Σ.Ο.Λ.)». Οι ελεγκτές του Σ.Ο.Λ. ονομάστηκαν Ορκωτοί Λογιστές, λόγω του όρκου που έδιναν ενώπιον δικαστικής αρχής κατά την έναρξη της ενασχόλησής τους με το επάγγελμα.

Το Σ.Ο.Λ. ήταν κρατικός φορέας υπαγμένος στο τότε Υπουργείο Συντονισμού. Οι αρμοδιότητές του ήταν:

- ο έλεγχος των ανωνύμων εταιρειών,
- η πιστοποίηση της αξιοπιστίας των οικονομικών καταστάσεων,
- η προστασία του δημοσίου συμφέροντος.

Τις δεκαετίες που ακολούθησαν την ίδρυσή του το Σ.Ο.Λ. καθιερώθηκε στην ελληνική οικονομία και ανέπτυξε τις δραστηριότητές του μέχρι και το 1994, όταν το επάγγελμα του ορκωτού μεταρρυθμίστηκε με τον Ν. 2231 που κατήργησε το Σ.Ο.Λ. και το κρατικό μονοπώλιό του. Οι Ορκωτοί Λογιστές μετονομάστηκαν σε Ορκωτοί Ελεγκτές Λογιστές (Ο.Ε.Λ.). Σταμάτησαν να είναι δημόσιοι υπάλληλοι και δόθηκε η δυνατότητα σε ξένες ελεγκτικές εταιρείες να παρέχουν ελεγκτικές υπηρεσίες μέσω των ελληνικών θυγατρικών τους. Τέλος, ιδρύθηκε το Σώμα Ορκωτών Ελεγκτών Λογιστών (Σ.Ο.Ε.Λ.) το οποίο ως ανεξάρτητο επαγγελματικό σώμα ανέλαβε:

- Την άσκηση εποπτείας στο ελεγκτικό επάγγελμα στην Ελλάδα
- Την τήρηση μητρώου ορκωτών ελεγκτών λογιστών
- Τη διεξαγωγή επαγγελματικών εξετάσεων

- Την έκδοση κανονισμών που αφορούν στη διαμόρφωση, συμπλήρωση και εφαρμογή των Ελεγκτικών Προτύπων
- Την έκδοση γενικών οδηγιών που αφορούν το ελεγκτικό επάγγελμα
- Την επιβολή πειθαρχικών κυρώσεων επί των ορκωτών λογιστών

Μετά τα χρηματοοικονομικά σκάνδαλα των αρχών του 21^{ου} αιώνα και την ψήφιση του Νόμου Sarbanes Oxley, γνωστού ως SOX, στις ΗΠΑ, στην Ελλάδα συστάθηκε η Επιτροπή Λογιστικής Τυποποίησης και Ελέγχων (ΕΛΤΕ) με σκοπό τον έλεγχο της ποιότητας των υποχρεωτικών λογιστικών ελέγχων των Ορκωτών Ελεγκτών Λογιστών. Με τον Ν. 3693/2008 ενσωματώθηκε στην Ελληνική νομοθεσία η 2006/43/ΕΚ οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, όπου τίθενται νέες προϋποθέσεις:

- για την χορήγηση άδειας άσκησης του επαγγέλματος,
- την διενέργεια των επαγγελματικών εξετάσεων,
- τις απαλλαγές από επαγγελματικές εξετάσεις, την πρακτική άσκηση και την συνεχή εκπαίδευση των ορκωτών ελεγκτών λογιστών,
- την τήρηση δημοσίου μητρώου Ορκωτών Ελεγκτών Λογιστών,
- την συμμόρφωση με τις βασικές αρχές του Κώδικα Επαγγελματικής Δεοντολογίας της IFAC,
- την τήρηση Διεθνών Προτύπων Ελέγχου,
- και την πειθαρχική και αστική ευθύνη.

Τέλος, με τον Ν. 4449/2017 ενσωματώθηκε στην Ελληνική νομοθεσία η ευρωπαϊκή οδηγία 2014/56/ΕΕ και ο κανονισμός 537/2014. Με τον συγκεκριμένο νόμο εισάγονται αυστηρότεροι κανόνες προστασίας της ανεξαρτησίας των ορκωτών λογιστών (εναλλαγή, απαγόρευση παροχής μη ελεγκτικών υπηρεσιών).

2.2.2 Στατιστικά του ελεγκτικού κλάδου στην Ελλάδα

Ο αριθμός των μελών του Σώματος Ορκωτών Ελεγκτών Λογιστών της Ελλάδας καταγράφεται στις ετήσιες εκθέσεις της ΕΛΤΕ. Ο αριθμός των μελών του Σώματος Ορκωτών Ελεγκτών Λογιστών της Ελλάδας σημείωσε σταθερή αύξηση από το 2019, όπως καταγράφεται από τις ετήσιες εκθέσεις της ΕΛΤΕ. Στον Πίνακα 4 παρατίθενται

τα στοιχεία των ετών 2019 και 2023 και 2024, καθώς, δυστυχώς, οι ετήσιες εκθέσεις της ΕΛΤΕ για τα έτη 2021 και 2022 δεν είναι διαθέσιμες στον ιστότοπό της.

Πίνακας 4: Τα βασικά στατιστικά του ελεγκτικού κλάδου στην Ελλάδα

Έτος	Ενεργοί Ο.Ε.Λ.	Ελεγκτικές εταιρείες	Τζίρος
			Ελεγκτικού κλάδου
2019	954	53	197.800.000,00
2023	1329	67	230.700.000,00
2024	1362	67	261.800.000,00

Πηγή: ΕΛΤΕ 2019, 2022 2023

Από τα δεδομένα του Πίνακα 4 παρατηρούμε ότι ο κλάδος των ελεγκτικών υπηρεσιών παρουσιάζει μια σταθερή ανάπτυξη τα τελευταία έτη. Η ανάπτυξη αυτή εκφράζεται τόσο σε επίπεδο ενεργών ορκωτών λογιστών όσο και σε επίπεδο αξίας παρεχόμενων ελεγκτικών υπηρεσιών.

2.3 Μεταρρυθμίσεις του ελεγκτικού επαγγέλματος

Τις προηγούμενες δεκαετίες στο ελεγκτικό επάγγελμα παγκοσμίως έχουν εφαρμοστεί διάφορες μεταρρυθμίσεις. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές στοχεύουν κυρίως στην αύξηση της ποιότητας των παρεχόμενων ελεγκτικών υπηρεσιών και, κατ' επέκταση, στην αύξηση της ποιότητας των οικονομικών καταστάσεων. Παρότι αφορούν το εθνικό δίκαιο, κάποιες από αυτές έχουν παγκόσμια επιρροή και αποτέλεσαν εφαλτήριο για σαρωτικές αλλαγές στην οργάνωση και την εποπτεία του ελεγκτικού επαγγέλματος παγκοσμίως. Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται μερικές από τις σημαντικότερες μεταρρυθμίσεις του ελεγκτικού επαγγέλματος και σχολιάζονται τα αποτελέσματά τους.

2.3.1 Ο νόμος Sarbanes–Oxley (SOX)

Η πιο γνωστή μεταρρύθμιση είναι αυτή του νόμου Sarbanes–Oxley (SOX). Ο SOX είναι ένας ομοσπονδιακός νόμος των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής (Η.Π.Α.) που τέθηκε σε ισχύ το 2002 ως απάντηση στα χρηματοοικονομικά σκάνδαλα της Enron και της WorldCom. Στόχος του SOX ήταν η αποκατάσταση της εμπιστοσύνης των επενδυτών στις κεφαλαιαγορές.

Το σκάνδαλο της Enron είχε καταλυτικές συνέπειες στην ελεγκτική αγορά αλλά και στην εποπτεία του ελεγκτικού επαγγέλματος. Παρέχοντας και συμβουλευτικές υπηρεσίες στον ελεγχόμενο πελάτη της (Enron) η ελεγκτική εταιρεία (Arthur Andersen) απώλεσε μέρος της ανεξαρτησίας της και δεν ανέφερε την χειραγώγηση των οικονομικών καταστάσεων από την Enron. Η χειραγώγηση συνίστατο στην απόκρυψη ζημιών της Enron μέσω μεταφοράς τους σε θυγατρικές της που δεν εμφανίζονταν στις οικονομικές της καταστάσεις. Αποτέλεσμα της αποκάλυψης του σκανδάλου ήταν η κατάρρευση της Arthur Andersen, η οποία έως τότε ήταν μία εκ των Big 5 του ελεγκτικού επαγγέλματος. Έκτοτε, οι Big 5 έγιναν Big 4, που παραμένουν έως σήμερα. Σε επίπεδο εποπτείας, το σκάνδαλο αυτό της Enron οδήγησε, λοιπόν, στην ψήφιση του SOX το 2002 με το οποίο επήλθαν σημαντικές αλλαγές στην εποπτεία του ελεγκτικού επαγγέλματος στις ΗΠΑ. Η σημαντικότερη αλλαγή ήταν η μεταβίβαση της εποπτείας του ελεγκτικού επαγγέλματος από τα επαγγελματικά σωματεία στο κράτος, με την ίδρυση του PCAOB (Public Company Accounting Oversight Board). Πέραν της ανωτέρω αλλαγής:

- απαγορεύτηκε η παροχή μη ελεγκτικών υπηρεσιών στις ελεγκτικές εταιρείες,
- κατέστη υποχρεωτική η αλλαγή ελεγκτικής εταιρείας μετά την πάροδο πέντε ετών,
- κατέστη υποχρεωτική η σύσταση ανεξάρτητης επιτροπής ελέγχου εντός των οντοτήτων,
- θεσπίστηκε η ύπαρξη συστήματος εσωτερικού ελέγχου και η αξιολόγησή του από τον εξωτερικό ελεγκτή,
- ορίστηκε ως ποινικό αδίκημα η παραποίηση οικονομικών καταστάσεων και ως ομοσπονδιακό αδίκημα η καταστροφή ή αλλοίωση λογιστικών εγγράφων.

Σε διεθνές επίπεδο, λόγω της σχεδόν παγκόσμιας σύνδεσης των χρηματαγορών, η ψήφιση του SOX επέφερε αλλαγές σε πολλές χώρες. Χώρες με εταιρείες εισηγμένες σε χρηματιστήρια των Η.Π.Α., υποχρεώθηκαν de facto να εφαρμόζουν ανάλογες πολιτικές. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση υιοθετήθηκαν παρόμοιες πολιτικές με μεγάλη συνάφεια με το SOX. Συγκεκριμένα, η ευρωπαϊκή οδηγία 2006/43/EK αποτελεί την ευρωπαϊκή εκδοχή του, με ορισμένες διαφοροποιήσεις. Στην Ελλάδα, με τον νόμο Ν.3148/2003 ιδρύθηκε η (Ε.Λ.Τ.Ε.) η οποία έλαβε αρμοδιότητες αντίστοιχες με το

PCAOB (Public Company Accounting Oversight Board), ενώ θεσπίστηκαν και διατάξεις για την προστασία της ανεξαρτησίας των ελεγκτικών εταιρειών αντίστοιχες με αυτές των ΗΠΑ.

Όπως κάθε μεταρρύθμιση, έτσι και το SOX είχε τόσο θετικές, όσο και αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομία. Στα θετικά συγκαταλέγονται:

- η αύξηση της ποιότητας του ελέγχου (DeFond & Lennox, 2011), (Ettredge et al., 2011) (Cohen et al., 2008),
- η ενίσχυση της εταιρικής διαφάνειας (Ashbaugh-Skaife, et al., 2008), (Coates, 2007), (Li, et al., 2008),
- η ενίσχυση της εμπιστοσύνης των επενδυτών στις κεφαλαιαγορές (Cohen, et al., 2008), (Coates, 2007).

Στις αρνητικές επιπτώσεις μπορούν να συγκαταλεχθούν:

- η αύξηση του κόστους συμμόρφωσης και, κατά συνέπεια, του κόστους των παρεχόμενων υπηρεσιών (Zhang, 2007), (Iliev, 2010), (Raghunandan & Rama, 2006), (Li, et al., 2008),
- η ενίσχυση της γραφειοκρατίας, (Coates, 2007),
- η ενίσχυση της ολιγοπωλιακής δομής της ελεγκτικής αγοράς. (Iliev, 2010).

Εν κατακλείδι, ο νόμος SOX έθεσε τέλος στην αυτορρύθμιση του ελεγκτικού επαγγέλματος, επιβάλλοντας δημόσια εποπτεία. Αυστηροποίησε την ανεξαρτησία των ελεγκτών και παράλληλα οδήγησε σε μια πιο συγκεντρωμένη και ελεγχόμενη αγορά ελεγκτικών υπηρεσιών. Αν και δεν υιοθετήθηκε επ' ακριβώς από όλες τις χώρες, οδήγησε σε ένα κύμα μεταρρυθμίσεων ανά την υφήλιο.

2.3.2 Μεταρρυθμίσεις επί των αμοιβών ελέγχου.

Κατά την συγγραφή της παρούσας εργασίας εντοπίσαμε τρεις περιπτώσεις μεταρρυθμίσεων επί των αμοιβών του ελέγχου σε οικονομίες με σημαντικά διαφορετικά χαρακτηριστικά. Οι δύο εξ αυτών αφορούσαν Ασιατικές χώρες, την Ιαπωνία και την Κίνα, και η τρίτη την Ελλάδα. Η Ιαπωνία είναι μία μεγάλη, ανεπτυγμένη οικονομία δυτικού τύπου, ώριμη, με ισχυρή βιομηχανία και μακροχρόνια σταθερότητα. Η Κίνα αποτελεί μία επίσης ισχυρή οικονομία προερχόμενη από

κομμουνιστικό καθεστώς, ιδιαίτερα δυναμική, με έντονα χαρακτηριστικά κρατικού ελέγχου επί της οικονομικής δραστηριότητας. Τέλος, η Ελλάδα είναι μία μικρή οικονομία, με έντονο κρατικό παρεμβατισμό και εξάρτηση από εξωτερικούς παράγοντες.

Οι τρεις αυτές χώρες, λοιπόν, παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές, γεγονός που συνεπάγεται ότι η μεταρρύθμιση των αμοιβών ελέγχου μπορεί να έχει διαφορετικά αποτελέσματα. Εντοπίσαμε μόνο δύο ακαδημαϊκές έρευνες σχετικά με την επίδραση των μεταρρυθμίσεων των αμοιβών ελέγχου στην ποιότητα του ελέγχου γεγονός το οποίο υποδεικνύει περιορισμένη εμπειρική έρευνα στο συγκεκριμένο πεδίο. Από τις έρευνες αυτές η μία αφορά την Κίνα και η άλλη την Ιαπωνία. Τα αποτελέσματα των σχετικών μελετών είναι διαφοροποιημένα, γεγονός που μπορεί να αποδοθεί τόσο στα διαφορετικά χαρακτηριστικά των μεταρρυθμίσεων όσο και στα διαφορετικά οικονομικά περιβάλλοντα που αυτές αφορούσαν.

Οι Cao et al. (2022) μελέτησαν την επίδραση της απορρύθμισης των κατώτατων ορίων ελεγκτικών αμοιβών στην ποιότητα του ελέγχου στην Κίνα. Τα εμπειρικά ευρήματα έδειξαν ότι, παρότι παρατηρείται μείωση των ελεγκτικών αμοιβών των ελεγκτών με εξειδίκευση σε συγκεκριμένους κλάδους, η ποιότητα του ελέγχου δεν επηρεάστηκε αρνητικά. Αντιθέτως, σύμφωνα με τους Kasai και Takada (2012), η περίπτωση της Ιαπωνίας παρουσίασε διαφορετικά αποτελέσματα. Έως το 2004, το Ιαπωνικό Ινστιτούτο Ορκωτών Ελεγκτών Λογιστών εξέδιδε πίνακα ενδεικτικών ελεγκτικών αμοιβών, ο οποίος στην πράξη λειτουργούσε ως ανώτατο όριο αμοιβών. Οι ελεγκτικές αμοιβές αποτέλεσαν αντικείμενο διαπραγμάτευσης μεταξύ της διοίκησης των επιχειρήσεων και των ελεγκτικών εταιρειών, τόσο πριν, όσο και μετά την μεταρρύθμιση. Ως αποτέλεσμα της μεταρρύθμισης, οι ελεγκτικές αμοιβές στην Ιαπωνία αυξήθηκαν, ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι παρατηρήθηκε μείωση της ποιότητας του ελέγχου. Η εξέλιξη αυτή μπορεί να αποδοθεί στην μείωση της ανεξαρτησίας των ελεγκτών, η οποία επακολούθησε της αύξησης των ελεγκτικών αμοιβών.

Απ' όσο γνωρίζει ο συγγραφέας, η περίπτωση της μεταρρύθμισης των αμοιβών ελέγχου της Ελλάδας δεν έχει ερευνηθεί ως προς την επίδρασή της στην ποιότητα του

ελέγχου, γεγονός το οποίο καταδεικνύει την ύπαρξη ερευνητικού κενού και την ανάγκη περαιτέρω διερεύνησης.

2.3.3 Η Ελληνική Μεταρρύθμιση.

Στην Ελλάδα, πριν την απορρύθμιση ίσχυαν κατώτατες αμοιβές ελέγχου, οι οποίες υπολογίζονταν από το Σώμα Ορκωτών Ελεγκτών Λογιστών με βάση τα χαρακτηριστικά κάθε ελεγχόμενης οντότητας. Ο ελεγκτής και ο ελεγχόμενος μπορούσαν να συμφωνήσουν αμοιβές υψηλότερες από το κατώτερο όριο, αλλά όχι χαμηλότερες.

Το 2010, κατά την διάρκεια της ελληνικής κρίσης δημόσιου χρέους τέθηκαν στην δημόσια διαβούλευση προτάσεις για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Μεταξύ αυτών υπήρχαν και προτάσεις απελευθέρωσης «κλειστών» επαγγελμάτων ή άρσης περιορισμών του ελεύθερου ανταγωνισμού. Από αυτήν τη διαβούλευση προέκυψε ο νόμος 3919/2011, ο οποίος, στο πλαίσιο της οριζόντιας απελευθέρωσης των κλειστών επαγγελμάτων, κατήργησε τους περιορισμούς στη διαμόρφωση των ελεγκτικών αμοιβών και ενίσχυσε τον ανταγωνισμό στην αγορά του ελέγχου.

Απόρροια του Ν. 3919/2011, μετά την απορρύθμιση των ελεγκτικών αμοιβών το 2012, ήταν η εισαγωγή στην ελληνική αγορά ελέγχου 28 νέων ελεγκτικών εταιρειών, κυρίως μικρού μεγέθους, γεγονός που οδήγησε σε αύξηση κατά 116% του αριθμού των ελεγκτικών εταιρειών μέσα σε μόλις επτά έτη και, κατ' επέκταση, σε ενίσχυση του ανταγωνισμού στην αγορά ελέγχου (ΕΛΤΕ, 2012). Επισημαίνεται ότι η αύξηση του ανταγωνισμού των ελεγκτικών εταιρειών μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση της πίεσης για μείωση των αμοιβών (fee pressure), με πιθανή συνέπεια την μείωση της ποιότητας του ελέγχου (Ettredge, Fuerherm, & Li, 2014).

Αντιθέτως, στο πλαίσιο της αυστηρότερης ελεγκτικής ρύθμισης που εισήγαγε ο νόμος SOX στις ΗΠΑ, μικρές και χαμηλής ποιότητας ελεγκτικές εταιρείες εξαναγκάστηκαν σε έξοδο από την αγορά, ενώ οι πρώην πελάτες τους έλαβαν στη συνέχεια ελεγκτικές υπηρεσίες υψηλότερης ποιότητας (DeFond & Lennox, 2011).

2.4 Η επίδραση της απορρύθμισης της ελληνικής αγοράς ελεγκτικών υπηρεσιών στον ανταγωνισμό και την ποιότητα του ελέγχου.

Για την απάντηση του πρώτου ερευνητικού υπό ερωτήματος της διατριβής διενεργήθηκε έρευνα σε εισηγμένες εταιρίες στο Χρηματιστήριο Αθηνών τα αποτελέσματα της οποίας δημοσιεύθηκαν στο επιστημονικό περιοδικό «Accounting and Management Information Systems» με τίτλο «The effect of audit market deregulation on audit competition and quality», (Fasoulas & Chytis, 2025) .

Μετά την απελευθέρωση του επαγγέλματος στην Ελλάδα οι ελεγκτικές εταιρίες βρέθηκαν μπροστά σε ένα δίλημμα. Αφού και πριν την απελευθέρωση των τιμών μπορούσαν να διαπραγματευτούν μεγαλύτερες αμοιβές από τις θεσμοθετημένες κατώτερες, ήταν αναμενόμενο ότι, μετά την απελευθέρωση, η πίεση από τους πελάτες θα κατευθύνονταν προς την μείωση των ελεγκτικών αμοιβών. Δεδομένου ότι οι ελεγκτικές εταιρίες αποτελούν οργανισμούς που επιδιώκουν το κέρδος και, ως εκ τούτου, οφείλουν να διασφαλίζουν όσο το δυνατόν περισσότερες κερδοφόρες ελεγκτικές αναθέσεις, ενδέχεται να είναι διατεθειμένες να θυσιάσουν την ποιότητα του ελέγχου, υποκύπτοντας στις πιέσεις της διοίκησης για την αποδοχή ενός ορισμένου βαθμού χειραγώγησης των οικονομικών τους καταστάσεων (DeAngelo L. E., 1981).

Σε αντίθετη περίπτωση, αποδέχονται τον κίνδυνο απώλειας του πελάτη και των συναφών εσόδων (Blay, 2005) (Chang & Hwang, 2003) (Lord, 1992) (Trompeter, 1994). Από την άλλη πλευρά, εάν ο ελεγκτής ενδώσει στις πιέσεις της διοίκησης και αποδεχθεί πρακτικές χειραγώγησης, αναλαμβάνει τον κίνδυνο μελλοντικών δικαστικών περιπετειών και απώλειας φήμης (Kunda, 1990) (Nelson M. W., 2009). Κατά συνέπεια, πριν από οποιονδήποτε συμβιβασμό στην ποιότητα του ελέγχου, ο ελεγκτής οφείλει να σταθμίσει, μεταξύ άλλων, το αναμενόμενο κέρδος από τη συγκεκριμένη ανάθεση, την ένταση των πιέσεων της διοίκησης για χειραγώγηση των οικονομικών καταστάσεων, τους συναφείς κινδύνους δικαστικής ευθύνης και το κόστος φήμης.

Από τα ανωτέρω καταλαβαίνουμε ότι, μετά την μεταρρύθμιση των αμοιβών ελέγχου στην Ελλάδα, ενδεχομένως δημιουργήθηκαν στην ελληνική αγορά ελεγκτικών

υπηρεσιών συνθήκες έντονης πίεσης μείωσης των ελεγκτικών αμοιβών (fee pressure). Η έντονη πίεση επί των ελεγκτικών αμοιβών συνιστά έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες που δύνανται να επηρεάσουν αρνητικά την ποιότητα του ελέγχου. Η βιβλιογραφία αναγνωρίζει ότι, σε περιβάλλοντα έντονου ανταγωνισμού τιμών, οι ελεγκτικές εταιρείες καλούνται να παρέχουν υπηρεσίες υψηλής ποιότητας με περιορισμένους οικονομικούς πόρους, γεγονός που δημιουργεί σοβαρά κίνητρα υποβάθμισης του ελεγκτικού έργου και, συνεπώς, και της ποιότητας του ελέγχου (Gramling, 1999).

Καταρχήν, η απώλεια πελατών και, κατά συνέπεια, και εσόδων ενδέχεται να οδηγήσει σε μείωση των διαθέσιμων ελεγκτικών πόρων. Οι ελεγκτικές εταιρείες μπορεί να περιορίσουν τον χρόνο που αφιερώνεται σε κάθε ανάθεση ή να αναθέσουν κρίσιμα ελεγκτικά καθήκοντα σε λιγότερο πεπειραμένο προσωπικό. Η περιορισμένη διαθεσιμότητα πεπειραμένων ελεγκτών, σε συνδυασμό με τη μειωμένη χρήση εξειδικευμένων ή τεχνολογικά προηγμένων ελεγκτικών εργαλείων, ενδέχεται να μειώσει την ικανότητα εντοπισμού ουσιωδών σφαλμάτων στις οικονομικές καταστάσεις. Ως αποτέλεσμα, η ποιότητα του ελέγχου υποβαθμίζεται όχι λόγω έλλειψης επαγγελματισμού, αλλά εξαιτίας περιορισμών πόρων.

Δεύτερον, η πίεση επί των αμοιβών συχνά συνοδεύεται από αυστηρά και ασφυκτικά χρονοδιαγράμματα ολοκλήρωσης των αναθέσεων. Όπως επισημαίνουν οι Otley και Pierce (1996), η συμπίεση του χρόνου μπορεί να οδηγήσει σε επιφανειακή εφαρμογή ελεγκτικών διαδικασιών, περιορισμό της επαγγελματικής κρίσης και ελλιπή επαλήθευση (peer review). Σε τέτοιες συνθήκες, οι ελεγκτές ενδέχεται να βασίζονται υπέρμετρα σε τυποποιημένες διαδικασίες ή προηγούμενα έτη ελέγχου, μειώνοντας τη δυνατότητα προσαρμογής του ελέγχου στους κινδύνους της τρέχουσας χρήσης που μπορεί, είτε να μην εντοπίστηκαν σε επίπεδο σχεδιασμού είτε να μην αντιμετωπίστηκαν επαρκώς κατά την εκτέλεση του ελέγχου.

Τρίτον, η παρατεταμένη πίεση στις αμοιβές του ελέγχου μπορεί να επηρεάσει αρνητικά την προσέλευση και διατήρηση ελεγκτών υψηλής ποιότητας. Οι ελεγκτικές εταιρείες που λειτουργούν με χαμηλά περιθώρια κέρδους δυσκολεύονται να προσφέρουν ανταγωνιστικά πακέτα αμοιβών και προοπτικές εξέλιξης στους εργαζόμενους ελεγκτές τους. Ως αποτέλεσμα, πεπειραμένοι και ικανοί ελεγκτές ενδέχεται να μετακινηθούν σε

άλλους κλάδους με υψηλότερες αμοιβές και καλύτερες συνθήκες εργασίας. Η αυξημένη εναλλαγή προσωπικού (audit personnel turnover) επιβαρύνει περαιτέρω την ποιότητα του ελέγχου, καθώς για κάθε νέο ελεγκτή απαιτείται μεγάλο διάστημα εκπαίδευσης και εξοικείωσης με τις δραστηριότητες, τα συστήματα και τη χρηματοοικονομική πληροφόρηση του πελάτη (Van Linden et al., 2021).

Τέλος, η έντονη πίεση επί των αμοιβών μπορεί να υπονομεύσει την ανεξαρτησία του ελεγκτή, η οποία αποτελεί θεμελιώδη συνιστώσα της ποιότητας του ελέγχου. Σε συνθήκες αυξημένου ανταγωνισμού και περιορισμένων κερδών, οι ελεγκτικές εταιρείες ενδέχεται να αναπτύξουν ισχυρότερη οικονομική εξάρτηση από συγκεκριμένους πελάτες. Προκειμένου να διατηρήσουν υφιστάμενες συνεργασίες ή να εξασφαλίσουν μελλοντικές αναθέσεις, ενδέχεται να γίνουν πιο ανεκτικές σε πιέσεις της διοίκησης για ευνοϊκή χρηματοοικονομική απεικόνιση ή χειραγώγηση οικονομικών καταστάσεων (Munter, 2021). Η αποδυνάμωση της ανεξαρτησίας αυτής αυξάνει τον κίνδυνο αποδοχής παρατυπιών και, κατ' επέκταση, μειώνει την αξιοπιστία και την ποιότητα του ελεγκτικού έργου.

Συνολικά, η βιβλιογραφία καταδεικνύει ότι η έντονη πίεση επί των ελεγκτικών αμοιβών μπορεί να επηρεάσει την ποιότητα του ελέγχου μέσω πολλαπλών και αλληλένδετων μηχανισμών, οι οποίοι αφορούν τόσο τους διαθέσιμους πόρους και το διάστημα ελέγχου, όσο και το ανθρώπινο κεφάλαιο και την ανεξαρτησία των ελεγκτών. Ως εκ τούτου, η απορρύθμιση των αμοιβών, εάν δεν συνοδεύεται από επαρκείς μηχανισμούς εποπτείας και διασφάλισης ποιότητας, ενδέχεται να έχει αρνητικές επιπτώσεις στη συνολική αξιοπιστία της ελεγκτικής διαδικασίας και στην ποιότητα των οικονομικών καταστάσεων και του ελέγχου αυτών.

2.4.1 Βιβλιογραφική ανασκόπηση.

Οι χρήστες των χρηματοοικονομικών καταστάσεων ενδιαφέρονται πρωτίστως τόσο για την ποιότητα της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης, όσο και για τις αμοιβές που χρεώνονται στο πλαίσιο των ελεγκτικών αναθέσεων. Ανησυχίες σχετικά με τις επιπτώσεις που ενδέχεται να έχουν οι μειωμένες ελεγκτικές αμοιβές στην ποιότητα του ελέγχου έχουν διατυπωθεί από πληθώρα ρυθμιστικών αρχών. Ειδικότερα, το 2011, το Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB) επισήμανε ότι «έχουν τεθεί

σοβαρά ερωτήματα τόσο ως προς την ποιότητα των εφαρμοζόμενων λογιστικών πολιτικών και πρακτικών αυτών των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων [π.χ. *Lehman Brothers*] όσο και ως προς την ποιότητα των ελέγχων που επέτρεψαν οι εν λόγω πρακτικές να παραμείνουν ανέλεγκτες».

Επιπλέον, ο Lynn Turner, πρώην προϊστάμενος λογιστηρίου (Chief Accountant) της Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς των ΗΠΑ (Securities and Exchange Commission - SEC), σχολίασε τον αντίκτυπο των εντυπωσιακά μειωμένων ελεγκτικών αμοιβών στους επενδυτές, σημειώνοντας ότι «οι επενδυτές νιώθουν ανασφάλεια όταν μια εταιρεία στο χαρτοφυλάκιό τους επιτυγχάνει σημαντική μείωση των ελεγκτικών αμοιβών, ιδίως όταν αντιμετωπίζει οικονομικές δυσκολίες» (McCann, 2010).

Παράλληλα, ο Daniel Goelzer, πρώην προσωρινός πρόεδρος του PCAOB, εξέφρασε ανησυχίες σχετικά με τον αντίκτυπο των μειώσεων των ελεγκτικών αμοιβών στη σχολαστικότητα του ελέγχου, προειδοποιώντας τις ελεγκτικές εταιρείες ότι «έχει αναφερθεί ευρέως πως οι επιτροπές ελέγχου αναμένουν από τους ελεγκτές να συμμεριστούν την οικονομική πίεση που υφίστανται οι εταιρείες, αποδεχόμενοι μειώσεις αμοιβών. Ωστόσο, το PCAOB θα παρακολουθεί κατά πόσο αυτή η πίεση δελεάζει τις ελεγκτικές εταιρείες να χαλαρώσουν τη σχολαστικότητα των ελέγχων» (Whitehouse, 2010).

Αντίστοιχα, ο Paul George, επικεφαλής του Professional Oversight Board του Financial Reporting Council στο Ηνωμένο Βασίλειο, παρατήρησε τις αρνητικές επιπτώσεις που μπορεί να έχουν οι καθοδικές πιέσεις στις αμοιβές στην ποιότητα του ελέγχου, επισημαίνοντας ότι «μια γενικευμένη ύφεση στην ελεγκτική δραστηριότητα ενδέχεται να οδηγήσει τις ελεγκτικές εταιρείες να επικεντρωθούν στο τελικό οικονομικό τους αποτέλεσμα εις βάρος της ποιότητας του ελέγχου» (Nagri, 2009).

Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι οι χρήστες των οικονομικών καταστάσεων συνδέουν το ύψος των ελεγκτικών αμοιβών με την ποιότητα του ελέγχου. Η σχέση αυτή έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτεταμένης ακαδημαϊκής έρευνας. Πλήθος μελετών υποστηρίζουν την ύπαρξη θετικής συσχέτισης μεταξύ του ύψους των ελεγκτικών αμοιβών και της ποιότητας του ελέγχου, υποδεικνύοντας ότι οι αμοιβές λειτουργούν

ως κρίσιμος μηχανισμός παροχής κινήτρων και διάθεσης επαρκών πόρων για την εκτέλεση ελέγχων υψηλής ποιότητας.

Χαμηλές αμοιβές ενδέχεται να περιορίσουν την ελεγκτική προσπάθεια, καθώς οι ελεγκτικές εταιρείες, επιδιώκοντας τη διατήρηση της κερδοφορίας τους, μπορεί να μειώσουν τον χρόνο που αφιερώνουν ανά ανάθεση ή να περιορίσουν τη χρήση πεπειραμένου προσωπικού και εξειδικευμένων ελεγκτικών εργαλείων. Όπως επισημαίνουν οι Caramanis και Lennox (2008), Frankel et al. (2002), Gupta et al. (2012), Hoitash et al. (2007), Srinidhi και Gul (2007), η μείωση της ελεγκτικής προσπάθειας συνδέεται άμεσα με αυξημένη πιθανότητα σφαλμάτων, χαμηλότερη ποιότητα χρηματοοικονομικής πληροφόρησης και, κατά συνέπεια, χαμηλής ποιότητας ελέγχου.

Επιπλέον, η βιβλιογραφία αναδεικνύει τον ρόλο της πίεσης επί των ελεγκτικών αμοιβών (fee pressure) ως επιβαρυντικού παράγοντα για την ποιότητα του ελέγχου. Οι Ettredge et al. (2014) τεκμηριώνουν ότι η έντονη πίεση για μείωση των αμοιβών συσχετίζεται θετικά και στατιστικά σημαντικά με την εμφάνιση λογιστικών ανακρίβειών, γεγονός που υποδηλώνει ότι οι ελεγκτές ενδέχεται να αποδέχονται αυξημένο κίνδυνο σφαλμάτων προκειμένου να διατηρήσουν πελάτες ή να ανταποκριθούν σε περιορισμούς κόστους. Η πίεση αυτή μπορεί να προέρχεται τόσο από τη διοίκηση των ελεγχόμενων επιχειρήσεων, όσο και από τις επιτροπές ελέγχου, ιδιαίτερα σε περιόδους οικονομικής ύφεσης ή αυξημένης ανταγωνιστικότητας της αγοράς.

Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στο φαινόμενο του «low balling», δηλαδή της χρέωσης ιδιαίτερα χαμηλών ελεγκτικών αμοιβών κατά το πρώτο έτος ανάληψης ενός νέου πελάτη, με την προσδοκία ότι το αρχικό κόστος θα ανακτηθεί σε επόμενα έτη μέσω χαμηλότερου κόστους ελέγχου ή πρόσθετων υπηρεσιών (ελεγκτικών ή μη). Οι Doruch και King (1996) επισημαίνουν ότι, όταν το low balling λαμβάνει εκτεταμένη μορφή, η ποιότητα του ελέγχου υποβαθμίζεται, καθώς οι ελεγκτές ενδέχεται να μην αφιερώσουν επαρκείς πόρους στον έλεγχο της πρώτης χρήσης. Αντιθέτως, όταν το φαινόμενο είναι περιορισμένο ή ανύπαρκτο, η ποιότητα του ελέγχου δεν φαίνεται να επηρεάζεται ουσιαστικά, υποδηλώνοντας ότι το κρίσιμο στοιχείο δεν είναι τόσο η ύπαρξη χαμηλών αμοιβών, όσο ο βαθμός και η ένταση της οικονομικής πίεσης.

Περαιτέρω, οι DeFond et al. (2002) προσφέρουν εμπειρική τεκμηρίωση χρησιμοποιώντας την έκδοση γνώμης με επιφύλαξη για την ικανότητα της οντότητας να συνεχίσει την δραστηριότητάς της (going concern opinion) ως δείκτη ποιότητας ελέγχου. Τα ευρήματά τους καταδεικνύουν ότι υψηλότερες συνολικές ελεγκτικές αμοιβές συνδέονται με αυξημένη πιθανότητα έκδοσης γνώμης με επιφύλαξη συνέχισης δραστηριότητας όταν αυτό κρίνεται αναγκαίο, γεγονός που υποδηλώνει αυξημένο επαγγελματικό σκεπτικισμό και ανεξαρτησία του ελεγκτή. Το εύρημα αυτό ενισχύει την άποψη ότι οι επαρκείς αμοιβές επιτρέπουν στους ελεγκτές να αντισταθούν σε πιέσεις της διοίκησης και να εκδώσουν κατάλληλες για την κατάσταση γνώμες επί των οικονομικών, ενδυναμώνοντας την ανεξαρτησία τους.

Παρά το γεγονός ότι σημαντικό μέρος της βιβλιογραφίας τεκμηριώνει θετική σχέση μεταξύ ελεγκτικών αμοιβών και ποιότητας ελέγχου, ένας σημαντικός αριθμός μελετών δεν εντοπίζει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών. Οι μελέτες αυτές εδράζουν κυρίως στη θεωρία των κινήτρων που απορρέουν από τη λειτουργία της αγοράς (market-based incentives theory), σύμφωνα με την οποία οι ελεγκτές έχουν ισχυρά εξωγενή κίνητρα να διατηρούν υψηλή ποιότητα ελέγχου, ανεξαρτήτως του επιπέδου των αμοιβών.

Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, η ποιότητα του ελέγχου δεν εξαρτάται αποκλειστικά από το ύψος της αμοιβής, αλλά διασφαλίζεται από μηχανισμούς όπως η φήμη του ελεγκτή, ο κίνδυνος δικαστικής διαμάχης, οι ρυθμιστικές κυρώσεις και η ανάγκη διατήρησης της εμπιστοσύνης των χρηστών των χρηματοοικονομικών καταστάσεων (Ball, 2009), (DeAngelo L. E., 1981). Οι μηχανισμοί αυτοί λειτουργούν αποτρεπτικά έναντι πρακτικών που θα μπορούσαν να υποβαθμίσουν την ποιότητα του ελέγχου, ακόμη και σε περιβάλλοντα έντονης πίεσης επί των ελεγκτικών αμοιβών.

Στο ανωτέρω πλαίσιο, οι Ashbaugh et al. (2003) δεν εντοπίζουν ουσιώδη σχέση μεταξύ ποιότητας ελέγχου και ελεγκτικών αμοιβών, όταν οι δείκτες ποιότητας ελέγχου προσαρμόζονται ως προς την οικονομική επίδοση της ελεγχόμενης επιχείρησης. Το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι προηγούμενες ενδείξεις συσχέτισης ενδέχεται να αντανakλούν διαφορές στις οικονομικές επιδόσεις των επιχειρήσεων και όχι πραγματική υποβάθμιση της ποιότητας του ελέγχου.

Αντίστοιχα, οι Chung και Kallapur (2003), χρησιμοποιώντας δείκτες «σημαντικότητας πελάτη» βασισμένους στις ελεγκτικές αμοιβές, δεν διαπιστώνουν στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ της οικονομικής εξάρτησης του ελεγκτή από τον πελάτη και της ποιότητας του ελέγχου. Το αποτέλεσμα αυτό αμφισβητεί την υπόθεση ότι οι υψηλές ή χαμηλές αμοιβές επηρεάζουν άμεσα την ανεξαρτησία του ελεγκτή.

Οι Reynolds et al. (2004) εξετάζουν τη σχέση μεταξύ του λόγου ελεγκτικών αμοιβών και των abnormal accruals και δεν εντοπίζουν θετική συσχέτιση μεταξύ των δύο μεταβλητών. Οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι τα αποτελέσματα των Frankel et al. (2002), τα οποία υποδεικνύουν υποβάθμιση της ποιότητας του ελέγχου, ενδέχεται να οφείλονται σε ειδικά χαρακτηριστικά μικρομεσαίων επιχειρήσεων υψηλής ανάπτυξης και όχι σε γενικευμένο φαινόμενο.

Περαιτέρω, οι Chen et al. (2019) εξετάζουν την επίδραση μειώσεων ελεγκτικών αμοιβών σε μη τραπεζικές επιχειρήσεις, χρησιμοποιώντας πολλαπλούς δείκτες ποιότητας κερδών, χωρίς να διαπιστώνουν στατιστικά σημαντική επίδραση των μειώσεων αυτών στην ποιότητα του ελέγχου. Το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι οι ελεγκτές ενδέχεται να προσαρμόζουν τις εσωτερικές τους διαδικασίες, διατηρώντας την ποιότητα του ελέγχου παρά τις μειώσεις στις αμοιβές.

Ανάλογα συμπεράσματα προκύπτουν και από τις μελέτες στον τραπεζικό κλάδο. Οι Krishnan και Zhang (2014), εστιάζοντας στη χειραγώγηση κερδών προς τα άνω, δεν τεκμηριώνουν ότι οι μειώσεις των ελεγκτικών αμοιβών επηρεάζουν αρνητικά την ποιότητα της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης των τραπεζών. Τέλος, οι Chen et al. (2018), εξετάζοντας τις μειώσεις ελεγκτικών αμοιβών κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης, δεν εντοπίζουν σημαντικές διαφορές στην ποιότητα του ελέγχου μεταξύ επιχειρήσεων που υπέστησαν και εκείνων που δεν υπέστησαν μειώσεις αμοιβών, είτε πριν, είτε κατά τη διάρκεια της κρίσης.

Σε αντίθεση με την άποψη ότι υψηλότερες ελεγκτικές αμοιβές ενισχύουν την ποιότητα του ελέγχου μέσω αυξημένης ελεγκτικής προσπάθειας, σημαντικό μέρος της βιβλιογραφίας υποστηρίζει ότι η αύξηση των ελεγκτικών αμοιβών μπορεί να οδηγήσει σε αποδυνάμωση της ανεξαρτησίας του ελεγκτή, λόγω της ανάπτυξης οικονομικών δεσμών μεταξύ ελεγκτή και ελεγχόμενης επιχείρησης. Η οικονομική εξάρτηση του

ελεγκτή από ένα σημαντικό πελάτη ενδέχεται να μειώσει την προθυμία του να ασκήσει επαγγελματικό σκεπτικισμό ή να αντισταθεί σε πιέσεις της διοίκησης, με τελικό αποτέλεσμα την υποβάθμιση της ποιότητας του ελέγχου.

Η υπόθεση αυτή επιβεβαιώνεται κυρίως σε περιπτώσεις όπου η ελεγκτική ανάθεση συνοδεύεται από την παροχή μη ελεγκτικών υπηρεσιών (non-audit services). Οι Frankel et al. (2002) αναφέρουν ότι, όταν οι αμοιβές από μη ελεγκτικές υπηρεσίες είναι υψηλές σε σχέση με τις συνολικές ελεγκτικές αμοιβές, η ανεξαρτησία του ελεγκτή διακυβεύεται, καθώς ο ελεγκτής ενδέχεται να διστάσει να εκδώσει κατάλληλη γνώμη, προκειμένου να μη θέσει σε κίνδυνο μια επικερδή εμπορική σχέση. Το εύρημα αυτό προκάλεσε έντονη ανησυχία στους ρυθμιστικούς φορείς και αποτέλεσε βασικό επιχείρημα υπέρ των περιορισμών στις μη ελεγκτικές υπηρεσίες που θεσπίστηκαν μεταγενέστερα (SOX, ευρωπαϊκό κανονιστικό πλαίσιο κ.α.).

Περαιτέρω, η βιβλιογραφία εξετάζει τη σχέση μεταξύ ελεγκτικών αμοιβών και διαχείρισης κερδών, καταλήγοντας σε πιο σύνθετα και υπό όρους αποτελέσματα. Οι Gul et al. (2007) διαπιστώνουν ότι οι ελεγκτικές αμοιβές συσχετίζονται αρνητικά με δείκτες διαχείρισης κερδών μόνο σε επιχειρήσεις με μικρή διάρκεια συνεργασίας με τον ελεγκτή, έως τρία έτη. Το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι η ανεξαρτησία του ελεγκτή ενδέχεται να είναι ισχυρότερη στα αρχικά στάδια της συνεργασίας, ενώ με την πάροδο του χρόνου και την ενίσχυση των οικονομικών και επαγγελματικών δεσμών, η ανεξαρτησία του ελεγκτή μειώνεται, όπως και η ποιότητα του ελέγχου.

Μία περαιτέρω συνθήκη κατά την οποία εντοπίζεται αρνητική σχέση μεταξύ ελεγκτικών αμοιβών και χειραγώγησης κερδών είναι για τους Larcker και Richardson (2004) η αδύναμη εταιρική διακυβέρνηση. Σε τέτοια περιβάλλοντα, η έλλειψη ισχυρών μηχανισμών εσωτερικού ελέγχου και εποπτείας ενισχύει την εξάρτηση του ελεγκτή από τη διοίκηση, καθιστώντας την αύξηση των αμοιβών περισσότερο επιβλαβή για την ανεξαρτησία του.

Εστιάζοντας στο Ηνωμένο Βασίλειο, οι Ferguson et al. (2004) διαπιστώνουν ότι η παροχή μη ελεγκτικών υπηρεσιών υπονομεύει την ανεξαρτησία των ελεγκτών, ενισχύοντας την άποψη ότι το πρόβλημα της οικονομικής εξάρτησης δεν περιορίζεται σε ένα συγκεκριμένο θεσμικό πλαίσιο, αλλά αποτελεί ευρύτερο φαινόμενο.

Αντίστοιχα, οι Hoitash et al. (2007) αναφέρουν ότι τόσο οι αναμενόμενες, όσο και οι μη αναμενόμενες ελεγκτικές αμοιβές, συσχετίζονται αρνητικά με την ποιότητα των οικονομικών καταστάσεων, γεγονός που υποδηλώνει αφενός μεν επιδείνωση της ποιότητας της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης, αφετέρου δε και μείωση της ποιότητας του ελέγχου.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ευρήματα των Choi et al. (2010), οι οποίοι εντοπίζουν ασύμμετρη σχέση μεταξύ μη αναμενόμενων ελεγκτικών αμοιβών και ποιότητας ελέγχου. Συγκεκριμένα, διαπιστώνουν ότι οι θετικές μη αναμενόμενες αμοιβές (δηλαδή αμοιβές υψηλότερες των αναμενόμενων) συσχετίζονται αρνητικά με την ποιότητα του ελέγχου, ενώ δεν παρατηρείται στατιστικά σημαντική σχέση στην περίπτωση αρνητικών μη αναμενόμενων αμοιβών. Το εύρημα αυτό ενισχύει την άποψη ότι οι υπερβολικά υψηλές αμοιβές αποτελούν ένδειξη αυξημένης οικονομικής εξάρτησης, η οποία ενδέχεται να επηρεάζει την ανεξαρτησία του ελεγκτή.

Οι Srinidhi και Gul (2007) εξετάζουν ταυτόχρονα την επίδραση ελεγκτικών και μη ελεγκτικών αμοιβών στην ποιότητα των δεδουλευμένων και καταλήγουν σε διαφοροποιημένα συμπεράσματα. Οι ελεγκτικές αμοιβές συνδέονται με βελτιωμένη ποιότητα δεδουλευμένων, ενώ οι μη ελεγκτικές αμοιβές οδηγούν σε οικονομική εξάρτηση και, κατά συνέπεια, σε μειωμένη ποιότητα ελέγχου. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο ρυθμός επιδείνωσης της ποιότητας μειώνεται σε πολύ υψηλά επίπεδα μη ελεγκτικών αμοιβών, γεγονός που οι συγγραφείς αποδίδουν στην αυξημένη προσοχή που ενδέχεται να επιδεικνύουν οι ελεγκτές για λόγους φήμης και ρυθμιστικού κινδύνου.

Τέλος, οι Kanagaretnam et al. (2010), εξετάζοντας μικρές τράπεζες, διαπιστώνουν παρόμοια αποτελέσματα όσον αφορά τη χειραγώγηση κερδών μέσω μη κανονικών απομειώσεων επισφαλών απαιτήσεων, όταν οι τράπεζες καταβάλλουν υψηλές μη αναμενόμενες αμοιβές στους ελεγκτές τους. Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνουν ότι οι οικονομικοί δεσμοί μεταξύ ελεγκτή και ελεγχόμενης επιχείρησης μπορούν να διαβρώσουν την ανεξαρτησία του ελεγκτή, οδηγώντας σε υποβάθμιση της ποιότητας του ελέγχου.

Συνοψίζοντας, η υφιστάμενη βιβλιογραφία καταδεικνύει ότι η σχέση μεταξύ ελεγκτικών αμοιβών και ποιότητας ελέγχου είναι πολύπλοκη και εξαρτώμενη από το θεσμικό και εταιρικό πλαίσιο. Η αύξηση των ελεγκτικών αμοιβών μπορεί να λειτουργήσει είτε ενισχυτικά, είτε αποδυναμωτικά για την ποιότητα του ελέγχου, ανάλογα με τη διάρκεια της συνεργασίας, τη δομή εταιρικής διακυβέρνησης, την ύπαρξη μη ελεγκτικών υπηρεσιών και τον βαθμό οικονομικής εξάρτησης του ελεγκτή. Ως εκ τούτου, η σχέση μεταξύ ελεγκτικών αμοιβών και ποιότητας ελέγχου παραμένει ανοιχτό ερευνητικό ζήτημα και φαίνεται να εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το θεσμικό περιβάλλον που εξετάζεται.

2.4.2 Ερευνητική μεθοδολογία.

Όπως αναλύθηκε εκτενώς στις προηγούμενες υποενότητες, μέρος της βιβλιογραφίας υποστηρίζει ότι οι χαμηλές αμοιβές περιορίζουν την ελεγκτική προσπάθεια και, συνεπώς, υποβαθμίζουν την ποιότητα του ελέγχου μέσω μηχανισμών όπως η μείωση των διαθέσιμων πόρων, η επιτάχυνση των ελεγκτικών χρονοδιαγραμμάτων και η αυξημένη εναλλαγή προσωπικού. Αντίθετα, άλλες μελέτες δεν εντοπίζουν στατιστικά σημαντική επίδραση των μειώσεων των αμοιβών στην ποιότητα του ελέγχου, αποδίδοντας τη διατήρηση της ποιότητας σε μηχανισμούς πειθαρχίας της αγοράς, όπως η φήμη του ελεγκτή, ο κίνδυνος δικαστικών κυρώσεων και η εποπτεία των ρυθμιστικών αρχών.

Ωστόσο, το ελληνικό πλαίσιο παρουσιάζει ορισμένες ιδιαιτερότητες που καθιστούν την εμπειρική διερεύνηση της σχέσης αυτής ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα.

- Πρώτον, η αγορά ελέγχου χαρακτηρίζεται από μικρό μέγεθος και περιορισμένη διαφοροποίηση πελατών, γεγονός που ενδέχεται να ενισχύει την οικονομική εξάρτηση των ελεγκτών από συγκεκριμένες ελεγκτικές αναθέσεις.
- Δεύτερον, η είσοδος πολλών μικρών ελεγκτικών εταιρειών ενδέχεται να έχει οδηγήσει σε ανταγωνισμό βασισμένο κυρίως στην τιμή, και όχι στην ποιότητα ή την εξειδίκευση, αυξάνοντας τον κίνδυνο υποβάθμισης της ελεγκτικής προσπάθειας.
- Τρίτον, η περίοδος μετά το 2012 συμπίπτει με συνθήκες οικονομικής ύφεσης, περιορισμένης ρευστότητας και αυξημένης πίεσης στις επιχειρήσεις για μείωση

κόστους, γεγονός που ενδέχεται να ενισχύει τις πιέσεις προς τους ελεγκτές για αποδοχή χαμηλότερων αμοιβών.

Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, καθώς και το γεγονός ότι η διεθνής βιβλιογραφία υποδεικνύει ότι η σχέση μεταξύ ελεγκτικών αμοιβών και ποιότητας ελέγχου μπορεί να είναι εξαρτώμενη από το θεσμικό περιβάλλον, καθίσταται σκόπιμη η εμπειρική διερεύνηση της συγκεκριμένης σχέσης στο ελληνικό πλαίσιο. Η σημαντική εντατικοποίηση του ανταγωνισμού και η επακόλουθη μείωση των ελεγκτικών αμοιβών δημιουργούν τις προϋποθέσεις ώστε η μεταρρύθμιση να έχει επηρεάσει αρνητικά την ποιότητα του ελέγχου.

Στο πλαίσιο αυτό, λαμβάνοντας υπόψη το θεωρητικό πλαίσιο, τα αποτελέσματα των προηγούμενων ερευνών και τα χαρακτηριστικά της αγοράς ελεγκτικών υπηρεσιών στην Ελλάδα διατυπώνεται ακόλουθη ερευνητική υπόθεση:

H₀: Υφίσταται αρνητική συσχέτιση μεταξύ της ποιότητας του ελέγχου και της απορρύθμισης των ελεγκτικών αμοιβών στην Ελλάδα.

Η υπόθεση αυτή εξετάζει κατά πόσο η ενίσχυση του ανταγωνισμού και η συμπίεση των ελεγκτικών αμοιβών που ακολούθησαν την μεταρρύθμιση του 2012 συνδέονται με υποβάθμιση της ποιότητας του ελέγχου, συμβάλλοντας έτσι στο διεθνή διάλογο σχετικά με τις συνέπειες των μεταρρυθμίσεων των αγορών ελέγχου.

2.4.2.1 Δείγμα

Το αρχικό δείγμα της παρούσας μελέτης αποτελούνταν από 179 επιχειρήσεις εισηγμένες στο Χρηματιστήριο Αθηνών για την περίοδο 2007–2016, μία δεκαετία που περιλαμβάνει τόσο την προ της απορρύθμισης περίοδο, όσο και τα πρώτα χρόνια εφαρμογής του καθεστώτος ελεύθερης διαπραγματεύσεως των ελεγκτικών αμοιβών. Η επιλογή της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου επιτρέπει την εξέταση της δυναμικής της αγοράς ελέγχου σε διαφορετικά θεσμικά και μακροοικονομικά περιβάλλοντα, καθώς καλύπτει τόσο την περίοδο πριν από τη θεσμική αλλαγή, όσο και τα πρώτα έτη προσαρμογής των ελεγκτικών εταιρειών σε συνθήκες αυξημένου ανταγωνισμού.

Από το αρχικό δείγμα αποκλείστηκαν συγκεκριμένες κατηγορίες επιχειρήσεων, βάσει μεθοδολογικών και θεσμικών κριτηρίων. Πρώτον, 19 επιχειρήσεις που

δραστηριοποιούνται στους κλάδους των τραπεζών, των ασφαλιστικών εταιρειών και των επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας εξαιρέθηκαν λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους. Οι κλάδοι αυτοί υπόκεινται σε αυστηρό και εξειδικευμένο κανονιστικό πλαίσιο, εφαρμόζουν ειδικές λογιστικές πρακτικές και από εποπτεύουσες αρχές πέραν του γενικού πλαισίου των εισηγμένων επιχειρήσεων. Οι ιδιαιτερότητες αυτές ενδέχεται να επηρεάζουν τόσο τη διαμόρφωση των ελεγκτικών αμοιβών, όσο και την ποιότητα του ελέγχου, καθιστώντας τις επιχειρήσεις αυτές μη συγκρίσιμες με τις λοιπές του δείγματος.

Δεύτερον, 40 επιχειρήσεις αποκλείστηκαν λόγω ελλιπών δεδομένων. Η έλλειψη πλήρους πληροφόρησης ως προς τις βασικές μεταβλητές που χρησιμοποιούνται για τη μέτρηση της ποιότητας του ελέγχου και των λοιπών μεταβλητών του μοντέλου (control variables) θα μπορούσε να οδηγήσει σε μεροληπτικά ή στατιστικά αναξιόπιστα αποτελέσματα. Η εξαίρεση αυτών των παρατηρήσεων διασφαλίζει την ακεραιότητα του τελικού δείγματος και την εγκυρότητα της οικονομετρικής ανάλυσης.

Μετά την εφαρμογή των ανωτέρω κριτηρίων επιλογής, το τελικό δείγμα της μελέτης αποτελείται από 120 επιχειρήσεις, κατανεμημένες σε δώδεκα διαφορετικούς κλάδους, για χρονικό ορίζοντα δέκα ετών. Το δείγμα αυτό περιλαμβάνει συνολικά 1.200 παρατηρήσεις σε επίπεδο επιχείρησης-έτους, αριθμός που θεωρείται επαρκής για την εφαρμογή οικονομετρικών μεθόδων σε δεδομένα πάνελ και την εξαγωγή στατιστικά αξιόπιστων συμπερασμάτων.

Ιδιαίτερης σημασίας για τον ερευνητικό σχεδιασμό είναι ο χρονικός προσδιορισμός της απορρύθμισης των ελεγκτικών αμοιβών. Οι ορκωτοί ελεγκτές λογιστές ορίζονται κατά την τακτική γενική συνέλευση των μετόχων. Κατά τις χρήσεις που εξετάζει η έρευνα η γενική συνέλευση των μετόχων έπρεπε να πραγματοποιηθεί έως την 30/06 της επόμενης χρήσης. Αν και η σχετική νομοθετική ρύθμιση τέθηκε σε ισχύ το 2011, οι ελεγκτές της χρήσης του 2011 είχαν ήδη διοριστεί πριν από την εφαρμογή της απορρύθμισης. Κατά συνέπεια, οι ελεγκτικές αμοιβές της συγκεκριμένης χρήσης δεν διαμορφώθηκαν υπό καθεστώς ελεύθερης διαπραγμάτευσης. Οι πρώτες οικονομικές καταστάσεις που ελέγχθηκαν πλήρως υπό το νέο καθεστώς ήταν εκείνες της χρήσης του 2012.

Βάσει αυτού του χρονικού προσδιορισμού, η συνολική περίοδος ανάλυσης διαχωρίζεται σε δύο υποπεριόδους:

(α) την προ-απορρύθμισης περίοδο (2007–2011) και

(β) τη μετά-απορρύθμισης περίοδο (2012–2016).

Ο διαχωρισμός της εξεταζόμενης περιόδου σε προ-απορρύθμισης (2007–2011) και μετά-απορρύθμισης (2012–2016) υποστηρίζει τη χρήση της μεθόδου διαφοράς στις διαφορές (Difference-in-Differences-DiD) για την εμπειρική διερεύνηση της επίδρασης της απορρύθμισης των ελεγκτικών αμοιβών στην ποιότητα του ελέγχου. Η απορρύθμιση του 2011 συνιστά ένα εξωγενές θεσμικό σοκ, το οποίο εφαρμόστηκε ομοιόμορφα σε όλες τις εισηγμένες επιχειρήσεις, ανεξαρτήτως κλάδου ή μεγέθους, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για μια προσέγγιση τύπου φυσικού πειράματος (quasi-natural experiment).

Η βασική λογική της μεθόδου DiD είναι η σύγκριση της μεταβολής της εξαρτημένης μεταβλητής—στην προκειμένη περίπτωση της ποιότητας του ελέγχου—μεταξύ δύο χρονικών περιόδων (πριν και μετά την απορρύθμιση), απομονώνοντας έτσι την επίδραση της θεσμικής αλλαγής από άλλους σταθερούς ή κοινώς εξελισσόμενους παράγοντες. Η χρήση δεδομένων πάνελ σε επίπεδο επιχείρησης-έτους επιτρέπει τον έλεγχο για μη παρατηρήσιμα, χρονικά αμετάβλητα χαρακτηριστικά των επιχειρήσεων, όπως η εταιρική κουλτούρα, η πολυπλοκότητα των δραστηριοτήτων ή η διαχρονική ποιότητα εταιρικής διακυβέρνησης.

Στο πλαίσιο αυτό, η προσέγγιση DiD βασίζεται στην υπόθεση των παράλληλων τάσεων (parallel trends assumption), σύμφωνα με την οποία, ελλείψει της απορρύθμισης, η εξέλιξη της ποιότητας του ελέγχου στις επιχειρήσεις του δείγματος θα ακολουθούσε παρόμοια πορεία κατά τη διάρκεια των δύο περιόδων. Η υπόθεση αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι, πριν από το 2012, το καθεστώς διαμόρφωσης των ελεγκτικών αμοιβών ήταν ενιαίο και αυστηρά ρυθμιζόμενο, ενώ δεν παρατηρούνται άλλες σημαντικές θεσμικές παρεμβάσεις που να επηρεάζουν άμεσα την αγορά ελέγχου κατά την προ-απορρύθμισης περίοδο.

Στο οικονομετρικό πλαίσιο της DiD, η επίδραση της απορρύθμισης αποτυπώνεται μέσω μιας δυαδικής μεταβλητής (Post), η οποία λαμβάνει την τιμή 1 για τα έτη μετά το 2011 και 0 για τα προηγούμενα έτη, καθώς και της αλληλεπίδρασής της με τη μεταβλητή ενδιαφέροντος.

Πίνακας 5: Ανάλυση δείγματος

Κλάδος	Εταιρείες	Παρατηρήσεις (έτη)
Βιομηχανικά αγαθά & υπηρεσίες	23	230
Κατασκευές & υλικά	17	170
Καταναλωτικά προϊόντα & υπηρεσίες	20	200
Πρώτες ύλες	4	40
Ταξίδια & αναψυχή	9	90
Τεχνολογία	13	130
Τρόφιμα & ποτά	13	130
Χρηματοοικονομικές υπηρεσίες	3	30
Ακίνητα	4	40
Υγεία	6	60
Μέσα ενημέρωσης	3	30
Ενέργεια	5	50
Σύνολο	120	1200

2.4.2.2 Διαμόρφωση ερευνητικού υποδείγματος

2.4.2.2.1 Εξαρτημένη μεταβλητή

Σύμφωνα με την υφιστάμενη διεθνή βιβλιογραφία, η παρούσα μελέτη μετρά την ποιότητα του ελέγχου έμμεσα, μέσω της ποιότητας των κερδών του ελεγχόμενου πελάτη (earnings quality), θεωρώντας ότι ένας υψηλότερης ποιότητας έλεγχος περιορίζει τη δυνατότητα της διοίκησης να εφαρμόζει πρακτικές χειραγώγησης κερδών (Lim & Tan, 2008) (Choi et al., 2010) (Higgs & Skantz, 2006) (Francis & Yu, 2009) (Reichelt & Wang, 2010). Η προσέγγιση αυτή έχει υιοθετηθεί εκτενώς στη βιβλιογραφία, καθώς ο πρωταρχικός ρόλος του εξωτερικού ελέγχου είναι η διασφάλιση της αξιοπιστίας της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης.

Η ποιότητα των κερδών μετράται μέσω των abnormal accruals, τα οποία αποτελούν ένα από τα πλέον διαδεδομένα μέτρα χειραγώγησης κερδών. Υψηλότερα επίπεδα μη κανονικών δεδουλευμένων υποδηλώνουν αυξημένο βαθμό χειραγώγησης των αποτελεσμάτων από την διοίκηση και, κατ' επέκταση, χαμηλότερη ποιότητα χρηματοοικονομικής πληροφόρησης και ελέγχου.

Συγκεκριμένα, η μελέτη χρησιμοποιεί τον δείκτη ABHW, σύμφωνα με τη μεθοδολογία των Han και Wang (1998), ο οποίος εστιάζει στα δεδουλευμένα κεφαλαίου κίνησης (working capital accruals). Η επιλογή του συγκεκριμένου δείκτη αιτιολογείται από το γεγονός ότι τα δεδουλευμένα κεφαλαίου κίνησης είναι πιο άμεσα χειραγωγήσιμα από τη διοίκηση σε σύγκριση με τα συνολικά δεδουλευμένα, γεγονός που τα καθιστά ιδιαίτερα κατάλληλα για την ανίχνευση βραχυπρόθεσμης χειραγώγησης κερδών.

Η διαδικασία υπολογισμού του δείκτη ABHW περιλαμβάνει δύο στάδια. Στο πρώτο στάδιο, εκτιμάται ένα υπόδειγμα παλινδρόμησης στο οποίο η μεταβολή του κεφαλαίου κίνησης ($\Delta WC_{i,t}$) παλινδρομείται ως συνάρτηση της μεταβολής των πωλήσεων ($\Delta S_{i,t}$), με σταθερές επιδράσεις έτους (year fixed effects), προκειμένου να ελεγχθούν μακροοικονομικές ή θεσμικές επιδράσεις που είναι κοινές για όλες τις επιχειρήσεις σε ένα δεδομένο έτος (εξίσωση 7). Το υπόδειγμα αυτό αποσκοπεί στον προσδιορισμό του «κανονικού» επιπέδου δεδουλευμένων, το οποίο αναμένεται να προκύπτει μηχανικά από τις μεταβολές στη δραστηριότητα της επιχείρησης.

Στο δεύτερο στάδιο, τα κατάλοιπα της παλινδρόμησης ($\epsilon_{i,t}$) ερμηνεύονται ως μη κανονικά δεδουλευμένα, δηλαδή ως το τμήμα των δεδουλευμένων που δεν μπορεί να εξηγηθεί από τις θεμελιώδεις οικονομικές μεταβολές της επιχείρησης. Τα κατάλοιπα αυτά σταθμίζονται με το σύνολο του ενεργητικού (total assets), ώστε να εξασφαλιστεί συγκρισιμότητα μεταξύ επιχειρήσεων διαφορετικού μεγέθους. Ο τελικός δείκτης ABHW ορίζεται ως η προσημασμένη τιμή των σταθμισμένων καταλοίπων, δηλαδή χωρίς τη λήψη της απόλυτης τιμής τους. Μεγαλύτερη απόκλιση του δείκτη από το μηδέν, ανεξαρτήτως πρόσημου, υποδηλώνει υψηλότερο βαθμό χειραγώγησης κερδών και, κατ' επέκταση, χαμηλότερη ποιότητα ελέγχου.

$$\Delta S_{i,t} = \alpha + \beta \Delta WC_{i,t} + \text{Year Fixed Effects} + \epsilon$$

Εξίσωση 7: Υπόδειγμα υπολογισμού κανονικών δεδουλευμένων

Όπου:

$$\Delta WCI_{i,t} = WCI_{i,t} - WCI_{i,t-1}$$

$WCI_{i,t} = (\text{Current Assets } t - \text{Cash and Short-Term Investments } t) - (\text{Current Liabilities } t - \text{Debt in Current Liabilities } t)$

Η επιλογή της μεταβλητής ABHW παρουσιάζει σημαντικά πλεονεκτήματα για το ερευνητικό πλαίσιο της παρούσας μελέτης. Πρώτον, ο δείκτης είναι λιγότερο απαιτητικός σε δεδομένα σε σχέση με εναλλακτικά υποδείγματα (π.χ. τροποποιημένο υπόδειγμα Jones), γεγονός που είναι κρίσιμο σε μικρότερες αγορές όπως η ελληνική. Δεύτερον, έχει χρησιμοποιηθεί εκτενώς σε μελέτες που εξετάζουν τη σχέση χρηματοοικονομικών χαρακτηριστικών και ποιότητας ελέγχου, επιτρέποντας άμεση συγκρισιμότητα των αποτελεσμάτων. Τρίτον, η χρήση σταθερών αποτελεσμάτων έτους ενισχύει την εσωτερική εγκυρότητα της μέτρησης, απομονώνοντας την επίδραση διαχρονικών σοκ.

Συνολικά, η χρήση των μη κανονικών αποτελεσμάτων (ABHW) ως δείκτη ποιότητας κερδών παρέχει ένα αξιόπιστο και θεωρητικά θεμελιωμένο μέτρο της ποιότητας του ελέγχου, επιτρέποντας την εμπειρική διερεύνηση της επίδρασης της απορρύθμισης των ελεγκτικών αμοιβών στην αξιοπιστία της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης στο ελληνικό πλαίσιο.

2.4.2.2.2 Ανεξάρτητες μεταβλητές

Όπως προαναφέρθηκε σκοπός της μελέτης είναι να διερευνήσει εάν και σε ποιο βαθμό η απορρύθμιση των κατώτατων ορίων των ελεγκτικών αμοιβών επηρέασε την ποιότητα του ελέγχου. Η απορρύθμιση αυτή συνιστά μια σημαντική θεσμική μεταβολή στην ελληνική αγορά ελέγχου, η οποία ενδέχεται να έχει μεταβάλει τα κίνητρα, τη συμπεριφορά και την ελεγκτική προσπάθεια των ελεγκτικών εταιρειών.

Για την εμπειρική εξέταση του ερευνητικού μας ερωτήματος, εισήχθη στο οικονομετρικό υπόδειγμα μια ψευδομεταβλητή, «Deregulation», η οποία αποτυπώνει τη χρονική διάκριση πριν και μετά την απορρύθμιση των ελεγκτικών αμοιβών. Συγκεκριμένα, η μεταβλητή «Deregulation» λαμβάνει την τιμή 0 για τα έτη κατά τα οποία ίσχυε το ρυθμιζόμενο καθεστώς ελεγκτικών αμοιβών (2007–2011) και την τιμή

1 για τα έτη κατά τα οποία οι ελεγκτικές αμοιβές διαμορφώνονταν μέσω ελεύθερης διαπραγμάτευσης (2012–2016).

Η εν λόγω μεταβλητή λειτουργεί ως βασικός προσδιοριστικός παράγοντας (treatment indicator) στο πλαίσιο της εμπειρικής ανάλυσης και αποσκοπεί στην απομόνωση της επίδρασης της απορρύθμισης στην ποιότητα του ελέγχου. Σύμφωνα με τη διατυπωμένη ερευνητική υπόθεση, αναμένεται η μεταβλητή Deregulation να εμφανίζει στατιστικά σημαντικό αρνητικό συντελεστή, γεγονός που θα υποδήλωνε ότι η απορρύθμιση των ελεγκτικών αμοιβών συνδέεται με υποβάθμιση της ποιότητας του ελέγχου. Η αρνητική αυτή επίδραση ερμηνεύεται υπό το πρίσμα της αυξημένης πίεσης επί των αμοιβών, της εντατικοποίησης του ανταγωνισμού και της πιθανής μείωσης της ελεγκτικής προσπάθειας μετά την απελευθέρωση της αγοράς.

Πέραν της κύριας μεταβλητής ενδιαφέροντος, το υπόδειγμα περιλαμβάνει ένα σύνολο μεταβλητών ελέγχου, οι οποίες έχουν καθιερωθεί στη σχετική βιβλιογραφία ως σημαντικοί προσδιοριστές της ποιότητας του ελέγχου και της ποιότητας των κερδών. Η ένταξη των μεταβλητών αυτών στο υπόδειγμα αποσκοπεί στον περιορισμό του προβλήματος της παραλειπόμενης μεταβλητής και στη διασφάλιση ότι η εκτιμώμενη επίδραση της απορρύθμισης δεν αντανάκλα άλλους επιχειρησιακούς ή θεσμικούς παράγοντες.

Η επιλογή των μεταβλητών ελέγχου βασίζεται σε προηγούμενες εμπειρικές μελέτες (Caramanis & Lennox, 2008) (Corbella et al., 2015) και περιλαμβάνει χαρακτηριστικά τόσο σε επίπεδο επιχείρησης, όσο και σε επίπεδο ελεγκτή, όπως μεταβλητές μεγέθους, μόχλευσης, κερδοφορίας, καθώς και μεταβλητές που αποτυπώνουν ελεγκτικά χαρακτηριστικά. Με τον τρόπο αυτό, το υπόδειγμα επιτρέπει την απομόνωση της καθαρής επίδρασης της απορρύθμισης από άλλους παράγοντες που είναι γνωστό ότι επηρεάζουν την ποιότητα του ελέγχου.

Στον πίνακα 6 παρουσιάζουμε αναλυτικά όλες τις ανεξάρτητες μεταβλητές που χρησιμοποιήθηκαν στο υπόδειγμα, συμπεριλαμβανομένης της μεταβλητής Deregulation και των μεταβλητών ελέγχου, καθώς και τον αντίστοιχο τρόπο υπολογισμού τους.

Πίνακας 6: *Ανεξάρτητες μεταβλητές ποιότητας ελέγχου (audit quality).*

Μεταβλητή	Τύπος	Ορισμός
Deregulation	Ψευδομεταβλητή	1 για έτη απορρύθμισης (2012–2016) και 0 για έτη ρύθμισης (2007–2011)
Big Four	Ψευδομεταβλητή	1 εάν η ελεγκτική εταιρεία ανήκει στις Big 4, 0 διαφορετικά
Size	Συνεχής	Λογάριθμος (συνολικού ενεργητικού)
Leverage	Συνεχής	Λογάριθμος (συνολικών υποχρεώσεων μείον ταμειακά διαθέσιμα, κλιμακωμένα με το συνολικό ενεργητικό)
Current	Συνεχής	Λογάριθμος (λόγος κυκλοφορούντος ενεργητικού προς βραχυπρόθεσμες υποχρεώσεις)
C.F.O.	Συνεχής	Ταμειακές ροές από λειτουργικές δραστηριότητες κλιμακωμένες με το συνολικό ενεργητικό
Loss	Ψευδομεταβλητή	1 εάν η εταιρεία παρουσίασε ζημία στην προηγούμενη περίοδο, 0 διαφορετικά
Sales Growth	Συνεχής	Μεταβολή πωλήσεων: (Καθαρές πωλήσεις t – Καθαρές πωλήσεις $t-1$) / Καθαρές πωλήσεις $t-1$
R.O.A.	Συνεχής	Απόδοση ενεργητικού
Switch to Big Four	Ψευδομεταβλητή	1 εάν έγινε αλλαγή ελεγκτικής εταιρείας από non-Big 4 σε Big 4 το τρέχον έτος, 0 διαφορετικά
Switch from Big Four	Ψευδομεταβλητή	1 εάν έγινε αλλαγή ελεγκτικής εταιρείας από Big 4 σε non-Big 4 το τρέχον έτος, 0 διαφορετικά

2.4.2.2.3 Η εξίσωση του ερευνητικού υποδείγματος

Συνοψίζοντας την ανωτέρω ανάλυση της μεθοδολογίας της έρευνας καταλήγουμε στο κάτωθι ερευνητικό υπόδειγμα:

$$ABHWi, t = a + Deregulation + Big\ 4 + Size + Leverage + Current + C.F.O. + Loss + Sales\ Growth + R.O.A. + Switch\ to\ Big\ 4 + Switch\ from\ Big\ 4 + \varepsilon$$

Εξίσωση 8: Ερευνητικό υπόδειγμα δευτέρου κεφαλαίου

Η ανωτέρω εξίσωση παλινδρομήθηκε με τυχαίες επιδράσεις (random effects) με την χρήση του οικονομετρικού λογισμικού R.

2.4.3 Οικονομετρικά Αποτελέσματα

2.4.3.1 Περιγραφική στατιστική

Ο πίνακας 7, παρουσιάζει τα βασικά στοιχεία της περιγραφικής στατιστικής του δείγματος μας.

Πίνακας 7: Περιγραφική στατιστική της ποιότητας του ελέγχου

Μεταβλητή	Μέγιστη	Ελάχιστη	Μέσος όρος	Τυπική απόκλιση	Παρατηρήσεις
ABHW	53,34516198	-56,32104	-0,034726	4,3352702169	1200
Deregulation	1	0	0,5	0,50020846	1200
Size	10,2398838	6,73105649	8,20025434	0,64820254	1200
Leverage	9,89653914	-0,70076975	0,59547603	0,56063408	1200
Current	31,1088931	0,02270088	1,55965521	1,73574449	1200
C.F.O.	0,61112946	-0,22557385	0,03434476	0,07788441	1200
Loss	1	0	0,43583333	0,49607229	1200
Sales Growth	37,988841	-0,99899203	0,05221341	1,19074256	1200
R.O.A.	1,18160867	-1,02872267	-0,01443428	0,11825681	1200
Big 4	1	0	0,2275	0,41939281	1200
Switch to Big 4	1	0	0,01083333	0,10356114	1200
Switch from Big 4	1	0	0,00833333	0,09094384	1200

Η εξαρτημένη μεταβλητή ABHW εμφανίζει μέση τιμή αρνητική και πολύ κοντά στο μηδέν (-0.034726). Ωστόσο, το εύρος τιμών είναι σχετικά μεγάλο (από -56,32 έως 53,345), ενώ η τυπική απόκλιση (4,3352) δείχνει μέτρια διασπορά, υποδηλώνοντας την ύπαρξη ακραίων τιμών (outliers). Ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης οι ανά πρόσημο μέσοι όροι της εξαρτημένης μεταβλητής πριν και μετά την απελευθέρωση του επαγγέλματος. Συγκεκριμένα, μετά το 2012 παρατηρείται σημαντική αύξηση στην ένταση της χειραγώγησης των κερδών και προς τις δύο κατευθύνσεις. Ο μέσος όρος των θετικών abnormal accruals αυξήθηκε από 0,049 σε 0,070, ενώ τα αντίστοιχα αρνητικά abnormal accruals διευρύνθηκαν από -0,063 σε -0,078.

Η μεταβλητή Deregulation είναι δυαδική (0/1) με μέση τιμή 0,5, γεγονός που υποδηλώνει ισορροπημένη κατανομή μεταξύ των δύο κατηγοριών στο δείγμα.

Παρόμοια, η μεταβλητή Loss έχει μέση τιμή περίπου 0,436, δείχνοντας ότι περίπου το 43,6% των παρατηρήσεων αφορά ζημιογόνες επιχειρήσεις.

Η μεταβλητή Size παρουσιάζει σχετικά μικρή διασπορά ($stdev \approx 0,65$), η οποία υποδηλώνει ότι οι επιχειρήσεις του δείγματος είναι σχετικά ομοιογενείς ως προς το μέγεθος. Αντίθετα, η μεταβλητή Leverage εμφανίζει μεγαλύτερη μεταβλητότητα ($stdev \approx 0,56$) και ευρύ φάσμα τιμών, γεγονός που δείχνει σημαντικές διαφορές στη χρηματοοικονομική μόχλευση μεταξύ των εταιρειών.

Η μεταβλητή Current ratio παρουσιάζει πολύ μεγάλη διασπορά ($stdev \approx 1,74$) και ιδιαίτερα υψηλή μέγιστη τιμή (31,1), κάτι που υποδηλώνει πιθανή ύπαρξη ακραίων τιμών (outliers) ή εταιρειών με υπερβολικά υψηλή ρευστότητα. Παρόμοια, η μεταβλητή (Sales Growth) εμφανίζει εξαιρετικά μεγάλη διακύμανση (από περίπου -1 έως 38), γεγονός που υποδηλώνει υψηλή αστάθεια στην ανάπτυξη πωλήσεων.

Η μεταβλητή C.F.O. έχει χαμηλή μέση τιμή (0,034) και σχετικά μικρή διασπορά, γεγονός που δείχνει ότι οι λειτουργικές ταμειακές ροές είναι περιορισμένες και σχετικά συγκεντρωμένες γύρω από τη μέση τιμή. Η μεταβλητή R.O.A. είναι ελαφρώς αρνητική κατά μέσο όρο (-0,014), υποδηλώνοντας ότι, συνολικά, το δείγμα εμφανίζει οριακά αρνητική αποδοτικότητα.

Τέλος, ο πίνακας 8 παρουσιάζει τις συσχετίσεις των μεταβλητών, ενώ ο πίνακας 9 παρουσιάζει τα p-values, που χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση της στατιστικής σημαντικότητας των συσχετίσεων και για τον έλεγχο πιθανών προβλημάτων πολυσυγγραμμικότητας (multicollinearity). Οι πίνακες αυτοί λειτουργούν συμπληρωματικά στην ανάλυση παλινδρόμησης και ενισχύουν τη διαφάνεια και την αξιοπιστία των εμπειρικών αποτελεσμάτων

Πίνακας 8: Πίνακας συσχετίσεων (*Correlation matrix*)

Συσχετίσεις	ABHWt	Deregulation	assets	Leverage	CURRENT	CFO	LOSS	SALES.GR	ROA	Big 4	SWITCHit.to.big.4	SWITCHit.from.big.4
ABHWt	1.00	-0.06	0.00	0.00	0.03	-0.02	-0.01	0.01	0.01	0.00	0.00	-0.01
Deregulation	-0.06	1.00	-0.07	0.17	-0.02	-0.03	0.35	0.02	-0.13	-0.02	-0.07	0.07
assets	0.00	-0.07	1.00	-0.11	-0.03	0.15	-0.15	0.02	0.17	0.38	0.06	0.02
Leverage	0.00	0.17	-0.11	1.00	-0.33	-0.17	0.31	-0.02	-0.23	-0.07	0.01	0.07
CURRENT	0.03	-0.02	-0.03	-0.33	1.00	0.08	-0.21	0.02	0.21	0.12	-0.02	-0.03
CFO	-0.02	-0.03	0.15	-0.17	0.08	1.00	-0.21	0.02	0.35	0.09	-0.01	0.01
LOSS	-0.01	0.35	-0.15	0.31	-0.21	-0.21	1.00	-0.01	-0.43	0.01	0.02	0.05
SALES.GR	0.01	0.02	0.02	-0.02	0.02	0.02	-0.01	1.00	0.03	-0.01	0.00	-0.02
ROA	0.01	-0.13	0.17	-0.23	0.21	0.35	-0.43	0.03	1.00	0.04	-0.06	-0.09
Big 4	0.00	-0.02	0.38	-0.07	0.12	0.09	0.01	-0.01	0.04	1.00	0.19	-0.05
SWITCHit.to.big.4	0.00	-0.07	0.06	0.01	-0.02	-0.01	0.02	0.00	-0.06	0.19	1.00	-0.01
SWITCHit.from.big.4	-0.01	0.07	0.02	0.07	-0.03	0.01	0.05	-0.02	-0.09	-0.05	-0.01	1.00

Πίνακας 9: Πίνακας τιμών (*P-value matrix*)

P-Values	ABHWt	Deregulation	assets	Leverage	CURRENT	CFO	LOSS	SALES.GR	ROA	Big 4	SWITCHit.to.big.4	SWITCHit.from.big.4
ABHWt		0.0481	0.8781	0.9511	0.3635	0.6018	0.6435	0.6807	0.7822	0.9437	0.9262	0.7146
Deregulation	0.0481		0.0227	0.0000	0.5239	0.2384	0.0000	0.5569	0.0000	0.5358	0.0121	0.0110
assets	0.8781	0.0227		0.0001	0.2697	0.0000	0.0000	0.5674	0.0000	0.0000	0.0525	0.4541
Leverage	0.9511	0.0000	0.0001		0.0000	0.0000	0.0000	0.4555	0.0000	0.0229	0.6634	0.0217
CURRENT	0.3635	0.5239	0.2697	0.0000		0.0090	0.0000	0.5565	0.0000	0.0000	0.5199	0.2912
CFO	0.6018	0.2384	0.0000	0.0000	0.0090		0.0000	0.5744	0.0000	0.0017	0.7091	0.8379
LOSS	0.6435	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000		0.6486	0.0000	0.7796	0.4535	0.0908
SALES.GR	0.6807	0.5569	0.5674	0.4555	0.5565	0.5744	0.6486		0.3379	0.7432	0.9551	0.4451
ROA	0.7822	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.3379		0.1345	0.0356	0.0019
Big 4	0.9437	0.5358	0.0000	0.0229	0.0000	0.0017	0.7796	0.7432	0.1345		0.0000	0.0850
SWITCHit.to.big.4	0.9262	0.0121	0.0525	0.6634	0.5199	0.7091	0.4535	0.9551	0.0356	0.0000		0.7399
SWITCHit.from.big.4	0.7146	0.0110	0.4541	0.0217	0.2912	0.8379	0.0908	0.4451	0.0019	0.0850	0.7399	

2.4.3.2 Αποτελέσματα παλινδρόμησης

Ο πίνακας 10 παρουσιάζει τα αποτελέσματα της παλινδρόμησης με χρήση τυχαίων επιδράσεων (random effects).

Πίνακας 10: Αποτελέσματα τυχαίων επιδράσεων (random effects)

Μεταβλητή:	Εκτίμηση	Τυπικό σφάλμα	z-value	Pr(> z)
(Intercept)	19,008569	1,740787	10,9195	< 2.2e-16 ***
Deregulation	-0,601245	0,116936	-51417	2,723e-07***
Size	-0,302273	0,213211	-14177	0,15627
Leverage	0,058716	0,115607	0,5079	0,61153
Current	-0,107647	0,115716	-0,9303	0,35223
C.F.O.	-1,703084	0,750105	-2,2705	0,02318*
Loss	-0,270651	0,137984	-1,9615	0,04983*
Sales Growth	-0,042098	0,101835	-0,4134	0,67932
R.O.A.	0,239787	0,476671	0,503	0,61493
Big 4	-0,150497	0,237938	-0,6325	0,52706
Switch to Big 4	-0,466081	0,528205	-0,8824	0,37757
Switch from Big 4	0,447751	0,51168	0,8751	0,38154
Signif. codes : 0 '***' 0.001 '**' 0.05 '*'				
Total Sum of Squares:	1269,4			
Residual Sum of Squares:	732,76			
R-Squared:	0,42286			
Adj. R-Squared:	0,41218			
Chisq: 60.2942 on 11 DF, p-value: 8.1756e-09				
#Hausman Test				
chisq = 11.733, df = 10, p-value = 0.3033				

Όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον πίνακα 10, οι μεταβλητές Loss και C.F.O. εμφανίζονται στατιστικά σημαντικές σε επίπεδο 5%, ενώ η βασική ανεξάρτητη μεταβλητή Deregulation είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο μικρότερο του 1%. Η υψηλή στατιστική σημαντικότητα της μεταβλητής Deregulation υποδηλώνει ότι η απορρύθμιση των ελεγκτικών αμοιβών αποτελεί έναν ουσιαστικό προσδιοριστικό παράγοντα της ποιότητας του ελέγχου στο εξεταζόμενο δείγμα.

Επιπλέον, ο εκτιμώμενος συντελεστής της μεταβλητής Deregulation είναι αρνητικός, γεγονός που συνάδει πλήρως με τη διατυπωμένη ερευνητική υπόθεση. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του υποδείγματος, κατά τα έτη μετά την απορρύθμιση η ποιότητα του ελέγχου μειώθηκε κατά 0,6 μονάδες σε σύγκριση με την προ-απορρύθμισης περίοδο. Το αποτέλεσμα αυτό υποδηλώνει ότι η απελευθέρωση των ελεγκτικών αμοιβών συνδέεται με μετρήσιμη και οικονομικά ουσιώδη υποβάθμιση της ποιότητας του ελέγχου, όπως αυτή αποτυπώνεται μέσω της ποιότητας των κερδών.

Ο συντελεστής προσδιορισμού (R-squared) του υποδείγματος ανέρχεται σε 42,29%, γεγονός που υποδηλώνει ότι το υπόδειγμα εξηγεί ένα σημαντικό ποσοστό της διακύμανσης της εξαρτημένης μεταβλητής. Το επίπεδο αυτό θεωρείται ικανοποιητικό για εμπειρικές μελέτες που βασίζονται σε λογιστικά και χρηματοοικονομικά δεδομένα, υποδηλώνοντας καλή προσαρμογή του υποδείγματος στα δεδομένα.

Όσον αφορά τις λοιπές μεταβλητές ελέγχου (control variables), τα αποτελέσματα ευθυγραμμίζονται με τα ευρήματα της υφιστάμενης βιβλιογραφίας. Οι μεταβλητές C.F.O. και Loss εμφανίζονται στατιστικά σημαντικές σε επίπεδο 5%, με αρνητικούς εκτιμώμενους συντελεστές, γεγονός που υποδηλώνει αρνητική σχέση μεταξύ των μεταβλητών αυτών και της ποιότητας του ελέγχου. Η αρνητική συσχέτιση της μεταβλητής Loss με την ποιότητα του ελέγχου μπορεί να ερμηνευθεί υπό το πρίσμα των αυξημένων κινήτρων διαχείρισης κερδών σε ζημιολύγες επιχειρήσεις, καθώς και της αυξημένης πίεσης που ενδέχεται να ασκείται στους ελεγκτές σε τέτοιες περιπτώσεις. Αντίστοιχα, η αρνητική εκτίμηση της μεταβλητής C.F.O. υποδηλώνει ότι οι ταμειακές ροές από λειτουργικές δραστηριότητες σχετίζονται με τη διαμόρφωση της ποιότητας των δεδουλευμένων και, κατ' επέκταση, με την ποιότητα του ελέγχου.

Αντιθέτως, οι μεταβλητές Size, Current, Leverage, Sales Growth και ROA δεν εμφανίζονται στατιστικά σημαντικές, υποδηλώνοντας ότι, στο συγκεκριμένο δείγμα και χρονικό πλαίσιο, τα χαρακτηριστικά αυτά δεν επηρεάζουν ουσιωδώς την ποιότητα του ελέγχου όταν λαμβάνονται υπόψη οι υπόλοιπες μεταβλητές του υποδείγματος.

2.4.3.3 Έλεγχοι ανθεκτικότητας (robustness checks)

Προκειμένου να εξεταστεί η ανθεκτικότητα των αποτελεσμάτων, το αρχικό οικονομετρικό υπόδειγμα επανεκτιμήθηκε με τη χρήση εναλλακτικών μεθόδων παλινδρόμησης. Συγκεκριμένα, εφαρμόστηκαν:

(α) παλινδρόμηση με συγκεντρωτικά δεδομένα (Pooling regression), και

(β) το μοντέλο τυχαίων επιδράσεων μονής κατεύθυνσης (Oneway (individual) effect Random Effects model), με χρήση της προσέγγισης Hausman–Taylor και εκτίμηση μέσω λειτουργικών μεταβλητών (instrumental variables), σύμφωνα με τον μετασχηματισμό του Baltagi.

Η χρήση διαφορετικών οικονομετρικών προσεγγίσεων αποσκοπεί στη διασφάλιση ότι τα κύρια ευρήματα της μελέτης δεν εξαρτώνται από τη συγκεκριμένη επιλογή μεθόδου εκτίμησης και ότι παραμένουν σταθερά υπό εναλλακτικές υποθέσεις σχετικά με τη δομή των δεδομένων πάνελ και τη συσχέτιση των μη παρατηρήσιμων επιδράσεων με τις επεξηγηματικές μεταβλητές.

Τα αποτελέσματα των ελέγχων ανθεκτικότητας είναι απολύτως συνεπή με εκείνα της βασικής ανάλυσης. Και στις δύο εναλλακτικές εκτιμήσεις, η βασική μεταβλητή ενδιαφέροντος, *Deregulation*, παραμένει στατιστικά σημαντική σε επίπεδο μικρότερο του 1% και εμφανίζει αρνητικό εκτιμώμενο συντελεστή. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει ότι η απορρύθμιση των κατώτατων ορίων των ελεγκτικών αμοιβών στην Ελλάδα συνδέεται με υποβάθμιση της ποιότητας του ελέγχου, ανεξαρτήτως της χρησιμοποιούμενης οικονομετρικής μεθόδου. Κατά συνέπεια, οι έλεγχοι ανθεκτικότητας ενισχύουν περαιτέρω τη βασική ερευνητική υπόθεση της μελέτης, σύμφωνα με την οποία η απορρύθμιση είχε αρνητική επίδραση στην ποιότητα του ελέγχου.

Όσον αφορά τις λοιπές ανεξάρτητες μεταβλητές, τα αποτελέσματα παρουσιάζουν ορισμένες διαφοροποιήσεις ανάλογα με τη μέθοδο εκτίμησης, χωρίς ωστόσο να αλλοιώνεται το βασικό συμπέρασμα. Στο μοντέλο τυχαίων επιδράσεων μονής κατεύθυνσης (Oneway (individual) effect Random Effects model) με προσέγγιση Hausman–Taylor, οι μεταβλητές C.F.O. (ταμειακές ροές από λειτουργικές δραστηριότητες προσαρμοσμένες με το σύνολο του ενεργητικού) και Loss (δυαδική μεταβλητή που λαμβάνει την τιμή 1 εάν η επιχείρηση παρουσίασε ζημίες την προηγούμενη χρήση και 0 διαφορετικά) εμφανίζονται στατιστικά σημαντικές σε επίπεδο 5%. Το αποτέλεσμα αυτό είναι συνεπές με τη βασική ανάλυση και ευθυγραμμίζεται με τη σχετική βιβλιογραφία, επιβεβαιώνοντας τον ρόλο των ταμειακών ροών και της ζημιολογίας κατάστασης ως σημαντικών προσδιοριστικών παραγόντων της ποιότητας του ελέγχου.

Αντιθέτως, στην περίπτωση της παλινδρόμησης με συγκεντρωτικά δεδομένα (Pooling regression), πέραν της μεταβλητής Deregulation, μόνο η μεταβλητή ελέγχου Size εμφανίζεται στατιστικά σημαντική, σε επίπεδο 0,1%.

Συνολικά, τα αποτελέσματα των ελέγχων ανθεκτικότητας (αξιοπιστίας) ενισχύουν την αξιοπιστία των βασικών ευρημάτων της μελέτης. Η σταθερότητα του πρόσημου και της στατιστικής σημαντικότητας της μεταβλητής Deregulation υπό διαφορετικές οικονομετρικές προσεγγίσεις υποδηλώνει ότι η παρατηρούμενη αρνητική επίδραση της απορρύθμισης των ελεγκτικών αμοιβών στην ποιότητα του ελέγχου δεν αποτελεί τεχνούργημα της μεθοδολογίας, αλλά αντανακλά μια ουσιαστική και συστηματική σχέση στο εξεταζόμενο δείγμα.

Πίνακας 11: Αποτελέσματα παλινδρόμησης με συγκεντρωτικά δεδομένα (Pooling regression)

Μεταβλητή:	Εκτίμηση	Τυπικό σφάλμα	z-value	Pr(> z)
(Intercept)	19,32812	1,046746	18,465	< 2,2e-16 ***
Deregulation	-1,010262	0,174259	-57975	1,094e-08 ***
Size	-0,34492	0,127887	-26971	0,007194 **
Leverage	-0,158463	0,147252	-10761	0,282301
Current	-0,246264	0,135536	-1,817	0,069727
C.F.O.	-1,055174	1,081658	-0,9755	0,329702
Loss	-0,107149	0,197852	-0,5416	0,588324
Sales Growth	0,07359	0,156735	0,4695	0,638868
R.O.A.	0,244559	0,730484	0,3348	0,737901
Big 4	-0,166803	0,212209	-0,786	0,432162
Switch to Big 4	0,061044	0,79876	0,0764	0,939107
Switch from Big 4	-0,030437	0,788916	-0,0386	0,969237
Signif. codes : 0 '***' 0.001 '**' 0.05 '*'				
Total Sum of Squares:	2325,3			
Residual Sum of Squares:	2122,1			
R-Squared:	0,087386			
Adj. R-Squared:	0,070486			
F-statistic: 5.17072 on 11 and 594 DF, p-value: 8.7031e-08				

Πίνακας 12: Αποτελέσματα παλινδρόμησης με προσέγγιση Hausman-Taylor (Hausman-Taylor's transformation regression results)

Μεταβλητή:	Εκτίμηση	Τυπικό σφάλμα	z-value	Pr(> z)
(Intercept)	18,833552	1,74205	10,8111	<2,2e-16***
Deregulation	-0,576649	0,116399	-4,9541	7,268e-07***
Size	-0,28424	0,212787	-1,3358	0,18162
Leverage	0,069753	0,116296	0,5998	0,54865
Current	-0,082033	0,115446	-0,7106	0,47735
C.F.O.	-1,687149	0,749639	-2,2506	0,02441*
Loss	-0,271203	0,137229	-1,9763	0,04812*
Sales Growth	-0,027915	0,101025	-0,2763	0,7823
R.O.A.	0,175022	0,473264	0,3698	0,71152
Big 4	-0,187799	0,239383	-0,7845	0,43274
Switch to Big 4	-0,426514	0,527918	-0,8079	0,41914
Switch from Big 4	0,439099	0,507467	0,8653	0,38689
Signif. codes : 0 '***' 0.001 '**' 0.05 '*'				
Total Sum of Squares:	790,8			
Residual Sum of Squares:	605,16			
R-Squared:	0,088895			
Adj. R-Squared:	0,072023			
Chisq: 57.9558 on 11 DF, p-value: 2.2173e-08				

2.4.3.4 Λοιποί υπολογισμοί

2.4.3.4.1 Ελεγκτικές Εταιρείες (Big4) και ποιότητα ελέγχου

Προκειμένου να διερευνηθεί εάν το μέγεθος και το κύρος της ελεγκτικής εταιρείας επηρεάζουν την ποιότητα του ελέγχου, εισήχθη στο βασικό οικονομετρικό υπόδειγμα μία δυαδική μεταβλητή, Big 4, η οποία λαμβάνει την τιμή 1 όταν ο έλεγχος διενεργείται από ελεγκτική εταιρεία των Big 4 και 0 σε αντίθετη περίπτωση. Η ένταξη της μεταβλητής αυτής αποσκοπεί στον έλεγχο της υπόθεσης ότι οι Big 4 ελεγκτικές εταιρείες παρέχουν υψηλότερης ποιότητας ελεγκτικές υπηρεσίες, λόγω μεγαλύτερης τεχνογνωσίας, αυστηρότερων εσωτερικών διαδικασιών και αυξημένων κινήτρων διαφύλαξης της φήμης τους.

Ωστόσο, όπως επισημαίνεται και από τη σχετική βιβλιογραφία, η επίδραση των Big N στην ποιότητα του ελέγχου παραμένει αμφιλεγόμενη, παρά τον μεγάλο αριθμό εμπειρικών μελετών που έχουν διεξαχθεί επί του θέματος (Jiang et al., 2019). Ενδεικτικά, οι Lawrence et al. (2011) και DeFond et al. (2017) καταλήγουν σε αντικρουόμενα συμπεράσματα, με την πρώτη μελέτη να αμφισβητεί την ύπαρξη συστηματικού πλεονεκτήματος ποιότητας υπέρ των Big 4, και τη δεύτερη να τεκμηριώνει θετική επίδραση υπό συγκεκριμένες συνθήκες. Τα αντικρουόμενα αυτά ευρήματα υποδηλώνουν ότι το λεγόμενο Big 4 effect ενδέχεται να εξαρτάται από το θεσμικό πλαίσιο, τα χαρακτηριστικά της αγοράς και τη μεθοδολογία μέτρησης της ποιότητας του ελέγχου.

Τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης δείχνουν ότι η μεταβλητή Big 4 δεν είναι στατιστικά σημαντική σε καμία από τις παλινδρομήσεις που εκτιμήθηκαν, ανεξαρτήτως της χρησιμοποιούμενης οικονομετρικής μεθόδου. Το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι, στο ελληνικό πλαίσιο και για την εξεταζόμενη περίοδο, δεν παρατηρείται συστηματική διαφορά στην ποιότητα του ελέγχου μεταξύ των Big 4 και των μη Big 4 ελεγκτικών εταιρειών.

Η απουσία στατιστικά σημαντικής επίδρασης της μεταβλητής Big 4 μπορεί να ερμηνευθεί υπό διάφορες οπτικές. Πρώτον, η ελληνική αγορά ελέγχου είναι σχετικά μικρή και ιδιαίτερα ανταγωνιστική, γεγονός που ενδέχεται να περιορίζει τις διαφορές ποιότητας μεταξύ μεγάλων και μικρότερων ελεγκτικών εταιρειών. Δεύτερον, το αυστηρό κανονιστικό και εποπτικό πλαίσιο που εφαρμόζεται στην Ελλάδα, ιδίως μετά τις ευρωπαϊκές μεταρρυθμίσεις στον τομέα του ελέγχου, ενδέχεται να έχει εξισώσει σε σημαντικό βαθμό τα ελάχιστα επίπεδα ποιότητας που παρέχονται από Big 4 και μη Big 4 ελεγκτές. Τρίτον, είναι πιθανό οι μη Big 4 ελεγκτικές εταιρείες να έχουν ενισχύσει την ποιότητά τους προκειμένου να ανταγωνιστούν αποτελεσματικά τις Big 4, ιδίως μετά την απορρύθμιση των ελεγκτικών αμοιβών.

Συνολικά, τα ευρήματα της παρούσας ανάλυσης υποδηλώνουν ότι, στο ελληνικό θεσμικό και αγοραίο περιβάλλον, η ποιότητα του ελέγχου δεν διαφοροποιείται ουσιαστικά ανάλογα με το αν ο έλεγχος διενεργείται από Big 4 ή μη Big 4 ελεγκτική εταιρεία. Το αποτέλεσμα αυτό συμβάλλει στη διεθνή συζήτηση σχετικά με το Big 4 effect, παρέχοντας εμπειρική τεκμηρίωση από μία μικρή και ιδιαίτερη αγορά ελέγχου, και ενισχύει την άποψη ότι η σχέση μεταξύ μεγέθους ελεγκτικής εταιρείας και ποιότητας ελέγχου είναι εξαρτώμενη από το θεσμικό πλαίσιο και το δείγμα.

2.4.3.4.2 Αλλαγή ελεγκτικής εταιρείας και ποιότητα ελέγχου

Η σχέση μεταξύ αλλαγών ελεγκτικών εταιρειών (audit firm switches) και ποιότητας ελέγχου είναι σύνθετη και εξαρτάται από πληθώρα παραγόντων, όπως τα κίνητρα της διοίκησης για την αλλαγή, τα χαρακτηριστικά της νέας ελεγκτικής εταιρείας, καθώς και το θεσμικό και αγοραίο περιβάλλον. Η υφιστάμενη βιβλιογραφία δεν καταλήγει σε ομοιογενή συμπεράσματα, καθώς σε ορισμένες περιπτώσεις η αλλαγή ελεγκτή συνδέεται με βελτίωση της ποιότητας του ελέγχου (π.χ. λόγω αυξημένου επαγγελματικού σκεπτικισμού του νέου ελεγκτή), ενώ σε άλλες περιπτώσεις η επίδραση είναι ουδέτερη ή ακόμη και αρνητική, ιδίως κατά τα πρώτα έτη της νέας συνεργασίας.

Για να εξεταστεί εμπειρικά η επίδραση των αλλαγών ελεγκτικών εταιρειών που αφορούν τις Big 4, εισήχθησαν στο βασικό οικονομετρικό υπόδειγμα δύο δυαδικές μεταβλητές. Η πρώτη, *Switch_to_Big_4*, λαμβάνει την τιμή 1 όταν κατά το εξεταζόμενο έτος πραγματοποιείται αλλαγή ελεγκτικής εταιρείας από μη Big 4 σε Big 4 και 0 διαφορετικά. Η δεύτερη, *Switch_from_Big_4*, λαμβάνει την τιμή 1 όταν η αλλαγή αφορά μετάβαση από Big 4 σε μη Big 4 ελεγκτική εταιρεία και 0 διαφορετικά. Με τις μεταβλητές αυτές επιχειρείται να απομονωθεί η ενδεχόμενη επίδραση τόσο της αναβάθμισης όσο και της υποβάθμισης του ελεγκτή, ως προς το μέγεθος και το κύρος της ελεγκτικής εταιρείας, στην ποιότητα του ελέγχου.

Τα αποτελέσματα όλων των εκτιμηθέντων υποδειγμάτων δείχνουν ότι καμία από τις δύο μεταβλητές δεν είναι στατιστικά σημαντική, όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 12. Το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι, στο εξεταζόμενο δείγμα και χρονικό διάστημα, οι αλλαγές ελεγκτικών εταιρειών τόσο προς όσο και από τις Big 4, δεν συνδέονται με στατιστικά ανιχνεύσιμες μεταβολές στην ποιότητα του ελέγχου.

Η απουσία στατιστικά σημαντικής επίδρασης μπορεί να ερμηνευθεί με διάφορους τρόπους. Πρώτον, είναι πιθανό ότι τα πιθανά οφέλη από την αλλαγή ελεγκτή—όπως η αυξημένη ανεξαρτησία και ο επαγγελματικός σκεπτικισμός—αντισταθμίζονται από το κόστος της αρχικής περιόδου εξοικείωσης του νέου ελεγκτή με τις δραστηριότητες και τα συστήματα της επιχείρησης. Δεύτερον, το αποτέλεσμα συνάδει με τα προηγούμενα ευρήματα της μελέτης σχετικά με την απουσία Big 4 effect, υποδηλώνοντας ότι στο ελληνικό πλαίσιο η ποιότητα του ελέγχου δεν διαφοροποιείται ουσιωδώς ανάλογα με το αν ο έλεγχος διενεργείται από Big 4 ή μη Big 4 ελεγκτικές εταιρείες. Υπό αυτή την

οπτική, μια αλλαγή προς ή από Big 4 δεν αναμένεται να έχει άμεσο και μετρήσιμο αντίκτυπο στην ποιότητα του ελέγχου.

Συνολικά, τα αποτελέσματα της παρούσας ανάλυσης υποδηλώνουν ότι οι αλλαγές ελεγκτικών εταιρειών από και προς τις Big 4 δεν επηρεάζουν ουσιωδώς την ποιότητα του ελέγχου στο ελληνικό δείγμα. Το εύρημα αυτό ενισχύει την εικόνα που προκύπτει από τις προηγούμενες αναλύσεις της μελέτης, σύμφωνα με την οποία ούτε το μέγεθος της ελεγκτικής εταιρείας ούτε οι σχετικές αλλαγές σε αυτό αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες της ποιότητας του ελέγχου, σε αντίθεση με τη θεσμική μεταβολή της απορρύθμισης των ελεγκτικών αμοιβών, η οποία αναδεικνύεται ως ο βασικός προσδιοριστικός παράγοντας.

2.4.4 Σύνοψη δευτέρου κεφαλαίου

Ο σκοπός της έρευνας του δευτέρου κεφαλαίου ήταν να δώσει απάντηση στο πρώτο ερευνητικό υπό ερώτημα της διατριβής Στο πλαίσιο αυτό εξετάστηκε η απορρύθμιση των κατώτατων ορίων των ελεγκτικών αμοιβών στην Ελλάδα, με στόχο τη διερεύνηση της επίδρασής της στην ποιότητα του ελέγχου. Η εμπειρική ανάλυση βασίστηκε σε δείγμα 120 εισηγμένων επιχειρήσεων, από δώδεκα κλάδους, για χρονικό ορίζοντα δέκα ετών (2007–2016), με συνολικά 1.200 παρατηρήσεις σε επίπεδο επιχείρησης-έτους. Ως δείκτης ποιότητας ελέγχου χρησιμοποιήθηκε η ποιότητα κερδών, μετρώντας τη διαχείριση κερδών μέσω των μη κανονικών δεδουλευμένων, σύμφωνα με τη μεθοδολογία των Han και Wang (1998), ενώ το οικονομετρικό υπόδειγμα περιλάμβανε εκτενές σύνολο μεταβλητών ελέγχου, όπως προτείνεται από τη σχετική βιβλιογραφία.

Υιοθετώντας σχεδιασμό Difference-in-Differences (DiD), τα αποτελέσματα της μελέτης καταδεικνύουν ότι η ενίσχυση του ανταγωνισμού στην αγορά ελέγχου, η οποία προέκυψε από την απορρύθμιση των ελεγκτικών αμοιβών, συνδέεται με στατιστικά σημαντική υποβάθμιση της ποιότητας του ελέγχου. Το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι η απελευθέρωση των κατώτατων ορίων των αμοιβών είχε αρνητικές συνέπειες στην ποιότητα της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης στην ελληνική επικράτεια.

Μια πιθανή ερμηνεία των αποτελεσμάτων σχετίζεται με την έντονη πίεση επί των ελεγκτικών αμοιβών (fee pressure) που φαίνεται να ακολούθησε την απορρύθμιση. Κατά την προ-απορρύθμισης περίοδο, οι ελάχιστες αμοιβές λειτουργούσαν ως περιορισμός στις διαπραγματεύσεις μεταξύ ελεγκτικών εταιρειών και πελατών, χωρίς ωστόσο να υφίσταται ανώτατο όριο στις ελεγκτικές αμοιβές. Μετά την απορρύθμιση,

είναι εύλογο να υποτεθεί ότι σημαντικό μέρος των επιχειρήσεων επιδίωξε επαναδιαπραγμάτευση των αμοιβών προς τα κάτω. Σύμφωνα με τα εμπειρικά ευρήματα της μελέτης, η ένταση της πίεσης αυτής φαίνεται ότι δεν επέτρεψε στις ελεγκτικές εταιρείες να διατηρήσουν την ποιότητα του ελέγχου στα επίπεδα της προ απορρύθμισης περιόδου.

Η υποβάθμιση της ποιότητας του ελέγχου μπορεί να αποδοθεί σε σειρά μηχανισμών, όπως η μείωση των διαθέσιμων πόρων ανά ελεγκτική ανάθεση, τα ασφυκτικά χρονοδιαγράμματα, η απώλεια πεπειραμένου ανθρώπινου δυναμικού από τις ελεγκτικές εταιρείες, καθώς και η αποδυνάμωση της ανεξαρτησίας του ελεγκτή λόγω αυξημένης οικονομικής εξάρτησης από τους πελάτες. Οι παράγοντες αυτοί, οι οποίοι έχουν αναγνωριστεί εκτενώς στη διεθνή βιβλιογραφία, φαίνεται να λειτούργησαν σωρευτικά στο ελληνικό περιβάλλον μετά την απορρύθμιση.

Τα αποτελέσματα της μελέτης ευθυγραμμίζονται με τα ευρήματα των Kasai και Takada (2012) για την Ιαπωνία, οι οποίοι επίσης διαπιστώνουν μείωση της ποιότητας του ελέγχου μετά την απορρύθμιση των ελεγκτικών αμοιβών. Αντιθέτως, δε συνάδουν με τα συμπεράσματα των Cao et al. (2022) για την Κίνα, όπου η απορρύθμιση των αμοιβών δεν φαίνεται να επηρέασε αρνητικά την ελεγκτική προσπάθεια και την ποιότητα του ελέγχου. Η διαφοροποίηση αυτή υποδηλώνει ότι οι επιπτώσεις της απορρύθμισης των ελεγκτικών αμοιβών είναι ισχυρά εξαρτώμενες από το θεσμικό πλαίσιο και τα χαρακτηριστικά της αγοράς.

Υπό το πρίσμα αυτό, τα ευρήματα της παρούσας μελέτης ενισχύουν την άποψη ότι η απορρύθμιση των ελεγκτικών αμοιβών θα πρέπει να εξετάζεται με ιδιαίτερη προσοχή από τους ρυθμιστικούς φορείς, ιδίως όταν εφαρμόζεται σε μικρές και ιδιαίτερα ανταγωνιστικές αγορές ελεγκτικών υπηρεσιών, καθώς και σε κεφαλαιαγορές που χαρακτηρίζονται ως αναδυόμενες, με περιορισμένη εποπτική αποτελεσματικότητα και ασθενείς μηχανισμούς προστασίας των επενδυτών.

ΑΥΤΗ Η ΣΕΛΙΔΑ ΠΑΡΑΜΕΝΕΙ ΚΕΝΗ

3. Η Επίδραση της Πανδημίας COVID-19 στο Ελεγκτικό Επάγγελμα

Οι κρίσεις αποτελούν πολυδιάστατα φαινόμενα που εκδηλώνονται σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής και οικονομικής ζωής. Ενδεικτικά, πολεμικές συγκρούσεις, υγειονομικές κρίσεις, περιβαντολλογικές καταστροφές και ενεργειακές διαταραχές μπορεί να είναι κάποιες από αυτές. Οι κρίσεις είναι δυναμικά φαινόμενα τα οποία μεταλλάσσονται κατά την εξέλιξή τους και επηρεάζουν και άλλες πτυχές της κοινωνικής ζωής όπως είναι και η οικονομία. Τα γεγονότα αυτά, αν και αρχικά εξωγενή ως προς την οικονομική δραστηριότητα, έχουν τη δυνατότητα να διαταράξουν τη λειτουργία των αγορών, να περιορίσουν την παραγωγική δραστηριότητα και να ενισχύσουν την αβεβαιότητα. Σε μακροοικονομικό επίπεδο, τέτοιες διαταραχές μπορεί να οδηγήσουν σε μείωση της οικονομικής δραστηριότητας, επιδείνωση των δημοσιονομικών μεγεθών και αποσταθεροποίηση του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Ως εκ τούτου, οι αρχικά μη οικονομικές κρίσεις δύνανται να εξελιχθούν σε οικονομικές και, σε επόμενο στάδιο, σε χρηματοοικονομικές κρίσεις, ιδίως όταν επηρεάζεται η παροχή πιστώσεων, η ρευστότητα και η εμπιστοσύνη στις αγορές.

Σκοπός του τρίτου κεφαλαίου είναι να εξετάσει πως οι εξωγενείς κρίσεις επιδρούν στην αγορά των ελεγκτικών υπηρεσιών αλλά και στους ίδιους τους ελεγκτές και με ποιο τρόπο η επίδραση αυτή μπορεί αξιόπιστα να καταγραφεί. Στο πλαίσιο αναπτύχθηκε και επικυρώθηκε ένα ερωτηματολόγιο προκειμένου να μελετηθεί η επίδραση της πανδημίας του COVID 19, η οποία αποτέλεσε την πιο σημαντική κρίση των τελευταίων δεκαετιών, στο ελεγκτικό επάγγελμα αλλά και γενικότερα. Το ερωτηματολόγιο εφαρμόστηκε σε δείγμα ορκωτών ελεγκτών – λογιστών στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Στις ενότητες που ακολουθούν παρατίθεται η μεθοδολογία για την ανάπτυξη του ερωτηματολογίου, οι έλεγχοι για την αξιοπιστία του καθώς και τα αποτελέσματα από την εφαρμογή του.

3.1 Η υγειονομική κρίση του COVID-19

Τον Δεκέμβριο του 2019 εμφανίστηκαν τα πρώτα κρούσματα του νέου κορωνοϊού στην επαρχία Ουχάν της Κίνας. Στην Ελλάδα το πρώτο κρούσμα καταγράφηκε τον Μάρτιο του 2020. Η πανδημία του κορωνοϊού προκάλεσε την δεύτερη μεγαλύτερη παγκόσμια ύφεση της πρόσφατης ιστορίας (Λιάργκοβας et al., 2022) προκαλώντας μεγάλα πλήγματα στον τουρισμό, διαταραχές στις εφοδιαστικές αλυσίδες, στο δημόσιο

χρέος και εν γένει σε κάθε πτυχή της παγκόσμια οικονομίας. Η εκδήλωση της πανδημίας COVID-19 επέφερε βαθιές και εκτεταμένες επιπτώσεις στην κοινωνία, επηρεάζοντας το σύνολο των πτυχών της οικονομικής και κοινωνικής ζωής (Brammer et al., 2020). Πέρα από τις υγειονομικές συνέπειες, η πανδημία δημιούργησε ένα περιβάλλον αυξημένης αβεβαιότητας, το οποίο με τη σειρά του προκάλεσε σημαντικούς περιορισμούς και νέες προκλήσεις και στο επάγγελμα της λογιστικής και του ελέγχου (Rinaldi, 2022).

3.2 Υγειονομική κρίση και το επάγγελμα του Ορκωτού Ελεγκτή - Λογιστή

Υπό το πρίσμα της πανδημίας, οι επαγγελματικοί και εποπτικοί οργανισμοί ανέλαβαν ενεργό ρόλο, παρέχοντας κατευθυντήριες οδηγίες στα μέλη τους αναφορικά με τις λογιστικές και ελεγκτικές επιπτώσεις, τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο (Albitare et al., 2021). Οι οδηγίες αυτές αποσκοπούσαν στην στήριξη των επαγγελματιών, ώστε να ανταποκριθούν στις αυξημένες απαιτήσεις διαφάνειας, κρίσης και επαγγελματικού σκεπτικισμού που προέκυψαν από τις πρωτόγνωρες συνθήκες.

Ενδεικτικά, το Συμβούλιο Χρηματοοικονομικής Αναφοράς (Financial Reporting Council, 2020) εξέδωσε ειδική καθοδήγηση σχετικά με τα ζητήματα που οι ελεγκτές οφείλουν να εξετάζουν κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους υπό το πρίσμα της πανδημίας. Η ανωτέρω αναφορά περιελάμβανε καθοδήγηση σχεδόν για όλα τα στάδια του ελέγχου, από την ανάθεση κάθε νέας εντολής μέχρι και την ελεγκτική αναφορά. Σημαντικά θέματα θεωρήθηκαν ο υπολογισμός του επιπέδου σημαντικότητας, η συλλογή ελεγκτικών τεκμηρίων, με ιδιαίτερη έμφαση στην εξ' αποστάσεως συλλογή ή στην χρήση τεχνολογικών εργαλείων για την υποβοήθηση συλλογής ελεγκτικών τεκμηρίων.

Το σημαντικότερο των θεμάτων που ανέδειξε η πανδημία είναι η τεκμηρίωση της καταλληλότητας της χρήσης της παραδοχής της συνεχιζόμενης δραστηριότητας, στο πλαίσιο της οικονομικής ύφεσης που ακολούθησε. Παρομοίως, το Διεθνές Συμβούλιο Προτύπων Ελέγχου και Διασφάλισης (International Auditing and Assurance Board, 2020) και η Ένωση Πιστοποιημένων Ορκωτών Λογιστών (Association of Chartered Certified Accountants, 2020) επισήμαναν ότι, λόγω των σημαντικών αλλαγών που επέφερε η πανδημία στο οικονομικό και επιχειρηματικό περιβάλλον, οι ελεγκτές κλήθηκαν να επανεκτιμήσουν την κατανόησή τους για το σύστημα εσωτερικού

ελέγχου των ελεγχόμενων οντοτήτων, καθώς και να επαναξιολογήσουν κατά πόσο θα βασιστούν στην αποτελεσματική λειτουργία του κατά τον σχεδιασμό του ελέγχου. Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι οι οδηγίες των δύο φορέων επικεντρώθηκαν κυρίως στην αναγνώριση και εκτίμηση των ελεγκτικών κινδύνων, στην αντίδραση του ελεγκτή σ' αυτούς και στην ελεγκτική αναφορά.

Με βάση την ανωτέρω ανάλυση, οι χρήστες των χρηματοοικονομικών καταστάσεων αναμένουν αυξημένο επίπεδο διαφάνειας ως προς τη γνωστοποίηση των ουσιωδών επιπτώσεων της πανδημίας στις επιχειρησιακές δραστηριότητες των εταιρειών (International Auditing and Assurance Standards Board, 2020). Κατά συνέπεια, προκειμένου να περιοριστεί ο κίνδυνος απάτης ή σφάλματος, οι ελεγκτές οφείλουν να διατηρούν έγκαιρη και κατάλληλη επικοινωνία με τη διοίκηση της ελεγχόμενης οντότητας, με σκοπό τη συλλογή και αναφορά επαρκών και κατάλληλων ελεγκτικών τεκμηρίων (IBR/IRE, 2020) (CEAOB, 2020) (CNDCEC, 2020).

Επιπλέον, οι ελεγκτές καλούνται να λάβουν υπόψη το σύνολο των κατευθυντήριων οδηγιών που έχουν εκδοθεί τα τελευταία έτη σε σχέση με την πανδημία και εστιάζουν στα εξής:

- τον καθορισμό της ημερομηνίας χρηματοοικονομικής αναφοράς πέραν της οποίας η πανδημία COVID-19 θεωρείται διορθωτικό γεγονός (adjusting event),
- τον τρόπο με τον οποίο οι επιχειρήσεις οφείλουν να αξιολογούν τη συνέχιση της δραστηριότητάς τους (going concern), και
- άλλες σημαντικές επιπτώσεις στη λογιστική και τη χρηματοοικονομική πληροφόρηση, όπως η επιμέτρηση στην εύλογη αξία, η απομείωση μη χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων, οι λογιστικές εκτιμήσεις της διοίκησης, οι ενδεχόμενες υποχρεώσεις και η εκτίμηση των αναμενόμενων πιστωτικών ζημιών.

Στο πλαίσιο αυτό, ο πραγματικός αντίκτυπος της πανδημίας στο ελεγκτικό επάγγελμα παραμένει ακόμη ασαφής. Η παρούσα μελέτη αποτέλεσε άμεση ανταπόκριση σε πρόσφατη έκκληση της βιβλιογραφίας για τη διερεύνηση των επιπτώσεων της COVID-19 στον έλεγχο και στο ελεγκτικό επάγγελμα, η οποία υπογραμμίζει την ανάγκη για περαιτέρω έρευνα επί των σχετικών ζητημάτων (Agoglia & Krishnan, 2022). Ο θεωρητικός αντίκτυπος της πανδημίας στην ποιότητα του ελέγχου αναλύεται στην μελέτη των Albitare et al. (2021) η οποία και παρέχει κατευθυντήριες οδηγίες για τη

διαμόρφωση ερευνητικού εργαλείου μέτρησης της εν λόγω επίδρασης. Ωστόσο, ενώ το ζήτημα έχει εξεταστεί εκτενώς σε θεωρητικό επίπεδο, οι εμπειρικές μελέτες που διερευνούν τις πρακτικές του διαστάσεις στο ελεγκτικό επάγγελμα παραμένουν περιορισμένες. Εξ' όσων γνωρίζει ο συγγραφέας, η παρούσα έρευνα αποτελεί την πρώτη μελέτη που αναπτύσσει ένα έγκυρο και αξιόπιστο ερωτηματολόγιο για την αποτύπωση των αντιλήψεων των Ορκωτών Λογιστών – Ελεγκτών (Certified Public Accountants – CPAs) σχετικά με την πανδημία COVID -19.

3.3 Ανάπτυξη και επικύρωση του ερωτηματολογίου

Για την απάντηση του δεύτερου ερευνητικού υπό ερωτήματος της διατριβής αναπτύχθηκε και επικυρώθηκε ερωτηματολόγιο το οποίο εφαρμόστηκε σε δείγμα ορκωτών ελεγκτών λογιστών στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Μέρος των αποτελεσμάτων της έρευνας του τρίτου κεφαλαίου δημοσιεύτηκαν στο επιστημονικό περιοδικό «Journal of Accounting and Taxation με τίτλο « CPA's perception(s) regarding the Covid 19 crisis: A questionnaire development and validation», καθώς και στο τριμηνιαίο περιοδικό «Accountancy Greece» του Ινστιτούτου Εκπαίδευσης του Σώματος Ορκωτών Ελεγκτών Λογιστών (Ι.Ε.Σ.Ο.Ε.Λ.) με τίτλο «Η επίπτωση της πανδημίας στο ελεγκτικό επάγγελμα». Το τελικό ερωτηματολόγιο, όπως αυτό διαμορφώθηκε και επικυρώθηκε από την παρούσα εργασία, παρατίθεται στο παράρτημα της διατριβής.

Κατά την περίοδο της πανδημίας COVID-19, όπως έχει ήδη αναφερθεί, πλήθος εποπτικών και επαγγελματικών φορέων παρείχαν καθοδήγηση στα μέλη τους αναφορικά με τις επιπτώσεις της πανδημίας στη λογιστική και την ελεγκτική πρακτική. Παράλληλα, υπάρχουν ορισμένες προγενέστερες εμπειρικές μελέτες που επιχειρούν να φωτίσουν επιμέρους πτυχές του αντίκτυπου της COVID-19 στο επάγγελμα των Ορκωτών Λογιστών – Ελεγκτών (Certified Public Accountants – CPAs). Στην ενότητα αυτή συνοψίζεται η σχετική βιβλιογραφία και αναλύονται οι βασικοί τομείς στους οποίους η πανδημία επηρέασε την εργασία των ορκωτών λογιστών.

3.3.1 Προβλήματα και προκλήσεις κατά την διάρκεια της πανδημίας.

Το συχνότερα εξεταζόμενο ζήτημα στη σχετική βιβλιογραφία αφορά την εργασία και το οργανωσιακό περιβάλλον των ορκωτών, πιθανότατα λόγω της φύσης του ελεγκτικού επαγγέλματος και των σημαντικών αλλαγών που προκλήθηκαν από την πανδημία στην καθημερινή επαγγελματική πρακτική των ελεγκτών (Carungu et al.,

2021). Η μετάβαση στην εξ αποστάσεως εργασία, τόσο για τις ελεγκτικές ομάδες, όσο και για τους πελάτες, είχε ουσιαστικό αντίκτυπο και τροποποίησε τις διαδικασίες συλλογής ελεγκτικών τεκμηρίων.

Ειδικότερα, η έλλειψη άμεσης, δια ζώσης αλληλεπίδρασης με τον πελάτη συνιστά σημαντική πρόκληση για την άσκηση επαγγελματικού σκεπτικισμού, ενώ οι αυξημένες πολυπλοκότητες της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης και οι κίνδυνοι που απορρέουν από αυτές δυσχεραίνουν την αποτελεσματική εκτέλεση των ελεγκτικών αναθέσεων (International Federation of Accountants, 2020). Όπως επισημαίνεται από τις Papadopoulou και Papadopoulou (2020), οι επαγγελματίες της λογιστικής επηρεάστηκαν σε σημαντικό βαθμό και αντιμετώπισαν γενικευμένες δυσκολίες προσαρμογής στις νέες απαιτήσεις εργασίας.

Επιπλέον, οι Humphrey και Trotman (2022) παρατηρούν ότι η πανδημία επηρέασε την ομαδική εργασία και τον τρόπο με τον οποίο τα μέλη των ελεγκτικών ομάδων αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, ιδίως σε ό,τι αφορά τη διάχυση γνώσης, τη διαδικασία καθοδήγησης (mentoring) και την επισκόπηση του ελεγκτικού έργου. Μελέτη σε δείγμα ελεγκτών από τις μεσοδυτικές πολιτείες των ΗΠΑ καταδεικνύει ότι η χρήση διαφόρων μορφών εξ αποστάσεως επικοινωνίας (όπως άμεση ανταλλαγή μηνυμάτων, τηλεφωνική επικοινωνία και τηλεδιασκέψεις) αυξήθηκε σημαντικά λόγω της πανδημίας (Beechem, 2021). Παράλληλα, άλλη μελέτη τεκμηριώνει τις σημαντικές δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι ελεγκτές στη συλλογή επαρκών και κατάλληλων ελεγκτικών τεκμηρίων, εξαιτίας των σύνθετων συνθηκών που δημιούργησε η πανδημία (Ugurlu & Sarisoy, 2021).

Ωστόσο, παρά τις ανησυχίες που διατυπώθηκαν σχετικά με την ικανότητα των ελεγκτών να εργάζονται αποτελεσματικά, έρευνα σε μέλη επιτροπών ελέγχου δείχνει ότι η συντριπτική πλειονότητα τους θεωρεί πως η ποιότητα του ελέγχου είτε αυξήθηκε (32%) είτε παρέμεινε αμετάβλητη (66%) κατά τη διάρκεια της πανδημίας (Tysiac, 2022).

Ένα δεύτερο σημαντικό ζήτημα αφορά την καθοδήγηση στον ελεγκτικό σχεδιασμό. Ο σχεδιασμός περιλαμβάνει τον καθορισμό της συνολικής ελεγκτικής στρατηγικής και την ανάπτυξη του ελεγκτικού πλάνου βάσει του οποίου θα διεξαχθεί ο έλεγχος. Στο πλαίσιο αυτό, προσδιορίζονται το εύρος, ο χρόνος και η κατεύθυνση του ελέγχου, ενώ ο ελεγκτής καλείται να εξετάσει διάφορα ζητήματα, όπως οι διαδικασίες εκτίμησης

κινδύνων, ο καθορισμός της σημαντικότητας και η ενδεχόμενη συμμετοχή ειδικών (ISA 300).

Ένα αποτελεσματικό πρόγραμμα ελέγχου επιτρέπει την αποδοτική κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ των μελών της ελεγκτικής ομάδας, ενισχύει τον συντονισμό των ελεγκτικών διαδικασιών και διευκολύνει την ουσιαστική εποπτεία της ελεγκτικής ανάθεσης από τον υπεύθυνο εταίρο και τον επόπτη ελεγκτή. Ο ελεγκτής οφείλει να εφαρμόζει το κατάλληλο επίπεδο σημαντικότητας κατά τον σχεδιασμό και την εκτέλεση του ελέγχου, προκειμένου να αξιολογήσει την επίδραση ενδεχόμενων ανακρίβειών (ISA 320).

Ενδεικτικά, μελέτη στην Ιορδανία δείχνει ότι η πανδημία COVID-19 είχε σημαντική επίδραση στον ελεγκτικό σχεδιασμό, καθώς και σε άλλα στάδια του ελέγχου, όπως ο καθορισμός του επιπέδου σημαντικότητας, η αξιολόγηση των ελεγκτικών κινδύνων, η συλλογή ελεγκτικών τεκμηρίων και η διαμόρφωση της τελικής έκθεσης (Al-Khasawneh, 2021).

Η πανδημία COVID-19 είναι επίσης πιθανό να επηρέασε τις αναλυτικές ελεγκτικές διαδικασίες (Kend & Nguyen, 2022), οι οποίες ορίζονται ως *«αξιολογήσεις χρηματοοικονομικών πληροφοριών μέσω της ανάλυσης εύλογων σχέσεων μεταξύ χρηματοοικονομικών και μη χρηματοοικονομικών δεδομένων»* (ISA 520). Η χρήση των αναλυτικών διαδικασιών στο πλαίσιο της εκτίμησης κινδύνων περιγράφεται στο ISA 315 *«Εντοπισμός και αξιολόγηση των κινδύνων ουσιώδους ανακρίβειας»*.

Ειδικότερα, η Διεθνής Ομοσπονδία Λογιστών (International Federation of Accountants, 2020) επεσήμανε δύο βασικά ζητήματα: (α) τον αντίκτυπο νέων ή αναθεωρημένων κινδύνων λόγω της πανδημίας στον σχεδιαζόμενο ελεγκτικό χειρισμό και (β) τον εντοπισμό μεταγενέστερων γεγονότων που σχετίζονται με την πανδημία και την αξιολόγηση του κατά πόσον αυτά έχουν αντιμετωπιστεί επαρκώς. Στο πλαίσιο αυτό, οι Crucean και Hațegan (2021) έδειξαν ότι τα μεταγενέστερα γεγονότα που γνωστοποιήθηκαν στις ετήσιες εκθέσεις του 2019 σχετίζονται με τη μείωση της επιχειρηματικής δραστηριότητας, την παρουσίαση σχεδίων πρόληψης και την εξ αποστάσεως εργασία των εργαζομένων. Αντίστοιχα, οι Kend και Nguyen (2022) διαπίστωσαν ότι το 3% των αναλυτικών ελεγκτικών διαδικασιών που εφαρμόστηκαν το 2020 είχαν ως στόχο την αντιμετώπιση κινδύνων που σχετίζονται με την COVID-19. Τέλος, οι Donatella et al. (2022) διαπίστωσαν ότι οι δήμοι σε περιοχές με

υψηλότερο αριθμό κρουσμάτων COVID-19 ήταν πιο πιθανό να γνωστοποιούν πληροφορίες σχετικές με την πανδημία ως μεταγενέστερο γεγονός.

Ένα ακόμη κρίσιμο ζήτημα αφορά τον αντίκτυπο της πανδημίας στην έκθεση ελέγχου. Παρά την αυξημένη αβεβαιότητα που προκάλεσε η πανδημία, οι ελεγκτές εξακολουθούν να φέρουν την ευθύνη διενέργειας ελέγχων υψηλής ποιότητας (International Organization of Securities Commissions, 2020). Ως εκ τούτου, η πανδημία COVID-19 ενδέχεται να οδηγήσει σε τροποποίηση της γνώμης που εκφράζεται στην έκθεση ελέγχου.

Η μορφή και το περιεχόμενο της έκθεσης ελέγχου καθορίζονται από το πρότυπο ISA 700 *«Διαμόρφωση γνώμης και έκδοση έκθεσης επί των χρηματοοικονομικών καταστάσεων»*. Σύμφωνα με το πρότυπο αυτό, ο ελεγκτής εκφράζει σύμφωνη γνώμη όταν οι χρηματοοικονομικές καταστάσεις έχουν καταρτιστεί σύμφωνα με το εφαρμοστέο πλαίσιο χρηματοοικονομικής αναφοράς και τροποποιεί τη γνώμη του όταν αυτές δεν είναι απαλλαγμένες από ουσιώδεις ανακρίβειες ή όταν δεν μπορεί να αποκτήσει επαρκή και κατάλληλα ελεγκτικά τεκμήρια. Αρνητική γνώμη εκφράζεται όταν, παρότι έχουν αποκτηθεί επαρκή και κατάλληλα ελεγκτικά τεκμήρια, οι ανακρίβειες είναι ουσιώδεις και διάχυτες στις χρηματοοικονομικές καταστάσεις (ISA 705). Αδυναμία έκφρασης γνώμης προκύπτει όταν ο ελεγκτής αδυνατεί να αποκτήσει επαρκή και κατάλληλα τεκμήρια και οι πιθανές επιπτώσεις των μη εντοπισμένων ανακρίβειών είναι τόσο ουσιώδεις όσο και διάχυτες ή όταν δεν είναι δυνατή η διαμόρφωση γνώμης λόγω της αλληλεπίδρασης αβεβαιοτήτων και της ενδεχόμενης σωρευτικής τους επίδρασης στις χρηματοοικονομικές καταστάσεις (ISA 705).

Πρόσφατη μελέτη στις ΗΠΑ έδειξε σημαντική αύξηση στις καθυστερημένες υποβολές ελεγμένων ετήσιων οικονομικών καταστάσεων κατά την περίοδο της πανδημίας, με το φαινόμενο να είναι λιγότερο έντονο στις εταιρείες που ελέγχονται από ελεγκτικές εταιρείες Big 4. Επιπλέον, καταγράφηκε αύξηση στις νέες διαφοροποιημένες ελεγκτικές γνώμες, αλλά και μείωση των περιπτώσεων στις οποίες εκδόθηκε τροποποιημένη γνώμη σχετικά με τη συνέχιση της δραστηριότητας χωρίς ο πελάτης να οδηγηθεί σε πτώχευση εντός ενός έτους από την ημερομηνία έκδοσης της γνώμης (Morris et al., 2022).

3.3.2 Μεθοδολογία

Για την ανάπτυξη του ερωτηματολογίου χρησιμοποιήθηκε μία διαδικασία οκτώ (8) σταδίων η οποία βασίσθηκε στην υπάρχουσα βιβλιογραφία με τις αναγκαίες για την περίπτωση προσαρμογές (Trakman et al., 2017) (Dancet, et al., 2011).

Η διαδικασία ανάπτυξης και επικύρωσης του ερωτηματολογίου περιλάμβανε τα ακόλουθα διακριτά στάδια:

- τη συλλογή και ενδελεχή μελέτη των κατευθυντήριων οδηγιών που έχουν εκδοθεί από επαγγελματικά ινστιτούτα Ορκωτών Λογιστών – Ελεγκτών και αρμόδιους λογιστικούς φορείς,
- τον εντοπισμό και την ανάλυση των βασικών πτυχών των Διεθνών Ελεγκτικών Προτύπων (International Standards on Auditing – ISAs),
- τη συγκρότηση αρχικού καταλόγου παραγόντων σχετικών με τον αντίκτυπο της πανδημίας στο ελεγκτικό έργο,
- την αξιολόγηση του ερωτηματολογίου από επιτροπή επαγγελματιών Ορκωτών Λογιστών – Ελεγκτών με σκοπό τη διασφάλιση της εννοιολογικής εγκυρότητας,
- τη σύνταξη και πιλοτική δοκιμή του ερωτηματολογίου,
- τη διενέργεια ελέγχων ασυμμετρίας και κύρτωσης για την εξέταση της κανονικότητας των δεδομένων,
- τον έλεγχο της αξιοπιστίας του ερωτηματολογίου μέσω κατάλληλων στατιστικών δεικτών και
- τη διενέργεια παραγοντικής ανάλυσης με στόχο την επαλήθευση της δομικής εγκυρότητας των μεταβλητών.
- Ο Πίνακας 13 παρουσιάζει τα επιμέρους στάδια της ανωτέρω διαδικασίας.

Πίνακας 13: Ανάλυση των σταδίων ανάπτυξης και επικύρωσης ερωτηματολογίου

Βήμα 1: Συλλογή και μελέτη κατευθυντήριων οδηγιών επαγγελματικών και εποπτικών φορέων των ορκωτών λογιστών.

Στο πρώτο στάδιο πραγματοποιήθηκε συστηματική συλλογή και μελέτη των κατευθυντήριων οδηγιών που έχουν εκδοθεί από εθνικά ινστιτούτα Ορκωτών Λογιστών – Ελεγκτών (Certified Public Accountants – CPAs) και διεθνείς λογιστικούς και ελεγκτικούς οργανισμούς. Η έρευνα επικεντρώθηκε στις οδηγίες που

αφορούν τις επιπτώσεις της πανδημίας του κορωνοϊού στη χρηματοοικονομική πληροφόρηση και στην ποιότητα του ελέγχου.

Βήμα 2: Εντοπισμός βασικών πτυχών των Διεθνών Προτύπων Ελέγχου

Στο δεύτερο στάδιο, ειδικοί στα Δ.Π.Ε. εντόπισαν τις βασικές πτυχές των προτύπων που επηρεάζονται από το περιβάλλον της πανδημίας και διαμόρφωσαν αντίστοιχες ερωτήσεις, οι οποίες ενσωματώθηκαν στο ερευνητικό ερωτηματολόγιο.

Βήμα 3: Δημιουργία αρχικού καταλόγου ερωτήσεων

Τα δεδομένα και οι πληροφορίες που προέκυψαν από τα δύο προηγούμενα στάδια αξιοποιήθηκαν για τη διαμόρφωση αρχικού καταλόγου ερωτήσεων. Συγκεκριμένα, δημιουργήθηκαν πενήντα επτά (57) ερωτήσεις που αφορούν τον αντίκτυπο της πανδημίας COVID-19 στο επάγγελμα των Ορκωτών Λογιστών – Ελεγκτών. Η διαβάθμιση των ερωτήσεων ακολούθησε την πενταβάθμια κλίμακα Likert.

Μέσω της ανωτέρω διαδικασίας αναδείχθηκαν τέσσερις διακριτοί παράγοντες. Οι τρεις πρώτοι προέκυψαν από επαγγελματικές κατευθυντήριες οδηγίες και αφορούν τον ελεγκτικό σχεδιασμό (audit planning), το ελεγκτικό έργο πεδίου (field work) και την έκθεση ελέγχου (audit report). Ο τέταρτος παράγοντας προέκυψε από προγενέστερες εμπειρικές μελέτες και αφορά το εργασιακό και οργανωσιακό περιβάλλον (working and organizational environment).

Πέραν των ανωτέρω θεματικών ενοτήτων, το ερωτηματολόγιο περιλάμβανε και ερωτήσεις δημογραφικού χαρακτήρα, τόσο γενικές όσο και σχετικές με την επαγγελματική εμπειρία των συμμετεχόντων. Οι γενικές δημογραφικές ερωτήσεις περιλάμβαναν κατηγοριοποιημένα στοιχεία ηλικίας, φύλου και επιπέδου εκπαίδευσης. Οι ερωτήσεις που αφορούσαν την επαγγελματική εμπειρία περιλάμβαναν τα έτη επαγγελματικής προϋπηρεσίας, τον κλάδο δραστηριότητας της πελατειακής βάσης, την ελεγκτική εταιρεία στην οποία απασχολείται ο ερωτώμενος, καθώς και το μέγεθος των πελατών που εξυπηρετεί.

Βήμα 4: Αξιολόγηση από επιτροπή Ορκωτών Λογιστών

Στο τέταρτο στάδιο, το ερωτηματολόγιο αξιολογήθηκε από επιτροπή τριών (3) επαγγελματιών ορκωτών ελεγκτών - λογιστών όπως προτείνεται από τους Crocker και Algina (1986). Η βασική υπόθεση της παρούσας μελέτης ήταν ότι οι ορκωτοί ελεγκτές - λογιστές διαθέτουν την απαιτούμενη τεχνογνωσία ώστε να διατυπώνουν ουσιαστικές και τεκμηριωμένες παρατηρήσεις. Για τον σκοπό αυτό επιλέχθηκαν ορκωτοί ελεγκτές λογιστές με διαφορετικό φύλο, επίπεδο επαγγελματικής εμπειρίας και εκπαιδευτικό υπόβαθρο. Κάθε συμμετέχων πραγματοποίησε αρχική αξιολόγηση του ερωτηματολογίου και στη συνέχεια ακολούθησε ομαδική αξιολόγηση κατά την οποία εξετάστηκαν η εγκυρότητα περιεχομένου, η σαφήνεια, η συνάφεια και η κατανόηση των ερωτήσεων. Οι κατευθυντήριες οδηγίες των ελεγκτικών αρχών ήταν διαθέσιμες στους συμμετέχοντες καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας. Όλες οι παρατηρήσεις και οι προτάσεις που προέκυψαν από την ανωτέρω διαδικασία λήφθηκαν υπόψη, με στόχο τη βελτίωση της εγκυρότητας, της συνάφειας του περιεχομένου και της κατανόησης του ερωτηματολογίου.

Βήμα 5: Πιλοτική δοκιμή του ερωτηματολογίου

Το ερωτηματολόγιο υποβλήθηκε σε περαιτέρω πιλοτική δοκιμή από δύο (2) ανεξάρτητους ορκωτούς ελεγκτές - λογιστές πριν από τη διανομή του στο τελικό δείγμα. Κατά το στάδιο αυτό ελέγχθηκαν η κατανόηση των ερωτήσεων, η ευχρηστία, ο απαιτούμενος χρόνος συμπλήρωσης, καθώς και η λειτουργικότητα της διαδικτυακής πλατφόρμας συλλογής απαντήσεων. Οι ορκωτοί ελεγκτές λογιστές που συμμετείχαν ενθαρρύνθηκαν να αναφέρουν δυσκολίες κατανόησης ή συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου. Αναφέρθηκαν μόνο ζητήματα ελάσσονος σημασίας τα οποία και τακτοποιήθηκαν αναλόγως.

Βήμα 6: Έλεγχος ασυμμετρίας και κύρτωσης

Πριν από τη στατιστική ανάλυση των δεδομένων, υπολογίστηκαν οι δείκτες ασυμμετρίας (skewness) και κύρτωσης (kurtosis) για όλες τις μεταβλητές (ερωτήσεις). Διατηρήθηκαν για περαιτέρω ανάλυση μόνο οι μεταβλητές με τιμές ασυμμετρίας και κύρτωσης εντός του διαστήματος $[-2, 2]$. Συνολικά, έντεκα (11) μεταβλητές αποκλείστηκαν από την επόμενη φάση της ανάλυσης.

Βήμα 7: Έλεγχος αξιοπιστίας του ερωτηματολογίου

Η εσωτερική συνοχή του ερωτηματολογίου αξιολογήθηκε μέσω του δείκτη Cronbach's α , καθώς και μέσω της διορθωμένης συσχέτισης στοιχείου–συνόλου (corrected item-total correlation). Όλα τα ερωτήματα με τιμή Cronbach's α μικρότερη ή ίση του 0,70 αποκλείστηκαν. Συνολικά, είκοσι πέντε (25) ερωτήματα αφαιρέθηκαν στο στάδιο αυτό.

Βήμα 8: Παραγοντική ανάλυση (Factor analysis)

Τέλος, εφαρμόστηκε διερευνητική παραγοντική ανάλυση (Exploratory Factor Analysis – EFA) με στόχο τον εντοπισμό των υποκείμενων παραγόντων και τη διερεύνηση των σχέσεων μεταξύ παραγόντων και μεταβλητών. Η ανάλυση κατέδειξε ότι δεκαοκτώ (18) ερωτήματα συγκροτούν τέσσερις (4) διακριτούς παράγοντες.

3.3.3 Δείγμα

Η Επιτροπή Λογιστικής Τυποποίησης και Ελέγχων (ΕΛΤΕ) είναι αρμόδια για τη διατήρηση δημόσια προσβάσιμου μητρώου ορκωτών ελεγκτών - λογιστών στην Ελλάδα. Δεδομένου ότι ο πληθυσμός των ορκωτών ελεγκτών λογιστών στη χώρα είναι σχετικά περιορισμένος και ανερχόταν κατά τη σύνταξη της μελέτης σε 1.351 επαγγελματίες, αναμενόταν εκ των προτέρων χαμηλό ποσοστό ανταπόκρισης. Προκειμένου να αντιμετωπιστεί ο περιορισμός αυτός, ο σύνδεσμος του διαδικτυακού ερωτηματολογίου απεστάλη μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και στους 834 Ο.Ε.Λ. για τους οποίους υπήρχαν διαθέσιμα στοιχεία επικοινωνίας στο δημόσιο μητρώο, από το σύνολο των ελεγκτικών εταιρειών που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα.

Συνολικά συλλέχθηκαν 104 ανώνυμα ερωτηματολόγια, που αντιστοιχούν στο 12,47% των 834 Ο.Ε.Λ. με διαθέσιμα στοιχεία επικοινωνίας, εκ των οποίων 95 απαντήσεις (11,39% των 834 ορκωτών με διαθέσιμα στοιχεία επικοινωνίας) κρίθηκαν αποδεκτές, καθώς αφορούσαν επαγγελματίες με δηλωμένη ελεγκτική εμπειρία τουλάχιστον πέντε (5) ετών. Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε κατά το χρονικό διάστημα από τις 14 Αυγούστου έως τις 18 Οκτωβρίου 2020, δηλαδή μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου κύματος της πανδημίας.

Η πλειονότητα των συμμετεχόντων προερχόταν από ελεγκτικές εταιρείες εκτός των Big 4, γεγονός που ενδεχομένως συνδέεται με την πολιτική των ελληνικών Big 4 ως προς τη συμμετοχή σε εξωτερικές ερευνητικές πρωτοβουλίες. Η κατανομή του πληθυσμού των ορκωτών λογιστών ανά ελεγκτική εταιρεία, ο αριθμός των απαντήσεων που συλλέχθηκαν από κάθε εταιρεία, καθώς και τα αντίστοιχα ποσοστά παρουσιάζονται αναλυτικά στον Πίνακα 14.

Πίνακας 14 : Απαντήσεις και πληθυσμός διαθέσιμων ορκωτών λογιστών ανά ελεγκτική εταιρεία

Ελεγκτική Εταιρεία	Απαντήσεις		Διαθέσιμοι ΟΕΛ		Ποσοστό απαντήσεων ανά εταιρεία
	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	
Big 4	17	17,89%	140	16,79%	12,14%
Sol Crowe	41	43,16%	321	38,49%	12,77%
Grant Thornton	19	20,00%	68	8,15%	27,94%
Λοιπές Ελεγκτικές	18	18,95%	305	36,57%	5,90%
Σύνολα	95	100,00%	834	100,00%	11,39%

Λαμβάνοντας υπόψη τη δομή της ελεγκτικής αγοράς στην Ελλάδα, τη διασπορά των απαντήσεων στις ελεγκτικές εταιρίες και το διάστημα στο οποίο διενεργήθηκε η έρευνα (εν μέσω της πανδημίας), κρίνεται ότι το πλήθος των απαντήσεων που συγκεντρώθηκαν παρέχει επαρκή και αντιπροσωπευτική κάλυψη του πληθυσμού των Ο.Ε.Λ. στην Ελλάδα .

3.3.4 Αποτελέσματα

3.3.4.1 Περιγραφική στατιστική

Στον Πίνακα 15 παρουσιάζεται η περιγραφική στατιστική του δείγματος της μελέτης. Οι τιμές του μέσου όρου των μεταβλητών κυμαίνονται στο εύρος [1,61 – 4,47], ενώ οι αντίστοιχες τιμές της τυπικής απόκλισης κυμαίνονται μεταξύ [0,503 – 1,562], γεγονός που υποδηλώνει ικανοποιητική διασπορά των παρατηρήσεων και επαρκή μεταβλητότητα.

Όλοι οι συμμετέχοντες διέθεταν τουλάχιστον πτυχίο ανώτατης εκπαίδευσης, καθώς αυτό αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την απόκτηση της επαγγελματικής ιδιότητας του ορκωτού ελεγκτή λογιστή (ΟΕΛ) στην Ελλάδα. Όσον αφορά τις

επαγγελματικές πιστοποιήσεις, το 74,75% του δείγματος κατείχε πιστοποίηση ΙΕΣΟΕΛ, η οποία εκδίδεται από το Ινστιτούτο Ορκωτών Ελεγκτών Λογιστών Ελλάδος. Επιπλέον, το 16,85% διέθετε μη ελληνική επαγγελματική πιστοποίηση (όπως ACCA, ACA κ.ά.), ενώ ένα μικρότερο ποσοστό, 8,40%, κατείχε ταυτόχρονα ελληνική και μη ελληνική πιστοποίηση.

Αναφορικά με το φύλο, οι γυναίκες αποτελούσαν το 27,37% του δείγματος, ενώ οι άνδρες το υπόλοιπο 72,63%, γεγονός που αντανακλά σε μεγάλο βαθμό τη σύνθεση του ελεγκτικού επαγγέλματος στην Ελλάδα. Τέλος, η μέση επαγγελματική πείρα στον ελεγκτικό κλάδο ανερχόταν σε δεκαεννέα (19) έτη, στοιχείο που υποδηλώνει υψηλό επίπεδο επαγγελματικής ωριμότητας και πείρας των συμμετεχόντων.

Συνολικά, όπως φαίνεται από τα περιγραφικά στατιστικά στοιχεία, το δείγμα χαρακτηρίζεται από υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης και επαγγελματικής εξειδίκευσης, καθώς και από σημαντική εργασιακή πείρα, στοιχεία που ενισχύουν την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων της ανάλυσης.

Πίνακας 15: Περιγραφική στατιστική

Αριθμός παρατηρήσεων (n=57)	
Αριθμός παρατηρήσεων μετά τις εξαιρέσεις (n=46) ¹	
Εύρος μέσου όρου μεταβλητών	[1.61, 4.47]
Εύρος τυπικής απόκλισης μεταβλητών	[0.503, 1.562]
Εύρος ασυμμετρίας μεταβλητών	[-1.418, 1.627]
Εύρος κύρτωσης μεταβλητών	[-1.043, 1.957]
Ηλικιακές Ομάδες	
<30	n=7
30-39	n=39
40-49	n=27
50-59	n=12
≥60	n=10

Μορφωτικό επίπεδο

BA	n=53
MSc	n=39
PhD	n=1
PostDoc	n=2

Επαγγελματικές πιστοποιήσεις

ACCA, JES, ACA	n=16
ΙΕΣΟΕΛ	n=71
ACCA, JES, ACA και ΙΕΣΟΕΛ	n=8

Πρώτο πτυχίο στα οικονομικά

Ναι	n=93
Όχι	n=2

Φύλο

Θύλη	n=26
Άρρεν	n=69

Πελατειακή βάση²

≤ 1 industry	n=11
2 – 3 industries	n=64
4 – 5 industries	n=17
> 5 industries	n=3

Ελεγκτική πείρα

≤ 1 firm	n=62
2 – 3 firms	n=30
4 – 5 firms	n=1
> 5 years	n=2

Τρέχουσα ελεγκτική εταιρεία

Big 4	n=17
Sol Crowe	n=41
Grant Thornton	n=19
Other	n=18

Μέγεθος πελατών

Μικρό	n=13
Μεσαίο	n=47
Μεγάλο	n=35

Σημειώσεις: 1. Στην ανάλυση συμπεριλήφθηκαν μόνο μεταβλητές των οποίων οι τιμές ασυμμετρίας (skewness) και κύρτωσης (kurtosis) βρίσκονταν εντός αποδεκτών ορίων κανονικότητας, προκειμένου να διασφαλιστεί η αξιοπιστία των στατιστικών εκτιμήσεων και η εγκυρότητα των οικονομετρικών αποτελεσμάτων. [-2, 2]. Οι λοιπές μεταβλητές αποκλείστηκαν.

2. Στη μελέτη εξετάστηκαν οι ακόλουθοι κλάδοι δραστηριότητας των ελεγχόμενων επιχειρήσεων i) Τραπεζικές και Χρηματοοικονομικές Υπηρεσίες, ii) Ασφάλειες, iii) Ναυτιλία, iv) Εμπορικές Υπηρεσίες, v) Βιομηχανικές Υπηρεσίες, vi) Δημόσιος Τομέας, vii) Άλλες Υπηρεσίες

3.3.4.2 Ασυμμετρία (skewness) και κύρτωση (kurtosis)

Πριν από τη διενέργεια των ελέγχων αξιοπιστίας, στο έκτο στάδιο της εφαρμοσμένης μεθοδολογίας υπολογίστηκαν οι δείκτες ασυμμετρίας (skewness) και κύρτωσης (kurtosis) για όλες τις μεταβλητές (ερωτήσεις) του ερωτηματολογίου. Σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία, μεταβλητές των οποίων οι τιμές ασυμμετρίας και κύρτωσης βρίσκονταν εντός του διαστήματος $[-2, +2]$ θεωρήθηκαν ότι πληρούν την υπόθεση της κανονικότητας και διατηρήθηκαν για περαιτέρω ανάλυση (Dancet, et al., 2011)· (Demaray et al., 2016)· (Kabuye et al., 2017). Αντιθέτως, όλες οι μεταβλητές που παρουσίαζαν τιμές εκτός του ανωτέρω εύρους αποκλείστηκαν από τη συνέχεια της ανάλυσης.

Η διαδικασία αυτή διασφαλίζει ότι η βασική υπόθεση της κανονικότητας των δεδομένων δεν παραβιάζεται, ενισχύοντας έτσι την αξιοπιστία και την εγκυρότητα των επακόλουθων στατιστικών ελέγχων. Ως αποτέλεσμα του ελέγχου κανονικότητας,

έντεκα μεταβλητές (ερωτήσεις) εξαιρέθηκαν από την περαιτέρω ανάλυση, και συγκεκριμένα οι: A1.5, A2.2, B1.5, B2.6, B10.8, C1.4, C1.6, C1.7, C3.1, C3.2 και C3.5.

3.3.4.3 Έλεγχος Αξιοπιστίας

Για τον έλεγχο της αξιοπιστίας του ερωτηματολογίου, στο έβδομο βήμα της μεθοδολογικής διαδικασίας, χρησιμοποιήθηκε ο δείκτης Cronbach's alpha, προκειμένου να μετρηθεί η εσωτερική συνοχή (internal consistency), καθώς και οι διορθωμένες συσχετίσεις στοιχείου–συνόλου (corrected item–total correlations). Η εσωτερική συνοχή επιλέχθηκε ως μέτρο αξιοπιστίας, καθώς μπορεί να εκτιμηθεί σε μία μόνο χρονική στιγμή, αποφεύγοντας τα προβλήματα που σχετίζονται με επαναλαμβανόμενες μετρήσεις και άλλες μορφές ελέγχου αξιοπιστίας (Allen & Yen, 2001).

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, τιμές του συντελεστή Cronbach's alpha άνω του 0,70 θεωρούνται αποδεκτές και ικανοποιητικές, τιμές άνω του 0,80 υποδηλώνουν πολύ καλή αξιοπιστία, ενώ τιμές άνω του 0,90 αντανakλούν εξαιρετικά υψηλή εσωτερική συνοχή (Cronbach, 1951). Στον χώρο των κοινωνικών επιστημών, το αποδεκτό εύρος του συντελεστή alpha τοποθετείται συνήθως μεταξύ 0,70 και 0,80 (Nunnally & Bernstein, 1994).

Μετά την αφαίρεση των ερωτήσεων που παρουσίαζαν χαμηλές τιμές Cronbach's alpha ($\alpha \leq 0,70$), το τελικό ερωτηματολόγιο περιλάμβανε 21 ερωτήσεις, οι οποίες εμφάνισαν ικανοποιητικό έως υψηλό επίπεδο αξιοπιστίας, όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 16. Για τις τέσσερις θεματικές ενότητες (domains), οι τιμές του συντελεστή alpha κυμάνθηκαν από 0,834 έως 0,916, υποδηλώνοντας υψηλή εσωτερική συνοχή.

Ειδικότερα, η ενότητα Εργασιακό και Οργανωσιακό Περιβάλλον (Work and Organizational Environment) παρουσίασε Cronbach's alpha ίσο με 0,916, η ενότητα Σχεδιασμός Ελέγχου (Audit Planning) ίσο με 0,851, η ενότητα Ελεγκτική Εργασία Πεδίου (Field Work) ίσο με 0,834, ενώ η ενότητα Αναφορά Ελέγχου (Audit Report) εμφάνισε Cronbach's alpha 0,872. Τα αποτελέσματα αυτά υποδηλώνουν καλή έως εξαιρετική αξιοπιστία εσωτερικής συνοχής, σύμφωνα με τα κριτήρια που προτείνουν οι Norman και Streiner (1994).

Πέραν της υψηλής εσωτερικής συνοχής, οι διορθωμένες συσχετίσεις στοιχείου–συνόλου υπερέβησαν το ελάχιστο αποδεκτό όριο του 0,20, όπως προτείνεται από τους Nunnally και Bernstein (1994), με τις τιμές να κυμαίνονται μεταξύ 0,48 και 0,832

(Πίνακας 16 Αποτελέσματα Cronbach's Alpha). Το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι κάθε ερώτηση συμβάλλει ουσιαστικά στη μέτρηση της αντίστοιχης υποκείμενης διάστασης και ενισχύει περαιτέρω την αξιοπιστία του ερευνητικού εργαλείου.

Συνολικά, τα αποτελέσματα των ελέγχων αξιοπιστίας καταδεικνύουν ότι το ερωτηματολόγιο διαθέτει υψηλό επίπεδο εσωτερικής συνοχής και αποτελεί αξιόπιστο εργαλείο για την εμπειρική ανάλυση που ακολουθεί.

3.3.4.4 Παραγοντική ανάλυση (Factor Analysis)

Πριν από τη διενέργεια της παραγοντικής ανάλυσης, στο όγδοο στάδιο της μεθοδολογικής διαδικασίας, εξετάστηκε η καταλληλότητα των δεδομένων. Η αξιολόγηση αυτή πραγματοποιήθηκε βάσει καθιερωμένων στατιστικών κριτηρίων που αφορούν, τόσο το μέγεθος του δείγματος όσο και τη δομή των συσχετίσεων μεταξύ των μεταβλητών.

Αναφορικά με το μέγεθος του δείγματος, η σχετική βιβλιογραφία υποδεικνύει ότι για κάθε ερώτηση απαιτούνται τουλάχιστον δύο παρατηρήσεις, προκειμένου τα δεδομένα να θεωρηθούν επαρκή για παραγοντική ανάλυση (Stoel et al., 2012). Υπό το πρίσμα αυτό, οι 97 απαντήσεις για 21 ερωτήσεις κρίνονται αποδεκτές και επαρκείς.

Περαιτέρω, για την αξιολόγηση της καταλληλότητας του δείγματος εφαρμόστηκαν ο δείκτης Kaiser–Meyer–Olkin (KMO) και το Bartlett's Test of Sphericity. Η τιμή του δείκτη KMO ανήλθε σε 0,728, υπερβαίνοντας το ελάχιστο αποδεκτό όριο και υποδηλώνοντας ικανοποιητική δειγματοληπτική επάρκεια. Παράλληλα, το Bartlett's Test of Sphericity ήταν στατιστικά σημαντικό ($p < 0,001$), γεγονός που καταδεικνύει ότι ο πίνακας συσχετίσεων διαφέρει ουσιαστικά από τον μοναδιαίο πίνακα. Τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαιώνουν ότι τα δεδομένα είναι κατάλληλα για την εφαρμογή ανάλυσης παραγόντων.

Πίνακας 16: Αποτελέσματα Cronbach's Alpha

B. Εργασιακό και Οργανωσιακό Περιβάλλον			D. Σχεδιασμός Ελέγχου			E. Ελεγκτική εργασία πεδίου			F. Αναφορά ελέγχου		
Cronbach's Alpha = 0.916			Cronbach's Alpha = 0.851			Cronbach's Alpha = 0.834			Cronbach's Alpha = 0.872		
Μεταβλητή	Διορθωμένη Συσχέτιση Στοιχείου- Συνόλου	Cronbach's Alpha αν Διαγραφεί	Μεταβλητή	Διορθωμένη Συσχέτιση Στοιχείου- Συνόλου	Cronbach's Alpha αν Διαγραφεί	Μεταβλητή	Διορθωμένη Συσχέτιση Στοιχείου- Συνόλου	Cronbach's Alpha αν Διαγραφεί	Μεταβλητή	Διορθωμένη Συσχέτιση Στοιχείου- Συνόλου	Cronbach's Alpha αν Διαγραφεί
A1.1	0.774	0.900	B1.1	0.616	0.831	C1.2	0.480	0.830	D6.3	0.677	0.855
A1.2	0.797	0.899	B1.2	0.694	0.815	C1.3	0.491	0.828	D6.4	0.710	0.844
A1.3	0.768	0.904	B1.3	0.582	0.836	C1.5	0.622	0.804	D6.5	0.797	0.807
A1.4	0.803	0.896	B2.1	0.651	0.823	C1.8	0.513	0.825	D6.6	0.729	0.836
A1.6	0.832	0.888	B2.2	0.730	0.808	C1.9	0.786	0.764			
			B2.3	0.546	0.842	C1.10	0.766	0.770			

Σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές των Hair et al. (2010), οι τιμές παραγόντων (factor loadings) άνω του 0,50 θεωρούνται ιδιαίτερα σημαντικές και ενδείκνυνται για περαιτέρω ανάλυση. Βάσει του κριτηρίου αυτού, τρεις (3) ερωτήσεις με φορτίσεις μικρότερες του 0,50 αποκλείστηκαν από την ανάλυση. Επιπλέον, δεν παρατηρήθηκαν περιπτώσεις διασταυρούμενων φορτίσεων (cross-loadings), γεγονός που ενισχύει τη σαφήνεια και τη διακριτότητα των παραγόντων.

Όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 17, τα αποτελέσματα της ανάλυσης παραγόντων δείχνουν ότι ο αντίκτυπος της πανδημίας COVID-19 στο ελεγκτικό επάγγελμα αποτυπώνεται σε τέσσερις διακριτούς παράγοντες, γεγονός που επιβεβαιώνει τη θεωρητική δομή του ερωτηματολογίου. Κάθε παράγοντας επηρεάζεται αποκλειστικά από ερωτήσεις που αντιστοιχούν σε συγκεκριμένο στάδιο της ελεγκτικής διαδικασίας, στοιχείο που ενισχύει τη δομική εγκυρότητα (construct validity) του ερευνητικού εργαλείου.

Πίνακας 17: Αποτελέσματα παραγοντικής ανάλυσης (Factor analysis)

Kaiser-Meyer-Olkin Index	0.728				
Bartlett's sphericity test	< 0.001				
	Factor 1	Factor 2	Factor 3	Factor 4	
Variables	Work and organizational environment	Audit planning	Field work	Audit report	
Σε ποιο βαθμό (από 1 έως 5) η ελεγκτική σας εταιρεία, όσον αφορά τη διαχείριση της πανδημίας:					
A1.1 Έγκαιρη παροχή ολοκληρωμένου σχεδίου δράσης	0.872				
A1.2 Το σχέδιο ήταν σαφές	0.876				
A1.3 Παροχή μέτρων προστασίας και εξοπλισμού	0.814				
A1.4 Παροχή εκπαίδευσης	0.863				
A1.6 Ικανοποιητική προσαρμογή στην πανδημία	0.878				
Ως αποτέλεσμα της πανδημίας, ποια ήταν η μεταβολή στα παρακάτω (από 1 έως 5):					
B1.1 Απαιτούμενος χρόνος ανάθεσης ανά πελάτη		0.777			
B1.2 Ποσότητα ελεγκτικών τεκμηρίων		0.798			
B1.3 Ποιότητα ελεγκτικών τεκμηρίων		0.609			

Πώς αναμένεται να επηρεάσει η πανδημία τα παρακάτω στο μέλλον (από 1 έως 5):

B2.1 Μελλοντικός απαιτούμενος χρόνος ανάθεσης 0.801

B2.2 Μελλοντική ποσότητα ελεγκτικών τεκμηρίων 0.823

Πώς επηρεάστηκε η ποιότητα των ελεγκτικών τεκμηρίων από κάθε διαδικασία (από 1 έως 5):

C1.5 Αξιολόγηση λογιστικών εκτιμήσεων 0.872

C1.8 Επιβεβαιώσεις από τρίτους 0.628

C1.9 Αξιολόγηση συνέχισης δραστηριότητας 0.845

C1.10 Μεταγενέστερα γεγονότα 0.871

Πώς θα αντιμετωπιστούν οι επιπτώσεις της πανδημίας στις οικονομικές καταστάσεις στη μετά-πανδημική περίοδο (από 1 έως 5):

D6.3 Αύξηση θεμάτων έμφασης 0.806

D6.4 Αύξηση θεμάτων τροποποίησης έκθεσης 0.815

D6.5 Αύξηση εκθέσεων με αρνητική γνώμη 0.895

D6.6 Αύξηση εκθέσεων με αδυναμία έκφρασης γνώμης 0.859

Συγκεκριμένα, οι δεκαοκτώ (18) τελικές ερωτήσεις κατανέμονται σε τέσσερις παράγοντες, σε πλήρη αντιστοιχία με τον αρχικό σχεδιασμό του ερωτηματολογίου. Ο πρώτος παράγοντας, Εργασιακό και Οργανωσιακό Περιβάλλον (Work and Organizational Environment), περιλαμβάνει πέντε ερωτήσεις με τιμές που κυμαίνονται μεταξύ 0,814 και 0,878 και εξηγεί το 23,62% της συνολικής διακύμανσης. Ο δεύτερος παράγοντας, Ελεγκτικός Σχεδιασμός (Audit Planning), αποτελείται από πέντε ερωτήσεις με τιμές από 0,609 έως 0,823 και εξηγεί το 16,21% της διακύμανσης. Ο τρίτος παράγοντας, Ελεγκτικό Έργο Πεδίου (Field Work), περιλαμβάνει τέσσερις ερωτήσεις, με τιμές μεταξύ 0,628 και 0,872, εξηγώντας το 11,47% της διακύμανσης. Τέλος, ο τέταρτος παράγοντας, Έκθεση Ελέγχου (Audit Report), αποτελείται από τέσσερις ερωτήσεις με τιμές από 0,806 έως 0,895 και εξηγεί το 15,14% της διακύμανσης.

Συνολικά, τα αποτελέσματα της παραγοντικής ανάλυσης επιβεβαιώνουν τη θεωρητική διάρθρωση του ερωτηματολογίου και καταδεικνύουν ότι το ερευνητικό εργαλείο διαθέτει ικανοποιητική δομική εγκυρότητα, επιτρέποντας την αξιόπιστη περαιτέρω ανάλυση των δεδομένων.

3.3.5 Σχολιασμός αποτελεσμάτων

Ο αντίκτυπος της πανδημίας COVID-19 στο λογιστικό και ελεγκτικό επάγγελμα έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτενούς προβληματισμού από επαγγελματικούς και εποπτικούς φορείς, επαγγελματίες και την ακαδημαϊκή κοινότητα. Στο πλαίσιο αυτό, διεθνείς και εθνικοί επαγγελματικοί οργανισμοί της λογιστικής και ελεγκτικής παρείχαν κατευθυντήριες οδηγίες προς τα μέλη τους, αναφορικά με τις λογιστικές και ελεγκτικές επιπτώσεις της πανδημίας, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι πρωτόγνωρες προκλήσεις που ανέκυψαν.

Υπό αυτό το πρίσμα, σκοπός της παρούσας μελέτης ήταν η κατασκευή και εμπειρική επαλήθευση ενός αξιόπιστου και έγκυρου ερωτηματολογίου, καθώς και η αξιολόγηση της σχετικής σημασίας των επιμέρους παραγόντων που συνδέονται με τον αντίκτυπο της πανδημίας, βάσει των αντιλήψεων των Ελλήνων ορκωτών ελεγκτών λογιστών.

Τα αποτελέσματα της έρευνας αναδεικνύουν την ύπαρξη τεσσάρων διακριτών παραγόντων που σχετίζονται με τον αντίκτυπο της πανδημίας COVID-19 στο ελληνικό ελεγκτικό επάγγελμα. Κάθε παράγοντας αποτελείται αποκλειστικά από μεταβλητές που ανήκουν σε ξεχωριστή θεματική ενότητα του ερωτηματολογίου, γεγονός που επιβεβαιώνει τη θεωρητική δομή του ερευνητικού εργαλείου. Συγκεκριμένα, ο πρώτος παράγοντας αφορά το εργασιακό και οργανωσιακό περιβάλλον, ο δεύτερος τον σχεδιασμό του ελέγχου, ο τρίτος την αντιμετώπιση των εντοπισμένων κινδύνων και ο τέταρτος την έκθεση ελέγχου ή ελεγκτική αναφορά.

Μεταξύ των τεσσάρων παραγόντων, εκείνοι που αξιολογήθηκαν ως οι πλέον σημαντικοί από τους συμμετέχοντες είναι το εργασιακό και οργανωσιακό περιβάλλον (Work and Organizational Environment) και ο σχεδιασμός του ελέγχου (Audit Planning), καθώς ερμηνεύουν το μεγαλύτερο ποσοστό της συνολικής διακύμανσης στην ανάλυση παραγόντων. Το εύρημα αυτό θεωρείται εύλογο, δεδομένου ότι το λογιστικό και ελεγκτικό επάγγελμα συγκαταλέγεται μεταξύ των επαγγελμάτων που επηρεάστηκαν σε μεγάλο βαθμό από την πανδημία, λόγω της φύσης της εργασίας, της ανάγκης φυσικής παρουσίας σε ελεγκτικές διαδικασίες, της απότομης μετάβασης σε καθεστώς εξ αποστάσεως εργασίας και της αυξημένης αβεβαιότητας που χαρακτήρισε το επιχειρηματικό περιβάλλον.

Συνολικά, τα αποτελέσματα της μελέτης παρέχουν εμπειρική τεκμηρίωση σχετικά με τους βασικούς τομείς στους οποίους η πανδημία COVID-19 επηρέασε το ελεγκτικό

επάγγελμα στην Ελλάδα και συμβάλλουν στη βαθύτερη κατανόηση των προκλήσεων που αντιμετώπισαν οι επαγγελματίες του κλάδου, παρέχοντας χρήσιμες ενδείξεις για μελλοντικές πολιτικές και επαγγελματικές παρεμβάσεις.

3.3.5.1 Εργασιακό και οργανωσιακό περιβάλλον (Work and Organizational Environment)

Όσον αφορά τον παράγοντα εργασιακό και οργανωσιακό περιβάλλον (Work and Organizational Environment), οι μεταβλητές που αποτυπώνουν με πιο αντιπροσωπευτικό τρόπο τον αντίκτυπο της πανδημίας σχετίζονται αποκλειστικά με την αντίδραση και την ετοιμότητα της ελεγκτικής εταιρείας απέναντι στις πρωτόγνωρες συνθήκες που δημιούργησε η COVID-19. Ειδικότερα, αναδεικνύονται ως καθοριστικής σημασίας η έγκαιρη κατάρτιση και κοινοποίηση ενός ολοκληρωμένου σχεδίου δράσης, η πληρότητα και σαφήνεια του εν λόγω σχεδίου, καθώς και η παροχή των αναγκαίων μέτρων προστασίας, εξοπλισμού και κατάλληλης εκπαίδευσης στο προσωπικό.

Τα ευρήματα υποδηλώνουν ότι οι επαγγελματίες ελεγκτές αποδίδουν ιδιαίτερη βαρύτητα στον βαθμό στον οποίο οι ελεγκτικές εταιρείες μπόρεσαν να διασφαλίσουν τη συνέχεια της λειτουργίας τους, την υγεία και ασφάλεια των εργαζομένων, καθώς και την ομαλή μετάβαση σε νέες μορφές εργασίας, όπως η εξ αποστάσεως ή υβριδική εργασία. Η ύπαρξη σαφών οργανωσιακών κατευθυντήριων γραμμών και η επένδυση σε τεχνολογικές υποδομές και κατάρτιση φαίνεται να λειτούργησαν ως κρίσιμοι παράγοντες περιορισμού της αβεβαιότητας και του επαγγελματικού άγχους που προκάλεσε η πανδημία.

Συνολικά, ο παράγοντας εργασιακό και οργανωσιακό περιβάλλον αναδεικνύεται ως ο σημαντικότερος, γεγονός που είναι εύλογο δεδομένης της φύσης του ελεγκτικού επαγγέλματος, το οποίο βασίζεται σε ομαδική εργασία, αυστηρά χρονοδιαγράμματα και άμεση πρόσβαση σε πληροφορίες και πελατειακά δεδομένα. Η ικανότητα των ελεγκτικών εταιρειών να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στις οργανωσιακές προκλήσεις της πανδημίας φαίνεται να αποτέλεσε βασικό προσδιοριστικό παράγοντα της συνολικής εμπειρίας και αντίληψης των ελεγκτών κατά τη διάρκεια της κρίσης.

3.3.5.2 Σχεδιασμός ελέγχου (Audit Planning)

Ο αντίκτυπος της πανδημίας COVID-19 στο στάδιο του σχεδιασμού (Audit Planning) αποτυπώνεται κυρίως μέσω μεταβλητών γενικού περιεχομένου και όχι μέσω εξειδικευμένων τεχνικών ζητημάτων. Συγκεκριμένα, οι μεταβλητές που εμφανίζουν τις υψηλότερες φορτίσεις στον Πίνακα 17 σχετίζονται με τη χρονική διάρκεια του ελέγχου ανά ανάθεση, καθώς και με την ποσότητα και την ποιότητα των ελεγκτικών τεκμηρίων, τόσο ως προς τον άμεσο αντίκτυπο της πανδημίας, όσο και ως προς τον αναμενόμενο μελλοντικό της αντίκτυπο. Εξαίρεση αποτελεί η ποιότητα των ελεγκτικών τεκμηρίων, η οποία αφορά αποκλειστικά τον άμεσο αντίκτυπο της πανδημίας.

Αντιθέτως, μεταβλητές που απαιτούν υψηλότερο επίπεδο τεχνικής εξειδίκευσης—όπως οι μεταβολές στο επίπεδο σημαντικότητας (materiality benchmarks), η εκτίμηση του κινδύνου απάτης και η αξιολόγηση του κινδύνου ουσιωδών ανακρίβειών ανά λογαριασμό—δεν φαίνεται να συμβάλλουν ουσιαστικά στην ερμηνεία του αντίκτυπου της πανδημίας στο στάδιο του σχεδιασμού.

Το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι, κατά την περίοδο της πανδημίας, οι ελεγκτές εστίασαν πρωτίστως σε λειτουργικά και οργανωτικά ζητήματα του σχεδιασμού, όπως η ανακατανομή του χρόνου και των πόρων και η διασφάλιση επαρκών και αξιόπιστων ελεγκτικών τεκμηρίων, παρά σε πιο σύνθετες τεχνικές αναπροσαρμογές του ελεγκτικού πλαισίου. Η πρωτόγνωρη αβεβαιότητα και οι περιορισμοί που επιβλήθηκαν στις επιχειρησιακές διαδικασίες φαίνεται να μετέθεσαν την προτεραιότητα των ελεγκτών στη διαχείριση πρακτικών προκλήσεων, αφήνοντας αμετάβλητες, σε μεγάλο βαθμό, τις βασικές τεχνικές παραμέτρους του σχεδιασμού.

Συνολικά, τα αποτελέσματα αναδεικνύουν ότι ο αντίκτυπος της πανδημίας στο στάδιο του σχεδιασμού του ελέγχου εκδηλώθηκε κυρίως μέσω γενικών μεταβολών στον τρόπο οργάνωσης και εκτέλεσης των ελεγκτικών εργασιών, παρά μέσω ουσιωδών αλλαγών στις εξειδικευμένες ελεγκτικές κρίσεις και εκτιμήσεις.

3.3.5.3 Αντιμετώπιση εντοπισμένων κινδύνων (Field work)

Οι μεταβλητές που συγκροτούν τον τρίτο παράγοντα, την αντιμετώπιση εντοπισμένων κινδύνων (Field Work), αφορούν κυρίως τον αντίκτυπο της πανδημίας COVID-19 σε ελεγκτικές διαδικασίες που απαιτούν αυξημένη επαγγελματική κρίση και ενέχουν υψηλό βαθμό αβεβαιότητας. Ειδικότερα, οι ερωτήσεις που επηρεάζουν τον

συγκεκριμένο παράγοντα σχετίζονται με την αξιολόγηση λογιστικών εκτιμήσεων (όπως απομειώσεις περιουσιακών στοιχείων), την εκτίμηση της αρχής της συνεχιζόμενης δραστηριότητας (going concern), τη διαχείριση μεταγενέστερων γεγονότων, καθώς και τη λήψη επιβεβαιώσεων από τρίτα μέρη. Οι τομείς αυτοί αποτέλεσαν κρίσιμα σημεία εστίασης για τους ελεγκτές κατά τη διάρκεια της πανδημίας, καθώς επηρεάστηκαν άμεσα από την αυξημένη οικονομική αβεβαιότητα και τις ταχείες μεταβολές στο επιχειρηματικό περιβάλλον.

Αντιθέτως, διαδικασίες ελέγχου που διεξάγονται επιτόπου και έχουν αναδειχθεί ως ιδιαίτερα προβληματικές από εθνικούς και διεθνείς επαγγελματικούς φορείς στις σχετικές κατευθυντήριες οδηγίες—όπως η απογραφή αποθεμάτων (inventory census) και ο έλεγχος παραστατικών (document audit)—δεν συγκαταλέγονται μεταξύ των μεταβλητών που επηρεάζουν τον τρίτο παράγοντα. Το αποτέλεσμα αυτό, αν και εκ πρώτης όψεως αντιφατικό, μπορεί να ερμηνευθεί υπό το πρίσμα του χρονικού πλαισίου συλλογής των δεδομένων και αντανακλά τις συγκεκριμένες ανησυχίες των Ελλήνων ορκωτών ελεγκτών κατά τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή.

Συγκεκριμένα, η απογραφή αποθεμάτων της 31ης Δεκεμβρίου 2019 είχε πραγματοποιηθεί σε περιβάλλον προ πανδημίας, γεγονός που εξηγεί γιατί, κατά τη θερινή περίοδο του 2020 — οπότε και συλλέχθηκαν οι απαντήσεις του ερωτηματολογίου — το ζήτημα της απογραφής δεν αποτελούσε άμεση ανησυχία για τους ελεγκτές. Παρομοίως, οι εναλλακτικοί τρόποι απόκτησης ελεγκτικών τεκμηρίων, οι οποίοι προτάθηκαν από επαγγελματικούς φορείς ως απάντηση στους περιορισμούς της πανδημίας, δεν επηρέασαν ουσιωδώς τον παράγοντα field work, καθώς στόχευαν κυρίως σε διαδικασίες που είχαν ήδη ολοκληρωθεί κατά τον χρόνο συλλογής των δεδομένων.

Επιπλέον, ο έλεγχος παραστατικών είχε σε μεγάλο βαθμό ολοκληρωθεί κατά τη διάρκεια των ενδιάμεσων ελέγχων (interim audits), οι οποίοι είχαν πραγματοποιηθεί επίσης σε περιβάλλον μη επηρεασμένο από την πανδημία. Αντιθέτως, κατά τον χρόνο συλλογής των απαντήσεων, οι κύριες ανησυχίες των ελεγκτών επικεντρώνονταν σε διαδικασίες που βρίσκονταν πλησίον της ημερομηνίας δημοσίευσης των οικονομικών καταστάσεων, όπως η αξιολόγηση της συνεχιζόμενης δραστηριότητας, η αποτίμηση μεταγενέστερων γεγονότων και η αναθεώρηση λογιστικών εκτιμήσεων υπό συνθήκες αυξημένης αβεβαιότητας.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, καθίσταται σαφές ότι τα αποτελέσματα που αφορούν τον παράγοντα Field Work είναι πιθανό να είναι ισχυρά εξαρτώμενα από τον χρόνο συλλογής των δεδομένων. Κατά συνέπεια, μία επανάληψη της έρευνας σε μεταγενέστερη χρονική περίοδο ενδέχεται να αναδείξει διαφορετικές πτυχές του αντίκτυπου της πανδημίας στο στάδιο του ελεγκτικού έργου, καθώς οι προκλήσεις και οι προτεραιότητες των ελεγκτών μεταβάλλονται δυναμικά με την εξέλιξη των εξωτερικών συνθηκών.

3.3.5.4 Έκθεση ελέγχου (Audit Report)

Ο τέταρτος και τελευταίος παράγοντας, έκθεση ελέγχου (audit report) επηρεάζεται αποκλειστικά από μεταβλητές που σχετίζονται με τον τρόπο με τον οποίο οι ορκωτοί ελεγκτές λογιστές αναμένεται να αντιμετωπίσουν τις επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 στην μεταπανδημική περίοδο, και ειδικότερα σε ζητήματα που αφορούν το περιεχόμενο και τη διαμόρφωση της έκθεσης ελέγχου.

Συγκεκριμένα, οι μεταβλητές που συγκροτούν τον παράγοντα αυτό αφορούν την αύξηση των θεμάτων έμφασης (matters of emphasis), την εμφάνιση περιστάσεων που ενδέχεται να οδηγήσουν σε αναγραφή παρατηρήσεων που οδηγούν σε τροποποίηση της ελεγκτικής γνώμης, καθώς και τη συχνότερη έκδοση εκθέσεων με αρνητική γνώμη (adverse opinion) ή έκθεσης με αδυναμία έκφρασης γνώμης (disclaimer of opinion). Οι ερωτήσεις αυτές αντανακλούν τις ανησυχίες των ελεγκτών σχετικά με το κατά πόσο οι επιπτώσεις της πανδημίας θα συνεχίσουν να επηρεάζουν ουσιωδώς τη χρηματοοικονομική πληροφόρηση και, κατ' επέκταση, το είδος και την έκταση των αναφορών στην έκθεση ελέγχου.

Συνολικά, τα ευρήματα υποδηλώνουν ότι οι ορκωτοί ελεγκτές στην Ελλάδα αναμένουν πως η πανδημία COVID-19 θα έχει διαρκή επίδραση στο περιεχόμενο των ελεγκτικών εκθέσεων, αυξάνοντας την ανάγκη για ενισχυμένες γνωστοποιήσεις και, σε ορισμένες περιπτώσεις, για αυστηρότερες μορφές ελεγκτικής γνώμης. Ο παράγοντας Έκθεση ελέγχου αναδεικνύεται έτσι ως κρίσιμος διάυλος μέσω του οποίου οι επιπτώσεις της πανδημίας μεταφέρονται στους χρήστες της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης.

3.3.6 Σύνοψη τρίτου κεφαλαίου

Σκοπός της έρευνας ήταν η αποτύπωση των αντιλήψεων των ελεγκτών σχετικά με τις επιπτώσεις της πανδημίας στο επάγγελμά τους, καθώς και η αναγνώριση των βασικών

παραγόντων που τους επηρέασαν. Για τον σκοπό αυτό, εφαρμόστηκε παραγοντική ανάλυση (Factor Analysis), η οποία επέτρεψε τον εντοπισμό ουσιωδών συσχετίσεων μεταξύ των μεταβλητών του ερευνητικού εργαλείου και την αξιολόγηση της σχετικής τους σημασίας.

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης καταδεικνύουν την ύπαρξη τεσσάρων βασικών παραγόντων με σημαντική επίδραση στο ελεγκτικό επάγγελμα: εργασιακό και οργανωσιακό περιβάλλον, σχεδιασμός του ελέγχου, αντιμετώπιση των εντοπισμένων κινδύνων και έκθεση ελέγχου ή ελεγκτική αναφορά. Μέσω μιας οκταβάθμιας μεθοδολογικής διαδικασίας, σχεδιάστηκε και επικυρώθηκε ένα έγκυρο και αξιόπιστο ερωτηματολόγιο, το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως σημείο αναφοράς (benchmark) για τη μέτρηση του αντίκτυπου της πανδημίας COVID-19 στους ορκωτούς ελεγκτές και σε άλλα, παρόμοια θεσμικά και επαγγελματικά περιβάλλοντα.

3.4 Απαντήσεις Ορκωτών Ελεγκτών-Λογιστών επί του ερωτηματολογίου

Στην παρούσα ενότητα παρατίθενται αναλυτικά οι απαντήσεις επί του ερωτηματολογίου όπως αυτές παρουσιάστηκαν και δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό Accountancy Greece, τεύχος 42. Τα δεδομένα είναι ίδια με αυτά της έρευνας που παρουσιάστηκε στο κεφάλαιο 3.3 «Ανάπτυξη και επικύρωση του ερωτηματολογίου» με την διαφορά ότι η συλλογή απαντήσεων για την έρευνα του κεφαλαίου 3.3 συνεχίστηκε έως την 18η Οκτωβρίου του 2020 ενώ για την δημοσίευση στο περιοδικό Accountancy Greece τα δεδομένα αφορούν τις ληφθείσες απαντήσεις έως την 16^η Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους. Κατά τον χρόνο δημοσίευσης στο Accountancy Greece είχαν συλλεχθεί συνολικά 99 πλήρως συμπληρωμένα ανώνυμα ερωτηματολόγια (11,87%) και πραγματοποιήθηκε στατιστική επεξεργασία σε 90 (10,79%), τα οποία προέχονταν από ΟΕΛ οι οποίοι διέθεταν πείρα ελέγχου άνω των 5 ετών.

3.4.1 Δημογραφικά χαρακτηριστικά

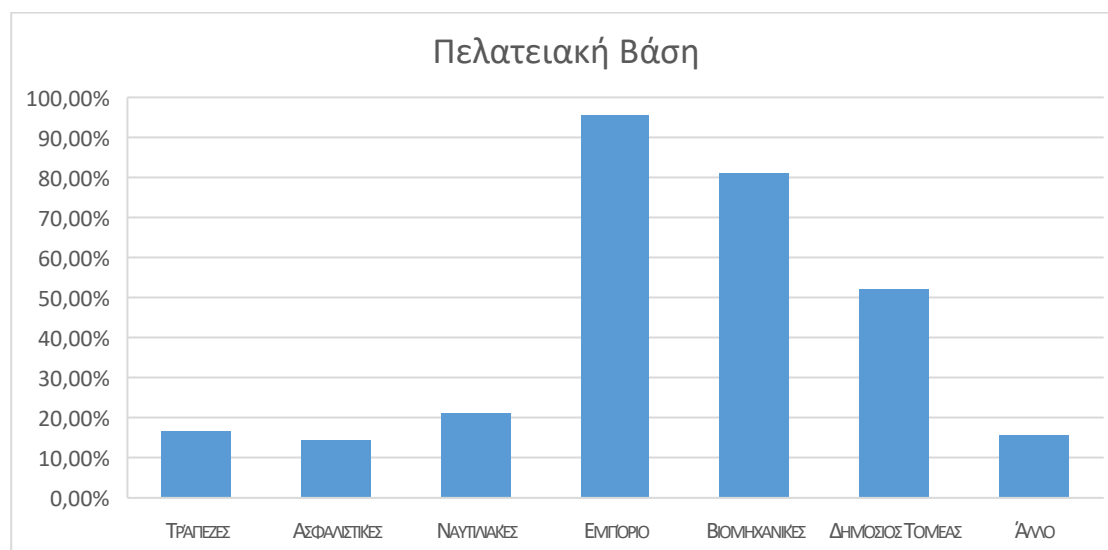
Οι ΟΕΛ που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο ήταν ως ποσοστό 77,9% άνδρες και 22,1% γυναίκες. Η ηλικία τους κυμαίνεται από 31 έως 73 έτη, με την πλειονότητα των ερωτηθέντων, 44,2%, να ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 31-40 ετών με μέση ηλικία τα 44,18 έτη. Όσον αφορά το εκπαιδευτικό επίπεδο των ερωτηθέντων, όλοι κατέχουν πτυχίο πανεπιστημίου, ενώ μόνο δύο κατέχουν πρώτο πτυχίο που δεν σχετίζεται με τα

οικονομικά. Το 45,5% κατέχει μεταπτυχιακό τίτλο, ενώ μόνο το 3,9% κατέχει διδακτορικό και 2,6% μεταδιδακτορικό.

Σε επίπεδο επαγγελματικών πιστοποιήσεων όλοι οι συμμετέχοντες, κατέχουν επαγγελματική πιστοποίηση του Ινστιτούτου Εκπαίδευσης του Σώματος Ορκωτών Ελεγκτών Λογιστών (ΜΕΤΚΕΛ - ΙΕΣΟΕΛ), ενώ ένα ποσοστό 19,5% κατέχει επαγγελματική πιστοποίηση και από μη ελληνικό φορέα (ACCA, ACA κ.λπ.).

Το δείγμα εμφανίζει μέση επαγγελματική πείρα 17,76 ετών. Η πλειονότητα των ερωτηθέντων (41,10%) διαθέτει επαγγελματική πείρα μεταξύ 11 και 20 ετών. Επίσης, το 61,1% των συμμετεχόντων στην έρευνα ΟΕΛ, έχει εργαστεί σε μία μόνο ελεγκτική εταιρεία.

Ο κλάδος από τον οποίο προέρχεται η πελατειακή βάση των Ο.Ε.Λ. που απάντησαν απεικονίζεται στην Εικόνα 2.



Εικόνα 2: Πελατειακή Βάση ΟΕΛ

Ως προς το μέγεθος των ελεγχόμενων εταιριών οι περισσότεροι ΟΕΛ (46,67%) απάντησαν ότι ελέγχουν κυρίως μεσαίες οντότητες, ποσοστό 37,78% απάντησε ότι ελέγχει μεγάλες οντότητες και ποσοστό 15,55% απάντησε ότι ελέγχει μικρές οντότητες. Τέλος κανείς δεν απάντησε ότι ελέγχει πολύ μικρές οντότητες.

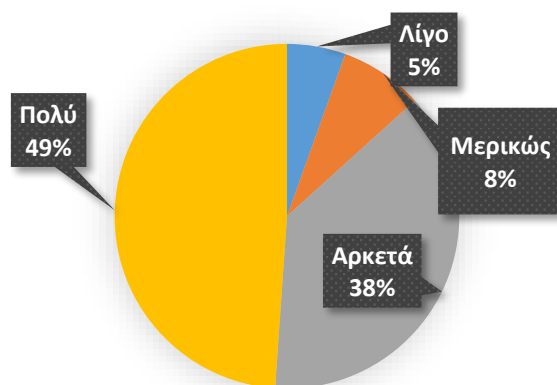
3.4.2 Περιβάλλον εργασίας και αντίδραση ελεγκτικής εταιρείας στην πανδημία.

Σε αυτή την ενότητα του ερωτηματολογίου ζητήθηκε από ΟΕΛ να εκφράσουν τις απόψεις τους σχετικά με την ανταπόκριση της ελεγκτικής εταιρείας όσον αφορά τις

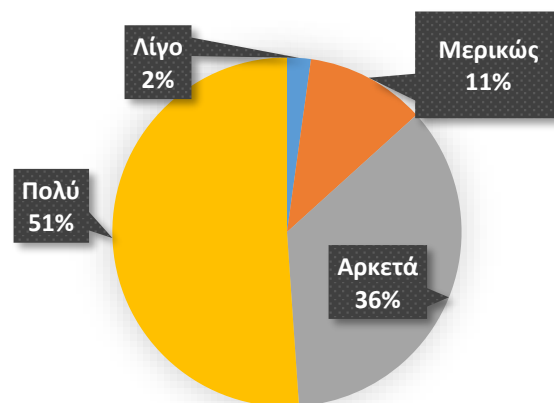
δυσκολίες που προέκυψαν λόγω της πανδημίας, καθώς και τον αντίκτυπο που είχε η πανδημία στο καθημερινό εργασιακό τους περιβάλλον.

3.4.2.1 Ελεγκτική εταιρία και αντιμετώπιση της πανδημίας :

Εικόνα 3: B.1.1 Σας δόθηκε έγκαιρα ένα ολοκληρωμένο σχέδιο δράσης;

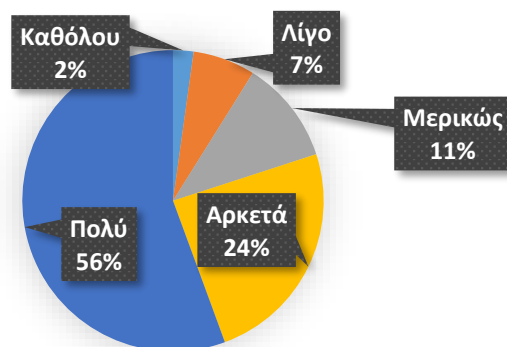


Εικόνα 4: B.1.2. Ήταν το σχέδιο δράσης σαφές;



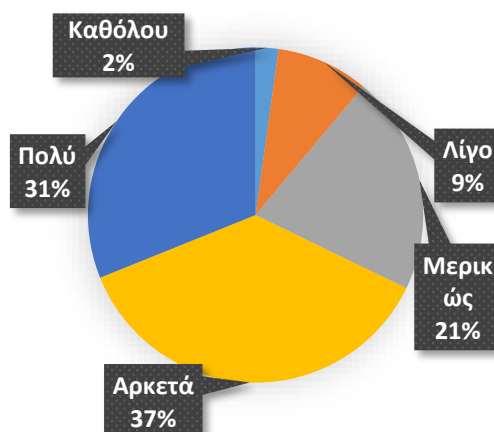
Από τις απαντήσεις στις δύο πρώτες ερωτήσεις (B.1.1&2.) διαπιστώθηκε ότι οι ΟΕΛ είναι ικανοποιημένοι από το σχέδιο δράσης της εταιρείας τους, τόσο από την αμεσότητα παράδοσης του όσο και από τη σαφήνεια του. Σημειώνεται ότι το 48,9% και αντίστοιχα το 51,1% των απαντήσεων δήλωσαν ότι ήταν πολύ ικανοποιημένοι. Επιπλέον, οι θετικές απαντήσεις (κλίμακες αρκετά και πολύ) ανήλθαν σε ποσοστό άνω του 80% και στα δύο ερωτήματα.

Εικόνα 5: B.1.3. Σας παρείχε τον απαραίτητο εξοπλισμό και μέσα προστασίας;

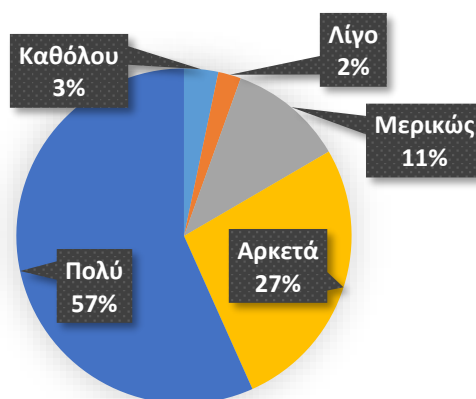


Το επίπεδο ικανοποίησης των ΟΕΛ, παρόλο που ήταν ελαφρώς μειωμένο στην ερώτηση B.1.3, παρέμενε σε υψηλό επίπεδο. Οι θετικές απαντήσεις αποτελούσαν το 80% ενώ η επιλογή «Πολύ» επιλέχθηκε από το 55,6% των ερωτηθέντων.

Εικόνα 6: B.1.4. Σας παρείχε την απαραίτητη εκπαίδευση;



Εικόνα 7: B.1.5. Σας παρείχε τον απαραίτητο εξοπλισμό για εξ αποστάσεως εργασία;

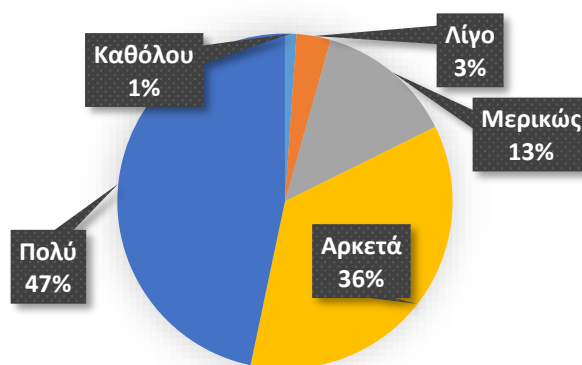


Το επίπεδο ικανοποίησης στην ερώτηση B.1.4 (παροχή απαραίτητης εκπαίδευσης) ήταν υψηλό ενώ στην ερώτηση B.1.5 (παροχή απαραίτητου εξοπλισμού για εξ

αποστάσεως εργασία) παρατηρήθηκε πτώση. Οι θετικές απαντήσεις ήταν 67,8% στην ερώτηση B.1.4 και 83,4% στην ερώτηση B.1.5. Επιπλέον, για πρώτη φορά στην ερώτηση B.1.4, η απάντηση «Αρκετά» (36,7%) υπερέβη την απάντηση «Πολύ» (31,1%). Από τα παραπάνω διαφαίνεται ότι, παρά το γεγονός ότι οι ελεγκτικές εταιρείες παρείχαν τον απαραίτητο εξοπλισμό για απομακρυσμένη εργασία, οι ελεγκτές δεν ήταν ικανοποιημένοι στο ίδιο (υψηλό) επίπεδο όπως στα ερωτήματα για την εκπαίδευση που παρείχαν οι ελεγκτικές εταιρείες.

Το επίπεδο ικανοποίησης στη συνολική προσαρμογή της ελεγκτικής εταιρείας στην πανδημία ήταν επίσης υψηλό. Ποσοστό 46,7% των ερωτηθέντων απάντησαν «Πολύ», ενώ οι θετικές απαντήσεις σωρευτικά ανήλθαν σε 82,3%.

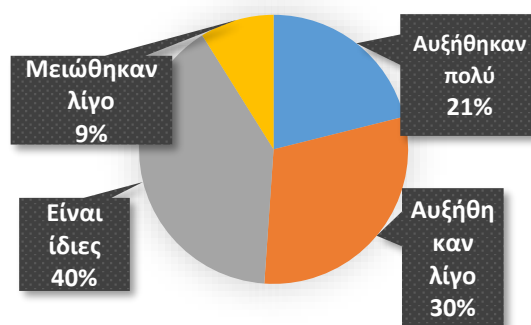
Εικόνα 8: B.1.6. Προσαρμόστηκε γενικά στην πανδημία με ικανοποιητικό τρόπο;



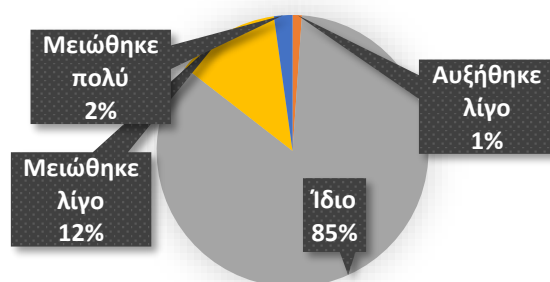
Συμπερασματικά, από την ανάλυση των ερωτήσεων ως προς την αντιμετώπιση της πανδημίας από τις ελεγκτικές εταιρίες, προέκυψε ότι οι ΟΕΛ παρουσίασαν υψηλό επίπεδο ικανοποίησης όσον αφορά: την αμεσότητα και σαφήνεια του εφαρμοζόμενου σχεδίου δράσης, την παροχή εξοπλισμού και μέσων προστασίας, την παροχή εξοπλισμού για απομακρυσμένη εργασία και τη συνολική προσαρμογή της εταιρείας στις πανδημικές συνθήκες. Οι θετικές απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα ξεπέρασαν ή ισούνται με 80% σε όλες τις περιπτώσεις, εκτός αυτής για την παρεχόμενη εκπαίδευση, η οποία συγκέντρωσε το 67,8% των θετικών απαντήσεων.

B.2. Ως αποτέλεσμα της πανδημίας:

Εικόνα 9: B.2.1. Οι ώρες εργασίας σας;



Εικόνα 10: B.2.2. Το εισόδημά σας;

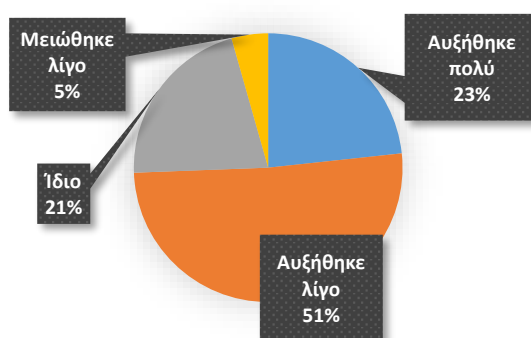


Όσον αφορά την επίδραση της πανδημίας στις ώρες εργασίας το 40,0% των ΟΕΛ απάντησε ότι οι ώρες εργασίας τους δεν επηρεάστηκαν από την πανδημία, το ήμισυ (51,10%) δήλωσε αύξηση των ωρών εργασίας και μόνο το 8,90% μείωση.

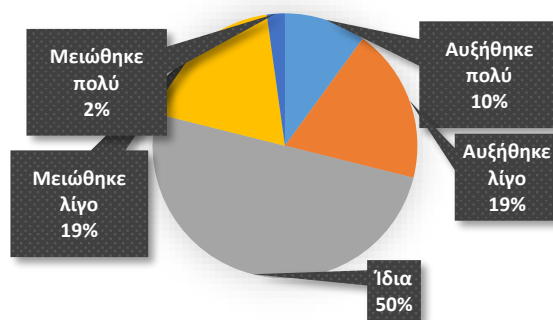
Ως προς την επίδραση της πανδημίας στο ατομικό τους εισόδημα, το 84,4% των συμμετεχόντων απάντησε ότι τα εισόδημα τους δεν επηρεάστηκαν και το 14,5% ότι υπήρξε μείωση εισοδήματος.

Οι ΟΕΛ θεώρησαν στην πλειονότητα τους ότι το επίπεδο του άγχους που βίωσαν ως συνέπεια της πανδημίας αυξήθηκε. Ειδικότερα, ποσοστό 74% απάντησε ότι το επίπεδο άγχους αυξήθηκε, 21% ότι υπήρξε αμετάβλητο και 5% ότι υπήρξε μικρή μείωση.

Εικόνα 11: B.2.3. Το επίπεδο του άγχους σας;

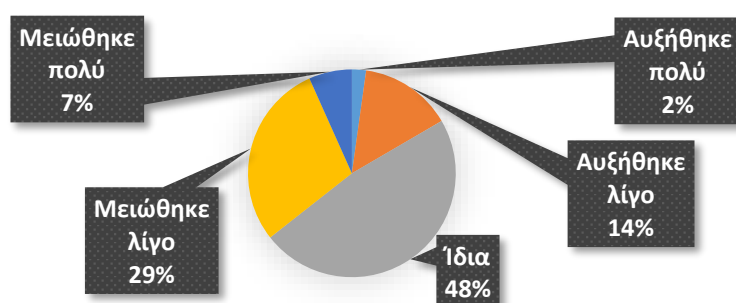


Εικόνα 12: B.2.4. Η παραγωγικότητά σας;



Όσον αφορά την παραγωγικότητα, το ήμισυ των συμμετεχόντων απάντησε ότι η παραγωγικότητα τους, πάρα τις αντίξοες συνθήκες που δημιούργησε η πανδημία, παρέμεινε αμετάβλητη. Το υπόλοιπο ποσοστό των απαντήσεων φαίνεται να μοιράστηκε ανάμεσα στους ΟΕΛ οι οποίοι θεωρούν ότι η πανδημία επέδρασε θετικά στην παραγωγικότητα τους (29%) και αυτούς που θεωρούν ότι επέδρασε αρνητικά (21%).

Εικόνα 13: B.2.5. Η ικανότητά σας να ανταποκρίνεστε σε προθεσμίες;

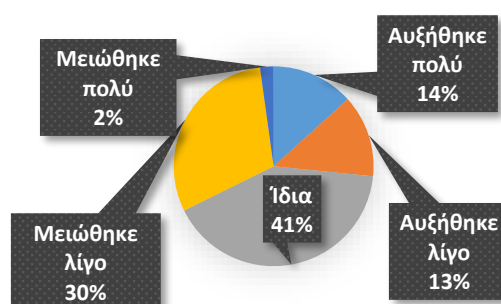


Η ικανότητα ανταπόκρισης στις προθεσμίες θεωρείται εναλλακτικό μέτρο παραγωγικότητας. Σε αντίθεση με το ερώτημα B.2.4. (παραγωγικότητα εργασίας), παρόλο που η πλειοψηφία δήλωσε ότι δεν επηρεάστηκε από την πανδημία (47,8%), οι θετικές και αρνητικές απαντήσεις δεν κατανέμονται κανονικά και τείνουν προς τη μειωμένη ικανότητα τήρησης των προθεσμιών. Οι αρνητικές απαντήσεις ανήλθαν σε 35,6% ενώ οι θετικές απαντήσεις σε 16,6%.

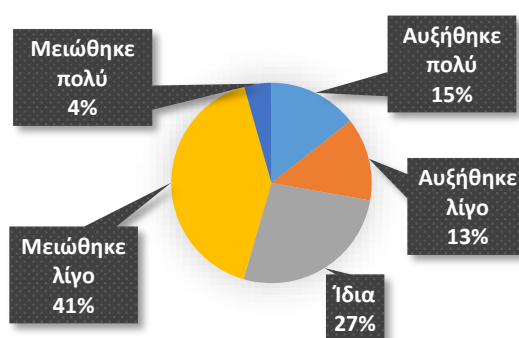
Στο επόμενο ερώτημα ζητήθηκε η γνώμη των συμμετεχόντων ως προς την επίδραση της πανδημίας στο εργασιακό κλίμα και ειδικότερα στην επικοινωνία με τους συναδέλφους τους. Το μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων απάντησε ότι η πανδημία, δεν επηρέασε την επικοινωνία μεταξύ του προσωπικού των εταιρειών. Ποσοστό 27% θεωρεί ότι λόγω της πανδημίας αυξήθηκε η επικοινωνία με τους

συναδέρφους τους και ποσοστό 32% ότι μειώθηκε. Από την άλλη πλευρά η επικοινωνία με το εξωτερικό περιβάλλον της επιχείρησης και ειδικότερα με τους ελεγχόμενους φαίνεται να επηρεάστηκε αρνητικά. Το μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων θεωρεί ότι η επικοινωνία με τους ελεγχόμενους μειώθηκε (41,1%), ποσοστό 26,7% πιστεύει ότι δεν επηρεάστηκε και 27,8% δήλωσε ότι η επικοινωνία με τους πελάτες επηρεάστηκε θετικά από την πανδημία.

Εικόνα 14: B.2.6. Η επικοινωνία σας με συναδέλφους;

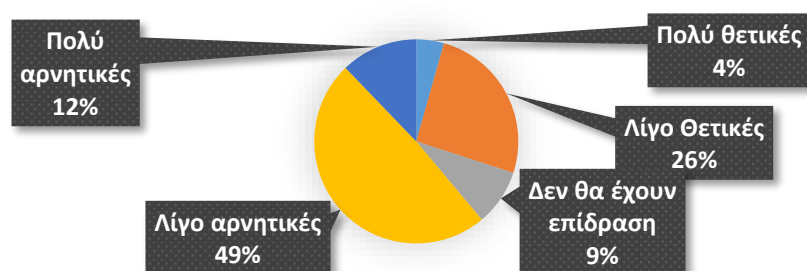


Εικόνα 15: B.2.7. Η επικοινωνία σας με τους ελεγχόμενους πελάτες;



Στο επόμενο ερώτημα ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να αξιολογήσουν τη διάρκεια των αλλαγών τις οποίες επέφερε η πανδημία στο ελεγκτικό επάγγελμα. Μόνο το 5,5% των ερωτηθέντων εκτίμησε ότι οι επαγγελματικές αλλαγές που επέφερε η πανδημία θα είναι μόνιμες. Ποσοστό 16,7% πίστευε ότι οι παραπάνω αλλαγές δεν θα είναι μόνιμες, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία των απαντήσεων (77,8%) εκτιμούσε ότι, παρόλο που οι αλλαγές δεν θα είναι μόνιμες, θα είχαν μεγάλη χρονική διάρκεια.

Εικόνα 16: Β.5. Οι συνολικές επιπτώσεις της πανδημίας στο ελεγκτικό επάγγελμα θα είναι:



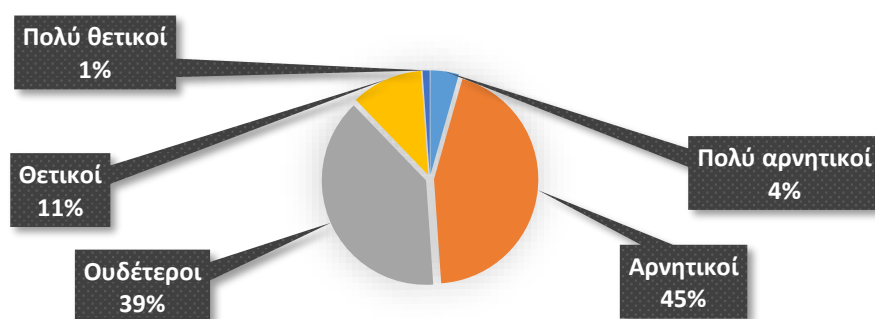
Ποσοστό 61,1% εκτιμούσε ότι η πανδημία θα είχε αρνητική επίδραση και το 12,2% των αρνητικών απαντήσεων πίστευε ότι η επίδραση θα ήταν πολύ αρνητική. Από την άλλη πλευρά, το 30,0% εκτιμούσε ότι η πανδημία θα είχε θετικό αντίκτυπο στο επάγγελμα και μόνο το 8,9% πίστευε ότι το επάγγελμα θα παρέμενε ανεπηρέαστο.

3.4.3 Η αντίδραση των ελεγχόμενων στην πανδημία.

Σε αυτήν την ενότητα, παρουσιάζονται οι απαντήσεις σχετικά με την αντίδραση των ελεγχόμενων πελατών στον έλεγχο υπό πανδημικές συνθήκες και την προσαρμογή στις συνθήκες αυτές.

Σύμφωνα με το διάγραμμα Γ.1 στο ερώτημα ως προς την αντιμετώπιση από τους ελεγχόμενους των επιτόπιων ελέγχων οι απαντήσεις των συμμετεχόντων φαίνεται να ήταν διχασμένες. Ποσοστό 51% των ΟΕΛ απάντησε ότι οι ελεγχόμενοι ήταν θετικά διακείμενοι στον επιτόπιο έλεγχο και ποσοστό 49% αρνητικοί.

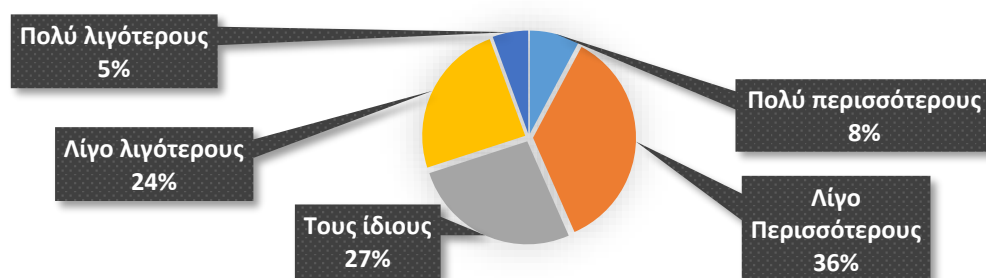
Εικόνα 17: Γ.1. Οι ελεγχόμενοι πελάτες σας, στην προοπτική ενός επιτόπιου ελέγχου, ήταν:



Στο ερώτημα αναφορικά με την επιβάρυνση των ελεγχόμενων λόγω της πανδημίας η πλειονότητα των απαντήσεων (43,4%) υποδεικνύει ότι, σύμφωνα με τις απόψεις των

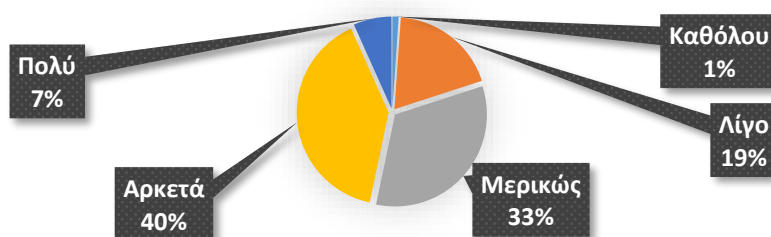
ΟΕΛ, οι πελάτες τους διέθεσαν περισσότερους πόρους υπό πανδημικές συνθήκες από ό,τι συνήθως. Λιγότεροι πόροι δαπανήθηκαν σύμφωνα με το 30,0% των απαντήσεων και οι ίδιοι με το 26,6%.

Εικόνα 18: Γ.2. Οι ελεγχόμενοι πελάτες σας συγκριτικά με τους προ πανδημίας ελέγχους ανάλωσαν περισσότερους πόρους (εκτός αμοιβών ελέγχου)



Τέλος, οι ΟΕΛ θεωρούν ότι το επίπεδο ικανοποίησης στη συνολική προσαρμογή των ελεγχόμενων πελατών τους στις πανδημικές συνθήκες ήταν σχετικά υψηλό. Το 46,7% των ερωτηθέντων έδωσαν θετικές απαντήσεις, ενώ οι αρνητικές απαντήσεις αποτελούσαν μόνο το 20,0%.

Εικόνα 19: Γ.3. Οι πελάτες σας προσαρμόστηκαν με ικανοποιητικό τρόπο στις συνθήκες της πανδημίας;



3.4.4 Σύνοψη τρίτου κεφαλαίου

Σκοπός του τρίτου κεφαλαίου της διατριβής ήταν η απάντηση του δεύτερου υπό ερωτήματος. Προκειμένου να απαντηθεί το υπό ερώτημα αυτό δημιουργήθηκε ερωτηματολόγιο, το οποίο ελέγχθηκε ως προς την αξιοπιστία του και εφαρμόστηκε σε δείγμα ορκωτών ελεγκτών – λογιστών. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι οι ελεγκτικές εταιρείες παρείχαν εγκαίρως ένα σχέδιο δράσης και τον απαραίτητο εξοπλισμό και μέσα προστασίας στους υπαλλήλους τους. Γενικά οι ελεγκτές πιστεύουν ότι οι ελεγκτικές εταιρείες που εργάζονται προσαρμόστηκαν σε μεγάλο βαθμό στο νέο περιβάλλον. Όσον αφορά τις συνθήκες εργασίας, τα επίπεδα άγχους φαίνεται να

αυξάνονται σε αντίθεση με τις ώρες εργασίας και τα εισοδήματα που δεν επηρεάστηκαν. Τέλος, οι ελεγκτές πιστεύουν ότι οι πελάτες τους προσαρμόστηκαν επαρκώς στις συνθήκες που δημιουργήθηκαν από την πανδημία παρά τα προβλήματα που προέκυψαν στην επικοινωνία και το γεγονός ότι ο έλεγχος απαιτούσε περισσότερους πόρους.

4. Προσδιοριστικοί Παράγοντες Επιλογής Ορκωτού Ελεγκτή Λογιστή

Το τέταρτο κεφάλαιο της διατριβής διερευνά ένα από τα πιο καθοριστικά ζητήματα στην αγορά των υπηρεσιών ελέγχου και ειδικότερα, τους παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν την επιλογή ορκωτού ελεγκτή λογιστή από τις επιχειρήσεις. Η επιλογή ελεγκτή αποτελεί μια κρίσιμη απόφαση για τις επιχειρήσεις διότι επηρεάζει την αξιοπιστία των χρηματοοικονομικών τους καταστάσεων και την εμπιστοσύνη των επενδυτών. Η απόφαση για την επιλογή είναι σύνθετη και υπάρχει μια πληθώρα παραγόντων που την επηρεάζουν όπως η δομή ιδιοκτησίας, τα χαρακτηριστικά της διακυβέρνησης, οικονομικοί παράγοντες, καθώς επίσης και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε χώρας. Μέσα από την επεξεργασία δεδομένων από τις μεγαλύτερες εισηγμένες επιχειρήσεις στο Χρηματιστήριο Αθηνών διερευνήθηκε για την περίοδο από το 2014 έως το 2018, η επίδραση των μηχανισμών εταιρικής διακυβέρνησης και των εταιρικών χαρακτηριστικών στην επιλογή ορκωτού ελεγκτή – λογιστή.

4.1 Η επιλογή του ελεγκτή

Η ελεγκτική, ως ανεξάρτητος μηχανισμός διασφάλισης της αξιοπιστίας της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη λειτουργία των σύγχρονων κεφαλαιαγορών. Συγκεκριμένα, η ύπαρξη ανεξάρτητου εξωτερικού ελέγχου ενισχύει την εμπιστοσύνη των χρηστών των χρηματοοικονομικών καταστάσεων σε αυτές, συμβάλλοντας στη διασφάλιση της αξιοπιστίας και της διαφάνειας των δημοσιευόμενων οικονομικών πληροφοριών. Παράλληλα, μειώνει σημαντικά το «κόστος αντιπροσώπευσης» (agency cost) και την «ασυμμετρία πληροφόρησης» (information asymmetry) που υφίσταται μεταξύ της διοίκησης της επιχείρησης και των εξωτερικών ενδιαφερόμενων μερών, όπως οι επενδυτές, οι πιστωτές και οι ρυθμιστικές αρχές. Η σημασία της ανεξαρτησίας και της αποτελεσματικότητας της ελεγκτικής διαδικασίας έχει αναγνωριστεί και σε θεσμικό επίπεδο στην ΕΕ, ιδίως μέσω της Οδηγίας 2014/56/ΕΕ και του Κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 537/2014 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, τα οποία αποσκοπούν στην ενίσχυση της ποιότητας του υποχρεωτικού ελέγχου και στην ενδυνάμωση της εμπιστοσύνης του κοινού στις χρηματοοικονομικές αναφορές.

Η σημασία των παραγόντων που επηρεάζουν την επιλογή του ορκωτού ελεγκτή λογιστή, καθώς και των συνεπειών αυτής της επιλογής για την ποιότητα της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης, αντικατοπτρίζεται στον αυξανόμενο αριθμό ερευνητικών μελετών που έχουν αναπτυχθεί στον συγκεκριμένο τομέα κατά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες. Η βιβλιογραφία έχει εξετάσει εκτενώς ζητήματα όπως τα χαρακτηριστικά των ελεγκτικών εταιρειών, το θεσμικό περιβάλλον, τα κίνητρα της διοίκησης και τη δομή της αγοράς ελέγχου, αναδεικνύοντας τη σύνθετη φύση της διαδικασίας επιλογής ελεγκτή και τις επιπτώσεις της στην ποιότητα του ελέγχου και στην αξιοπιστία των οικονομικών καταστάσεων (Habib et al., 2019).

Τα διοικητικά στελέχη (Managers) εισηγούνται στους μετόχους την επιλογή ελεγκτών με διαφορετικά κριτήρια. Τα κριτήρια αυτά διαφοροποιούνται ανάλογα με το είδος της ελεγχόμενης οντότητας, το μέγεθός της, τις χρηματοοικονομικές ανάγκες της, το επιχειρηματικό της σχέδιο, τη διασπορά των μετοχών της και πολλά άλλα.

Ορισμένες εταιρείες προτιμούν ελεγκτή των Big Four για τον έλεγχο των οικονομικών τους καταστάσεων.

Σύμφωνα με την υπάρχουσα βιβλιογραφία, οι Big Four ελεγκτικές εταιρείες θεωρούνται ότι παράγουν ελεγκτικές υπηρεσίες υψηλότερης ποιότητας από τις λοιπές ελεγκτικές εταιρείες (Francis & Krishnan, 1999), (Lennox C. , 1999), (Weber & Willenborg, 2003), (Jones, 1991)& (Nelson et al., 2002). Οι υψηλής ποιότητας ελεγκτικές υπηρεσίες μειώνουν την ασυμμετρία στην πληροφόρηση μεταξύ των διοικητικών συμβουλίων και των χρηστών των οικονομικών καταστάσεων (Jensen & Meckling, 1976). Σύμφωνα με τη θεωρία της αντιπροσώπευσης των Jensen και Meckling (1976), η επιλογή του ελεγκτή συνδέεται με την πρόθεση της διοίκησης να μειώσει το κόστος αντιπροσώπευσης. Σημειώνεται ωστόσο ότι επειδή οι Big Four ελεγκτικές εταιρείες παρέχουν τις υπηρεσίες του ακριβότερα σε σχέση με τις υπόλοιπες ελεγκτικές εταιρείες, ορισμένες εταιρείες τείνουν να επιλέγουν μικρότερες ελεγκτικές εταιρείες λόγω χαμηλότερου κόστους.

Άλλη μία προσέγγιση στις θεωρίες που εξετάζουν την επιλογή ενός ελεγκτή είναι η θεωρία της σηματοδότησης. Σύμφωνα με τους Corten et al. (2018) η θεωρία του κόστους εκπροσώπησης έχει περιορισμένη ερμηνευτική ισχύ για να μπορεί να εξηγήσει τους παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή ενός ελεγκτή και, για τον λόγο αυτό, θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί μία εναλλακτική θεωρία, όπως αυτή της σηματοδότησης.

Σύμφωνα με την θεωρία της σηματοδότησης, οι διαχειριστές της εταιρείας, μέσω του ελεγκτή που επιλέγουν, επιθυμούν να μεταδώσουν στους χρήστες των οικονομικών καταστάσεων ένα μήνυμα (σήμα) για την ποιότητα των οικονομικών καταστάσεων της οντότητας που διαχειρίζονται (Khasharmeh, 2015).

Γενικά, η επιλογή του ελεγκτή είναι μία επιχειρηματική απόφαση και σχετίζεται με την επιδίωξη ελέγχου υψηλής ποιότητας, ή χαμηλού κόστους υπηρεσιών ελέγχου ή και συνδυασμού και των δύο. Επομένως, μία εταιρεία που επιθυμεί να προσελκύσει νέους επενδυτές, ενδέχεται να αποφασίσει να δαπανήσει μεγαλύτερα ποσά για έλεγχο από Big Four, ώστε οι οικονομικές καταστάσεις της να μπορούν να θεωρηθούν πιο αξιόπιστες. Για τον ίδιο λόγο είναι πιθανό να ζητήσουν από την οντότητα να ελεγχθεί από Big Four εταιρεία και οι δανείστριες τράπεζες μίας μεγάλης εταιρείας. Αντίθετα, σε περίπτωση οικογενειακών επιχειρήσεων, όπου δεν παρατηρείται μεγάλη διασπορά μετόχων, μπορεί, για σκοπούς μείωσης του κόστους, η ελεγχόμενη οντότητα να επιλέξει ελεγκτή εκτός των Big Four. Όπως, λοιπόν, γίνεται αντιληπτό από την ανωτέρω ανάλυση η επιλογή του ελεγκτή είναι ένα πολυπαραγοντικό ζήτημα.

Περαιτέρω, η ελληνική εταιρική πραγματικότητα παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για ερευνητικούς σκοπούς, καθώς χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό συγκέντρωσης ιδιοκτησίας, όπου σημαντικό ποσοστό των μετοχών των επιχειρήσεων κατέχεται από περιορισμένο αριθμό βασικών μετόχων, συχνά μέλη της ίδιας οικογένειας. Το χαρακτηριστικό αυτό διαφοροποιεί σημαντικά τη δομή ιδιοκτησίας των ελληνικών επιχειρήσεων από εκείνη που συναντάται σε χώρες με ευρεία διασπορά μετοχών, όπως συμβαίνει σε αρκετές ανεπτυγμένες αγορές κεφαλαίου.

Η υψηλή συγκέντρωση ιδιοκτησίας και η έντονη παρουσία οικογενειακών επιχειρήσεων επηρεάζουν ουσιαστικά τη λειτουργία των μηχανισμών εταιρικής διακυβέρνησης, καθώς και τη δυναμική των σχέσεων μεταξύ βασικών μετόχων, διοίκησης και μειοψηφούντων επενδυτών. Ως εκ τούτου, οι παράγοντες που καθορίζουν την επιλογή ορκωτού ελεγκτή λογιστή ενδέχεται να διαφοροποιούνται σε σχέση με χώρες όπου επικρατεί η διάχυτη ιδιοκτησία. Η εξέταση αυτών των ιδιαιτεροτήτων καθιστά την ελληνική περίπτωση ιδιαίτερα σημαντική για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο τα χαρακτηριστικά της εταιρικής διακυβέρνησης επηρεάζουν τη ζήτηση για υπηρεσίες ελέγχου υψηλής ποιότητας και, κατ' επέκταση, τη διαφάνεια και αξιοπιστία της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης.

Λαμβάνοντας υπόψη το ανωτέρω πλαίσιο και προκειμένου να απαντηθεί το τρίτο ερευνητικό υπό ερώτημα της διατριβής διενεργήθηκε έρευνα στις μεγαλύτερες εισηγμένες επιχειρήσεις στην Ελλάδα τα αποτελέσματα της οποίας δημοσιεύτηκαν στο επιστημονικό περιοδικό «Corporate Governance and Regulation» με τίτλο «Auditor Choice, Board Of Directors Characteristics And Ownership Structure: Evidence From Greece» (Fasoulas et al., 2024).

4.1.1 Η διαφορά μεταξύ Big 4 και λοιπών ελεγκτικών εταιρειών

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στη σχετική βιβλιογραφία παρουσιάζει η διάκριση μεταξύ μεγάλων διεθνών ελεγκτικών εταιρειών και μικρότερων ελεγκτικών γραφείων. Οι λεγόμενες Big 4 ελεγκτικές εταιρείες—δηλαδή οι Deloitte, PricewaterhouseCoopers, Ernst & Young και KPMG—θεωρείται ότι παρέχουν υπηρεσίες υψηλότερης ποιότητας σε σύγκριση με τις μη-Big 4 ελεγκτικές εταιρείες (Becker et al., 1998), (Chung & Lindsay, 1988), (Teoh & Wong, 1993), (Defond & Jambalvo, 1993), (DeFond, et al., 2000), (Choi & Wong, 2007), (DeAngelo L. E., 1981). Η αντίληψη αυτή βασίζεται σε διάφορους παράγοντες που σχετίζονται με τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των μεγάλων διεθνών ελεγκτικών οργανισμών.

Πιο συγκεκριμένα, οι Big 4 διαθέτουν σημαντικούς πόρους, εκτεταμένα δίκτυα διεθνούς παρουσίας και υψηλό επίπεδο εξειδίκευσης ανά κλάδο δραστηριότητας, γεγονός που τους επιτρέπει να αναπτύσσουν προηγμένες ελεγκτικές μεθοδολογίες και να εφαρμόζουν αυστηρότερα πρότυπα ελέγχου. Επιπλέον, λόγω της υψηλής δημόσιας προβολής και της σημαντικής φήμης που έχουν αναπτύξει στις διεθνείς αγορές, αντιμετωπίζουν μεγαλύτερο κίνδυνο ζημίας της φήμης τους σε περίπτωση αποτυχίας εντοπισμού ουσιωδών λαθών ή παρατυπιών στις οικονομικές καταστάσεις των πελατών τους. Το γεγονός αυτό λειτουργεί ως ισχυρό κίνητρο για τη διατήρηση υψηλών επιπέδων ελεγκτικής ποιότητας και επαγγελματικής δεοντολογίας.

Εμπειρικές μελέτες υποστηρίζουν ότι η ευρύτερη παρουσία των Big 4 στην αγορά ελέγχου συνδέεται με υψηλότερο συνολικό επίπεδο ποιότητας ελέγχου σε εθνικό επίπεδο. Συγκεκριμένα, έρευνες έχουν δείξει ότι σε χώρες όπου μεγαλύτερο ποσοστό των ελέγχων διενεργείται από ελεγκτές Big 4 παρατηρείται βελτιωμένη ποιότητα χρηματοοικονομικής πληροφόρησης, αυξημένη αξιοπιστία των οικονομικών καταστάσεων και ενισχυμένη εμπιστοσύνη των επενδυτών στις κεφαλαιαγορές (Francis et al., 2013). Η συσχέτιση αυτή υποδηλώνει ότι η δομή της αγοράς ελέγχου

και η παρουσία μεγάλων διεθνών ελεγκτικών εταιρειών μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση ενός αποτελεσματικού πλαισίου εταιρικής διακυβέρνησης και διαφάνειας.

4.1.2 Εταιρική διακυβέρνηση και επιλογή ορκωτού ελεγκτή λογιστή.

Η εταιρική διακυβέρνηση αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες που επηρεάζουν τις αποφάσεις των επιχειρήσεων σχετικά με την επιλογή ορκωτού ελεγκτή λογιστή. Συγκεκριμένα, το σύστημα εταιρικής διακυβέρνησης καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο κατανέμονται οι αρμοδιότητες, οι μηχανισμοί εποπτείας και οι διαδικασίες λογοδοσίας εντός της επιχείρησης, επηρεάζοντας έτσι τόσο τη ζήτηση για υπηρεσίες ελέγχου υψηλής ποιότητας, όσο και τα κριτήρια επιλογής της ελεγκτικής εταιρείας. Η σχετική βιβλιογραφία υποστηρίζει ότι ισχυροί μηχανισμοί εταιρικής διακυβέρνησης ενισχύουν την πιθανότητα επιλογής ελεγκτών υψηλής φήμης και ποιότητας, καθώς η διοίκηση και η επιτροπή ελέγχου επιδιώκουν την ενίσχυση της αξιοπιστίας των χρηματοοικονομικών καταστάσεων και τη μείωση του κόστους αντιπροσώπευσης μεταξύ διοίκησης και μετόχων (Alfraih, 2017).

Παράλληλα, η διεθνής βιβλιογραφία που εξετάζει τους προσδιοριστικούς παράγοντες της επιλογής ελεγκτή καταδεικνύει ότι σημαντικές διαφοροποιήσεις παρατηρούνται μεταξύ χωρών. Οι διαφοροποιήσεις αυτές αποδίδονται κυρίως στις διαφορές που υφίστανται στο θεσμικό πλαίσιο, στο νομικό σύστημα και στους μηχανισμούς εταιρικής διακυβέρνησης που διέπουν τη λειτουργία των επιχειρήσεων σε κάθε χώρα (Matonti et al., 2016). Για παράδειγμα, σε χώρες με ισχυρή προστασία επενδυτών και ανεπτυγμένα συστήματα εταιρικής διακυβέρνησης, οι επιχειρήσεις τείνουν να επιλέγουν ελεγκτικές εταιρείες υψηλότερης ποιότητας, προκειμένου να ενισχύσουν τη διαφάνεια και την αξιοπιστία της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης. Αντίθετα, σε περιβάλλοντα με ασθενέστερους θεσμούς και περιορισμένους μηχανισμούς εποπτείας, οι παράγοντες που καθορίζουν την επιλογή ελεγκτή μπορεί να διαφοροποιούνται σημαντικά.

Παρότι η σχέση μεταξύ εταιρικής διακυβέρνησης και επιλογής ελεγκτή έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτεταμένης μελέτης στη διεθνή βιβλιογραφία, τα εμπειρικά ευρήματα που αφορούν τις ευρωπαϊκές χώρες παραμένουν σχετικά περιορισμένα (Quick et al., 2018). Το γεγονός αυτό αναδεικνύει την ανάγκη για περαιτέρω εμπειρική διερεύνηση του ζητήματος σε ευρωπαϊκά θεσμικά περιβάλλοντα, τα οποία συχνά παρουσιάζουν

σημαντικές διαφορές σε σχέση με τα αγγλοσαξονικά συστήματα εταιρικής διακυβέρνησης. Επιπλέον, η ανάπτυξη των λογιστικών και ελεγκτικών πρακτικών επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από θεσμικούς και πολιτισμικούς παράγοντες. Όπως επισημαίνεται στη σχετική βιβλιογραφία, ακόμη και όταν εφαρμόζονται διεθνή πρότυπα, το θεσμικό πλαίσιο, οι πολιτισμικές αξίες και οι εθνικές ιδιαιτερότητες μπορούν να επηρεάσουν τον τρόπο εφαρμογής τους και, κατ' επέκταση, το ευρύτερο ελεγκτικό περιβάλλον (Knechel et al., 2008).

4.1.3 Οι ιδιαιτερότητες της ελληνικής επικράτειας σε σχέση με τις λοιπές ευρωπαϊκές οικονομίες σε θέματα εταιρικής διακυβέρνησης.

Οι εταιρικές δομές των ελληνικών επιχειρήσεων παρουσιάζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις σε σύγκριση με τις αντίστοιχες εταιρείες των αγγλοσαξονικών χωρών, γεγονός που επηρεάζει ουσιαστικά τον τρόπο λειτουργίας των μηχανισμών εταιρικής διακυβέρνησης (Lazarides et al., 2009). Στην Ελλάδα, η πλειονότητα των εισηγμένων εταιρειών χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό οικογενειακής ιδιοκτησίας και ελέγχου, καθώς μεγάλο ποσοστό των μετόχων κατέχεται από μέλη της ίδιας οικογένειας ή από περιορισμένο αριθμό βασικών μετόχων (Mavridis, 2002), (Nerantzidis, 2015). Η συγκεκριμένη δομή ιδιοκτησίας διαφοροποιείται σημαντικά από τα συστήματα διάχυτης ιδιοκτησίας που συναντώνται συχνότερα σε αγγλοσαξονικές οικονομίες, όπου η μετοχική βάση είναι ευρύτερα κατανεμημένη και ο διαχωρισμός μεταξύ ιδιοκτησίας και διοίκησης είναι σαφέστερος.

Η έντονη συγκέντρωση ιδιοκτησίας σε πρόσωπα τα οποία συνδέονται με οικογενειακούς δεσμούς μπορεί να αυξήσει σημαντικά το κόστος αντιπροσώπευσης (agency cost), καθώς τα συμφέροντα των κυρίαρχων μετόχων ενδέχεται να αποκλίνουν από εκείνα των υπόλοιπων μετόχων, ιδιαίτερα των μειοψηφούντων επενδυτών (Purkayastha et al., 2022). Οι αποκλίσεις αυτές μπορεί να εκδηλωθούν σε διάφορες διαστάσεις, όπως στη διανομή κερδών, στη λήψη στρατηγικών αποφάσεων ή στην παροχή χρηματοοικονομικής πληροφόρησης. Επιπλέον, σε πολλές ελληνικές επιχειρήσεις τα μέλη της οικογένειας κατέχουν συχνά θέσεις διοίκησης ή ασκούν σημαντική επιρροή στη διοίκηση, ακόμη και όταν οι διαχειριστικές θέσεις καταλαμβάνονται από επαγγελματικά στελέχη εκτός της οικογένειας. Ως αποτέλεσμα, η διάκριση μεταξύ ιδιοκτησίας και διοίκησης είναι περιορισμένη ή και ανύπαρκτη,

γεγονός που επηρεάζει τη λειτουργία των μηχανισμών εσωτερικού ελέγχου και εν γένει της εταιρικής διακυβέρνησης (Lazarides et al., 2009).

Υπό το πρίσμα αυτό, η περίπτωση της Ελλάδας αποτελεί ιδιαίτερα ενδιαφέρον ερευνητικό πεδίο για τη μελέτη της επιλογής εξωτερικού ελεγκτή, καθώς το επιχειρηματικό περιβάλλον της χώρας διαφοροποιείται σημαντικά από εκείνο των περισσότερων αγγλοσαξονικών οικονομιών. Η μελέτη της επιλογής ελεγκτή σε ένα τέτοιο θεσμικό και εταιρικό πλαίσιο μπορεί να προσφέρει σημαντικές εμπειρικές ενδείξεις σχετικά με το πώς η δομή ιδιοκτησίας και τα χαρακτηριστικά της εταιρικής διακυβέρνησης επηρεάζουν τη ζήτηση για ελεγκτικές υπηρεσίες υψηλής ποιότητας.

Επιπλέον, σύμφωνα με τον Δείκτη Ισότητας των Φύλων που δημοσιεύει το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων (European Institute for Gender Equality , 2022), το ποσοστό συμμετοχής γυναικών στα διοικητικά συμβούλια των μεγαλύτερων εταιρειών που είναι εισηγμένες στο Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών ανέρχεται περίπου στο 23%, ποσοστό σημαντικά χαμηλότερο από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο (36%). Παρότι η χώρα έχει υιοθετήσει πολιτικές που προωθούν την ισότητα των φύλων, η περιορισμένη παρουσία γυναικών στα διοικητικά συμβούλια ενδέχεται να συνδέεται με χαμηλότερο επίπεδο ποιότητας εταιρικής διακυβέρνησης. Η διεθνής βιβλιογραφία υποστηρίζει ότι η συμμετοχή γυναικών στα διοικητικά συμβούλια συμβάλλει στη βελτίωση των διαδικασιών εποπτείας, ενισχύει τη λειτουργία των μηχανισμών εταιρικής διακυβέρνησης και οδηγεί σε υψηλότερη ποιότητα δημοσιοποιούμενων πληροφοριών και εταιρικών γνωστοποιήσεων (Alhababsah & Yekini, 2021).

Παράλληλα, έχει επισημανθεί ότι οι εξωτερικοί μηχανισμοί ελέγχου στην Ελλάδα δεν είναι εξίσου αποτελεσματικοί και ισχυροί σε σύγκριση με εκείνους που λειτουργούν σε αγγλοσαξονικά θεσμικά περιβάλλοντα (Nerantzidis, 2015). Το γεγονός αυτό καθιστά ακόμη πιο σημαντικό τον ρόλο των εσωτερικών μηχανισμών εταιρικής διακυβέρνησης, όπως το διοικητικό συμβούλιο και η δομή ιδιοκτησίας, στη διασφάλιση της διαφάνειας και της λογοδοσίας.

Η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται σε δύο βασικές διαστάσεις της εταιρικής διακυβέρνησης: το διοικητικό συμβούλιο (board of directors) και τη δομή ιδιοκτησίας (ownership structure). Στο πλαίσιο αυτό εξετάζονται συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, όπως το μέγεθος του διοικητικού συμβουλίου, ο βαθμός ανεξαρτησίας των μελών του, η οικογενειακή ιδιοκτησία, η θεσμική ιδιοκτησία, η κρατική συμμετοχή, η παρουσία

γυναικών στο διοικητικό συμβούλιο, καθώς και η λειτουργία της επιτροπής ελέγχου. Σύμφωνα και με προηγούμενες εμπειρικές μελέτες, οι ελεγκτικές εταιρείες ταξινομούνται σε δύο βασικές κατηγορίες: τις Big 4 και τις μη-Big 4 ελεγκτικές εταιρείες. Για την εμπειρική διερεύνηση της σχέσης μεταξύ χαρακτηριστικών εταιρικής διακυβέρνησης, χαρακτηριστικών των επιχειρήσεων και επιλογής ελεγκτή, χρησιμοποιείται μοντέλο λογιστικής παλινδρόμησης (logit regression) για δεδομένα πάνελ με τυχαίες επιδράσεις (random effects).

Στην Ελλάδα, το θεσμικό πλαίσιο εταιρικής διακυβέρνησης για τις εισηγμένες εταιρείες βασίζεται αφενός στην υιοθέτηση δεσμευτικών νομικών διατάξεων και αφετέρου στην εφαρμογή αρχών εταιρικής διακυβέρνησης και βέλτιστων πρακτικών μέσω μηχανισμών αυτορρύθμισης. Ειδικότερα, το πλαίσιο αυτό περιλαμβάνει διατάξεις του Νόμου 4706/2020 σχετικά με την εταιρική διακυβέρνηση των εισηγμένων εταιρειών, αποφάσεις της ελληνικής επιτροπής κεφαλαιαγοράς που εκδίδονται κατ' εξουσιοδότηση του νόμου, καθώς και τις βέλτιστες πρακτικές και συστάσεις που περιλαμβάνονται στον ελληνικό κώδικα εταιρικής διακυβέρνησης (Hellenic Corporate Governance Council, 2021), που έχει εκδοθεί από το Ελληνικό Συμβούλιο Εταιρικής Διακυβέρνησης.

Ο νέος νόμος εταιρικής διακυβέρνησης αντικατέστησε τον προγενέστερο κώδικα εταιρικής διακυβέρνησης για εισηγμένες εταιρείες που είχε εκδοθεί από την Ελληνική επιτροπή κεφαλαιαγοράς το 2013. Παράλληλα, αποτελεί σε σημαντικό βαθμό ενσωμάτωση στο ελληνικό δίκαιο της Οδηγίας (ΕΕ) 2017/828 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, καθώς και μέτρων εφαρμογής του Κανονισμού (ΕΕ) 2017/1131.

Λαμβάνοντας υπόψη την εφαρμογή του προηγούμενου Κώδικα Εταιρικής Διακυβέρνησης από το 2013 και τις θεσμικές αλλαγές που επήλθαν σε ευρωπαϊκό επίπεδο, επιλέχθηκε η περίοδος 2014–2018 για τη διεξαγωγή της εμπειρικής ανάλυσης, ώστε να διασφαλιστεί η ομοιομορφία των δεδομένων και του θεσμικού πλαισίου. Το δείγμα της μελέτης περιλαμβάνει όλες τις μη χρηματοοικονομικές εταιρείες που συμμετείχαν στους δείκτες FTSE/Large Cap και FTSE/Mid Cap του Χρηματιστηρίου Αξιών Αθηνών (Athens Stock Exchange), οι οποίοι αντιπροσωπεύουν τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις της ελληνικής κεφαλαιαγοράς.

4.2 Επισκόπηση βιβλιογραφίας και ανάπτυξη ερευνητικών υποθέσεων

Σύμφωνα με τους Knechel, et al., (2008) η επιλογή ορκωτού ελεγκτή λογιστή γίνεται, σε γενικές γραμμές, με κριτήρια που σχετίζονται είτε με το κόστος, είτε με την ποιότητα των ελεγκτικών υπηρεσιών, είτε με έναν συνδυασμό των δύο αυτών παραμέτρων. Η διαδικασία επιλογής ελεγκτή αποτελεί μια σύνθετη και πολυδιάστατη απόφαση, η οποία επηρεάζεται ταυτόχρονα από τα χαρακτηριστικά της επιχείρησης – πελάτη, τα χαρακτηριστικά της ελεγκτικής εταιρείας, καθώς και από το ευρύτερο θεσμικό και κανονιστικό περιβάλλον μέσα στο οποίο λειτουργεί η επιχείρηση (Ianniello et al., 2015). Στο πλαίσιο αυτό, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η αλληλεπίδραση μεταξύ της φήμης του ελεγκτή και των συστάσεων που διαμορφώνονται στην αγορά, καθώς οι επιχειρήσεις τείνουν να λαμβάνουν υπόψη την αξιοπιστία και το κύρος της ελεγκτικής εταιρείας πριν από τη σύναψη συνεργασίας (Kacanski et al., 2021). Επιπλέον, μια επιχείρηση μπορεί να επιλέξει τον ίδιο ελεγκτή που χρησιμοποιούν οι ανταγωνιστές της, προκειμένου να επωφεληθεί από τη γνώση και την εμπειρία που έχει ήδη αποκτήσει ο ελεγκτής μέσω της ενασχόλησής του με επιχειρήσεις του ίδιου κλάδου δραστηριότητας (Bill et al., 2020).

Επιπρόσθετα, η επιλογή ελεγκτή επηρεάζεται συχνά από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κλάδου στον οποίο δραστηριοποιείται η επιχείρηση. Σε αυτό το συμπέρασμα κατέληξε, για παράδειγμα, η έρευνα των Hsu et al. (2018) σχετικά με τον ασφαλιστικό κλάδο. Ένας ακόμη παράγοντας που μπορεί να οδηγήσει σε αλλαγή ελεγκτή σχετίζεται με πιθανές διαφωνίες μεταξύ διοίκησης και ελεγκτών αναφορικά με την εφαρμογή λογιστικών προτύπων. Χαρακτηριστική είναι η μελέτη της DeAngelo L. E. (1982), η οποία εξέτασε την επίδραση του SFAS 19 στις πετρελαϊκές εταιρείες των Η.Π.Α. και διαπίστωσε ότι οι διοικήσεις επιχειρήσεων ενδέχεται να αποφασίσουν την αλλαγή ελεγκτή, όταν οι προσδοκίες τους σχετικά με την εφαρμογή ενός λογιστικού προτύπου δεν ικανοποιούνται. Σε τέτοιες περιπτώσεις, οι ελεγκτές μπορεί να αντιδράσουν σε πιθανές προσπάθειες χειραγώγησης των λογιστικών πολιτικών από τη διοίκηση εκφράζοντας διαφοροποιημένη ελεγκτική γνώμη ή ακόμη και αποχωρώντας από την ελεγκτική ανάθεση ως έσχατο μέτρο (DeAngelo L. E., 1982).

Η ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας σχετικά με τους θεσμικούς παράγοντες σε επίπεδο χώρας που επηρεάζουν την επιλογή ελεγκτή αναδεικνύει ότι οι σημαντικότεροι

παράγοντες που σχετίζονται με τη δομή ιδιοκτησίας και την εταιρική διακυβέρνηση περιλαμβάνουν ιδιοκτησία από διοικητικά στελέχη και θεσμικούς επενδυτές, τις οικογενειακές επιχειρήσεις και τη συγκέντρωση μετοχών (block holding), το διοικητικό συμβούλιο, καθώς και τη λειτουργία των επιτροπών ελέγχου (Habib et al., 2019). Δεδομένου ότι οι παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή ελεγκτή είναι πολυδιάστατοι, η σχετική βιβλιογραφία προτείνει δύο βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις για την ερμηνεία του εν λόγω θέματος (Qomariyah, 2019):

- τη θεωρία αντιπροσώπευσης (agency theory) και
- τη θεωρία σηματοδότησης (signalling theory).

Η θεωρία αντιπροσώπευσης μπορεί να ερμηνεύσει τη ζήτηση για ελεγκτές υψηλής ποιότητας ιδιαίτερα σε περιπτώσεις όπου τα προβλήματα αντιπροσώπευσης είναι έντονα (Tsao et al., 2017). Η θεωρία αυτή επικεντρώνεται στη σύγκρουση συμφερόντων που μπορεί να προκύψει μεταξύ των εντολέων (principals), δηλαδή των μετόχων, και των εντολοδόχων (agents), δηλαδή της διοίκησης της επιχείρησης. Οι παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή ελεγκτή και απορρέουν από τη θεωρία αντιπροσώπευσης συνδέονται άμεσα με την ύπαρξη σύγκρουσης συμφερόντων μεταξύ αυτών των δύο πλευρών (Corten M et al., 2021). Στο πλαίσιο αυτό, οι μέτοχοι και οι λοιποί ενδιαφερόμενοι επιδιώκουν να περιορίσουν την απόκλιση συμφερόντων μέσω της εποπτείας της διοίκησης ή της παροχής κατάλληλων κινήτρων (Corten et al., 2018).

Όταν τα κόστη αντιπροσώπευσης είναι υψηλά, οι διοικήσεις ενδέχεται να επιλέξουν ελεγκτές υψηλής ποιότητας προκειμένου να ενισχύσουν την αξιοπιστία της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης και να μειώσουν τον κίνδυνο πληροφόρησης. Αντίθετα, σε περιπτώσεις όπου η διοίκηση επιδιώκει να διατηρήσει μεγαλύτερη ευχέρεια χειρισμών, ενδέχεται να επιλεγεί ελεγκτής χαμηλότερης ποιότητας (Behbahaninia, 2022). Υπό αυτό το πρίσμα, ο εξωτερικός έλεγχος λειτουργεί ως σημαντικός μηχανισμός περιορισμού του κινδύνου που απορρέει από την ασυμμετρία πληροφόρησης μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών και της διοίκησης της επιχείρησης (El-Dyasty & Elamer, 2021). Παρά ταύτα, οι Corten et al. (2018) υποστηρίζουν ότι η θεωρία αντιπροσώπευσης ερμηνεύει μόνο εν μέρει την επίδραση των διαφόρων παραγόντων στην επιλογή ελεγκτή, γεγονός που καθιστά αναγκαία τη συμπληρωματική αξιοποίηση και άλλων θεωρητικών προσεγγίσεων, όπως η θεωρία σηματοδότησης.

Σύμφωνα με τη θεωρία σηματοδότησης, οι επιχειρήσεις επιλέγουν ελεγκτές υψηλής ποιότητας προκειμένου να «σηματοδοτήσουν» προς την αγορά και τους επενδυτές την αξιοπιστία των χρηματοοικονομικών τους καταστάσεων. Η επιλογή ενός ελεγκτή υψηλής φήμης λειτουργεί ως σήμα αξιοπιστίας για την ποιότητα της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης και μπορεί να επηρεάσει θετικά τις επενδυτικές αποφάσεις, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις αρχικών δημόσιων προσφορών. Για τον λόγο αυτό, επενδυτικές εταιρείες και επιτροπές ελέγχου συχνά προτείνουν την επιλογή μεγάλων ελεγκτικών εταιρειών, όταν μια επιχείρηση επιδιώκει την άντληση κεφαλαίων από τις αγορές (Bhattacharya & Banerjee, 2020).

Επιπλέον, οι Bewley, et al. (2008), εξετάζοντας ένα δείγμα εταιρειών που ελέγχονταν από την Arthur Andersen, διαπίστωσαν ότι οι διοικήσεις επιχειρήσεων που διέκοψαν νωρίς τη συνεργασία με την εταιρεία αυτή είχαν μεγαλύτερη πιθανότητα να προβούν σε αναδιατύπωση των οικονομικών τους καταστάσεων. Η πρακτική αυτή ερμηνεύεται ως μία προσπάθεια των επιχειρήσεων αυτών να σηματοδοτήσουν προς την αγορά ότι επιδιώκουν υψηλή ποιότητα χρηματοοικονομικής πληροφόρησης και να αποστασιοποιηθούν από την αρνητική φήμη που συνδέθηκε με την Arthur Andersen μετά τα γνωστά λογιστικά σκάνδαλα. Ωστόσο, σύμφωνα με τους Wei et al. (2015), το σηματοδοτικό αποτέλεσμα της επιλογής ελεγκτών υψηλής ποιότητας γίνεται αντιληπτό κυρίως όταν υπάρχει ένα επαρκές ποσοστό εξειδικευμένων ή έμπειρων επενδυτών, οι οποίοι είναι σε θέση να κατανοήσουν τις λογιστικές και ελεγκτικές πληροφορίες που παρέχονται.

Λαμβάνοντας υπόψη τις θεωρητικές προσεγγίσεις της θεωρίας αντιπροσώπευσης και της θεωρίας σηματοδότησης, η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται σε συγκεκριμένους παράγοντες εταιρικής διακυβέρνησης που ενδέχεται να επηρεάζουν την επιλογή ελεγκτή. Συγκεκριμένα εξετάζονται οι μεταβλητές του μεγέθους του διοικητικού συμβουλίου, της ανεξαρτησίας του διοικητικού συμβουλίου, της ποικιλομορφίας φύλου στα μέλη του διοικητικού συμβουλίου, της ποικιλομορφίας φύλου στην επιτροπή ελέγχου, της θεσμικής ιδιοκτησίας, της οικογενειακής ιδιοκτησίας και της κρατικής ιδιοκτησίας.

Οι παράγοντες αυτοί θεωρούνται κρίσιμης σημασίας για την κατανόηση της σχέσης μεταξύ εταιρικής διακυβέρνησης και επιλογής ορκωτού ελεγκτή λογιστή, καθώς επηρεάζουν τόσο την αποτελεσματικότητα των μηχανισμών εποπτείας, όσο και τη ζήτηση για ελεγκτικές υπηρεσίες υψηλής ποιότητας.

4.2.1 Διοικητικό Συμβούλιο και Επιτροπή Ελέγχου

Το διοικητικό συμβούλιο αποτελεί το ανώτατο όργανο λήψης αποφάσεων κάθε ανώνυμης εταιρείας και φέρει την κύρια ευθύνη για τη διαχείριση και την εποπτεία των εταιρικών υποθέσεων. Στο πλαίσιο της εταιρικής διακυβέρνησης, το διοικητικό συμβούλιο θεωρείται ότι ασκεί καθοριστική επιρροή στη διαδικασία επιλογής του εξωτερικού ελεγκτή, καθώς είναι υπεύθυνο για τη διασφάλιση της διαφάνειας, της λογοδοσίας και της αξιοπιστίας της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης. Όλες οι βασικές εταιρικές λειτουργίες τελούν υπό την εποπτεία του διοικητικού συμβουλίου, καλύπτοντας ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων που εκτείνεται από τη διαχείριση των καθημερινών λειτουργιών της επιχείρησης, έως τη διαμόρφωση της μακροπρόθεσμης στρατηγικής της.

Στο πλαίσιο αυτό, το διοικητικό συμβούλιο διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στην εποπτεία της διαδικασίας χρηματοοικονομικής αναφοράς και ελέγχου, κυρίως μέσω της λειτουργίας της επιτροπής ελέγχου (audit committee). Η επιτροπή ελέγχου αποτελεί βασικό μηχανισμό εταιρικής διακυβέρνησης, καθώς έχει την ευθύνη να παρακολουθεί την ποιότητα της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης, να εποπτεύει τη διαδικασία του εξωτερικού ελέγχου και να διασφαλίζει την αξιοπιστία των πληροφοριών που δημοσιοποιούνται μέσω των οικονομικών καταστάσεων της επιχείρησης. Με τον τρόπο αυτό συμβάλλει ουσιαστικά στην ενίσχυση της εμπιστοσύνης των επενδυτών και των λοιπών ενδιαφερόμενων μερών στην ακρίβεια και τη διαφάνεια των οικονομικών δεδομένων (Fernandez-Mendez & Pathan, 2023).

Η διεθνής βιβλιογραφία έχει αναδείξει διάφορα χαρακτηριστικά του διοικητικού συμβουλίου που μπορούν να επηρεάσουν τις αποφάσεις σχετικά με την επιλογή εξωτερικού ελεγκτή. Μεταξύ των σημαντικότερων παραγόντων που έχουν εξεταστεί περιλαμβάνονται το μέγεθος του διοικητικού συμβουλίου (board size), ο αριθμός των ανεξάρτητων μελών του (board independence), η εμπειρία και η εξειδίκευση των μελών, καθώς και η σύνθεση του διοικητικού συμβουλίου ως προς τη διαφοροποίηση δεξιοτήτων και άλλων χαρακτηριστικών. Ωστόσο, σύμφωνα με προηγούμενες εμπειρικές έρευνες, δύο από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά που φαίνεται να επηρεάζουν άμεσα τις αποφάσεις επιλογής ελεγκτή είναι το μέγεθος του διοικητικού συμβουλίου και η ανεξαρτησία των μελών του.

4.2.1.1 Το Μέγεθος του Διοικητικού Συμβουλίου

Η σχέση μεταξύ του μεγέθους του διοικητικού συμβουλίου και της αποτελεσματικότητάς του δεν έχει προσδιοριστεί με σαφήνεια στη διεθνή βιβλιογραφία, καθώς τα θεωρητικά και εμπειρικά ευρήματα είναι συχνά αντικρουόμενα. Από τη μία πλευρά, αρκετές μελέτες υποστηρίζουν ότι τα μεγάλα διοικητικά συμβούλια αντιμετωπίζουν σημαντικές δυσκολίες συντονισμού και επικοινωνίας μεταξύ των μελών τους (Jensen M. C., 1993), (Goodstein et al., 1994), (Yermack, 1996). Όσο αυξάνεται ο αριθμός των μελών του διοικητικού συμβουλίου, τόσο αυξάνεται η πιθανότητα εμφάνισης συγκρούσεων απόψεων και διαφορών μεταξύ των μελών, γεγονός που ενδέχεται να δυσχεραίνει τη διαδικασία λήψης αποφάσεων και την αποτελεσματική εποπτεία της διοίκησης (Quick et al., 2018). Παράλληλα, η πολυπλοκότητα της επικοινωνίας και του συντονισμού μεταξύ πολλών μελών μπορεί να οδηγήσει σε χαμηλότερη αποτελεσματικότητα των διαδικασιών εποπτείας της διοίκησης.

Υπό αυτή την οπτική, τα μεγαλύτερα διοικητικά συμβούλια ενδέχεται να επιδιώκουν την επιλογή ελεγκτικών εταιρειών υψηλής φήμης και αξιοπιστίας, όπως οι Big 4, προκειμένου να περιορίσουν τα προβλήματα αντιπροσώπευσης. Η ανάθεση του εξωτερικού ελέγχου σε μεγάλες διεθνείς ελεγκτικές εταιρείες επιτρέπει στο διοικητικό συμβούλιο να μεταβιβάσει μέρος της ευθύνης εποπτείας της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης σε έναν αξιόπιστο εξωτερικό μηχανισμό ελέγχου, μειώνοντας έτσι τους κινδύνους που απορρέουν από την ασυμμετρία πληροφόρησης και τις συγκρούσεις συμφερόντων μεταξύ διοίκησης και μετόχων (Bhattacharya & Banerjee, 2020).

Από την άλλη πλευρά, μία εναλλακτική θεωρητική προσέγγιση υποστηρίζει ότι τα μεγαλύτερα διοικητικά συμβούλια μπορεί να είναι αποτελεσματικότερα στην άσκηση εποπτείας, καθώς διαθέτουν μεγαλύτερη δεξαμενή γνώσεων, εμπειριών και επαγγελματικών δεξιοτήτων. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, ένα διοικητικό συμβούλιο με περισσότερα μέλη έχει τη δυνατότητα να εξετάζει με μεγαλύτερη προσοχή τις καθημερινές λειτουργίες της επιχείρησης και να προσελκύει ειδικούς από διαφορετικούς επιστημονικούς και επαγγελματικούς τομείς (Chaganti et al., 1985). Επιπλέον, τα μεγαλύτερα διοικητικά συμβούλια ενδέχεται να είναι λιγότερο επιρρεπή στην κυριαρχία της διοίκησης, καθώς η αυξημένη συμμετοχή ανεξάρτητων ή μη εκτελεστικών μελών μπορεί να ενισχύσει τη διαδικασία ελέγχου και λογοδοσίας (Zahra & Pearce, 1989).

Παρά τις διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις, η πλειονότητα των εμπειρικών μελετών καταλήγει στο συμπέρασμα ότι υπάρχει θετική σχέση μεταξύ του μεγέθους του διοικητικού συμβουλίου και της επιλογής ελεγκτή υψηλής ποιότητας. Για παράδειγμα, οι Ben-Hassoun et al. (2018) διαπιστώνουν ότι το μέγεθος του διοικητικού συμβουλίου σχετίζεται θετικά με τον διορισμό ελεγκτών Big N σε πρόσφατα ιδιωτικοποιημένες επιχειρήσεις στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής. Παρομοίως, οι Houqe et al. (2015) καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι το μεγαλύτερο μέγεθος του διοικητικού συμβουλίου ενισχύει τη θετική σχέση μεταξύ εταιρικής ηθικής και επιλογής ελεγκτών Big 4.

Επιπλέον, ο Alfraih (2017) εξετάζοντας ένα δείγμα εισηγμένων εταιρειών στο Κουβέιτ, διαπίστωσε ότι κάθε μια αύξηση στον αριθμό των μελών του διοικητικού συμβουλίου αυξάνει κατά περίπου 1,6 φορές την πιθανότητα επιλογής ελεγκτή από τις Big 4. Αντίστοιχα, οι Bhattacharya και Banerjee (2020) παρέχουν εμπειρικά στοιχεία ότι οι επιχειρήσεις με μεγαλύτερα διοικητικά συμβούλια στην Ινδία εμφανίζουν μεγαλύτερη πιθανότητα να επιλέξουν ελεγκτές Big 4.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω θεωρητικά επιχειρήματα και τα εμπειρικά ευρήματα της προηγούμενης βιβλιογραφίας, διατυπώνεται η ακόλουθη ερευνητική υπόθεση αναφορικά με τη σχέση μεταξύ του μεγέθους του διοικητικού συμβουλίου και της επιλογής εξωτερικού ελεγκτή:

H1: Το μέγεθος του διοικητικού συμβουλίου συνδέεται θετικά με την επιλογή ελεγκτή από τις Big 4 ελεγκτικές εταιρείες.

4.2.1.2 Η Ανεξαρτησία του Διοικητικού Συμβουλίου

Τα ανεξάρτητα μέλη του διοικητικού συμβουλίου εκτίθενται σε σημαντικούς κινδύνους που σχετίζονται τόσο με τη φήμη τους όσο και με πιθανές νομικές ευθύνες σε περίπτωση που οι δημοσιοποιούμενες χρηματοοικονομικές πληροφορίες αποδειχθούν ανακριβείς ή παραπλανητικές (Bhattacharya & Banerjee, 2020). Λόγω της θέσης τους ως μη εκτελεστικών και θεωρητικά ανεξάρτητων από τη διοίκηση μελών, καλούνται να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο στην εποπτεία της διαδικασίας της χρηματοοικονομικής αναφοράς και στον έλεγχο των ενεργειών της διοίκησης.

Η θεωρητική βιβλιογραφία υποστηρίζει ότι τα διοικητικά συμβούλια που διαθέτουν μεγαλύτερο ποσοστό ανεξάρτητων μελών είναι σε θέση να ασκούν πιο αποτελεσματική εποπτεία επί της διοίκησης και να περιορίζουν την ασυμμετρία πληροφόρησης μεταξύ

των εκτελεστικών στελεχών και των μετόχων (Alfraih, 2017). Επιπλέον, τα ανεξάρτητα μέλη είναι πιθανότερο να ενεργούν προς όφελος των μετόχων, καθώς έχουν ισχυρότερα κίνητρα να διατηρήσουν την επαγγελματική τους φήμη, να αποφύγουν πιθανές νομικές ευθύνες και να διασφαλίσουν την αξιοπιστία των οικονομικών καταστάσεων της επιχείρησης (Carcello et al., 2002). Στο πλαίσιο αυτό, η παρουσία ανεξάρτητων μελών στο διοικητικό συμβούλιο θεωρείται ότι ενισχύει τους μηχανισμούς εταιρικής διακυβέρνησης και συμβάλλει στην επιλογή ελεγκτικών εταιρειών υψηλής ποιότητας.

Η σημασία της ανεξαρτησίας του διοικητικού συμβουλίου για την ποιότητα της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης υποστηρίζεται και από εμπειρικά δεδομένα. Για παράδειγμα, η μελέτη του Beasley (1996) κατέδειξε ότι οι επιχειρήσεις που είχαν δημοσιεύσει παραποιημένες χρηματοοικονομικές καταστάσεις διέθεταν μικρότερο ποσοστό ανεξάρτητων μελών στο διοικητικό τους συμβούλιο σε σύγκριση με επιχειρήσεις που δεν ενεπλάκησαν σε χρηματοοικονομική απάτη. Το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι η ανεξαρτησία του διοικητικού συμβουλίου μπορεί να συμβάλει στην ενίσχυση της αξιοπιστίας της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης και στη μείωση των φαινομένων λογιστικής χειραγώγησης.

Ωστόσο, σε χρηματοοικονομικές αγορές όπου παρατηρείται υψηλός βαθμός συγκέντρωσης ιδιοκτησίας, η ουσιαστική ανεξαρτησία των μελών του διοικητικού συμβουλίου μπορεί να είναι περιορισμένη. Σε τέτοια περιβάλλοντα, τα μέλη που χαρακτηρίζονται ως ανεξάρτητα ενδέχεται στην πράξη να διατηρούν στενές σχέσεις με τους βασικούς μετόχους ή τη διοίκηση, γεγονός που περιορίζει την πραγματική τους ανεξαρτησία. Η κατάσταση αυτή δυσχεραίνει την πρόβλεψη της σχέσης μεταξύ της ανεξαρτησίας του διοικητικού συμβουλίου και της επιλογής ελεγκτή, καθώς η ανεξαρτησία ως προς τον τύπο δεν συνεπάγεται απαραίτητα και ουσιαστική ανεξαρτησία (Ianniello et al., 2015).

Η εμπειρική βιβλιογραφία παρέχει αρκετές ενδείξεις που υποστηρίζουν τη θετική σχέση μεταξύ ανεξαρτησίας του διοικητικού συμβουλίου και επιλογής ελεγκτών υψηλής ποιότητας. Για παράδειγμα, οι Guizani και Abdalkrim (2022) διαπιστώνουν θετική συσχέτιση μεταξύ της ανεξαρτησίας του διοικητικού συμβουλίου και της ανάθεσης του ελέγχου σε ελεγκτικές εταιρείες Big 4 σε επιχειρήσεις χωρών του Συμβουλίου Συνεργασίας του Κόλπου (Gulf Cooperation Council). Αντίστοιχα, ο Alfraih (2017), εξετάζοντας εταιρείες εισηγμένες στο χρηματιστήριο του Κουβέιτ, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική θετική σχέση μεταξύ

της ανεξαρτησίας του διοικητικού συμβουλίου και της ποιότητας της επιλεγόμενης ελεγκτικής εταιρείας. Μάλιστα, σύμφωνα με τα ευρήματα της συγκεκριμένης μελέτης, η ανεξαρτησία του διοικητικού συμβουλίου αποτελεί τον ισχυρότερο παράγοντα πρόβλεψης της επιλογής ελεγκτή Big 4, καθώς αύξηση κατά μία μονάδα του ποσοστού των ανεξάρτητων μελών συνδέεται με περίπου εξαπλάσια αύξηση της πιθανότητας επιλογής ελεγκτή από τις Big 4.

Παρόμοια αποτελέσματα προκύπτουν και από τη μελέτη των Chen και Zhou (2007), οι οποίοι διαπίστωσαν ότι οι εταιρείες με μεγαλύτερο αριθμό ανεξάρτητων μελών στο διοικητικό τους συμβούλιο στις Η.Π.Α. διέκοψαν νωρίτερα τη συνεργασία τους με την ελεγκτική εταιρεία Arthur Andersen μετά την κατάρρευση της Enron και εμφάνισαν μεγαλύτερη πιθανότητα επιλογής ελεγκτή από τις Big 4 στη συνέχεια. Τα ευρήματα αυτά υποδηλώνουν ότι τα ανεξάρτητα μέλη του διοικητικού συμβουλίου ενδέχεται να επιδιώκουν την επιλογή ελεγκτικών εταιρειών υψηλής φήμης, προκειμένου να αποκαταστήσουν την αξιοπιστία της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης και να προστατεύσουν τη φήμη της επιχείρησης και τη δική τους.

Υπάρχουν, βέβαια, και ορισμένες μελέτες που καταγράφουν διαφορετικά αποτελέσματα. Για παράδειγμα, οι Ben-Hassoun et al. (2018) εντόπισαν αρνητική σχέση μεταξύ της ανεξαρτησίας του διοικητικού συμβουλίου και του διορισμού ελεγκτικών εταιρειών Big N στο πλαίσιο πρόσφατα ιδιωτικοποιημένων επιχειρήσεων στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής. Ωστόσο, παρά τα μεμονωμένα αυτά ευρήματα, η πλειονότητα των ερευνών υποστηρίζει ότι η ενίσχυση της ανεξαρτησίας του διοικητικού συμβουλίου συνδέεται με την επιλογή ελεγκτικών εταιρειών υψηλής ποιότητας.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω θεωρητικά επιχειρήματα και τα εμπειρικά ευρήματα της προηγούμενης βιβλιογραφίας, διατυπώνεται η ακόλουθη ερευνητική υπόθεση αναφορικά με τη σχέση μεταξύ ανεξαρτησίας του διοικητικού συμβουλίου και επιλογής ελεγκτή:

H2: *Το ποσοστό των ανεξάρτητων μελών στο διοικητικό συμβούλιο συνδέεται θετικά με την επιλογή ελεγκτή από τις Big 4 ελεγκτικές εταιρείες.*

4.2.2 Μετοχική σύνθεση και ιδιοκτησία

Η δομή ιδιοκτησίας αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους μηχανισμούς εταιρικής διακυβέρνησης, καθώς επηρεάζει ουσιαστικά την ποιότητα της χρηματοοικονομικής

πληροφόρησης και τον τρόπο λειτουργίας των μηχανισμών εποπτείας μιας επιχείρησης (El-Dyasty & Elamer, 2021). Η κατανομή των μετοχών μεταξύ διαφορετικών κατηγοριών επενδυτών καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την ισορροπία δυνάμεων μεταξύ μετόχων, διοίκησης και λοιπών ενδιαφερόμενων μερών, επηρεάζοντας τόσο τη διαδικασία λήψης αποφάσεων όσο και τη διαφάνεια της εταιρικής πληροφόρησης.

Σύμφωνα με τη θεωρία αντιπροσώπευσης, πολλά από τα προβλήματα που ανακύπτουν στη λειτουργία των επιχειρήσεων έχουν τις ρίζες τους στη δομή ιδιοκτησίας και στις συμβατικές σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των ιδιοκτητών της επιχείρησης και της διοίκησης. Στη βιβλιογραφία διακρίνονται δύο βασικοί τύποι προβλημάτων αντιπροσώπευσης. Ο πρώτος αφορά τη σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ μετόχων (principals) και διοίκησης (agents), γνωστή ως πρόβλημα αντιπροσώπευσης τύπου I (Type I agency problem). Ο δεύτερος αφορά συγκρούσεις μεταξύ πλειοψηφούντων μετόχων (controlling) και μειοψηφούντων μετόχων (non-controlling interests), δηλαδή το λεγόμενο πρόβλημα αντιπροσώπευσης τύπου II (Type II agency problem), (El-Dyasty & Elamer, 2021). Στην τελευταία περίπτωση, οι βασικοί μέτοχοι ενδέχεται να αξιοποιούν τη θέση ισχύος τους προκειμένου να προωθούν τα δικά τους συμφέροντα εις βάρος των μειοψηφούντων μετόχων.

Ιδιαίτερα σε επιχειρήσεις όπου παρατηρείται υψηλός βαθμός συγκέντρωσης της μετοχικής ιδιοκτησίας, η διοίκηση μπορεί να επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από τους μεγάλους μετόχους, ιδίως όταν αυτοί συμμετέχουν ενεργά στο διοικητικό συμβούλιο ή ασκούν ουσιαστικό έλεγχο στις στρατηγικές αποφάσεις της επιχείρησης (Matonti, Tucker, & Tommasetti, 2016). Σε τέτοιες περιπτώσεις, οι βασικοί μέτοχοι ενδέχεται να διαμορφώνουν τις πολιτικές χρηματοοικονομικής αναφοράς και να επηρεάζουν την επιλογή εξωτερικού ελεγκτή, προκειμένου να εξυπηρετήσουν συγκεκριμένα οικονομικά ή στρατηγικά συμφέροντα. Ως εκ τούτου, η δομή ιδιοκτησίας αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την κατανόηση της ζήτησης για ελεγκτικές υπηρεσίες υψηλής ποιότητας.

Η διεθνής βιβλιογραφία αναγνωρίζει διάφορες μορφές ιδιοκτησίας που μπορεί να επηρεάσουν την εταιρική διακυβέρνηση και τη διαδικασία επιλογής ελεγκτή. Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης εξετάζονται τρεις βασικοί τύποι ιδιοκτησίας, η οικογενειακή ιδιοκτησία (family ownership), η θεσμική ιδιοκτησία (institutional ownership) και η κρατική ιδιοκτησία (government ownership).

Κάθε μία από αυτές τις μορφές ιδιοκτησίας χαρακτηρίζεται από διαφορετικά κίνητρα, επίπεδα επιρροής και μηχανισμούς εποπτείας. Η οικογενειακή ιδιοκτησία συνδέεται συχνά με υψηλό βαθμό συγκέντρωσης ελέγχου και μακροπρόθεσμο προσανατολισμό, αλλά ενδέχεται επίσης να δημιουργεί προβλήματα σύγκρουσης συμφερόντων με τους μειοψηφούντες μετόχους. Αντίθετα, η θεσμική ιδιοκτησία — που περιλαμβάνει επενδυτικά κεφάλαια, ασφαλιστικούς οργανισμούς και άλλους επαγγελματίες επενδυτές — συνδέεται συνήθως με αυξημένες απαιτήσεις διαφάνειας και ισχυρότερους μηχανισμούς εποπτείας. Τέλος, η κρατική ιδιοκτησία ενδέχεται να επηρεάζει τη λειτουργία της επιχείρησης μέσω πολιτικών ή θεσμικών παραγόντων, οι οποίοι μπορούν να διαμορφώσουν διαφορετικά κίνητρα σε σχέση με την επιλογή ελεγκτή και την ποιότητα της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης.

Η διερεύνηση αυτών των τριών μορφών ιδιοκτησίας επιτρέπει την πληρέστερη κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η δομή ιδιοκτησίας επηρεάζει τις αποφάσεις εταιρικής διακυβέρνησης και ειδικότερα τη διαδικασία επιλογής εξωτερικού ελεγκτή.

4.2.2.1 Οικογενειακή ιδιοκτησία

Οι οικογενειακές επιχειρήσεις χαρακτηρίζονται συνήθως από την ταύτιση ιδιοκτησίας και διοίκησης, γεγονός που δημιουργεί ιδιαίτερες προκλήσεις για τη λειτουργία των μηχανισμών εταιρικής διακυβέρνησης. Στις επιχειρήσεις αυτές, τα μέλη της οικογένειας κατέχουν σημαντικό ποσοστό των μετοχών και συχνά συμμετέχουν ενεργά στη διοίκηση, γεγονός που οδηγεί σε ισχυρή συγκέντρωση εξουσίας και επιρροής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Οι οικογενειακοί μέτοχοι αποτελούν μία ιδιαίτερη κατηγορία επενδυτών, καθώς τείνουν να διατηρούν τη συμμετοχή τους στην επιχείρηση για μεγάλο χρονικό διάστημα και συχνά κατέχουν διοικητικές θέσεις ή ασκούν σημαντικό έλεγχο στη διοίκηση (Guizani & Abdalkrim, 2022).

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, οι οικογενειακές επιχειρήσεις παρουσιάζουν διαφορετικά χαρακτηριστικά όσον αφορά τα προβλήματα αντιπροσώπευσης. Συγκεκριμένα, όταν το ποσοστό ιδιοκτησίας της διοίκησης αυξάνεται, οι οικογενειακές επιχειρήσεις εμφανίζονται λιγότερο εκτεθειμένες στο πρόβλημα της «διοικητικής παγίωσης» (entrenchment problem). Το πρόβλημα της «διοικητικής παγίωσης» αναφέρεται στην κατάσταση στην οποία ένα διοικητικό στέλεχος γίνεται τόσο σημαντικό για την εταιρεία με αποτέλεσμα οι μέτοχοι ή και το διοικητικό συμβούλιο να μην μπορούν εύκολα να το ελέγξουν ή και να το αντικαταστήσουν.

Αντίθετα, όταν η συμμετοχή της διοίκησης στην ιδιοκτησία μειώνεται, αυξάνεται η πιθανότητα εμφάνισης συγκρούσεων συμφερόντων μεταξύ των διαφόρων ομάδων μετόχων (Habib et al., 2019). Σε αντίθεση με τις επιχειρήσεις με διάχυτη μετοχική βάση, όπου το διοικητικό συμβούλιο τείνει να εκπροσωπεί ευρύτερα τα συμφέροντα των μετόχων, στα διοικητικά συμβούλια των οικογενειακών επιχειρήσεων συχνά κυριαρχούν τα συμφέροντα της οικογένειας—ιδιοκτήτη και όχι απαραίτητα εκείνα των μετόχων εκτός οικογένειας (Srinidhi et al., 2014). Ως αποτέλεσμα, τα προβλήματα αντιπροσώπευσης στις οικογενειακές επιχειρήσεις προκύπτουν κυρίως μεταξύ μεγάλων και μικρών μετόχων (El-Dyasty & Elamer, 2021).

Επιπλέον, ο ελεγκτικός κίνδυνος στις οικογενειακές επιχειρήσεις θεωρείται συχνά αυξημένος, καθώς τα συστήματα εσωτερικού ελέγχου τους μπορεί να είναι λιγότερο ανεπτυγμένα ή ανεπαρκή σε σχέση με εκείνα των επιχειρήσεων με πιο σύνθετες δομές εταιρικής διακυβέρνησης (Habib et al., 2019). Από την άλλη πλευρά, έχει επίσης υποστηριχθεί ότι οι οικογενειακές επιχειρήσεις είναι ιδιαίτερα ευαίσθητες σε ζητήματα φήμης και κοινωνικής εικόνας. Η διατήρηση του «οικογενειακού ονόματος» και της αξιοπιστίας της επιχείρησης μπορεί να λειτουργεί ως ισχυρό κίνητρο για την αποφυγή πρακτικών που θα μπορούσαν να βλάψουν τη φήμη της οικογένειας ή της επιχείρησης (Chytis et al., 2019).

Η διεθνής βιβλιογραφία παρουσιάζει αντικρουόμενα ευρήματα σχετικά με τη σχέση μεταξύ οικογενειακής ιδιοκτησίας και επιλογής ελεγκτή. Από τη μία πλευρά, οι Srinidhi et al. (2014) επισημαίνουν ότι οικογενειακές επιχειρήσεις με ισχυρούς μηχανισμούς εταιρικής διακυβέρνησης επιλέγουν ελεγκτές υψηλής ποιότητας. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η ισχυρή εταιρική διακυβέρνηση συμβάλλει στον περιορισμό των συγκρούσεων συμφερόντων μεταξύ των μετόχων που ασκούν έλεγχο και των εξωτερικών επενδυτών. Κατά συνέπεια, οι οικογενειακές επιχειρήσεις μπορεί να έχουν κίνητρο να επιλέγουν ελεγκτικές εταιρείες υψηλής φήμης, προκειμένου να σηματοδοτήσουν προς την αγορά ότι υποστηρίζουν ένα ισχυρό και αξιόπιστο σύστημα εταιρικής διακυβέρνησης (Habib et al., 2019). Από την άλλη πλευρά, ενδέχεται οι οικογενειακές επιχειρήσεις να αποφεύγουν την επιλογή ελεγκτών υψηλής ποιότητας, εφόσον η αυξημένη διαφάνεια και ο αυστηρότερος έλεγχος που συνεπάγεται η συνεργασία με μεγάλες ελεγκτικές εταιρείες μπορεί να εκθέσει περισσότερο σε εξωτερικό έλεγχο τις εσωτερικές διαδικασίες και τις λογιστικές πρακτικές της επιχείρησης (Guizani & Abdalkrim, 2022). Σε αυτή την περίπτωση, οι οικογενειακοί

μέτοχοι μπορεί να επιδιώκουν τη διατήρηση μεγαλύτερου βαθμού ελέγχου και διακριτικής ευχέρειας στη δημοσιοποίηση οικονομικών πληροφοριών.

Τα αποτελέσματα προηγούμενων εμπειρικών ερευνών υποστηρίζουν κυρίως την άποψη ότι οι επιχειρήσεις με υψηλό ποσοστό οικογενειακής ιδιοκτησίας εμφανίζουν μικρότερη πιθανότητα επιλογής ελεγκτών από τις Big 4 ελεγκτικές εταιρείες (Ianniello et al., 2015), (Hsu et al., 2018), (El-Dyasty & Elamer, 2021), (Guizani & Abdalkrim, 2022). Η τάση αυτή συνδέεται με την επιθυμία των οικογενειακών επιχειρήσεων να διατηρούν μεγαλύτερο βαθμό ελέγχου στη διαδικασία χρηματοοικονομικής πληροφόρησης.

Στο πλαίσιο αυτό, η περίπτωση της Ελλάδας παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς οι εισηγμένες επιχειρήσεις χαρακτηρίζονται από υψηλό ποσοστό οικογενειακής ιδιοκτησίας, σχετικά ασθενή δομή εταιρικής διακυβέρνησης και χαμηλό επίπεδο εθελοντικής γνωστοποίησης πληροφοριών (Vadasi et al., 2021). Τα χαρακτηριστικά αυτά ενδέχεται να επηρεάζουν σημαντικά τις αποφάσεις των επιχειρήσεων σχετικά με την επιλογή ορκωτού ελεγκτή λογιστή.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω θεωρητικά επιχειρήματα και τα εμπειρικά ευρήματα της διεθνούς βιβλιογραφίας, διατυπώνεται η ακόλουθη ερευνητική υπόθεση αναφορικά με τη σχέση μεταξύ οικογενειακής ιδιοκτησίας και επιλογής ελεγκτή:

H3: *Η οικογενειακή ιδιοκτησία συνδέεται αρνητικά με την επιλογή ελεγκτή από τις Big 4 ελεγκτικές εταιρείες.*

4.2.2.2 Θεσμική ιδιοκτησία

Ως θεσμικοί επενδυτές ορίζονται οι οργανισμοί που πραγματοποιούν επενδύσεις σε χρηματοοικονομικά μέσα και περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, ασφαλιστικές εταιρείες, πιστωτικά ιδρύματα, συνταξιοδοτικά ταμεία, επενδυτικές εταιρείες, αμοιβαία κεφάλαια και ιδρύματα διαχείρισης κεφαλαίων (Nasdaq, χ.χ.). Οι επενδυτικοί αυτοί οργανισμοί διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στις σύγχρονες κεφαλαιαγορές, καθώς διαθέτουν σημαντικούς οικονομικούς πόρους και συχνά κατέχουν μεγάλα ποσοστά μετοχών σε εισηγμένες επιχειρήσεις.

Η παρουσία θεσμικής ιδιοκτησίας (institutional ownership) θεωρείται ότι συνδέεται με υψηλότερη ποιότητα ελέγχου, καθώς οι θεσμικοί επενδυτές επιδιώκουν τη μείωση της ασυμμετρίας πληροφόρησης και την αποτελεσματικότερη εποπτεία των εταιρικών

δραστηριοτήτων (Kim et al., 2019). Λόγω της σημαντικής οικονομικής συμμετοχής τους στις επιχειρήσεις, οι θεσμικοί επενδυτές έχουν ισχυρά κίνητρα να ενισχύουν τους μηχανισμούς εταιρικής διακυβέρνησης και να διασφαλίζουν την αξιοπιστία της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης. Από αυτήν την άποψη, οι ελεγκτικές υπηρεσίες υψηλής ποιότητας θεωρούνται σημαντικό εργαλείο για τη βελτίωση της εταιρικής διακυβέρνησης και τη μείωση του κόστους εποπτείας της διοίκησης (Han et al., 2013). Ως εκ τούτου, οι θεσμικοί επενδυτές έχουν ισχυρό κίνητρο να υποστηρίζουν την επιλογή ελεγκτικών εταιρειών υψηλής φήμης και αξιοπιστίας, προκειμένου να προστατεύσουν τις επενδύσεις τους.

Ωστόσο, η επίδραση της θεσμικής ιδιοκτησίας στην επιλογή ελεγκτή μπορεί να διαφοροποιείται ανάλογα με τον χρονικό ορίζοντα των επενδυτών. Όταν οι θεσμικοί επενδυτές έχουν μακροπρόθεσμο επενδυτικό ορίζοντα, είναι πιθανότερο να υποστηρίζουν ισχυρούς μηχανισμούς εταιρικής διακυβέρνησης και την επιλογή ελεγκτών υψηλής ποιότητας. Αντίθετα, όταν οι θεσμικοί επενδυτές επιδιώκουν βραχυπρόθεσμα κέρδη, ενδέχεται να ενθαρρύνουν πιο ευκαιριακές συμπεριφορές από τη διοίκηση, ιδιαίτερα όταν αυτές μπορούν να οδηγήσουν σε σημαντικές βραχυπρόθεσμες αποδόσεις (Guizani & Abdalkrim, 2022).

Η διεθνής εμπειρική βιβλιογραφία παρέχει σημαντικές ενδείξεις για τη θετική σχέση μεταξύ θεσμικής ιδιοκτησίας και επιλογής ελεγκτών υψηλής ποιότητας. Πολλές μελέτες δείχνουν ότι οι επιχειρήσεις με υψηλότερο ποσοστό θεσμικής ιδιοκτησίας εμφανίζουν μεγαλύτερη πιθανότητα να επιλέξουν ελεγκτές από τις Big 4 ελεγκτικές εταιρείες (Kim et al., 2019), (Guizani & Abdalkrim, 2022). Επιπλέον, οι Chou et al. (2014), σε έρευνα που εξέτασε αμοιβαία κεφάλαια σε 30 χώρες, κατέδειξαν ότι ο διορισμός ελεγκτών Big 4 συνδέεται με αύξηση της συμμετοχής ξένων αμοιβαίων κεφαλαίων στις επιχειρήσεις. Το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι η επιλογή ελεγκτών υψηλής φήμης μπορεί να λειτουργήσει ως ένδειξη αξιοπιστίας για διεθνείς επενδυτές. Από την άλλη, οι Han et al. (2013) υποστηρίζουν ότι η επιλογή ελεγκτών Big 4 συνδέεται κυρίως με περιπτώσεις όπου η θεσμική ιδιοκτησία χαρακτηρίζεται από μακροπρόθεσμο επενδυτικό προσανατολισμό. Σύμφωνα με τη μελέτη τους, οι επιχειρήσεις είναι πιθανότερο να επιλέγουν ελεγκτές υψηλής ποιότητας όταν διαθέτουν σημαντικό ποσοστό θεσμικών επενδυτών που επιδιώκουν μακροχρόνια απόδοση των επενδύσεών τους και όχι απλώς βραχυπρόθεσμα κέρδη.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω θεωρητικά επιχειρήματα και τα εμπειρικά ευρήματα της διεθνούς βιβλιογραφίας, διατυπώνεται η ακόλουθη ερευνητική υπόθεση αναφορικά με τη σχέση μεταξύ θεσμικής ιδιοκτησίας και επιλογής εξωτερικού ελεγκτή:

***H4:** Η θεσμική ιδιοκτησία συνδέεται θετικά με την επιλογή ελεγκτή από τις Big 4 ελεγκτικές εταιρείες.*

4.2.2.3 Κρατική ιδιοκτησία

Οι επιχειρήσεις που ανήκουν ή ελέγχονται από το κράτος παρουσιάζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις σε σχέση με τις επιχειρήσεις που διαθέτουν πλήρως ιδιωτική ιδιοκτησία. Σε αντίθεση με τους ιδιώτες επενδυτές, των οποίων ο βασικός στόχος είναι η μεγιστοποίηση της οικονομικής απόδοσης της επένδυσης, οι κυβερνήσεις συχνά καθοδηγούνται από ευρύτερους πολιτικούς, κοινωνικούς ή στρατηγικούς στόχους, οι οποίοι ενδέχεται να υπερισχύουν των καθαρά οικονομικών κριτηρίων (Guizani & Abdalkrim, 2022). Ως αποτέλεσμα, οι αποφάσεις που λαμβάνονται σε επιχειρήσεις με κρατική συμμετοχή μπορεί να επηρεάζονται από πολιτικές προτεραιότητες, γεγονός που επηρεάζει και τη λειτουργία των μηχανισμών εταιρικής διακυβέρνησης.

Σύμφωνα με τους Wang et al. (2008), οι κρατικές επιχειρήσεις εμφανίζουν μεγαλύτερη πιθανότητα να επιλέγουν ελεγκτές χαμηλότερης ποιότητας. Το φαινόμενο αυτό αποδίδεται, μεταξύ άλλων, στο γεγονός ότι οι επιχειρήσεις αυτές συχνά απολαμβάνουν προνομιακή μεταχείριση από τις ρυθμιστικές αρχές των αγορών κεφαλαίου, η οποία βασίζεται περισσότερο σε πολιτικούς παρά σε οικονομικούς λόγους. Επιπλέον, οι κρατικές επιχειρήσεις ενδέχεται να προστατεύονται από τον κίνδυνο οικονομικής αποτυχίας μέσω κρατικών παρεμβάσεων ή προγραμμάτων διάσωσης (bail-out programmes), γεγονός που μειώνει τα κίνητρα για την επιλογή ελεγκτών υψηλής ποιότητας.

Ένας επιπλέον παράγοντας που επηρεάζει τις αποφάσεις στις επιχειρήσεις με κρατική συμμετοχή είναι η παρουσία πολιτικά συνδεδεμένων μελών στο διοικητικό συμβούλιο. Τα μέλη αυτά ενδέχεται να λαμβάνουν αποφάσεις που ευθυγραμμίζονται περισσότερο με τα συμφέροντα των πολιτικών φορέων με τους οποίους συνδέονται παρά με καθαρά επιχειρηματικά κριτήρια. Υπό αυτές τις συνθήκες, είναι πιθανότερο να αποφεύγεται η επιλογή ελεγκτικών εταιρειών υψηλής ποιότητας, καθώς οι εταιρείες αυτές συνήθως

επιδιώκουν την ενίσχυση της διαφάνειας και την αυστηρότερη εποπτεία της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης.

Η άποψη αυτή υποστηρίζεται εν μέρει από τα ευρήματα της εμπειρικής βιβλιογραφίας. Για παράδειγμα, οι Cheng et al. (2015) καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι επιχειρήσεις με πολιτικές διασυνδέσεις δεν απαιτούν από τους ελεγκτές αυστηρή στάση κατά τη διαδικασία ελέγχου. Επιπλέον, οι Wang et al. (2008), σε μελέτη που εξέτασε επιχειρήσεις στην Κίνα, διαπιστώνουν ότι οι κρατικές επιχειρήσεις έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να επιλέγουν μικρότερες ελεγκτικές εταιρείες. Από την άλλη, σε μια άλλη μελέτη στο ίδιο θεσμικό περιβάλλον, οι Cheng et al. (2015) καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι κρατικές επιχειρήσεις είναι λιγότερο πιθανό να επιλέγουν ελεγκτές εκτός των δέκα μεγαλύτερων ελεγκτικών εταιρειών. Τα αντιφατικά αυτά συμπεράσματα καταδεικνύουν τη διαφοροποιημένη συμπεριφορά των κρατικών επιχειρήσεων ως προς την επιλογή ελεγκτή. Επιπλέον, οι επιχειρήσεις με πολιτικές διασυνδέσεις δεν απαιτούν από τους ελεγκτές αυστηρή στάση κατά τη διαδικασία ελέγχου.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω θεωρητικά επιχειρήματα και τα εμπειρικά ευρήματα της προηγούμενης βιβλιογραφίας, διατυπώνεται η ακόλουθη ερευνητική υπόθεση αναφορικά με τη σχέση μεταξύ κρατικής ιδιοκτησίας και επιλογής εξωτερικού ελεγκτή:

H5: *Η κρατική ιδιοκτησία συνδέεται αρνητικά με την επιλογή ελεγκτή από τις Big 4 ελεγκτικές εταιρείες.*

4.2.3 Ποικιλομορφία Διοικητικού Συμβουλίου και Επιτροπής Ελέγχου

Η ποικιλομορφία (Diversity) των μελών του διοικητικού συμβουλίου ως προς χαρακτηριστικά όπως η ηλικία, η εθνικότητα, η επαγγελματική εμπειρία και το φύλο θεωρείται βασικό στοιχείο αποτελεσματικής εταιρικής διακυβέρνησης, καθώς συμβάλλει στη διεύρυνση των προοπτικών και των απόψεων που διαμορφώνονται κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Lai et al., 2017). Η διαφοροποίηση αυτή ενισχύει την ποιότητα των συζητήσεων στο διοικητικό συμβούλιο και μπορεί να οδηγήσει σε πιο ολοκληρωμένη αξιολόγηση των στρατηγικών επιλογών και των μηχανισμών εποπτείας της διοίκησης.

Η προηγούμενη βιβλιογραφία σχετικά με την ποικιλομορφία φύλου καταγράφει σημαντικές διαφορές στη συμπεριφορά και στη λήψη αποφάσεων μεταξύ ανδρών και

γυναικών (Oradi & Izadi, 2020). Η αυξημένη συμμετοχή γυναικών στα διοικητικά συμβούλια και στις επιτροπές τους εμφανίζει πολλά πλεονεκτήματα. Συγκεκριμένα, έχει υποστηριχθεί ότι οι γυναίκες μέλη του διοικητικού συμβουλίου είναι πιθανότερο να δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην προστασία των συμφερόντων των μετόχων σε σύγκριση με τους άνδρες συναδέλφους τους (Quick et al., 2018). Επιπλέον, η παρουσία γυναικών συνδέεται με υψηλότερο επίπεδο εποπτείας και αυξημένη ζήτηση για ελεγκτικές διαδικασίες υψηλής ποιότητας, γεγονός που αντανακλάται τόσο στην επιμέλεια της ελεγκτικής προσπάθειας, όσο και στην ποιότητα των ελεγκτικών υπηρεσιών (Gul et al., 2012).

Ειδικότερα, οι Oradi και Izadi (2020) υποστηρίζουν ότι η παρουσία τουλάχιστον μίας γυναίκας στην επιτροπή ελέγχου μειώνει την πιθανότητα αναδιאτύπωσης των οικονομικών καταστάσεων και, κατά συνέπεια, συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης. Παράλληλα, πρόσφατη έρευνα δείχνει ότι γυναίκες διευθύντριες με μεγάλη θητεία στο διοικητικό συμβούλιο, καθώς και γυναίκες που κατέχουν τη θέση της προέδρου του συμβουλίου, ασκούν σημαντική θετική επίδραση στην ελεγκτική προσπάθεια και στα αποτελέσματα του εξωτερικού ελέγχου (Fernandez-Mendez & Pathan, 2023).

Η επιτροπή ελέγχου αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους μηχανισμούς εταιρικής διακυβέρνησης, καθώς είναι υπεύθυνη για την εποπτεία της διαδικασίας χρηματοοικονομικής αναφοράς και τη διασφάλιση της ποιότητας των οικονομικών καταστάσεων και των εταιρικών γνωστοποιήσεων. Βασικές αρμοδιότητες της επιτροπής ελέγχου περιλαμβάνουν τον διορισμό του εξωτερικού ελεγκτή, την εποπτεία της ελεγκτικής διαδικασίας και τη διασφάλιση της ποιότητας του ελέγχου (Azizkhani et al., 2023). Στην ελληνική νομοθεσία, το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας της επιτροπής ελέγχου ενισχύθηκε σημαντικά με την υιοθέτηση του Νόμου 4449/2017, με τον οποίο ενσωματώθηκε η Οδηγία 2014/56/ΕΕ της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο νόμος αυτός εισήγαγε σημαντικές αλλαγές στη σύνθεση, στις απαιτούμενες δεξιότητες και στις αρμοδιότητες των μελών της επιτροπής ελέγχου, γεγονός που υπογραμμίζει την αυξανόμενη σημασία της επιτροπής ελέγχου ως βασικού μηχανισμού εταιρικής διακυβέρνησης.

Η εμπειρική βιβλιογραφία παρουσιάζει μεικτά αποτελέσματα σχετικά με τη σχέση μεταξύ των χαρακτηριστικών της επιτροπής ελέγχου και της ποιότητας της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης. Για παράδειγμα, η μελέτη του Beasley (1996)

υποστηρίζει ότι η ύπαρξη επιτροπής ελέγχου δεν επηρεάζει απαραίτητα την πιθανότητα εμφάνισης απάτης στις οικονομικές καταστάσεις. Επιπλέον, οι Carcello και Neal (2000) δεν εντόπισαν σημαντικές διαφορές στο μέγεθος της επιτροπής ελέγχου μεταξύ επιχειρήσεων που έλαβαν παρατήρηση ως προς την ικανότητα συνέχισης δραστηριότητας (*going concern*) και εκείνων που έλαβαν ανεπιφύλακτη γνώμη ελέγχου. Αντίθετα, οι Lin και Liu (2009) διαπίστωσαν ότι οι επιχειρήσεις στην Κίνα με μεγαλύτερα εποπτικά συμβούλια έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να επιλέξουν ελεγκτικές εταιρείες υψηλής ποιότητας. Παράλληλα, οι Chen και Zhou (2007) κατέδειξαν ότι επιχειρήσεις με μεγαλύτερες και πιο ενεργές επιτροπές ελέγχου είχαν μεγαλύτερη πιθανότητα να επιλέξουν ελεγκτές από τις Big 4 μετά τη διακοπή συνεργασίας με την Arthur Andersen, μετά το σκάνδαλο της Enron.

Γενικότερα, σύμφωνα με την πλειονότητα των ερευνητικών ευρημάτων, η παρουσία γυναικών στην επιτροπή ελέγχου συνδέεται με υψηλότερη ποιότητα χρηματοοικονομικής πληροφόρησης, αυξημένο επίπεδο εταιρικών γνωστοποιήσεων και μεγαλύτερη ζήτηση για ελεγκτικές υπηρεσίες υψηλής ποιότητας (Azizkhani et al., 2023). Για παράδειγμα, οι Lai et al. (2017), εξετάζοντας δείγμα επιχειρήσεων στις Η.Π.Α., διαπίστωσαν ότι οι επιχειρήσεις με διοικητικά συμβούλια και επιτροπές ελέγχου που χαρακτηρίζονται από ποικιλομορφία φύλου έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να επιλέξουν ελεγκτές από τις Big 4 σε σύγκριση με επιχειρήσεις των οποίων τα διοικητικά συμβούλια αποτελούνται αποκλειστικά από άνδρες. Παρόμοια αποτελέσματα προκύπτουν από τη μελέτη των Gul et al. (2012), οι οποίοι διαπίστωσαν ότι επιχειρήσεις με μεγαλύτερη ποικιλομορφία φύλου στο διοικητικό συμβούλιο καταβάλλουν υψηλότερες αμοιβές ελέγχου και επιλέγουν ελεγκτές με εξειδίκευση στον κλάδο δραστηριότητάς τους. Επιπλέον, οι Oradi και Izadi (2020), εξετάζοντας την παρουσία γυναικών στις επιτροπές ελέγχου επιχειρήσεων στο Ιράν, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η παρουσία αυτή αυξάνει την πιθανότητα επιλογής ελεγκτών υψηλής ποιότητας.

Ωστόσο, δεν καταλήγουν όλες οι μελέτες στο ίδιο συμπέρασμα. Οι Quick et al. (2018), εξετάζοντας επιχειρήσεις στη Γερμανία, διαπίστωσαν ότι το ποσοστό γυναικών στο διοικητικό συμβούλιο δεν επηρεάζει σημαντικά την επιλογή εξωτερικού ελεγκτή.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω θεωρητικά επιχειρήματα και τα εμπειρικά ευρήματα της προηγούμενης βιβλιογραφίας, διατυπώνονται οι ακόλουθες ερευνητικές

υποθέσεις αναφορικά με τη σχέση μεταξύ ποικιλομορφίας φύλου και επιλογής ελεγκτή:

***H6:** Η παρουσία γυναικών στο διοικητικό συμβούλιο συνδέεται θετικά με την επιλογή ελεγκτή από τις Big 4 ελεγκτικές εταιρείες.*

***H7:** Η παρουσία γυναικών στην επιτροπή ελέγχου συνδέεται θετικά με την επιλογή ελεγκτή από τις Big 4 ελεγκτικές εταιρείες.*

4.2.4 Μεταβλητές ελέγχου

Αρκετές μελέτες που εξετάζουν τους παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν την επιλογή εξωτερικού ελεγκτή βασίζονται σε χαρακτηριστικά των ίδιων των επιχειρήσεων (Matonti et al., 2016). Η παρούσα μελέτη κατά την επιλογή των μεταβλητών ελέγχου έλαβε υπόψη τα ευρήματα της προηγούμενης βιβλιογραφίας, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των επιχειρήσεων που αποτελούν το δείγμα της έρευνας και τη χρονική περίοδο της ανάλυσης, κατά την οποία σημειώθηκαν σημαντικά οικονομικά γεγονότα στην Ελλάδα, όπως η επιβολή κεφαλαιακών περιορισμών (capital controls) το 2015 και η ολοκλήρωση του προγράμματος οικονομικής προσαρμογής (bailout programme) το 2018.

Με βάση τα παραπάνω, εισήχθησαν στο μοντέλο της έρευνάς μας οι παρακάτω μεταβλητές ελέγχου:

- το μέγεθος της επιχείρησης (firm size),
- η αποδοτικότητα (efficiency),
- η κερδοφορία (profitability) και
- η ρευστότητα (liquidity).

Σύμφωνα με τους Hsu et al. (2015), το ύψος των περιουσιακών στοιχείων αποτελεί έναν από τους εσωτερικούς παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή ελεγκτή. Οι μεγάλες επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν υψηλότερα κόστη αντιπροσώπευσης, προσελκύουν μεγαλύτερη προσοχή από τους επενδυτές και τις ρυθμιστικές αρχές και υπόκεινται σε αυξημένο δημόσιο έλεγχο. Για τον λόγο αυτό είναι πιθανότερο να επιλέγουν ελεγκτικές εταιρείες υψηλής ποιότητας, προκειμένου να περιορίσουν τις συγκρούσεις συμφερόντων μεταξύ διοίκησης και μετόχων και να σηματοδοτήσουν στην αγορά την αξιοπιστία των χρηματοοικονομικών τους καταστάσεων. Επιπλέον, οι μεγάλες επιχειρήσεις είναι συνήθως εξοικειωμένες με την παροχή εξειδικευμένων

επαγγελματικών υπηρεσιών από μεγάλους οργανισμούς, γεγονός που μπορεί να καθιστά δυσκολότερη την ικανοποίησή τους από τις υπηρεσίες μικρότερων ελεγκτικών εταιρειών (Matonti et al., 2016).

Από την άλλη πλευρά, επιχειρήσεις που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσχέρειες ενδέχεται να επιδιώκουν τη μείωση του κόστους ελέγχου, επιλέγοντας ελεγκτές χαμηλότερης φήμης ή ποιότητας ή ακόμη και προχωρώντας σε αλλαγή ελεγκτή (Bhattacharya & Banerjee, 2020). Επιπλέον, επιχειρήσεις με υψηλό επίπεδο χρηματοοικονομικής μόχλευσης εκτίθενται σε μεγαλύτερο χρηματοοικονομικό κίνδυνο, γεγονός που δημιουργεί κίνητρα για πρακτικές διαχείρισης κερδών (earnings management) (Fernandez-Mendez & Pathan, 2023). Η προηγούμενη βιβλιογραφία παρέχει ενδείξεις ότι οι επιχειρήσεις που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες καταβάλλουν χαμηλότερες αμοιβές ελέγχου και, συνεπώς, είναι πιθανότερο να επιλέγουν ελεγκτές εκτός των μεγάλων διεθνών ελεγκτικών εταιρειών (Bhattacharya & Banerjee, 2020).

Η αποδοτικότητα της επιχείρησης προσεγγίζεται μέσω του δείκτη κυκλοφοριακής ταχύτητας ενεργητικού (asset turnover), ο οποίος μετρά την αποτελεσματικότητα με την οποία μία επιχείρηση αξιοποιεί τα περιουσιακά της στοιχεία για τη δημιουργία πωλήσεων. Σύμφωνα με τους Dechow et al. (1995), παράγοντες που σχετίζονται με την απόδοση της επιχείρησης μπορούν να οδηγήσουν σε πρακτικές διαχείρισης κερδών. Χαμηλό επίπεδο αποδοτικότητας ενδέχεται να δημιουργήσει κίνητρα για την υιοθέτηση τέτοιων πρακτικών, με αποτέλεσμα λιγότερο αποδοτικές επιχειρήσεις να αποφεύγουν την επιλογή ελεγκτών υψηλής ποιότητας, οι οποίοι θα μπορούσαν να εξετάσουν με μεγαλύτερη αυστηρότητα τις χρηματοοικονομικές τους καταστάσεις.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, οι μεταβλητές μέγεθος επιχείρησης, αποδοτικότητα, κερδοφορία και ρευστότητα ενσωματώθηκαν στο οικονομετρικό υπόδειγμα της μελέτης ως μεταβλητές ελέγχου (control variables), προκειμένου να απομονωθεί η επίδραση των χαρακτηριστικών της εταιρικής διακυβέρνησης στην επιλογή εξωτερικού ελεγκτή.

4.3 Μεθοδολογία έρευνας

4.3.1 Δείγμα

Το δείγμα της παρούσας μελέτης περιλαμβάνει όλες τις μη χρηματοοικονομικές εταιρείες που συμμετέχουν στους δείκτες FTSE/Large Cap και FTSE/Mid Cap του Χρηματιστηρίου Αθηνών για την πενταετή περίοδο από το 2014 έως το 2018. Μετά την εξαίρεση των εταιρειών του χρηματοοικονομικού τομέα — όπως τραπεζών, ασφαλιστικών εταιρειών και εταιρειών διαχείρισης περιουσιακών στοιχείων — το τελικό δείγμα ανήλθε σε 36 επιχειρήσεις, οι οποίες αντιστοιχούν σε 180 ετήσιες παρατηρήσεις (firm-year observations).

Οι επιχειρήσεις του χρηματοοικονομικού τομέα εξαιρέθηκαν από το δείγμα λόγω των σημαντικών διαφορών που παρουσιάζουν σε σχέση με άλλους κλάδους ως προς το ρυθμιστικό πλαίσιο λειτουργίας, τις λογιστικές πρακτικές και την εξειδίκευση του ελεγκτικού έργου που απαιτείται για τον έλεγχό τους. Τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν στην ανάλυση συλλέχθηκαν από τις ενοποιημένες ετήσιες οικονομικές καταστάσεις των εταιρειών που περιλαμβάνονται στο δείγμα.

Για την εμπειρική διερεύνηση της πιθανότητας επιλογής ελεγκτή από τις Big 4 ελεγκτικές εταιρείες εφαρμόστηκε η οικονομετρική προσέγγιση του λογιστικού μοντέλου παλινδρόμησης (logit model) για δεδομένα πάνελ. Το μοντέλο αυτό χρησιμοποιείται προκειμένου να εκτιμηθεί η πιθανότητα μια επιχείρηση να επιλέξει ή όχι ελεγκτή από τις Big 4 για τον έλεγχο των ετήσιων οικονομικών της καταστάσεων. Παρότι η χρήση λογιστικής παλινδρόμησης σε δεδομένα πάνελ δεν είναι ιδιαίτερα συχνή στη σχετική βιβλιογραφία, έχει εφαρμοστεί και σε άλλες ερευνητικές μελέτες (Guedhami et al., 2009), (De Carvalho Pereira et al., 2023).

Για τον έλεγχο των επιδράσεων που σχετίζονται με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε επιχείρησης χρησιμοποιήθηκε η εκτίμηση τυχαιών επιδράσεων (random effects). Δεδομένου ότι οι παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή ελεγκτή σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε επιχείρησης, η συγκεκριμένη μεθοδολογική προσέγγιση επιτρέπει τον έλεγχο της μη παρατηρήσιμης ετερογένειας (unobserved heterogeneity) μεταξύ των επιχειρήσεων (Guedhami et al., 2009). Με τον τρόπο αυτό καθίσταται δυνατή η πιο αξιόπιστη εκτίμηση της επίδρασης των μεταβλητών εταιρικής διακυβέρνησης και των χαρακτηριστικών των επιχειρήσεων στην επιλογή ελεγκτή.

Στη διεθνή βιβλιογραφία έχουν εφαρμοστεί και άλλες μεθοδολογικές προσεγγίσεις για τη μελέτη των παραγόντων που επηρεάζουν την επιλογή εξωτερικού ελεγκτή. Ενδεικτικά, περιλαμβάνονται μελέτες βιβλιογραφικής ανασκόπησης (Habib et al., 2019), (Qomariyah, 2019), έρευνες με τη χρήση ερωτηματολογίων (Corten et al., 2018), καθώς και έρευνες που βασίζονται σε συνεντεύξεις με επαγγελματίες του κλάδου (Almer et al., 2014). Οι διαφορετικές αυτές μεθοδολογικές προσεγγίσεις συμβάλλουν στη βαθύτερη κατανόηση των παραγόντων που επηρεάζουν τη διαδικασία επιλογής ελεγκτή και αναδεικνύουν την πολυδιάστατη φύση του συγκεκριμένου ερευνητικού πεδίου.

4.3.2 Υπόδειγμα και μεταβλητές

Η εκτιμώμενη λογιστική παλινδρόμηση (logit regression) για δεδομένα πάνελ με τυχαίες επιδράσεις (random effects) αποτυπώνεται στην ακόλουθη εξίσωση:

$$audc_{it} = \beta_0 + \beta_1 bsize_{it} + \beta_2 bindep_{it} + \beta_3 wboard_{it} + \beta_4 waudcom_{it} + \beta_5 famown_{it} + \beta_6 instown_{it} + \beta_7 govown_{it} + \beta_8 fsize_{it} + \beta_9 effic_{it} + \beta_{10} prof_{it} + \beta_{11} liq_{it} + \varepsilon_{it}$$

Εξίσωση 9: Ερευνητικό υπόδειγμα τετάρτου κεφαλαίου

Όπου:

- **audc (auditor choice):** επιλογή ελεγκτή, μια δυαδική μεταβλητή που λαμβάνει την τιμή 1 όταν η εταιρεία που διενεργεί τον ετήσιο έλεγχο των οικονομικών καταστάσεων ανήκει σε μία από τις Big 4 ελεγκτικές εταιρείες — Ernst & Young, PricewaterhouseCoopers, KPMG και Deloitte — και 0 σε διαφορετική περίπτωση.
- **bsize (board size):** μέγεθος διοικητικού συμβουλίου, το οποίο μετράται με βάση τον συνολικό αριθμό των μελών του διοικητικού συμβουλίου.
- **bindep (board independence):** ανεξαρτησία διοικητικού συμβουλίου, η οποία μετράται ως το ποσοστό των ανεξάρτητων μελών προς το σύνολο των μελών του διοικητικού συμβουλίου.
- **wboard (women on board):** παρουσία γυναικών στο διοικητικό συμβούλιο, η οποία μετράται ως το ποσοστό των γυναικών μελών επί του συνολικού αριθμού των μελών του διοικητικού συμβουλίου.

- **waudcom (women on audit committee):** παρουσία γυναικών στην επιτροπή ελέγχου, η οποία μετράται ως το ποσοστό των γυναικών μελών επί του συνολικού αριθμού των μελών της επιτροπής ελέγχου.
- **famown (family ownership):** οικογενειακή ιδιοκτησία, η οποία μετράται ως το ποσοστό των μετοχών που κατέχονται από μέλη της οικογένειας τα οποία ίδρυσαν την επιχείρηση.
- **instown (institutional ownership):** θεσμική ιδιοκτησία, η οποία μετράται ως το ποσοστό των μετοχών που κατέχονται από θεσμικούς επενδυτές.
- **govown (government ownership):** κρατική ιδιοκτησία, η οποία μετράται ως το ποσοστό των μετοχών που κατέχει το κράτος.
- **fsize (firm size):** μέγεθος επιχείρησης, το οποίο μετράται μέσω του φυσικού λογαρίθμου του συνολικού ενεργητικού.
- **effic (efficiency):** αποδοτικότητα επιχείρησης, η οποία μετράται με τον δείκτη κυκλοφοριακής ταχύτητας ενεργητικού (asset turnover ratio).
- **prof (profitability):** κερδοφορία, η οποία μετράται με τον δείκτη απόδοσης ενεργητικού (Return on Assets – ROA).
- **liq (liquidity):** ρευστότητα, η οποία μετράται με τον λόγο κυκλοφορούντος ενεργητικού προς τις βραχυπρόθεσμες υποχρεώσεις (current assets / current liabilities).
- **ε (error term):** όρος σφάλματος του υποδείγματος, ο οποίος αποτυπώνει την επίδραση παραγόντων που επηρεάζουν την επιλογή ελεγκτή αλλά δεν περιλαμβάνονται ρητά στο οικονομετρικό μοντέλο. Ο όρος αυτός αντιπροσωπεύει την τυχαία διακύμανση της εξαρτημένης μεταβλητής που δεν μπορεί να εξηγηθεί από τις ανεξάρτητες μεταβλητές του μοντέλου.

4.4 Αποτελέσματα

4.4.1 Περιγραφική Στατιστική

Ο Πίνακας 18 παρουσιάζει τα περιγραφικά στατιστικά στοιχεία των εξαρτημένων και ανεξάρτητων μεταβλητών που χρησιμοποιούνται στο ερευνητικό υπόδειγμα της μελέτης. Συγκεκριμένα, αποτυπώνονται βασικά στατιστικά μεγέθη, όπως ο μέσος όρος, η τυπική απόκλιση, οι ελάχιστες και μέγιστες τιμές των μεταβλητών, τα οποία

παρέχουν μια συνολική εικόνα της κατανομής και των χαρακτηριστικών των δεδομένων του δείγματος.

Πίνακας 18: Περιγραφική στατιστική υποδείγματος επιλογής ΟΕΛ

<i>Μεταβλητές</i>	<i>Παρατηρήσεις</i>	<i>Μέση τιμή</i>	<i>Τυπική απόκλιση</i>	<i>Ελάχιστο</i>	<i>Μέγιστο</i>
<i>bsize</i>	180	10.150000	2.529104	5.000000	17.000000
<i>bindep</i>	180	0.293288	0.113035	0.076923	0.636363
<i>wboard</i>	180	0.119608	0.138109	0.000000	0.500000
<i>waudcom</i>	180	0.100000	0.168610	0.000000	0.666666
<i>famown</i>	180	0.278883	0.290008	0.000000	0.820500
<i>instown</i>	180	0.245878	0.235339	0.000000	0.795600
<i>govown</i>	180	0.067838	0.178668	0.000000	0.742700
<i>fsize</i>	180	20.403070	1.607312	16.022410	23.578200
<i>effic</i>	180	0.757048	0.668555	0.000000	3.757710
<i>prof</i>	180	0.028435	0.045928	-0.081126	0.180098
<i>liq</i>	180	1.952037	1.740837	0.329507	10.392430
Αναδικές μεταβλητές					
<i>audc</i>					
Yes (1)			No (0)		
46.11			53.89		

Η παρουσίαση των περιγραφικών στατιστικών επιτρέπει την αρχική κατανόηση της συμπεριφοράς των μεταβλητών που περιλαμβάνονται στο οικονομετρικό μοντέλο και διευκολύνει την ερμηνεία των εμπειρικών αποτελεσμάτων που προκύπτουν από την επακόλουθη ανάλυση παλινδρόμησης. Επιπλέον, τα στατιστικά αυτά συμβάλλουν στον εντοπισμό πιθανών ακραίων τιμών ή σημαντικών διαφοροποιήσεων μεταξύ των παρατηρήσεων του δείγματος, στοιχεία που είναι σημαντικά για την αξιολόγηση της αξιοπιστίας των εμπειρικών αποτελεσμάτων.

Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 18, τα διοικητικά συμβούλια στο δείγμα της μελέτης αποτελούνταν κατά μέσο όρο από δέκα μέλη, εκ των οποίων περίπου το ένα τρίτο (29,32%) ήταν ανεξάρτητα. Η παρουσία γυναικών εμφανίζεται περιορισμένη τόσο στα διοικητικά συμβούλια, όσο και στις επιτροπές ελέγχου, καθώς, κατά μέσο όρο, μόλις το 11,96% των μελών των διοικητικών συμβουλίων και περίπου το 10% των μελών των επιτροπών ελέγχου ήταν γυναίκες.

Όσον αφορά τη δομή ιδιοκτησίας, το μέσο ποσοστό οικογενειακής ιδιοκτησίας ανήλθε σε 27,88%, ενώ η μέγιστη τιμή έφτασε το 82,05%, γεγονός που υποδηλώνει ισχυρή παρουσία και επιρροή των οικογενειών στη μετοχική σύνθεση των επιχειρήσεων. Αντίθετα, η θεσμική ιδιοκτησία ήταν χαμηλότερη, με μέση τιμή 24,58%, ποσοστό μικρότερο σε σύγκριση με το αντίστοιχο της οικογενειακής ιδιοκτησίας. Η κρατική ιδιοκτησία διαπιστώθηκε ιδιαίτερα περιορισμένη, με μέσο ποσοστό 6,78%, γεγονός που υποδηλώνει περιορισμένη συμμετοχή του κράτους στη μετοχική σύνθεση των εταιρειών του δείγματος.

Όσον αφορά τις μεταβλητές ελέγχου για την εξεταζόμενη περίοδο, ο μέσος δείκτης κυκλοφοριακής ταχύτητας ενεργητικού (asset turnover) ανήλθε σε 0,75, ενώ ο μέσος δείκτης αποδοτικότητας ενεργητικού (ROA) διαμορφώθηκε στο 0,02, γεγονός που υποδηλώνει σχετικά περιορισμένα επίπεδα λειτουργικής αποδοτικότητας και κερδοφορίας. Παράλληλα, οι επιχειρήσεις του δείγματος εμφάνιζαν επαρκές επίπεδο ρευστότητας, καθώς η μέση τιμή του δείκτη ρευστότητας ανήλθε σε 1,95, γεγονός που υποδήλωνε ότι οι επιχειρήσεις διέθεταν επαρκή κυκλοφορούντα περιουσιακά στοιχεία για την κάλυψη των βραχυπρόθεσμων υποχρεώσεών τους και δεν διαφαινόταν να αντιμετωπίζουν σημαντικούς χρηματοοικονομικούς κινδύνους.

4.4.2 Συσχετίσεις

Ο Πίνακας 19 παρουσιάζει τις συσχετίσεις μεταξύ της εξαρτημένης και των ανεξάρτητων μεταβλητών του ερευνητικού υποδείγματος.

Πίνακας 19: Πίνακας συσχετίσεων (Pearson correlation matrix) Auditor choice.

Variable	Audc	Bsize	Bindep	Wboard	Waudcom	Famown	Instown	Govown	Fsize	Effic	Prof	Liq
Audc	1.000											
Bsize	0.4885***	1.000										
Bindep	0.1625**	-0.2313***	1.000									
Wboard	-0.1879**	-0.2643***	0.1542**	1.000								
Waudcom	-0.0622	-0.0472	0.1045	0.5439***	1.000							
Famown	-0.2803***	-0.4615***	0.2434***	0.4218***	0.1449*	1.000						
Instown	0.0531	0.0865	-0.1973***	-0.1689*	-0.0623	-0.4384***	1.000					
Govown	0.1962***	0.2419***	-0.1099	-0.2306***	-0.1840**	-0.3672***	-0.1013	1.000				
Fsize	0.3491***	0.6006***	-0.0929	-0.2212***	0.0272	-0.4253***	0.0729	0.1615**	1.000			
Effic	0.2463***	-0.0392	-0.0205	-0.1088	0.1951***	0.1476**	-0.0715	-0.1924***	0.0884	1.000		
Prof	0.1056	-0.0789	0.0664	0.0024	0.1456*	0.0550	-0.1065	0.0686	-0.0727	0.4094***	1.000	
Liq	-0.0148	-0.0491	-0.0867	-0.1133	0.0137	-0.2292**	-0.1017	0.5761***	-0.1552**	-0.1409*	0.2992***	1.000

***, **, * statistically significant at the 0.01, 0.05 and 0.10 level respectively (two-tailed).

Σύμφωνα με τον πίνακα συσχετίσεων, η επιλογή ελεγκτή (audc) εμφανίζει θετική συσχέτιση με το μέγεθος του διοικητικού συμβουλίου (bsize), με την κρατική ιδιοκτησία (govown), καθώς και με το μέγεθος της επιχείρησης (fsize) και την αποδοτικότητα (effic) σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 1%. Επιπλέον, παρατηρείται θετική συσχέτιση μεταξύ της επιλογής ελεγκτή και της ανεξαρτησίας του διοικητικού συμβουλίου (bindep) σε επίπεδο σημαντικότητας 5%.

Αντίθετα, παρατηρείται αρνητική συσχέτιση μεταξύ της επιλογής ελεγκτή και της οικογενειακής ιδιοκτησίας (famown) σε επίπεδο σημαντικότητας 1%, καθώς και μεταξύ της επιλογής ελεγκτή και της παρουσίας γυναικών στο διοικητικό συμβούλιο (wboard) σε επίπεδο σημαντικότητας 5%.

Παρότι τα αποτελέσματα της ανάλυσης συσχέτισης δείχνουν ότι αρκετοί από τους συντελεστές συσχέτισης μεταξύ των ανεξάρτητων μεταβλητών είναι στατιστικά σημαντικοί, οι τιμές τους δεν είναι υψηλές (δηλαδή δεν υπερβαίνουν το όριο του 0,80). Συνεπώς, δεν υπάρχουν ενδείξεις σοβαρού προβλήματος πολυσυγγραμμικότητας (multicollinearity) μεταξύ των μεταβλητών του μοντέλου, σύμφωνα με το σχετικό κριτήριο που προτείνεται στη βιβλιογραφία (Gujarati, 2004).

4.4.3 Αποτελέσματα παλινδρόμησης

Τα αποτελέσματα της λογιστικής παλινδρόμησης (logit regression) για δεδομένα πάνελ με τυχαίες επιδράσεις (random effects) παρουσιάζονται στον πίνακα 20. Ο πίνακας αυτός απεικονίζει τις εκτιμήσεις των συντελεστών των ανεξάρτητων μεταβλητών του μοντέλου, καθώς και τα επίπεδα στατιστικής σημαντικότητας, παρέχοντας έτσι εμπειρικά στοιχεία σχετικά με την επίδραση των χαρακτηριστικών της εταιρικής διακυβέρνησης και των χαρακτηριστικών των επιχειρήσεων στην πιθανότητα επιλογής ελεγκτή από τις Big 4 ελεγκτικές εταιρείες.

Πίνακας 20: Αποτελέσματα παλινδρόμησης επιλογής ΟΕΛ

Μεταβλητή	Εκτίμηση	Τυπικό Σφάλμα	Z	P> z	[95% Διάστημα εμπιστοσύνης]	
Bsize	1.286984	0.654729	1.97**	0.049	0.003737	2.570230
Bindp	25.398740	9.454926	2.69***	0.007	6.867424	43.930050
Wboard	25.521800	9.626343	2.65***	0.008	6.654516	44.389090
Waudcom	1.449162	6.390054	0.23	0.821	-11.075110	13.973440
Famown	-26.91129	4.119335	-6.53***	0.000	-34.985040	-18.837550
Instown	3.154020	4.602628	0.69	0.493	-5.866966	12.175010
Govown	-5.028224	7.006906	-0.72	0.473	-18.761510	8.705059
Fsize	0.832975	1.049141	0.79	0.427	-1.223303	2.889255

Effic	15.91726	2.641096	6.03***	0.000	10.740810	21.09372
Prof	-47.212200	19.293930	-2.45**	0.014	-85.027610	-9.396794
Liq	0.229411	0.657793	0.35	0.727	-1.059840	1.518662
Constant	-45.997290	20.565140	-2.24**	0.025	-86.304220	-5.690362
sigma_u	15.874340	5.313337			8.237357	30.591670
Rho	0.9871129	0.008515			0.953757	0.996496
LR test of rho=0: chibar2 (01) = 71.60				Prob>= chibar2 = 0.000		
Number of obs = 180				Wald chi2 (11) = 87.20		
Number of groups = 36				Prob> chi2 = 0.0000		

***= significant at 0.01, ** = significant at 0.05, *=significant at 0.10% level of significance

Τα αποτελέσματα της λογιστικής παλινδρόμησης για δεδομένα πάνελ (panel logit regression) υποδεικνύουν ότι στην Ελλάδα τα χαρακτηριστικά της εταιρικής διακυβέρνησης επηρεάζουν την επιλογή εξωτερικού ελεγκτή. Πιο συγκεκριμένα, η επιλογή ελεγκτικής εταιρείας από τις Big 4 παρουσιάζει θετική και στατιστικά σημαντική συσχέτιση σε επίπεδο σημαντικότητας 1% με την ανεξαρτησία του διοικητικού συμβουλίου. Παρά τη σχετικά υψηλή συγκέντρωση ιδιοκτησίας που χαρακτηρίζει τις ελληνικές επιχειρήσεις, η οποία ενδέχεται να επηρεάζει την πραγματική ανεξαρτησία των μελών του διοικητικού συμβουλίου, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι τα ανεξάρτητα μέλη τείνουν να ζητούν υψηλότερης ποιότητας εξωτερικούς ελέγχους.

Παράλληλα, επιβεβαιώνοντας τα ευρήματα προηγούμενων εμπειρικών μελετών, η παρουσία γυναικών στο διοικητικό συμβούλιο εμφανίζει επίσης θετική και στατιστικά σημαντική σχέση με την επιλογή ελεγκτών Big 4 (σε επίπεδο σημαντικότητας 1%). Το αποτέλεσμα αυτό υποδηλώνει ότι η μεγαλύτερη ποικιλομορφία φύλου στη σύνθεση του διοικητικού συμβουλίου συνδέεται με αυξημένη ζήτηση για υψηλής ποιότητας ελεγκτικές υπηρεσίες.

Επιπλέον, επιβεβαιώνοντας τη σχετική ερευνητική υπόθεση, το μέγεθος του διοικητικού συμβουλίου παρουσιάζει θετική και στατιστικά σημαντική σχέση με την επιλογή ελεγκτή από τις Big 4 (σε επίπεδο σημαντικότητας 5%). Αντίθετα, εντοπίζεται

αρνητική και στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ οικογενειακής ιδιοκτησίας και επιλογής ελεγκτών υψηλής ποιότητας (σε επίπεδο σημαντικότητας 1%).

Τα αποτελέσματα αυτά υποδηλώνουν ότι οι επιχειρήσεις με μεγαλύτερα διοικητικά συμβούλια, με υψηλότερο ποσοστό ανεξάρτητων μελών και με μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών στη σύνθεση του διοικητικού συμβουλίου έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να επιλέξουν ελεγκτικές εταιρείες από τις Big 4. Αντίθετα, οι επιχειρήσεις με υψηλό ποσοστό οικογενειακής ιδιοκτησίας εμφανίζουν μικρότερη πιθανότητα επιλογής ελεγκτών από τις Big 4.

Όσον αφορά τις μεταβλητές ελέγχου, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η απόφαση επιλογής ελεγκτή από τις Big 4 παρουσιάζει θετική και στατιστικά σημαντική συσχέτιση με την αποδοτικότητα της επιχείρησης, σε επίπεδο σημαντικότητας 1%, όπως αυτή μετράται μέσω του δείκτη κυκλοφοριακής ταχύτητας ενεργητικού. Αντίθετα, παρατηρείται αρνητική και στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ της επιλογής ελεγκτή Big 4 και της κερδοφορίας σε επίπεδο σημαντικότητας 5%, όπως αυτή μετράται με τον δείκτη αποδοτικότητας ενεργητικού (ROA).

Τέλος, σε αντίθεση με τις αρχικές προσδοκίες της μελέτης, οι μεταβλητές της θεσμικής ιδιοκτησίας, της κρατικής ιδιοκτησίας, του μεγέθους επιχείρησης και της ρευστότητας δεν φαίνεται να ασκούν στατιστικά σημαντική επίδραση στη διαδικασία επιλογής εξωτερικού ελεγκτή. Τα ευρήματα αυτά υποδηλώνουν ότι, στο συγκεκριμένο δείγμα επιχειρήσεων, οι παράγοντες εταιρικής διακυβέρνησης διαδραματίζουν σημαντικότερο ρόλο στη διαμόρφωση της απόφασης επιλογής ελεγκτή σε σύγκριση με ορισμένα βασικά χρηματοοικονομικά χαρακτηριστικά των επιχειρήσεων.

4.5 Σύνοψη τέταρτου κεφαλαίου

Οι εξωτερικοί ελεγκτές διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στη διασφάλιση της ποιότητας της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης και στην προστασία των συμφερόντων όλων των εμπλεκόμενων μερών μιας επιχείρησης. Μέσω της ανεξάρτητης επαλήθευσης των οικονομικών καταστάσεων παρέχουν σημαντικά οφέλη τόσο στις ελεγχόμενες επιχειρήσεις, όσο και στους ενδιαφερόμενους φορείς τους, όπως επενδυτές, πιστωτές και ρυθμιστικές αρχές. Ο καθοριστικός ρόλος του εξωτερικού ελέγχου στην αποτελεσματική λειτουργία των κεφαλαιαγορών καθιστά την επιλογή του τύπου του ελεγκτή μια σύνθετη διαδικασία, η οποία επηρεάζεται από τα χαρακτηριστικά της επιχείρησης, τα χαρακτηριστικά του ελεγκτή και το ευρύτερο ελεγκτικό περιβάλλον.

Επιπλέον, παράγοντες που σχετίζονται με το κόστος, τα αναμενόμενα οφέλη ή τους μηχανισμούς εταιρικής διακυβέρνησης περιπλέκουν περαιτέρω τη διαδικασία λήψης αποφάσεων και αποτελούν αντικείμενο αυξανόμενου ερευνητικού ενδιαφέροντος. Σε θεωρητικό επίπεδο, η θεωρία αντιπροσώπευσης και η θεωρία σηματοδότησης έχουν προταθεί ως βασικά πλαίσια ερμηνείας της διαδικασίας επιλογής ελεγκτή.

Σκοπός του τέταρτου κεφαλαίου ήταν να δώσει απαντήσεις στο τρίτο ερευνητικό υπό ερώτημα της διατριβής. Τα εμπειρικά ευρήματα μελέτης των παραγόντων που επηρεάζουν την επιλογή ελεγκτή αναδεικνύουν τη σημασία των χαρακτηριστικών του διοικητικού συμβουλίου και επιβεβαιώνουν τις προσδοκίες που απορρέουν από τις θεωρίες αντιπροσώπευσης και σηματοδότησης. Ειδικότερα, λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των επιχειρήσεων, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι το μέγεθος του διοικητικού συμβουλίου, η ανεξαρτησία των μελών του και η παρουσία γυναικών στο διοικητικό συμβούλιο αυξάνουν την πιθανότητα επιλογής ελεγκτικής εταιρείας από τις λεγόμενες Big 4. Αντίθετα, η οικογενειακή ιδιοκτησία εμφανίζεται επίσης στατιστικά σημαντική, αλλά συνδέεται με μείωση της πιθανότητας επιλογής ελεγκτή από τις Big 4. Συνολικά, τα αποτελέσματα υποδηλώνουν ότι τα χαρακτηριστικά του διοικητικού συμβουλίου και η δομή ιδιοκτησίας διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην επιλογή ελεγκτή και, κατ' επέκταση, στην ποιότητα του εξωτερικού ελέγχου.

Τα ευρήματα της μελέτης έχουν σημαντικές προεκτάσεις για τις ρυθμιστικές αρχές, την ακαδημαϊκή κοινότητα, τους επενδυτές και γενικότερα για όλους τους χρήστες των χρηματοοικονομικών καταστάσεων. Τα αποτελέσματα υπογραμμίζουν τη σημασία των κανονιστικών ρυθμίσεων που απαιτούν την παρουσία ανεξάρτητων μελών στο διοικητικό συμβούλιο, καθώς και την ενίσχυση της εκπροσώπησης των γυναικών στη σύνθεσή του. Επιπλέον, η μελέτη αναδεικνύει τους πιθανούς κινδύνους που ενδέχεται να προκύπτουν από την υψηλή οικογενειακή ιδιοκτησία, καθώς οι οικογενειακές επιχειρήσεις φαίνεται να προτιμούν ελεγκτές χαμηλότερης ποιότητας. Το εύρημα αυτό αναδεικνύει πιθανές αδυναμίες στους μηχανισμούς εταιρικής διακυβέρνησης των επιχειρήσεων αυτών και υπογραμμίζει την ανάγκη προστασίας των συμφερόντων των μειοψηφούντων μετόχων. Τέλος, η μελέτη δείχνει ότι είναι περισσότερο πιθανό οι επιχειρήσεις με υψηλότερη αποδοτικότητα να επιλέξουν ελεγκτές από τις Big 4, γεγονός που υποδεικνύει την ανάγκη αυξημένης εποπτείας επιχειρήσεων με χαμηλή αποδοτικότητα ή με οικονομικές δυσκολίες.

5. Σύνθεση και τελικά συμπεράσματα

5.1 Σύνοψη των ευρημάτων – Απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα

Η παρούσα διατριβή αποτελεί μία πολυδιάστατη διερεύνηση του ελεγκτικού οικοσυστήματος, εξετάζοντας τόσο τα κριτήρια επιλογής ελεγκτή όσο και την ανθεκτικότητα του επαγγέλματος απέναντι στην απορρύθμιση και την παγκόσμια υγειονομική κρίση που προκάλεσε η πανδημία COVID-19. Μέσω της σύνθεσης της θεωρίας της αντιπροσώπευσης, της θεσμικής θεωρίας, της θεωρίας σηματοδότησης και της θεωρίας του ανταγωνισμού αναδεικνύεται ότι ο έλεγχος δεν είναι απλώς μια τεχνική διαδικασία, αλλά ένας θεσμός που επαναπροσδιορίζεται διαρκώς κάτω από την πίεση των αγορών και των εξωγενών επιδράσεων απρόβλεπτων γεγονότων (σοκ).

5.2 Ερευνητικά ερωτήματα

Το κεντρικό ερώτημα που τέθηκε από την παρούσα διατριβή είναι:

Πώς αλληλοεπιδρούν οι δυνάμεις της αγοράς, οι ρυθμιστικές αλλαγές και οι εξωγενείς κρίσεις και οι μηχανισμοί εταιρικής διακυβέρνησης στη διαμόρφωση του ελεγκτικού επαγγέλματος;

Για την απάντηση του ανωτέρω κεντρικού ερωτήματος διατυπώθηκαν τα κάτωθι υποερωτήματα :

H1: *«Πώς επηρέασε την ποιότητα του ελέγχου η απελευθέρωση του επαγγέλματος του ορκωτού ελεγκτή λογιστή;»*

H2: *«Πως επίδρασε η πανδημία COVID-19 στο ελεγκτικό επάγγελμα και πως αυτή η επίδραση μπορεί να καταγραφεί με αξιόπιστο τρόπο;»*

H3: *«Ποιοι είναι οι κύριοι παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν την απόφαση επιλογής ελεγκτή από τις επιχειρήσεις;»*

Στην σύνοψη που ακολουθεί θα αναλύσουμε ανά ερευνητικό υπό ερώτημα την μεθοδολογική προσέγγισή μας, τα ευρήματά μας, την συνεισφορά καθώς επίσης και τις προτάσεις για μελλοντική έρευνα και τους σχετικούς περιορισμούς.

5.3 Μεθοδολογική προσέγγιση

Για την διερεύνηση των ανωτέρω ερωτημάτων ακολουθήθηκε η κατωτέρω ερευνητική μεθοδολογία:

Για την διερεύνηση του πρώτου ερευνητικού ερωτήματος (H1) χρησιμοποιήθηκε δείγμα από 120 επιχειρήσεις εισηγμένες στο Χρηματιστήριο Αθηνών, οι οποίες ανήκαν σε δώδεκα διαφορετικούς κλάδους. Η περίοδος της έρευνας εκτάθηκε σε δέκα έτη, περιλαμβάνοντας 1.200 ετήσιες παρατηρήσεις. Η εξεταζόμενη περίοδος διαχωρίστηκε σε δύο υποπεριόδους: τα πέντε έτη πριν από την απορρύθμιση (2007–2011) και τα πέντε έτη μετά (2012–2016), προκειμένου να αποτυπωθεί η επίδραση της απορρύθμισης μέσω μίας δυαδικής ανεξάρτητης μεταβλητής που λαμβάνει την τιμή 1 για την περίοδο απορρύθμισης (2012–2016) και 0 για την περίοδο ρύθμισης (2007–2011). Η ποιότητα των κερδών χρησιμοποιήθηκε ως μέτρο (proxy) της ποιότητας του ελέγχου και αποτέλεσε την εξαρτημένη μεταβλητή, ενώ περιλήφθηκαν διάφορες ανεξάρτητες μεταβλητές σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία. Η ανάλυση βασίστηκε στη μεθοδολογία difference-in-differences (DID), καθώς και σε ελέγχους ανθεκτικότητας. Για την εκτίμηση των abnormal accruals χρησιμοποιήθηκε το μοντέλο των Han και Wang (1998). Το μοντέλο παλινδρομήθηκε με random effects στο στατιστικό πρόγραμμα R.

Για την απάντηση του δεύτερου ερωτήματος (H2) αναπτύχθηκε ένα ερωτηματολόγιο μέσω μίας διαδικασίας οκτώ (8) σταδίων όπως αυτή έχει χρησιμοποιηθεί στην υπάρχουσα βιβλιογραφία με τις αναγκαίες για την περίπτωση προσαρμογές (Trakman, Forsyth, Hoye, & Belski, 2017) (Dancet, et al., 2011). Το αρχικό ερωτηματολόγιο περιείχε πενήντα επτά (57) ερωτήσεις βασισμένες στις κατευθυντήριες οδηγίες των επαγγελματικών και εποπτικών φορέων του ελεγκτικού επαγγέλματος διεθνώς. Λήφθηκαν ενενήντα πέντε (95) απαντήσεις σε πληθυσμό 834 Ελλήνων Ο.Ε.Λ. με διαθέσιμα στοιχεία επικοινωνίας. Μετά από ελέγχους αξιοπιστίας και κύρωσης εφαρμόστηκε παραγοντική ανάλυση (Factor Analysis).

Για τη διερεύνηση του τρίτου ερωτήματος (H3) διενεργήθηκε έρευνα στις εταιρείες οι οποίες συμμετείχαν στους δείκτες FTSE/Large Cap και FTSE/Mid Cap του Χρηματιστηρίου Αξιών Αθηνών (πλην τραπεζών και χρηματοοικονομικών υπηρεσιών) για την πενταετή περίοδο από το 2014 έως το 2018. Το τελικό δείγμα ανήλθε σε 36 επιχειρήσεις, οι οποίες αντιστοιχούν σε 180 ετήσιες παρατηρήσεις (firm-year

Observations). Με την χρήση λογιστικού μοντέλου παλινδρόμησης (logit model) για δεδομένα πάνελ διερευνήθηκε ποιοι παράγοντες επηρεάζουν την επιλογή ορκωτού ελεγκτή – λογιστή.

5.4 Σύνοψη Ευρημάτων

Τα ευρήματά ανά ερευνητικό υπό ερώτημα είναι τα ακόλουθα:

Ως προς την πρώτη έρευνα (H1) τα αποτελέσματα καταδεικνύουν ότι η ενίσχυση του ανταγωνισμού στην αγορά ελέγχου, ως αποτέλεσμα της απορρύθμισης των ελεγκτικών αμοιβών, συνδέεται με στατιστικά σημαντική υποβάθμιση της ποιότητας του ελέγχου. Ειδικότερα, η πίεση για μείωση των αμοιβών δεν οδήγησε σε αύξηση της αποτελεσματικότητας του ελέγχου αλλά λόγω του αυξημένου ανταγωνισμού, της οικονομικής κρίσης, της εν γένει ψυχολογίας της αγοράς, αλλά και του περιβάλλοντος μειωμένης εποπτείας οδήγησε σε ανταγωνισμό μείωσης κόστους. Συνέπεια των ανωτέρω είναι η μείωση των διαθέσιμων πόρων ποιοτικά και ποσοτικά και η συνεπακόλουθη μείωση της ποιότητας ελέγχου.

Τα αποτελέσματα της δεύτερης μελέτης (H2) καταδεικνύουν την ύπαρξη τεσσάρων βασικών παραγόντων με σημαντική επίδραση στο ελεγκτικό επάγγελμα κατά την υγειονομική κρίση του COVID-19 α) το εργασιακό και οργανωσιακό περιβάλλον, β) τον σχεδιασμό του ελέγχου, γ) την αντιμετώπιση των εντοπισμένων κινδύνων και γ) την έκθεση ελέγχου ή ελεγκτική αναφορά. Μέσω μιας μεθοδολογικής διαδικασίας οκτώ σταδίων, σχεδιάστηκε και επικυρώθηκε ένα έγκυρο και αξιόπιστο ερωτηματολόγιο, το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως σημείο αναφοράς (benchmark) για τη μέτρηση του αντίκτυπου απρόβλεπτων γεγονότων, όπως η παγκόσμια υγειονομική κρίση της Covid 19 στους ελεγκτές και σε άλλα, παρόμοια θεσμικά και επαγγελματικά περιβάλλοντα.

Τα βασικά ευρήματά της τρίτης έρευνας (H3) υπογραμμίζουν τη σημασία των κανονιστικών ρυθμίσεων που απαιτούν την παρουσία ανεξάρτητων μελών στο διοικητικό συμβούλιο, καθώς και την ενίσχυση της εκπροσώπησης των γυναικών στη σύνθεσή του. Επιπλέον, η μελέτη αναδεικνύει τους πιθανούς κινδύνους που ενδέχεται να προκύπτουν από την υψηλή οικογενειακή ιδιοκτησία, καθώς οι οικογενειακές επιχειρήσεις φαίνεται να προτιμούν ελεγκτές χαμηλότερης ποιότητας. Το εύρημα αυτό αναδεικνύει πιθανές αδυναμίες στους μηχανισμούς εταιρικής διακυβέρνησης των επιχειρήσεων αυτών και υπογραμμίζει την ανάγκη προστασίας των συμφερόντων των

μειωηφούντων μετόχων. Τέλος, η μελέτη δείχνει ότι είναι περισσότερο πιθανό οι επιχειρήσεις με υψηλότερη αποδοτικότητα να επιλέγουν ελεγκτές από τις Big 4, γεγονός που καταδεικνύει την ανάγκη αυξημένης εποπτείας επιχειρήσεων με χαμηλή αποδοτικότητα ή οικονομικές δυσκολίες.

5.5 Συνεισφορά διατριβής

Η συνεισφορά της διατριβής αναλύεται κατωτέρω ανά ερευνητικό υποερώτημα:

Η πρώτη μελέτη, εμπλουτίζει τη διεθνή βιβλιογραφία εξετάζοντας την περίπτωση της Ελλάδας ως προς την επίδραση της απορρύθμισης των αμοιβών ελέγχου στην ποιότητα του ελέγχου. Τα αποτελέσματα ευθυγραμμίζονται με την προηγούμενη βιβλιογραφία που υποστηρίζει ότι η απορρύθμιση των αμοιβών και η αύξηση του ανταγωνισμού των ελεγκτικών εταιρειών σχετίζεται με μείωση της ποιότητας του ελέγχου. Στον βαθμό που είναι γνωστό, πρόκειται για την πρώτη μελέτη που πραγματοποιείται στον ευρωπαϊκό οικονομικό χώρο.

Τα αποτελέσματα της έρευνας εμπλουτίζουν τη διεθνή βιβλιογραφία για την απορρύθμιση του ελεγκτικού επαγγέλματος, παρέχοντας εμπειρική τεκμηρίωση από την Ευρώπη και ειδικότερα από την ελληνική αγορά σχετικά με την απορρύθμιση των κατώτατων ορίων των ελεγκτικών αμοιβών. Παράλληλα, τα αποτελέσματά της αποτελούν χρήσιμο εργαλείο για ρυθμιστικές αρχές και φορείς χάραξης πολιτικής, υποστηρίζοντας τη λήψη πιο τεκμηριωμένων αποφάσεων στον σχεδιασμό και την εφαρμογή μεταρρυθμίσεων στον τομέα του ελέγχου.

Τα αποτελέσματα της δεύτερης μελέτης μπορούν να αξιοποιηθούν από Ο.Ε.Λ., επαγγελματίες του χώρου της ελεγκτικής, ελεγκτικές εταιρείες και εποπτικές και ρυθμιστικές αρχές που επιδιώκουν την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας του ελεγκτικού επαγγέλματος και της ποιότητας της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης. Στο βαθμό που είναι γνωστό αφορά την πρώτη μελέτη που αποτυπώνει τις συνέπειες της κρίσης του COVID-19 από την οπτική των ορκωτών ελεγκτών λογιστών.

Το ερωτηματολόγιο που αναπτύχθηκε για την έρευνα περιλαμβάνει ερωτήματα που καλύπτουν το σύνολο σχεδόν των σταδίων της ελεγκτικής διαδικασίας σύμφωνα με τα Διεθνή Ελεγκτικά Πρότυπα . Το εργαλείο αυτό, με κατάλληλες προσαρμογές, μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέσο μέτρησης του αντίκτυπου, ή μη, οποιασδήποτε παγκόσμιας κρίσης που προσομοιάζει με αυτή της υγειονομικής του COVID-19. Ρυθμιστικές αρχές

και ελεγκτικές εταιρείες δύνανται να αξιοποιήσουν το ερωτηματολόγιο για την αποτύπωση των αντιλήψεων των ελεγκτών σχετικά με τις επιπτώσεις κρίσεων στο επάγγελμά τους και, βάσει των ευρημάτων, να διαμορφώσουν πολιτικές και κατευθυντήριες οδηγίες που θα ενισχύσουν τόσο την αποτελεσματικότητα του ελεγκτικού έργου όσο και την ποιότητα της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης.

Τα ευρήματα της τρίτης μελέτης προσθέτουν νέα εμπειρικά στοιχεία σχετικά με τους παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή ελεγκτή σε μια αναδυόμενη ευρωπαϊκή αγορά και μπορούν να αποδειχθούν χρήσιμα για τις ρυθμιστικές αρχές, τους επενδυτές, τα διοικητικά συμβούλια και όλους τους εμπλεκόμενους στη διαδικασία εταιρικής διακυβέρνησης. Τα αποτελέσματα υπογραμμίζουν τη σημασία των κανονιστικών ρυθμίσεων που απαιτούν την παρουσία ανεξάρτητων μελών στο διοικητικό συμβούλιο, καθώς και την ενίσχυση της εκπροσώπησης των γυναικών στη σύνθεσή του. Επιπλέον, η μελέτη αναδεικνύει τους πιθανούς κινδύνους που ενδέχεται να προκύψουν από την υψηλή οικογενειακή ιδιοκτησία, καθώς οι οικογενειακές επιχειρήσεις τείνουν να προτιμούν ελεγκτές χαμηλότερης ποιότητας. Το εύρημα αυτό αναδεικνύει πιθανές αδυναμίες στους μηχανισμούς εταιρικής διακυβέρνησης των επιχειρήσεων αυτών και υπογραμμίζει την ανάγκη προστασίας των συμφερόντων των μειοψηφούντων μετόχων. Τέλος, η μελέτη δείχνει ότι είναι περισσότερο πιθανό οι επιχειρήσεις με υψηλότερη αποδοτικότητα να επιλέγουν ελεγκτές από τις Big 4, γεγονός που υποδεικνύει την ανάγκη αυξημένης εποπτείας επιχειρήσεων με χαμηλότερη αποδοτικότητα ή με οικονομικές δυσκολίες.

Πέραν της θεωρητικής συνδρομής, τα ευρήματα της παρούσας διατριβής έχουν και πρακτική χρησιμότητα όπως περιγράφεται επιγραμματικά ανά υπό ερώτημα:

Εποπτεία της Απορρύθμισης (H1): Η έρευνα αναδεικνύει την ανάγκη για αυστηρότερο έλεγχο και εποπτεία του ελεγκτικού επαγγέλματος σε συνθήκες απορρύθμισης και κρίσης ώστε να μην υπονομεύεται η ποιότητα λόγω του έντονου ανταγωνισμού. Παράλληλα, τα αποτελέσματα μπορούν να αποτελέσουν χρήσιμο εργαλείο για ρυθμιστικές αρχές και φορείς χάραξης πολιτικής, υποστηρίζοντας τη λήψη πιο τεκμηριωμένων αποφάσεων στον σχεδιασμό και την εφαρμογή μεταρρυθμίσεων στον τομέα του ελέγχου.

Θεσμοθέτηση του απομακρυσμένου ελέγχου (H2): Προτείνεται η επικαιροποίηση των Διεθνών Προτύπων Ελέγχου (ISAs) για την σαφή ενσωμάτωση των ψηφιακών ελεγκτικών τεκμηρίων ως μόνιμης πρακτικής.

Εστίαση στο ESG (H3): Οι ελεγκτές ενθαρρύνονται να επεκτείνουν την εξειδίκευσή τους, πέρα από τις χρηματοοικονομικές, και στις Μη Χρηματοοικονομικές Καταστάσεις και αναφορές, καθώς η επιλογή ελεγκτή το 2026 συνδέεται άρρηκτα με τη βιωσιμότητα.

Εν κατακλείδι, η διατριβή υποστηρίζει ότι η ανθεκτικότητα του ελεγκτικού επαγγέλματος δεν βασίζεται στην ακαμψία των κανόνων, αλλά στην ικανότητά του να προσαρμόζεται θεσμικά. Παρά τους περιορισμούς στη συλλογή δεδομένων, η παρούσα μελέτη θέτει τις βάσεις για μια νέα προσέγγιση στην ελεγκτική διακυβέρνηση, όπου η τεχνολογία και η ρύθμιση λειτουργούν συμπληρωματικά για τη διασφάλιση του δημόσιου συμφέροντος.

5.6 Περιορισμοί της έρευνας

Παρά τη συμβολή της έρευνας αυτής στη βιβλιογραφία, τα ευρήματά της θα πρέπει να ερμηνεύονται υπό το πρίσμα ορισμένων περιορισμών.

Ως προς το πρώτο ερευνητικό υπό ερώτημα (H1) θα πρέπει να ληφθούν υπόψη τα παρακάτω: Πρώτον, η εξεταζόμενη περίοδος συμπίπτει με δύο ιδιαίτερα έντονες και παρατεταμένες οικονομικές υφέσεις: την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση και την ελληνική δημοσιονομική κρίση. Οι κρίσεις αυτές ενδέχεται να έχουν επηρεάσει τόσο τη συμπεριφορά των ελεγχόμενων επιχειρήσεων όσο και τις πρακτικές των ελεγκτικών εταιρειών, μέσω αυξημένων πιέσεων για μείωση κόστους, περιορισμένης ρευστότητας και ενισχυμένων κινήτρων χειραγώγησης κερδών. Ως εκ τούτου, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο μέρος της παρατηρούμενης υποβάθμισης της ποιότητας του ελέγχου να αποδίδεται, έστω εν μέρει, στο δυσμενές μακροοικονομικό περιβάλλον και όχι αποκλειστικά στην απορρύθμιση των ελεγκτικών αμοιβών.

Δεύτερον, η μελέτη περιορίζεται σε μία μόνο δικαιοδοσία, αυτή της Ελλάδας. Αν και η εστίαση σε μία δικαιοδοσία επιτρέπει την εις βάθος ανάλυση των θεσμικών ιδιαιτεροτήτων της εν λόγω ελεγκτικής αγοράς, περιορίζει τη δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων σε άλλες χώρες με διαφορετικά επίπεδα εποπτείας, προστασίας επενδυτών και ωριμότητας των κεφαλαιαγορών. Η εξάρτηση των ευρημάτων από το

συγκεκριμένο θεσμικό και οικονομικό περιβάλλον υποδηλώνει ότι απαιτείται προσοχή κατά την επαγωγική εξαγωγή συμπερασμάτων για άλλες χώρες.

Επί του δεύτερου ερευνητικού υπό ερωτήματος (H2) υφίστανται οι παρακάτω περιορισμοί. Ο πρώτος περιορισμός αφορά τη γεωγραφική κάλυψη του δείγματος. Συγκεκριμένα, το δείγμα αντικατοπτρίζει αποκλειστικά τις αντιλήψεις επαγγελματιών που δραστηριοποιούνται σε συγκεκριμένη χώρα, γεγονός που περιορίζει τη δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων. Η έρευνα περιορίστηκε σε ορκωτούς ελεγκτές λογιστές από μία μόνο χώρα, η οποία ενδέχεται να μην είναι πλήρως αντιπροσωπευτική, λόγω πιθανών διαφορών σε θεσμικές πρακτικές, οργανωσιακές δομές ή επαγγελματικές εμπειρίες. Κατά συνέπεια, τα ευρήματα της μελέτης δεν επιτρέπουν την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων ή προβλέψεων για τον γενικό πληθυσμό των επαγγελματιών του κλάδου.

Επιπλέον, παρότι το μέγεθος του δείγματος κρίνεται επαρκές για τη διεξαγωγή των στατιστικών αναλύσεων που εφαρμόστηκαν, ένα μεγαλύτερο δείγμα ή ένα δείγμα που θα περιλάμβανε περισσότερες χώρες θα μπορούσε να ενισχύσει περαιτέρω τη στατιστική ισχύ και τη γενικευσιμότητα των αποτελεσμάτων.

Ως προς την τρίτη μελέτη (H3), κατά την ερμηνεία των αποτελεσμάτων πρέπει να ληφθούν υπόψη οι κατωτέρω περιορισμοί. Πρώτον, αν και το δείγμα περιλαμβάνει επιχειρήσεις που συμμετέχουν στους δείκτες μεγάλης και μεσαίας κεφαλαιοποίησης του Χρηματιστηρίου Αθηνών και καλύπτει πολύ μεγάλο ποσοστό της συνολικής κεφαλαιοποίησης της αγοράς, τα συμπεράσματα βασίζονται σε αποτελέσματα από σχετικά περιορισμένο αριθμό επιχειρήσεων, λόγω του σχετικά μικρού αριθμού των εισηγμένων εταιρειών. Δεύτερον, η ανάλυση επικεντρώνεται κυρίως σε κάποια χαρακτηριστικά του Διοικητικού Συμβουλίου και στη δομή ιδιοκτησίας, χωρίς να εξετάζει άλλα χαρακτηριστικά του Διοικητικού Συμβουλίου που θα μπορούσαν να επηρεάσουν την επιλογή ελεγκτή, όπως η εμπειρία των μελών, η διάρκεια θητείας, η ηλικία, η αμοιβή των μελών ή η συγκέντρωση των ρόλων προέδρου και διευθύνοντος συμβούλου (CEO duality). Αντίστοιχα, όσον αφορά τη δομή ιδιοκτησίας, δεν εξετάστηκε η διευθυντική ιδιοκτησία (managerial ownership).

5.7 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Οι περιορισμοί που διατυπώθηκαν ανωτέρω, ως προς το πρώτο ερευνητικό υπό ερώτημα (H1), δημιουργούν γόνιμες προοπτικές για μελλοντική έρευνα. Μια πρώτη

κατεύθυνση αφορά την επέκταση της χρονικής περιόδου ανάλυσης πέραν του 2016, προκειμένου να εξεταστεί εάν οι ελεγκτικές εταιρείες κατάφεραν, με την πάροδο του χρόνου, να προσαρμοστούν στο περιβάλλον περιορισμένων πόρων. Συγκεκριμένα, μελλοντικές μελέτες θα μπορούσαν να διερευνήσουν εάν οι ελεγκτικές εταιρείες ανέπτυξαν πιο αποδοτικές ελεγκτικές διαδικασίες, αξιοποίησαν τεχνολογικές καινοτομίες ή αναδιοργάνωσαν το ανθρώπινο δυναμικό τους, με αποτέλεσμα την ανάκτηση ή ακόμη και τη βελτίωση της ποιότητας του ελέγχου παρά τη συνεχιζόμενη πίεση στις αμοιβές.

Επιπλέον, η επίδραση της ελληνικής δημοσιονομικής κρίσης στην ποιότητα του ελέγχου παραμένει ανεπαρκώς διερευνημένη στη διεθνή βιβλιογραφία. Μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να απομονώσουν την επίδραση της κρίσης από εκείνη της απορρύθμισης, εξετάζοντας, για παράδειγμα, διαφοροποιήσεις στην ποιότητα του ελέγχου μεταξύ επιχειρήσεων που επλήγησαν σε διαφορετικό βαθμό από την κρίση ή μεταξύ περιόδων έντονης και ηπιότερης δημοσιονομικής πίεσης.

Τέλος, μία συγκριτική ανάλυση μεταξύ χωρών που εφάρμοσαν απορρύθμιση των ελεγκτικών αμοιβών υπό διαφορετικές μακροοικονομικές συνθήκες θα μπορούσε να προσφέρει περαιτέρω κατανόηση των συνθηκών υπό τις οποίες η απορρύθμιση επηρεάζει θετικά ή αρνητικά την ποιότητα του ελέγχου. Τέτοιες μελέτες θα συνέβαλαν ουσιαστικά στη διαμόρφωση πιο στοχευμένων και αποτελεσματικών ρυθμιστικών πολιτικών.

Ως προς το δεύτερο ερευνητικό υπό ερώτημα (H2) υφίσταται μια σειρά προοπτικών για μελλοντική έρευνα σχετικά με τον αντίκτυπο κρίσεων στο λογιστικό και ελεγκτικό επάγγελμα. Καταρχάς, μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να επανεξετάσουν τον αντίκτυπο της πανδημίας COVID-19 σε μεταγενέστερη χρονική περίοδο, μετά την ολοκλήρωση των εμβολιαστικών προγραμμάτων, προκειμένου να αξιολογηθεί εάν και σε ποιο βαθμό οι επιπτώσεις που καταγράφηκαν κατά τα αρχικά στάδια της κρίσης έχουν μετριαστεί ή μεταβληθεί.

Επιπλέον, δεδομένου ότι ο εμβολιασμός δεν ήταν υποχρεωτικός για το λογιστικό και ελεγκτικό επάγγελμα, παρουσιάζει ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον η διερεύνηση πιθανών διαφορών στις αντιλήψεις και εμπειρίες μεταξύ επαγγελματιών που επέλεξαν να εμβολιαστούν και εκείνων που δεν το έπραξαν. Μια τέτοια ανάλυση θα μπορούσε να φωτίσει τον ρόλο των ατομικών χαρακτηριστικών και επιλογών στη διαμόρφωση των επαγγελματικών στάσεων κατά τη διάρκεια κρίσεων.

Περαιτέρω, μελλοντικές μελέτες θα μπορούσαν να αξιοποιήσουν το αναπτυγμένο ερευνητικό εργαλείο για τη διαχρονική αποτύπωση των αντιλήψεων των ορκωτών ελεγκτών λογιστών, καθώς νέες κρίσεις εξελίσσονται ή επαναλαμβάνονται με την πάροδο του χρόνου. Η προσαρμογή του ερωτηματολογίου στις εκάστοτε συνθήκες θα επέτρεπε τη σύγκριση των επιπτώσεων διαφορετικών φάσεων μίας κρίσης ή διαφορετικών τύπων κρίσεων.

Επιπρόσθετα, το ερωτηματολόγιο μπορεί να εφαρμοστεί σε διαφορετικές χώρες και θεσμικά περιβάλλοντα, καθώς και σε ποικίλα είδη κρίσεων, τόσο υγειονομικές όσο και μη υγειονομικές, προσφέροντας τη δυνατότητα για διακρατικές συγκρίσεις και για την ανάλυση της επίδρασης θεσμικών παραγόντων στις αντιδράσεις του ελεγκτικού επαγγέλματος.

Τέλος, η υιοθέτηση ποιοτικών μεθόδων έρευνας, όπως οι εις βάθος συνεντεύξεις, θα μπορούσε να λειτουργήσει συμπληρωματικά προς τα ποσοτικά ευρήματα της παρούσας μελέτης. Οι συνεντεύξεις θα επέτρεπαν την εις βάθος κατανόηση των εμπειριών, των επαγγελματικών κρίσεων και των προσαρμοστικών μηχανισμών των λογιστών και ελεγκτών, διευρύνοντας τη συνολική ερμηνεία του αντίκτυπου της πανδημίας στο επάγγελμα.

Τέλος σχετικά με το τρίτο ερευνητικό υπό ερώτημα (H3) οι μελλοντικές έρευνες σχετικά με την επιλογή ελεγκτή θα μπορούσαν να επεκταθούν στη διερεύνηση της πιθανής σχέσης μεταξύ της διαδικασίας επιλογής ελεγκτή και των αλλαγών ελεγκτή (auditor switching). Επιπλέον, θα μπορούσε να εξεταστεί η επίδραση των αμοιβών ελέγχου (audit fees), καθώς και του τύπου της γνώμης που εκδίδεται από τον ελεγκτή. Παράλληλα, μελλοντικές μελέτες θα μπορούσαν να εστιάσουν στη λειτουργία και στα ειδικά χαρακτηριστικά της επιτροπής ελέγχου, όπως η συχνότητα των συνεδριάσεων, η επαγγελματική εμπειρία των μελών και η εξειδίκευσή τους σε λογιστικά ή ελεγκτικά ζητήματα, προκειμένου να εξεταστεί περαιτέρω ο ρόλος της στη διαδικασία επιλογής εξωτερικού ελεγκτή και στη διασφάλιση της ποιότητας του ελέγχου.

Βιβλιογραφία

- Agoglia, C. P., & Krishnan, J. (2022). Research forum on COVID-19: Implications for audits and the audit profession. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 41(1), 1-1.
- Albitar, K., Gerged, A. M., Kikhia, H., & Hussainey, K. (2021). Auditing in times of social distancing: The effect of COVID-19 on auditing quality. *International Journal of Accounting & Information Management*, 29(1), 169–178. <https://doi.org/10.1108/IJAIM-08-2020-0128>
- Alfraih, M. M. (2017). Choosing an external auditor: Does the composition of boards of directors matter? . *International Journal of Law and Management*., 59(3), 394–412. doi:<https://doi.org/10.1108/IJLMA-03-2016-0032>
- Alhababsah, S., & Yekini, S. (2021). Audit committee and audit quality: An empirical analysis considering industry expertise, legal expertise and gender diversity. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*., 42, σ. Article 100377. doi:<https://doi.org/10.1016/j.intaccaudtax.2021.100377>
- Al-Khasawneh, R. O. (2021). Impact of corona pandemic (COVID-19) on external audit on Jordanian banks. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*., 25(1), 1-11.
- Allen, M. J., & Yen, W. M. (2001). *Introduction to measurement theory*. Waveland Press.
- Almer, E. D., Philbrick, D. R., & Ruplei, K. H. (2014). What drives auditor selection? *Current Issues in Auditing*, 8(1), A26–A42. doi:<https://doi.org/10.2308/ciia-50779>
- Ashbaugh, H., LaFond, R., & Mayhew, B. H. (2003). Do nonaudit services compromise auditor independence? Further evidence. *The accounting review*., 78(3), 611-639.
- Ashbaugh-Skaife, H., Collins, D. W., Kinney Jr, W. R., & LaFond, R. (2008). The effect of SOX internal control deficiencies and their remediation on accrual quality. *The accounting review*., 83(1), 217-250.

- Association of Chartered Certified Accountants. (2020). *The impact of COVID-19 on Audit and Assurance – challenges and considerations*. Ανάκτηση από https://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/img/respcam/Coronavirus/The%20impact-of-COVID-19-on-Audit-and-Assurance-challenges-and-considerations.pdf
- Asthana, S. C., & Boone, J. P. (2012). Abnormal audit fee and audit quality. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 31(3), 1-22.
- Australian Securities & Investment Commission. (χ.χ.). *Improving and maintaining audit quality*. Ανάκτηση από Web site of Australian Securities & Investment Commission: <https://asic.gov.au/regulatory-resources/financial-reporting-and-audit/auditors/improving-and-maintaining-audit-quality/>
- Azizkhani, M., Hossain, S., & Nguyen, M. (2023). Effects of audit committee chair characteristics on auditor choice, audit fee and audit quality. *Accounting & Finance*, 63(3), 3675–3707. <https://doi.org/10.1111/acfi.13058>
- Ball, R. (2009). Market and political/regulatory perspectives on the recent accounting scandals. *Journal of Accounting Research*, 47(2), 277-323. doi:10.1111/j.1475-679x.2009.00325.x
- Balsam, S., Krishnan, J., & Yang, J. S. (2003). Auditor industry specialization and earnings quality. *Auditing: A journal of practice & Theory*, 22(2), 71-97.
- Beasley, M. S. (1996). An empirical analysis of the relation between the board of director composition and financial statement fraud. *The Accounting Review*, 71(4), 443–465. doi:<http://www.jstor.org/stable/248566>
- Beasley, M. S., & Petroni, K. R. (2001). Board independence and audit-firm type. *Auditing: A journal of practice & theory*, 20(1), 97-114.
- Beatty, R. P. (1989). Auditor reputation and the pricing of initial public offerings. *Accounting Review*, 693-709.
- Becker, C. L., DeFond, M. L., Jiambalvo, J., & Subramanyam, K. R. (1998). The effect of audit quality on earnings management. *Contemporary accounting research*, 15(1), 1-24.

- Beechem, O. (2021). IT Usage in Auditing and the Impact of COVID-19. *Undergraduate theses 56, University of Bellarmine*. Ανάκτηση από https://scholarworks.bellarmino.edu/ugrad_theses/56
- Behbahani, P. S. (2022). Agency costs and auditor choice: Moderating role of board's expertise and internal control. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 22(4), 1014–1038. <https://doi.org/10.1108/JFRA-11-2021-0406>
- Ben-Hassoun, A., Aloui, C., & Ben-Nasr, H. (2018). Demand for audit quality in newly privatized firms in MENA region: Role of internal corporate governance mechanisms audit. *Research in International Business and Finance*, 45, 334–348. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2017.07.167>
- Bewley, K., Chung, J., & McCracken, S. (2008). An examination of auditor choice using evidence from Andersen's demise. *International Journal of Auditing*, 12(2), 89–110. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1099-1123.2008.00373.x>
- Bhattacharya, A., & Banerjee, P. (2020). An empirical analysis of audit pricing and auditor selection: Evidence from India. *Managerial Auditing Journal*, 35(1), 111–151. doi:<https://doi.org/10.1108/MAJ-11-2018-2101>
- Bill, K. L., Cobabe, M., Pittman, J., & Stein, S. (2020). To share or not to share: The importance of peer firm similarity to auditor choice. *Accounting, Organizations and Society*, 83, σ. Article 101115. doi:<https://doi.org/10.1016/j.aos.2020.101115>
- Blay, A. D. (2005). Independence threats, litigation risk, and the auditor's decision process. *Contemporary Accounting Research*, 22(4), 759–789. <https://doi.org/10.1506/5FQ9-ANEA-T8J0-U6GY>.
- Brammer, S., Branicki, L., & Linnenluecke, M. K. (2020). COVID-19, societalization, and the future of business in society. *Academy of Management Perspectives*, 34(4), 493-507.
- Cao, Y., Zhao, Z., Wang, N., & Zhao, L. (2022). Sustainable development of audit market: Benefits of audit price deregulation in China. *Sustainability*, 14, σ. 10208. doi:10.3390/su141610208

- Caramanis, C., & Lennox, C. (2008). Audit effort and earnings management. *Journal of Accounting and Economics*, 45(1), 116–138. <https://doi.org/10.1016/j.jacceco.2007.05.002>
- Carcello, J. V., & Neal, T. L. (2000). Audit committee composition and auditor reporting. *The Accounting Review*, 75(4), 453–467. doi:<https://doi.org/10.2308/accr.2000.75.4.453>
- Carcello, J. V., Hermanson, D. R., Neal, T. L., & Riley, R. A. (2002). Board characteristics and audit fees. *Contemporary Accounting Research*, 19(3), 365–384. doi:<https://doi.org/10.1506/CHWK-GMQ0-MLKE-K03V>
- Carungu, J., Di Pietra, R., & Molinari, M. (2021). The impact of a humanitarian disaster on the working approach of accountants: a study of contingent effects. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 34(6), 1388-1403.
- CEAOB. (2020). *CEAOB emphasises the following areas that are of high importance*. Ανάκτηση από https://finance.ec.europa.eu/document/download/c7d2880b-edc1-43f2-8a35-f1be80d4a980_en?filename=200325-ceaob-statement-COVID-19_en.pdf
- Chaganti, R. S., Mahajan, V., & Sharma, S. (1985). Corporate board size, composition and corporate failures in retailing industry. . *Journal of Management Studies*, 22(4), 400–417. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.1985.tb00005.x>
- Chang, C. J., & Hwang, N. (2003). The impact of retention incentives and client business risks on auditors' decisions involving aggressive reporting practices. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 22(2), 207–218.
- Chen, C., Lin, C., & Lin, Y. (2008). Audit partner tenure, audit firm tenure, and discretionary accruals: Does long auditor tenure impair earnings quality. *Contemporary Accounting Research*, 25, 415-445.
- Chen, L., Krishnan, G. V., & Yu, W. (2018). The relation between audit fee cuts during the global financial crisis and earnings quality and audit quality. *Advances in Accounting*, 43, 14-31. doi:10.1016/j.adiac.2018.07.007
- Chen, H., Hua, S., Liu, Z., & Zhang, M. (2019). Audit fees, perceived audit risk, and the financial crisis of 2008. *Asian Review of Accounting*, 27(1), 97-111. doi:10.1108/ara-01-2017-0007

- Chen, K. Y., & Zhou, J. (2007). Audit committee, board characteristics, and auditor switch decisions by Andersen's clients. *Contemporary Accounting Research*, 24(4), 1085–1117. doi:<https://doi.org/10.1506/car.24.4.2>
- Cheng, C. L., Hsu, C. S., & Kung, F. H. (2015). Political connections, managerial incentives and auditor choice: Evidence from China. *Pacific Accounting Review*, 27(4), 441–465. doi:<https://doi.org/10.1108/PAR-10-2013-0096>
- Choi, J. H., & Wong, T. J. (2007). Auditors' governance functions and legal environments: An international investigation. *Contemporary Accounting Research*, 24(1), 13–46. doi:<https://doi.org/10.1506/X478-1075-4PW5-1501>
- Choi, J. H., Kim, J. B., & Zang, Y. (2010). Do abnormally high audit fees impair audit quality? *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 29(2), 115–140. doi:10.2308/aud.2010.29.2.115
- Chou, J., Zaiats, N., & Zhang, B. (2014). Does auditor choice matter to foreign investors? Evidence from foreign mutual funds worldwide. *Journal of Banking & Finance*, 46, 1–20. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2014.04.005>
- Chung, D. Y., & Lindsay, W. D. (1988). The pricing of audit services: The Canadian perspective. *Contemporary Accounting Research*, 5(1), 19–46.
- Chung, D. Y., & Lindsay, W. D. (1988). The pricing of audit services: The Canadian perspective. *Contemporary Accounting Research*, 5(1), 19–46. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1911-3846.1988.tb00693.x>
- Chung, H., & Kallapur, S. (2003). Client importance, nonaudit services, and abnormal accruals. *The Accounting Review*, 78, 931–955.
- Chytis, E., Fasoulas, M., Tasios, S., & Nerantzidis, M. (2023). CPA's perception (s) regarding the COVID-19 crisis: A questionnaire development and validation. *Journal of Accounting and Taxation*, 15(3), 88–100. doi:10.5897/JAT2023.0568
- Chytis, E., Tasios, S., Georgopoulos, I., & Hortis, Z. (2019). The relationship between tax avoidance, company characteristics and corporate governance: Evidence from Greece. *Corporate Ownership & Control*, 16(4), 77–86. doi:<https://doi.org/10.22495/cocv16i4art7>

- CNDCEC. (2020). *Corona virus pandemic: Highlight of regulatory and legislative measures adopted by Italy to sustain the social, entrepreneurial and labor market*. Ανάκτηση από https://www.commercialisti.it/visualizzatore-articolo?_articleId=1413546&plid=323290
- Coates, J. C., IV. (2007). The goals and promise of the Sarbanes–Oxley Act. *Journal of Economic Perspectives*, 21(1), 91–116. <https://doi.org/10.1257/jep.21.1.91>
- Cohen, D. A., Dey, A., & Lys, T. Z. (2008). Real and accrual-based earnings management in the pre- and post-SOX periods. *The Accounting Review*, 83, 757–787.
- Corbella, S., Florio, C., Gotti, G., & Mastrolia, S. A. (2015). Audit firm rotation, audit fees and audit quality: The experience of Italian public companies. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 25, 46–66. <https://doi.org/10.1016/j.intaccudtax.2015.10.003>
- Corten, M., Steijvers, T., Lybaert, N., & Coeckelb, C. (2021). The influence of the CEO on auditor choice in private firms: An interplay of willingness and ability. *Sustainability*, 13(12), σ. Article 6710. doi:<https://doi.org/10.3390/su13126710>
- Corten, M., Steijvers, T., & Lybaert, N. (2018). Auditor choice in private firms: a stakeholders perspective. *Managerial Auditing Journal*, 33(2), 146-170.
- Crocker, L., & Algina, J. (1986). Introduction to classical and modern test theory. *Philadelphia: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers*.
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *psychometrika*, 16(3), 297-334.
- Crucean, A. C., & Hațegan, C. D. (2021). Efectele pandemiei COVID-19 estimate în situațiile financiare și în raportul auditorului. *Audit financiar*, 19(1), 3-16.
- Dancet, E. A., Ameye, L., Sermeus, W., Welkenhuysen, M., Nelen, W. L., Tully, L., & D'Hooghe, T. (2011). The ENDOCARE questionnaire (ECQ): a valid and reliable instrument to measure the patient-centeredness of endometriosis care in Europe. *Human Reproduction*, 26(11), pp. 2988-2999.
- De Carvalho Pereira, V., Pereira, A. G., & de Oliveira, J. (2023). Influence of ownership structure on choice of Big 4 independent auditors. *International*

- Journal of Disclosure and Governance, 20, 316–326.
<https://doi.org/10.1057/s41310-023-00175-7>
- DeAngelo, L. E. (1981). Auditor independence, ‘low balling’, and disclosure regulation. *Journal of Accounting and Economics*, 3(2), 113–127.
doi:10.1016/0165-4101(81)90009-4
- DeAngelo, L. E. (1982). Mandated successful efforts and auditor choice. *Journal of Accounting and Economics*, 4(3), 171–203. doi:[https://doi.org/10.1016/0165-4101\(82\)90008-8](https://doi.org/10.1016/0165-4101(82)90008-8)
- DeAngelo, L. E. (1986). Accounting numbers as market valuation substitutes: A study of management buyouts of public stockholders. *Accounting review*, 400–420.
- Dechow, P. M., Sloan, R. G., & Sweeney, A. P. (1995). Detecting earnings management. . *Accounting review*, 193–225.
- Dechow, P. W., & Schrand, C. (2010). Understanding earnings quality: A review of the proxies, their determinants and their consequences. *Journal of accounting and economics*, 50(2-3), 344–401.
- Defond, M. L., & Jambalvo, J. (1993). Factors related to auditor-client disagreements over income-increasing accounting methods. *Contemporary Accounting Research*, 9(2), 415–431.
- DeFond, M. L., & Lennox, C. S. (2011). The effect of SOX on small auditor exits and audit quality. *Journal of Accounting and Economics*, 52, 21–40. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jacceco.2011.03.002>.
- DeFond, M. L., Francis, J. R., & Wong, T. J. (2000). Auditor industry specialization and market segmentation: Evidence from Hong Kong. *AUDITING: A Journal of Practice & Theory*, 19(1), 49–66.
doi:<https://doi.org/10.2308/aud.2000.19.1.49>
- DeFond, M., Erkens, D. H., & Zhang, J. (2017). Do client characteristics really drive the big N audit quality effect? New evidence from propensity score matchingpp. *Management Science*, 63(11), 3628–3649.
doi:<https://doi.org/10.1287/mnsc.2016.2528>
- DeFond, M. L., & Park, C. W. (2001). The reversal of abnormal accruals and the market valuation of earnings surprises. *The Accounting Review*, 76(3), 375–404.

- DeFond, M. L., Lim, C. Y., & Zang, Y. (2012). Do auditors value client conservatism. . *University of Southern California, Singapore Management University*.
- DeFond, M. L., Raghunandan, K., & Subramanyam, K. R. (2002). Do non-audit service fees impair auditor independence? Evidence from going concern audit opinions. *Journal of accounting research*, 1247-1274.
- Demaray, M. K., Summers, K. H., Jenkins, L. N., & Becker, L. D. (2016). Bullying Participant Behaviors Questionnaire (BPBQ): Establishing a reliable and valid measure. *Journal of school violence*, 15(2), 158-188.
- DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American sociological review*, 48(2), 147-160.
- Donatella, P., Haraldsson, M., & Tagesson, T. (2022). Reporting on COVID-19—or not? Annual report disclosure of the pandemic as a subsequent event. . *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management.*, 34(6), 117-136.
- Dopuch, N., & King, R. R. (1996). The effects of lowballing on audit quality: An experimental markets study. *Journal of Accounting, Auditing and Finance*, 11(1), 45-68. doi:10.1177/0148558x9601100102
- El-Dyasty, M. M., & Elamer, A. A. (2021). The effect of ownership structure and board characteristics on auditor choice: Evidence from Egypt. *International Journal of Disclosure & Governance*, 18, 362–377. doi:https://doi.org/10.1057/s41310-021-00118-0
- Ettredge, M. L., Fuerherm, E. E., & Li, C. (2014). Fee pressure and audit quality. *Accounting, Organizations and Society*, 39(4), 247–263. https://doi.org/10.1016/j.aos.2014.04.002
- Ettredge, M., Heintz, J., Li, C., & Scholz, S. (2011). Auditor realignments accompanying implementation of SOX 404 ICFR reporting requirements. *Accounting Horizons*, 25, 17-39. doi:https://doi.org/10.2308/acch.2011.25.1.17.
- European Commission. (2004). *Report on Parmalat*.

- European Institute for Gender Equality . (2022). *Gender equality index*. . Ανάκτηση από Gender equality index. : <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2022/domain/power/EL>
- Fasoulas, M., & Chytis, E. (2025). The effect of audit market deregulation on audit competition and quality. *Accounting and Management Information Systems*, 24(1), 5-25.
- Fasoulas, M., Chytis, E., Lekarakou, E., & Tasios, S. (2024). Auditor choice, board of directors ‘characteristics and ownership structure: evidence from Greece. *Journal of Governance and Regulation*., 13(1), 147-159.
- Ferguson, M. J., Seow, G. S., & Young, D. (2004). Non-audit services and earnings management: UK evidence. *Contemporary Accounting Research*, 21(4), 813-841. doi:10.1506/mfv5-9t3q-h5rk-vc20.
- Fernandez-Mendez, G., & Pathan, S. T. (2023). Female directors, audit effort and financial reporting quality. . *Spanish Journal of Finance and Accounting*, 52(1), 125–166. doi:<https://doi.org/10.1080/02102412.2021.2009298>
- Financial Reporting Council. (2020). *media.frc.org.uk*. Ανάκτηση από https://media.frc.org.uk/documents/Audit_Bulletin_-_Covid_Guidance_December_2020.pdf
- Francis, J. R. (2011). A framework for understanding and researching audit quality. *Auditing: A journal of practice & theory*, 30(2), 125-152.
- Francis, J. R., & Krishnan, J. (1999). Accounting accruals and auditor reporting conservatism. *Contemporary accounting research*., 16(1), 135-165.
- Francis, J. R., & Wang, D. (2008). The joint effect of investor protection and Big 4 audits on earnings quality around the world. *Contemporary accounting research*., 25(1), 157-191.
- Francis, J. R., & Yu, M. D. (2009). Big 4 office size and audit quality. *The Accounting Review*, 84(5), 1521-1552.
- Francis, J. R., Michas, P. N., & Seavey, S. E. (2013). Does audit market concentration harm the quality of audited earnings? Evidence from audit markets in 42 countries. *Contemporary Accounting Research*, 30(1), 325–355. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1911-3846.2012.01156.x>

- Frankel, R. M., Johnson, M. F., & Nelson, K. K. (2002). The relation between auditors' fees for nonaudit services and earnings management. *The Accounting Review*, 77, 71-105.
- Geiger, M. A., North, D. S., & O'Connell, B. T. (2005). The auditor-to-client revolving door and earnings management. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 20, 1-26.
- Goodstein, J., Gautam, K., & Boeker, W. (1994). The effects of board size and diversity on strategic change. . *Strategic Management Journal*., 15(3), 241–250. doi:<https://doi.org/10.1002/smj.4250150305>
- Gramling, A. A. (1999). External auditors' reliance on work performed by internal auditors: The influence of fee pressure on this reliance decision. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*., 18(3), 117-135.
- Guedhami, O., Pittman, J. A., & Saffar, W. (2009). Auditor choice in privatized firms: Empirical evidence on the role of state and foreign owners. *Journal of Accounting and Economics*, 48((2–3)), 151–171. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jacceco.2009.08.003>
- Guizani, M., & Abdalkrim, G. (2022). Ownership structure, independence and auditor choice: Evidence from GCC countries. . *Journal of Accounting in Emerging Economies*, 12(1), 127–149. doi:<https://doi.org/10.1108/JAEE-06-2020-0145>
- Gujarati, D. N. (2004). *Basic econometrics (4th ed.)*. McGraw Hill. Ανάκτηση από <http://zalamasyah.staff.unja.ac.id/wp-content/uploads/sites/286/2019/11/7-Basic-Econometrics-4th-Ed.-Gujarati.pdf>
- Gul, F. A., Jaggi, B. L., & Krishnan, G. V. (2007). Auditor independence: Evidence on the joint effects of auditor tenure and non-audit fees. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 26(2), 117-142. doi:10.2308/aud.2007.26.2
- Gul, F. A., Srinidhi, B., & Tsui, J. L. (2012). Board gender diversity, auditor quality choice and audit fees. doi:https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2041161
- Gupta, P. P., Krishnan, G. V., & Yu, W. (2012). Do Auditors Allow Earnings Management When Audit Fees are Low? *SSRN Electronic Journal*. doi:10.2139/ssrn.1836829

- Habib, A., Wu, J., Bhuiyan, M. B., & Sun, X. (2019). Determinants of auditor choice: Review of the empirical literature. *International Journal of Auditing*, 23, 308-335. doi:<https://doi.org/10.1111/ijau.12163>.
- Hair, J. F., Celsi, M., Ortinau, D. J., & Bush, R. P. (2010). Essentials of marketing research (2nd ed.). McGraw-Hill/Irwin.
- Han, J., & Wang, S. (1998). Political costs and earnings management of oil companies during the 1990 Persian Gulf crisis. *The Accounting Review*, 73(1), 103–117.
- Han, S., Kang, T., & Rees, L. (2013). The association between institutional ownership and audit properties. *Asia-Pacific Journal of Accounting & Economics*, 20(2), 199–222. doi:<https://doi.org/10.1080/16081625.2012.748449>
- Hanlon, M., Krishnan, G. V., & Mills, L. F. (2012). Audit fees and book-tax differences. *Journal of the American Taxation Association*, 34(1), 55-86.
- Hellenic Corporate Governance Council. (2021). *Hellenic Corporate Governance Code 2021*. Ανάκτηση από Hellenic Corporate Governance Code 2021: <https://www.esed.org.gr/en/code-listed>
- Higgs, J. L., & Skantz, T. R. (2006). Audit and nonaudit fees and the market's reaction to earnings announcement. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 25(1), 1-26.
- Hoitash, R., Markelevich, A., & Barragato, C. A. (2007). Auditor fees and audit quality. *Managerial Auditing Journal*, 22(8), 761-786.
- Houqe, M. N., van Zijl, T., Dunstan, K., & Karim, A. M. (2015). Corporate ethics and auditor choice: International evidence. *Research in Accounting Regulation*, 27(1), 57–65. doi:<https://doi.org/10.1016/j.racreg.2015.03.007>
- Hribar, P., & Collins, D. W. (2002). Errors in estimating accruals: Implications for empirical research. *Journal of Accounting Research*, 40(1), 105-134.
- Hsu, H. H., Lin, C. H., & Tsao, S. M. (2018). Founding family and auditor choice: Evidence from Taiwan. *Corporate Governance: An International Review*, 26(2), 118–142. doi:<https://doi.org/10.1111/corg.12226>
- Hsu, W. Y., Troy, C., & Huang, Y. (2015). The determinants of auditor choice and audit pricing among property-liability insurers. *Journal of Accounting and*

- Humphrey, K. A., & Trotman, K. T. (2022). Judgement and decision making research on CSR reporting in the COVID-19 environment. *Accounting and Finance*, 62, 739-765.
- Hunt, A. K., & Lulseged, A. (2007). Client importance and non-Big 5 auditors' reporting decisions. *Journal of Accounting and Public Policy*, 26, 212-248.
- IAASB. (2024). *Publications*. Ανάκτηση από 2023-2024-handbook-international-quality-management-auditing-review-other-assurance-and-related: <https://www.iaasb.org/publications/2023-2024-handbook-international-quality-management-auditing-review-other-assurance-and-related>
- Ianniello, G., Mainardi, M., & Rossi, F. (2015). Family control, corporate governance, and auditor choice: Evidence from Italy. . *International Journal of Accounting and Finance*, 5(2), 99–116. doi:<https://doi.org/10.1504/IJAF.2015.071836>
- IBR/IRE. (2020). *FAQ: impact on internal control and risk of fraud and remote audit*. Ανάκτηση από <https://www.icci.be/fr/actualit/actualit-detail-page/faq-COVID-19-impact-sur-le-contr-le-interne-et-le-risque-de-fraude-et-audit-distance>
- IFRS Foundation. (2025). *Who uses IFRS Accounting Standards?* Ανάκτηση από <https://www.ifrs.org/use-around-the-world/use-of-ifrs-standards-by-jurisdiction/>
- Iliev, P. (2010). The effect of SOX Section 404: Costs, earnings quality, and stock prices. *The Journal of Finance*, 1163-1196.
- International Auditing and Assurance Standards Board. (2020). *ifac.org*. Ανάκτηση από https://www.ifac.org/_flysystem/azure-private/uploads/IAASB/Staff%20Alert%20-%20Audit%20Considerations%20Arising%20from%20Changes%20Due%20to%20Coronavirus.pdf
- International Federation of Accountants. (2020). *Summary of COVID-19 financial reporting considerations*. Ανάκτηση από <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/discussion/summary-COVID-19-financial-reporting-considerations>

- International Organization of Securities Commissions. (2020). *IOSCO Statement on Importance of Disclosure about COVID-19*. Ανάκτηση από <https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD655.pdf>
- Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). Theory of the Firm. Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305–360
- Jensen, M. C. (1993). The modern industrial revolution, exit, and the failure of internal control systems. *The Journal of Finance*, 48(3), 831–880. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1993.tb04022.x>
- Jiang, J., Wang, I. Y., & Wang, K. P. (2019). Big N auditors and audit quality: New evidence from quasi-experiments. *The Accounting Review*, 94(1), 205–227. doi:<https://doi.org/10.2308/accr-52106>
- Johnson, V. E., Khurana, I. K., & Reynolds, J. K. (2002). Audit-firm tenure and the quality of financial reports. *Contemporary Accounting Research*, 19(4), 637–660. <https://doi.org/10.1506/LLTH-JXQV-8CEW-8MXD>
- Jones, J. (1991). Earnings Management During Import Relief Investigations. *Journal of Accounting Research*, 29(2), 193–228.
- Kabuye, F., Nkundabanyanga, S. K., Opiso, J., & Nakabuye, Z. (2017). Internal audit organisational status, competencies, activities and fraud management in the financial services sector. *Managerial Auditing Journal*, 32(9), 924–944.
- Kacanski, S., Lusher, D., & Wang, P. (2021). Auditor selection process: An interplay of demand mechanisms — A multilevel framework. *European Accounting Review*, 30(1), 115–142. <https://doi.org/10.1080/09638180.2020.1740755>
- Kanagaretnam, K., Krishnan, G. V., & Lobo, G. J. (2010). An empirical analysis of auditor independence in the banking industry. *The Accounting Review*, 85(6), 2011–2046. <https://doi.org/10.2308/accr.2010.85.6.2011>
- Kasai, N., & Takada, T. (2012). How do regulation and deregulation of audit fees influence audit quality? Empirical evidence from Japan. *SSRN Electronic Journal*. doi:10.2139/ssrn.2179908

- Kend, M., & Nguyen, L. A. (2022). Key audit risks and audit procedures during the initial year of the COVID-19 pandemic: an analysis of audit reports 2019-2020. *Managerial Auditing Journal.*, 37(7), 798-818.
- Khan, M., & Watts, R. L. (2009). Estimation and empirical properties of a firm-year measure of accounting conservatism. *Journal of Accounting and Economics*, 48(2-3), 132-150.
- Khasharmeh, H. A. (2015). Determinants of auditor switching in bahraini's listed companies-an empirical study. European. *Journal of Accounting, Auditing and Finance Research*, 3(11), 73-99.
- Kim, J. B., Pevzner, M., & Xin, X. (2019). Foreign institutional ownership and auditor choice: Evidence from worldwide institutional ownership. *Journal of International Business Studies*, 50, 83–110. doi:<https://doi.org/10.1057/s41267-018-0160-x>
- Kinney Jr, W. R., Palmrose, Z. V., & Scholz, S. (2004). Auditor independence, non-audit services, and restatements: Was the US government right? *Journal of Accounting Research*, 42(3), 561-588.
- Knechel, W. R., Krishnan, G. V., Pevzner, M., Shefchik, L. B., & Velury, U. K. (2013). Audit quality: Insights from the academic literature. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 32(sp1), 385-421.
- Knechel, W. R., Niemi, L., & Sundgren, S. (2008). Determinants of auditor choice: Evidence from a small client market. *International Journal of Auditing*, 12(1), 65–88. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1099-1123.2008.00370.x>
- Koh, K., Rajgopal, S., & Srinivasan, S. (2013). Non-audit services and financial reporting quality: Evidence from 1978 to 1980. *Review of Accounting Studies*, 18, 1-33.
- Kothari, S. P., Leone, A. J., & Wasley, C. E. (2005). Performance matched discretionary accrual measures. *Journal of accounting and economics*, 39(1), 163-197.
- Kothari, S. P., Shu, S., & Wysocki, P. D. (2009). Do managers withhold bad news? *Journal of Accounting research*, 47(1), 241-276.

- Krishnan, G. V. (2007). Did earnings conservatism increase for former Andersen clients? *Journal of Accounting, Auditing & Finance.*, 22(2), 141-163.
- Krishnan, G. V., & Zhang, Y. (2014). Is there a relation between audit fee cuts during the global financial crisis and banks' financial reporting quality? *Journal of Accounting and Public Policy*, 33(3), 279–300. doi:10.1016/j.jaccpubpol.2014.02.004
- Kunda, Z. (1990). The case for motivated reasoning. *Psychological bulletin*, 108(3), 480–498. doi:10.1037/0033-2909.108.3.480
- LaFond, R., & Watts, R. L. (2008). The information role of conservatism. *The Accounting Review*, 83(2), 447-478.
- Lai, K. M., Srinidhi, B., Gul, F. A., & Tsui, J. S. (2017). Board gender diversity, auditor fees, and auditor choice. *Contemporary Accounting Research*, 34(3), 1681–1714. doi:https://doi.org/10.1111/1911-3846.12313
- Larcker, D. F., & Richardson, S. A. (2004). Fees paid to audit firms, accrual choices, and corporate governance. *Journal of Accounting Research.*, 42(3), 625-658.
- Lawrence, A., Minutti-Meza, M., & Zhang, P. (2011). Can big 4 versus non-big 4 differences in audit-quality proxies be attributed to client characteristics? *The Accounting Review*, 86(1), 259-286. doi:https://doi.org/10.2308/accr.000000009.
- Lazarides, T. G., Drimpetas, E., & Koufopoulos, D. (2009). Ownership structure in Greece: Determinants and implications on corporate governance. doi:https://doi.org/10.2139/ssrn.1348508
- Lennox, C. (1999). Are large auditors more accurate than small auditors? *Accounting and Business Research*, 29(3), 217-227.
- Lennox, C. S. (1999). The accuracy and incremental information content of audit reports in predicting bankruptcy. *Journal of Business Finance & Accounting*, 26(5-6), 757-778.
- Li, H., Pincus, M., & Rego, S. O. (2008). Market reaction to events surrounding the Sarbanes–Oxley Act of 2002. *Journal of Law and Economics*, 51(1), 111-134.
- Lim, C. Y., & Tan, H. T. (2008). Non-audit service fees and audit quality: The impact of auditor specialization. . *Journal of accounting research.*, 46(1), 199-246.

- Lin, Z. J., & Liu, M. (2009). The impact of corporate governance on auditor choice: Evidence from China. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 18(1), 44–59. doi:<https://doi.org/10.1016/j.intaccaudtax.2008.12.005>
- Lobo, G. J., & Zhao, Y. (2013). Relation between audit effort and financial report misstatements: Evidence from quarterly and annual restatements. *The Accounting Review*, 88(4), 1385–1412. <https://doi.org/10.2308/accr-50440>.
- Lord, A. T. (1992). Pressure: A Methodological Consideration for Behavioral Research in Auditing. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 11(2), 89-108.
- Lys, T., & Watts, R. L. (1994). Lawsuits against auditors. *Journal of accounting research*, 32, 65-93.
- Matonti, G., Tucker, J., & Tommasetti, A. (2016). Auditor choice in Italian non-listed firms. *Managerial Auditing Journal*, 31(4/5), 458–491. <https://doi.org/10.1108/MAJ-07-2015-1215>
- Mavridis, D. G. (2002). Marital status aspects disclosed in Greek interim reports. *Equal Opportunities International*, 21(8), 1-17. doi:<https://doi.org/10.1108/02610150210787235>
- McCann, D. (2010). *Audit-fee fall: It's a matter of trust*". Ανάκτηση 4 13, 2024, από CFO: <https://www.cfo.com/news/audit-fee-fall-its-a-matter-of-trust/668969>
- Menon, K., & Williams, D. D. (2004). Former audit partners and abnormal accruals. *The Accounting Review*, 79, 1095-1118.
- Meuwissen, R., Moers, F., Peek, E., & Vanstraelen, A. (2007). An evaluation of abnormal accruals models in an international context. Working Paper, . *Universiteit Maastricht*.
- Meyer, J. W., & Rowan, B. (1977). Institutionalized organizations: Formal structure as myth and ceremony. *American journal of sociology*, 83(2), 340-363.
- Mitra, S. (2007). Nonaudit service fees and auditor independence: Empirical evidence from the oil and gas industry. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 22, 85-107.
- Morris, L., Hoitash, R., & Hoitash, U. (2022). It's not done until it's done: Late audit filings during COVID-19.

- Munter, P. (2021). *The importance of high quality independent audits and effective audit committee oversight to high quality financial reporting to investors*”, U.S. Securities and Exchange Commission.
- Myers, J. N., Myers, L. A., & Omer, T. C. (2003). Exploring the term of the auditor-client relationship and the quality of earnings: A case for mandatory auditor rotation? *The Accounting Review*, 78(3), 779–799. <https://doi.org/10.2308/accr.2003.78.3.779>.
- Nagri, I. (2009). *Accountancy Age*. Ανάκτηση 4 13, 2024, από Audit quality under pressure as firms cut costs”: <https://www.accountancyage.com/2009/11/12/audit-quality-under-pressure-as-firms-cut-costs/>
- Nasdaq. (χ.χ.). *Institutional investors*. Ανάκτηση από <https://www.nasdaq.com/glossary/i/institutional-investors>
- Nelson, M. W. (2009). A model and literature review of professional skepticism in auditing. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 28(2), 1-34. doi:10.2308/aud.2009.28.2.1.
- Nelson, M. W., Elliott, J. A., & Tarpley, R. L. (2002). Evidence from auditors about managers' and auditors' earnings management decisions. *The accounting review*, 77(s-1), 175-202.
- Nerantzidis, M. (2015). Measuring the quality of the “comply or explain” approach: Evidence from the implementation of the Greek corporate governance code. *Managerial Auditing Journal*, 30(4-5), 373–412. doi:<https://doi.org/10.1108/MAJ-08-2014-1060>
- Norman, G. R., & Streiner, D. L. (1994). *Principal components and factor analysis. Biostatistics. The Bare Essentials*. Pmph USA Ltd.
- Nunnally, J., & Bernstein, I. (1994). *Psychometric Theory 3rd edition*. New York: MacGraw-Hill.
- Oradi, J., & Izadi, J. (2020). Audit committee gender diversity and financial reporting: Evidence from restatements. *Managerial Auditing Journal*, 35(1), 67–92. doi:<https://doi.org/10.1108/MAJ-10-2018-2048>

- Otley, D. T., & Pierce, B. J. (1996). Auditor time budget pressure: Consequences and antecedents. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 9(1), 31–58. <https://doi.org/10.1108/09513579610109969>
- Owhoso, V. E., Messier Jr, W. F., & Lynch Jr, J. G. (2002). Error detection by industry-specialized teams during sequential audit review. *Journal of accounting research*, 40(3), 883-900.
- Papadopoulou, S., & Papadopoulou, M. (2020). The accounting profession amidst the COVID-19 pandemic. *International Journal of Accounting and Financial Reporting*, 10(2), 39-59.
- Purkayastha, S., Veliyath, R., & Rejie, G. (2022). Type I and type II agency conflicts in family firms: An empirical investigation. *Journal of Business Research*, 153, 285–299. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.07.054>
- PwC Middle East. (2015). *What is an audit?* Ανάκτηση από <https://www.pwc.com/m1/en/services/assurance/what-is-an-audit.html>
- Qiang, X. (2007). The effects of contracting, litigation, regulation, and tax costs on conditional and unconditional conservatism: Cross-sectional evidence at the firm level. *The accounting review*, 82(3), 759-796.
- Qomariyah, A. (2019). The influences of internal and external factors in auditor choice: A literature study. *Asia-Pacific Journal of Accounting & Economics*, 26(1-2), 124–130. doi:<https://doi.org/10.1080/16081625.2019.1546562>
- Quick, R., Schenk, N., Schmidt, F., & Towara, T. (2018). The impact of corporate governance on auditor choice: Evidence from Germany. *Journal of Management and Governance*, 22, 251–283. doi:<https://doi.org/10.1007/s10997-017-9386-4>
- Raghunandan, K., & Rama, D. V. (2006). SOX Section 404 material weakness disclosures and audit fees. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 25(1), 99-114.
- Reichelt, K. J., & Wang, D. (2010). National and office-specific measures of auditor industry expertise and effects on audit quality. *Journal of Accounting Research*, 48(3), 647-686.

- Reynolds, J. K., & Francis, J. R. (2001). Does size matter? The influence of large clients on officelevel auditor reporting decisions. *Journal of Accounting & Economics*, 30, 375-400.
- Reynolds, J. K., Deis Jr, D. R., & Francis, J. R. (2004). Professional service fees and auditor objectivity. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 23(1), 29-52.
- Rinaldi, L. (2022). Accounting and the COVID-19 pandemic two years on: insights, gaps, and an agenda for future research. *Accounting Forum*, 1-32.
- Romanus, R. N., Maher, J. J., & Fleming, D. M. (2008). Auditor industry specialization, auditor changes, and accounting restatements. *Accounting Horizons*., 22(4), 389-413.
- Sharma, V. D., Sharma, D. S., & Ananthanarayanan, U. (2011). Client importance and earnings management: The moderating role of audit committees. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 30(3), 125-156.
- Spence, M. (1973). Job Market Signaling. *The Quarterly Journal of Economics*, 87(3), 355-374.
- Srinidhi, B. N., & Gul, F. A. (2007). The differential effects of auditors' non-audit and audit fees on accrual quality. *Contemporary Accounting Research*, 24(2), 595–629. <https://doi.org/10.1506/ARJ4-20P3-201K-3752>
- Srinidhi, B. N., He, S., & Firth, M. (2014). The effect of governance on specialist auditor choice and audit fees in U.S. family firms. *The Accounting Review*, 89(6), 2297–2329. doi:<https://doi.org/10.2308/accr-50840>
- Stanley, J. D., & DeZoort, F. T. (2007). Audit firm tenure and financial restatements: An analysis of industry specialization and fee effects. *Journal of Accounting and Public Policy*., 26(2), 131-159.
- Stice, J. D. (1991). Using financial and market information to identify pre-engagement factors associated with lawsuits against auditors. *Accounting Review*, 516-533.
- Stoel, D., Havelka, D., & Merhout, J. W. (2012). An analysis of attributes that impact information technology audit quality: A study of IT and financial audit practitioners. *International Journal of Accounting Information Systems*., 13(1), 60-79.

- Teoh, S. H., & Wong, T. J. (1993). Perceived auditor quality and the earnings response coefficient. *Accounting review*, 346-366.
- Tepalagu, N., & Lin, L. (2015). Auditor Independence and Audit Quality: A Literature Review. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 30(1), 101-121.
- Titman, S., & Trueman, B. (1986). Information quality and the valuation of new issues. *Journal of accounting and economics*, 8(2), 159-172.
- Trakman, G. L., Forsyth, A., Hoyer, R., & Belski, R. (2017). Developing and validating a nutrition knowledge questionnaire: key methods and considerations. *Public health nutrition*, 20(15), 2670-2679.
- Trompeter, G. (1994). The effect of partner compensation schemes and generally accepted accounting principles on audit partner judgment. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 13(2), 55-68.
- Tsao, S. M., Lu, H. T., & Keung, E. C. (2017). Internationalization and auditor choice. *Journal of International Financial Management & Accounting*, 28(3), 235–273. doi:<https://doi.org/10.1111/jifm.12056>
- Tysiac, K. (2022). Audit quality stable amid pandemic, audit committee members say. *Journal of Accountancy*.
- U.S. Securities and Exchange Commission. (2003). *Litigation Release No. 17829: SEC v. WorldCom, Inc.*
- U.S. Securities and Exchange Commission. (2003). *Report of investigation pursuant to Section 21(a) of the Securities Exchange Act of 1934: Enron Corporation.*
- Ugurlu, Y. A., & Sarisoy, O. (2021). Effects of COVID-19 Pandemic on Independent Audit Activities: Examining Opinions of the Independent Auditors. *Journal of Accounting Institute*, 65, 39-58.
- Vadasi, C., Tasios, S., & Bekiaris, M. (2021). Corporate governance and voluntary disclosure: The case of listed firms on the Athens Stock Exchange. *Journal of Accounting and Taxation*, 13(4), 270–282. doi:<https://doi.org/10.5897/JAT2021.0495>

- Van Linden, C., Vandenhaute, M. L., & Zimmerman, A. (2021). Audit firm employee turnover and audit quality. *SSRN Electronic Journal*. doi:10.2139/ssrn.3775116.
- Wang, Q., Wong, T. J., & Xia, L. (2008). State ownership, institutional environment and auditor choice: Evidence from China. *Journal of Accounting and Economics*, 46(1), 112–134. doi:https://doi.org/10.1016/j.jacceco.2008.04.001
- Watts, R. L. (2003). Conservatism in accounting part I: Explanations and implications. *Accounting horizons*, 17(3), 207-221.
- Watts, R., & Zimmerman, J. L. (1986). Positive accounting theory.
- Weber, J., & Willenborg, M. (2003). Do expert informational intermediaries add value? Evidence from auditors in microcap initial public offerings. *Journal of Accounting Research*, 41(4), 681-720.
- Wei, X., Xiao, X., & Zhou, Y. (2015). Investor heterogeneity, auditor choice, and information signaling. . *AUDITING: A Journal of Practice & Theory*, 34(3), 113–138. doi:https://doi.org/10.2308/ajpt-50933
- Whitehouse, T. (2010). *compliance week*. Ανάκτηση 4 13, 2024, από Audit firms told to step up their scrutiny.
- Wielhouwer, J. L. (2015). The public cost of broken trust: Spillover effects of financial reporting irregularities. *Journal of Trust Research*, 5(2), pp. 132–152. doi: 10.1080/21515581.2014.998999.
- Yermack, D. (1996). Higher market valuation of companies with a small board of directors. . *Journal of Financial Economics*, 40(2), 185–211. doi:https://doi.org/10.1016/0304-405X(95)00844-5
- Zahra, S. A., & Pearce, J. A. (1989). Boards of directors and corporate financial performance: A review and integrative model. . *Journal of Management*, 15(2), 291–334. doi:https://doi.org/10.1177/014920638901500208
- Zhang, I. X. (2007). Economic consequences of the Sarbanes–Oxley Act of 2002. *Journal of Accounting and Economics*, 44, 74-115. doi:https://doi.org/10.1016/j.jacceco.2007.02.002

- ΕΛΤΕ. (2012). *Δημόσιο Μητρώο Ελεγκτικές Εταιρείες*. Ανάκτηση από <https://elte.org.gr/companies-records/>
- Εφημερίδα της Ελληνικής Κυβερνήσεως ΦΕΚ(2848/Β/23.10.2012). (2012, 10 23). Έγκριση και ισχύς των Διεθνών Ελεγκτικών Προτύπων. Αθήνα, Αττική, Ελλάδα: Ελληνική Κυβέρνηση. Ανάκτηση από <https://www.taxheaven.gr/pagesdata/DPEDPDP.pdf>
- Λιάργκοβας, Π., Γούλας, Χ., & Αποστολόπουλος, Ν. (2022). *Οι κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 στους εργαζόμενους του ιδιωτικού τομέα*. Αθήνα: Ινστιτούτο εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.
- Ν. 3148/2003. (χ.χ.). ΦΕΚ Α' 136/05-06-2003 Επιτροπή Λογιστικής Τυποποίησης και Ελέγχων, αντικατάσταση και συμπλήρωση των διατάξεων για τα ιδρύματα ηλεκτρονικού χρήματος και άλλες διατάξεις. Ελληνική Κυβέρνηση.
- Ν. 3919/2011. (2011). ΦΕΚ Α' 32/02.03.2011 Αρχή της επαγγελματικής ελευθερίας, κατάργηση αδικαιολόγητων περιορισμών στην πρόσβαση και άσκηση επαγγελμάτων. Ελληνική Κυβέρνηση.
- Ν. 4308/2014. (χ.χ.). ΦΕΚ Α' 251/24-11-2014 Ελληνικά Λογιστικά Πρότυπα, συναφείς ρυθμίσεις και άλλες διατάξεις. Ελληνική Κυβέρνηση.
- Νόμος 4449*. (2017). Ανάκτηση από <https://www.taxheaven.gr/law/4449/2017>
- ΠΔ 148. (1984). ΦΕΚ Α 47/16.04.1984 Καθορισμός του περιεχομένου και του χρόνου ενάρξεως της εφαρμογής του Κλαδικού Λογιστικού Σχεδίου για τις ασφαλιστικές επιχειρήσεις. Ελληνική Κυβέρνηση.
- ΠΔ 205. (1998). ΦΕΚ Α 163/15.07.1998 Περί ορισμού του περιεχομένου και του χρόνου ενάρξεως της εφαρμογής του Κλαδικού Λογιστικού Σχεδίου Νομικών Προσώπων Δημόσιου Δικαίου.
- ΠΔ 315. (1999). ΦΕΚ Α 302/30.12.1999 Περί ορισμού του περιεχομένου και του χρόνου ενάρξεως της εφαρμογής του Κλαδικού Λογιστικού Σχεδίου Δήμων και Κοινοτήτων (Ο.Τ.Α. Α' Βαθμού). Ελληνική Κυβέρνηση.
- ΠΔ 384. (1992). ΦΕΚ Α 210/31.12.1992 Περί ορισμού του περιεχομένου και του χρόνου ενάρξεως της εφαρμογής του Κλαδικού Λογιστικού Σχεδίου για τις Τράπεζες.

Ευρετήριο Πινάκων

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ ΤΟΥ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΟΣ JONES	55
ΠΙΝΑΚΑΣ 2: ΕΠΕΞΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΤΩΝ TOTAL ACCRUALS ΚΑΤΑ ASHBAUGH, LAFOND & MAYHEW 2003	57
ΠΙΝΑΚΑΣ 3: ΕΠΕΞΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΣΥΜΒΟΛΩΝ ΤΗΣ ΕΞΙΣΩΣΗΣ 4.....	58
ΠΙΝΑΚΑΣ 4: ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΕΛΕΓΚΤΙΚΟΥ ΚΛΑΔΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	64
ΠΙΝΑΚΑΣ 5: ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ	82
ΠΙΝΑΚΑΣ 6: ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΕΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΕΛΕΓΧΟΥ (AUDIT QUALITY).....	85
ΠΙΝΑΚΑΣ 7: ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ	87
ΠΙΝΑΚΑΣ 8: ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΩΝ (CORRELATION MATRIX)	89
ΠΙΝΑΚΑΣ 9: ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΙΜΩΝ (P-VALUE MATRIX).....	89
ΠΙΝΑΚΑΣ 10: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΥΧΑΙΩΝ ΕΠΙΔΡΑΣΕΩΝ (RANDOM EFFECTS).....	90
ΠΙΝΑΚΑΣ 11: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΗΣ ΜΕ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ (POOLING REGRESSION)	93
ΠΙΝΑΚΑΣ 12: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΗΣ ΜΕ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ HAUSMAN-TAYLOR (HAUSMAN-TAYLOR'S TRANSFORMATION REGRESSION RESULTS)	94
ΠΙΝΑΚΑΣ 13: ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΣΤΑΔΙΩΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΥΡΩΣΗΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ	107
ΠΙΝΑΚΑΣ 14 : ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΔΙΑΘΕΣΙΜΩΝ ΟΡΚΩΤΩΝ ΛΟΓΙΣΤΩΝ ΑΝΑ ΕΛΕΓΚΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ.....	111
ΠΙΝΑΚΑΣ 15: ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ	112
ΠΙΝΑΚΑΣ 16: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ CRONBACH'S ALPHA.....	117
ΠΙΝΑΚΑΣ 17: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΠΑΡΑΓΟΝΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ (FACTOR ANALYSIS).....	118
ΠΙΝΑΚΑΣ 18: ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΟΕΛ.....	166
ΠΙΝΑΚΑΣ 19: ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΩΝ (PEARSON CORRELATION MATRIX) AUDITOR CHOICE.....	168
ΠΙΝΑΚΑΣ 20: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΟΕΛ	169

Ευρετήριο Εικόνων

ΕΙΚΟΝΑ 1: Η ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΣΥΣΤΑΤΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ.....	52
ΕΙΚΟΝΑ 2: ΠΕΛΑΤΕΙΑΚΗ ΒΑΣΗ ΟΕΛ	126
ΕΙΚΟΝΑ 3: Β.1.1 ΣΑΣ ΔΟΘΗΚΕ ΕΓΚΑΙΡΑ ΕΝΑ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟ ΣΧΕΔΙΟ ΔΡΑΣΗΣ;.....	127
ΕΙΚΟΝΑ 4: Β.1.2. ΉΤΑΝ ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΔΡΑΣΗΣ ΣΑΦΕΣ;.....	127
ΕΙΚΟΝΑ 5: Β.1.3. ΣΑΣ ΠΑΡΕΙΧΕ ΤΟΝ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΟ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ;.....	127
ΕΙΚΟΝΑ 6: Β.1.4. ΣΑΣ ΠΑΡΕΙΧΕ ΤΗΝ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ;	128
ΕΙΚΟΝΑ 7: Β.1.5. ΣΑΣ ΠΑΡΕΙΧΕ ΤΟΝ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΟ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟ ΓΙΑ ΕΞ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ ΕΡΓΑΣΙΑ;	128
ΕΙΚΟΝΑ 8: Β.1.6. ΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΗΚΕ ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΗΝ ΠΑΝΔΗΜΙΑ ΜΕ ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΤΙΚΟ ΤΡΟΠΟ;.....	129
ΕΙΚΟΝΑ 9: Β.2.1. ΟΙ ΩΡΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΑΣ;.....	129
ΕΙΚΟΝΑ 10: Β.2.2. ΤΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΣΑΣ;.....	130
ΕΙΚΟΝΑ 11: Β.2.3. ΤΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΤΟΥ ΑΓΧΟΥΣ ΣΑΣ;.....	130
ΕΙΚΟΝΑ 12: Β.2.4. Η ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ ΣΑΣ;.....	131
ΕΙΚΟΝΑ 13: Β.2.5. Η ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΣΑΣ ΝΑ ΑΝΤΑΠΟΡΚΙΝΕΣΤΕ ΣΕ ΠΡΟΘΕΣΜΙΕΣ;... ..	131
ΕΙΚΟΝΑ 14: Β.2.6. Η ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΑΣ ΜΕ ΣΥΝΑΔΕΛΦΟΥΣ;	132
ΕΙΚΟΝΑ 15: Β.2.7. Η ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΑΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΕΛΕΓΧΟΜΕΝΟΥΣ ΠΕΛΑΤΕΣ;	132
ΕΙΚΟΝΑ 16: Β.5. ΟΙ ΣΥΝΟΛΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ ΣΤΟ ΕΛΕΓΚΤΙΚΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΘΑ ΕΙΝΑΙ:	133
ΕΙΚΟΝΑ 17: Γ.1. ΟΙ ΕΛΕΓΧΟΜΕΝΟΙ ΠΕΛΑΤΕΣ ΣΑΣ, ΣΤΗΝ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΕΝΟΣ ΕΠΙΤΟΠΙΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ, ΉΤΑΝ:.....	133
ΕΙΚΟΝΑ 18: Γ.2. ΟΙ ΕΛΕΓΧΟΜΕΝΟΙ ΠΕΛΑΤΕΣ ΣΑΣ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΠΡΟ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ ΕΛΕΓΧΟΥΣ ΑΝΑΛΩΣΑΝ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ (ΕΚΤΟΣ ΑΜΟΙΒΩΝ ΕΛΕΓΧΟΥ)	134
ΕΙΚΟΝΑ 19: Γ.3. ΟΙ ΠΕΛΑΤΕΣ ΣΑΣ ΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΗΚΑΝ ΜΕ ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΤΙΚΟ ΤΡΟΠΟ ΣΤΙΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ;	134

Ευρετήριο Εξισώσεων

ΕΞΙΣΩΣΗ 1: Το ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ JONES.....	55
ΕΞΙΣΩΣΗ 2: MODIFIED JONES MODEL.....	57
ΕΞΙΣΩΣΗ 3: Ο ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΩΝ TOTAL ACCRUALS ΚΑΤΑ ΤΟΝ ASHBAUGH, LAFOND & MAYHEW 2003	57
ΕΞΙΣΩΣΗ 4: Ο ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΩΝ TOTAL ACCRUALS ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ CARAMANIS ΚΑΙ LENNOX (2008).....	58
ΕΞΙΣΩΣΗ 5: Ο ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΚΙΝΗΣΗΣ ΚΑΤΑ DEFOND ΚΑΙ PARK (2001)	59
ΕΞΙΣΩΣΗ 6: Ο ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ABNORMAL WORKING CAPITAL ACCRUALS ΚΑΤΑ DEFOND ΚΑΙ PARK (2001)	59
ΕΞΙΣΩΣΗ 7: ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΚΑΝΟΝΙΚΩΝ ΔΕΔΟΥΛΕΥΜΕΝΩΝ	83
ΕΞΙΣΩΣΗ 8: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	86
ΕΞΙΣΩΣΗ 9: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	164

Παραρτήματα

- I. Επικυρωμένο Ερωτηματολόγιο έρευνας κεφαλαίου 3: «Η επίδρασης πανδημίας COVID-19 στο ελεγκτικό επάγγελμα».

Σε ποιο βαθμό (από 1 έως 5) η ελεγκτική σας εταιρεία, όσον αφορά τη διαχείριση της πανδημίας:

- A1.1 Παρείχε ένα ολοκληρωμένο σχέδιο δράσης εγκαίρως.
- A1.2 Το σχέδιο ήταν σαφές.
- A1.3 Παρείχε τα απαραίτητα μέτρα και εξοπλισμό προστασίας.
- A1.4 Παρείχε την απαραίτητη εκπαίδευση.
- A1.5 Παρείχε τον απαραίτητο εξοπλισμό για απομακρυσμένη εργασία (υλικό και λογισμικό).
- A1.6 Προσαρμόστηκε ικανοποιητικά στην πανδημία.

Λόγω της πανδημίας, ποια ήταν η μεταβολή στα παρακάτω (από 1 έως 5):

- A2.1 Ώρες εργασίας
- A2.2 Εισόδημα
- A2.3 Επίπεδο άγχους
- A2.4 Παραγωγικότητα
- A2.5 Ικανότητα τήρησης προθεσμιών
- A2.6 Επικοινωνία με συναδέλφους
- A2.7 Επικοινωνία με πελάτες

Ως αποτέλεσμα της πανδημίας, ποια ήταν η μεταβολή στα παρακάτω (από 1 έως 5):

- B1.1 Ο απαιτούμενος χρόνος ανάθεσης για κάθε πελάτη
- B1.2 Η ποσότητα των απαιτούμενων ελεγκτικών τεκμηρίων
- B1.3 Η ποιότητα των απαιτούμενων ελεγκτικών τεκμηρίων
- B1.4 Οι αμοιβές ελέγχου
- B1.5 Η συνολική ποιότητα του ελέγχου

Πώς αναμένεται να επηρεάσει η πανδημία τα παρακάτω στο μέλλον (από 1 έως 5):

- B2.1 Ο απαιτούμενος χρόνος ανάθεσης για κάθε πελάτη
- B2.2 Η ποσότητα των απαιτούμενων ελεγκτικών τεκμηρίων
- B2.3 Η ποιότητα των απαιτούμενων ελεγκτικών τεκμηρίων
- B2.4 Οι αμοιβές ελέγχου
- B2.5 Η συνολική ποιότητα του ελέγχου
- B2.6 Η συχνότητα αλλαγής ελεγκτικής εταιρείας

Πώς αναμένεται να μεταβληθεί ο κίνδυνος ουσιώδους ανακρίβειας στους παρακάτω λογαριασμούς (από 1 έως 5):

- B10.1 Πάγια στοιχεία
- B10.2 Αποθέματα

- B10.3 Απαιτήσεις
- B10.4 Ταμειακά διαθέσιμα
- B10.5 Δάνεια
- B10.6 Προμηθευτές
- B10.7 Φόροι – Ασφαλιστικοί οργανισμοί
- B10.8 Έσοδα
- B10.9 Έξοδα
- B10.10 Αξιολόγηση της συνέχισης δραστηριότητας (going concern)

Πώς επηρεάστηκε η ποιότητα των ελεγκτικών τεκμηρίων από κάθε διαδικασία (από 1 έως 5):

- C1.1 Απογραφή αποθεμάτων
- C1.2 Αξιολόγηση εσωτερικού ελέγχου
- C1.3 Έλεγχος παραστατικών
- C1.4 Συμφωνίες (π.χ. μητρώο παγίων με λογαριασμούς κ.λπ.)
- C1.5 Αξιολόγηση λογιστικών εκτιμήσεων (απομειώσεις κ.λπ.)
- C1.6 Αξιολόγηση της καταλληλότητας των λογιστικών πολιτικών
- C1.7 Τελικές συμφωνίες οικονομικών καταστάσεων
- C1.8 Επιβεβαιώσεις από τρίτους (πελάτες, προμηθευτές κ.λπ.)
- C1.9 Αξιολόγηση της συνέχισης δραστηριότητας
- C1.10 Μεταγενέστερα γεγονότα

Σε ποιο βαθμό τα παρακάτω μέσα συνέβαλαν στο ελεγκτικό έργο (από 1 έως 5):

- C3.1 Drones
- C3.2 Ρομποτικά συστήματα τηλεχειρισμού
- C3.3 Εξ αποστάσεως συνεντεύξεις
- C3.4 Ζωντανές περιηγήσεις μέσω κινητών συσκευών
- C3.5 Έλεγχος εγγράφων μέσω σάρωσης
- C3.6 Έγγραφα που ελήφθησαν ταχυδρομικά
- C3.7 Εξ αποστάσεως παρουσία σε απογραφές

Πώς θα αντιμετωπιστούν οι επιπτώσεις της πανδημίας στις οικονομικές καταστάσεις στη μετά-πανδημική περίοδο (από 1 έως 5):

- D6.1 Οι εταιρείες θα προσαρμοστούν και δεν θα προκύψουν θέματα που να οδηγούν σε τροποποίηση της ελεγκτικής έκθεσης
- D6.2 Οι επιστολές διαβεβαίωσης της διοίκησης θα περιλαμβάνουν περισσότερα θέματα
- D6.3 Θα υπάρξει αύξηση θεμάτων έμφασης
- D6.4 Θα υπάρξει αύξηση θεμάτων που οδηγούν σε τροποποίηση της ελεγκτικής έκθεσης
- D6.5 Θα υπάρξει αύξηση ελεγκτικών εκθέσεων με αρνητική γνώμη
- D6.6 Θα υπάρξει αύξηση ελεγκτικών εκθέσεων με αδυναμία έκφρασης γνώμης

Σημείωση: Το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει επίσης δημογραφικές ερωτήσεις, τα βασικά αποτελέσματα των οποίων παρουσιάζονται στη σελίδα 105.

II. Ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο έρευνας κεφαλαίου 3: «Η επίδρασης πανδημίας COVID-19 στο ελεγκτικό επάγγελμα».

A. Δημογραφικά στοιχεία

1. Ηλικία

*Σε έτη

2. Επιλογή εκπαιδευτικού επιπέδου

*(Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μία απαντήσεις)

- Πτυχίο (Bachelor)
- Ακαδημαϊκό Μεταπτυχιακό δίπλωμα (Master's)
- Διδακτορικό (PhD)
- Μεταδιδακτορικό
- Επαγγελματική πιστοποίηση ACCA, JES, ACA
- Επαγγελματική πιστοποίηση ΙΕΣΟΕΛ
- Άλλο

4. Είναι το πρώτο σας πτυχίο σχετικό με τα οικονομικά;

*π.χ. απαντάτε ναι εάν το πρώτο πτυχίο ήταν στη χρηματοοικονομική, λογιστική, οικονομικές επιστήμες και όχι εάν το πρώτο πτυχίο ήταν π.χ.

- Ναι
- Όχι

5. Πόσα χρόνια εμπειρίας έχετε στο ελεγκτικό επάγγελμα;

*Σε έτη

6. Φύλο

*(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)

- Γυναίκα
- Άνδρας
- Άλλο

7. Από ποιους από τους παρακάτω κλάδους προέρχεται η πελατιακή σας βάση;

*(Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μία απαντήσεις σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)

- Τράπεζες και χρηματοοικονομικές υπηρεσίες
- Ασφάλειες
- Ναυτιλία
- Εμπορικός κλάδος
- Βιομηχανικός κλάδος
- Δημόσιος τομέας
- Άλλο

8. Σε πόσες ελεγκτικές εταιρείες έχετε εργαστεί στο ελεγκτικό τμήμα;

9. Δηλώστε το όνομα της ελεγκτικής εταιρείας στην οποία απασχολείστε αυτή τη στιγμή.

10. Το μέγεθος των πελατών σας αφορά κυρίως οντότητες:

*(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)

- Πολύ μικρές
- Μικρές
- Μεσαίες
- Μεγάλες

B. Εργασιακό και οργανωσιακό περιβάλλον

1. Η ελεγκτική σας εταιρεία, όσον αφορά την αντιμετώπιση της πανδημίας, σε ποιο βαθμό:

1.1 παρέδωσε ένα ολοκληρωμένο σχέδιο δράσης εγκαίρως;*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

1.2 Ήταν το σχέδιο σαφές;*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

1.3 παρείχε τα απαραίτητα προστατευτικά μέτρα και εξοπλισμό;*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

1.4 παρείχε την απαραίτητη εκπαίδευση;*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

1.5 παρείχε τον απαραίτητο εξοπλισμό για εξ αποστάσεως εργασία; (υλικό, λογισμικό)*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

1.6 ήταν ικανοποιητική η προσαρμογή της εταιρείας στην πανδημία;*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

2. Λόγω της πανδημίας:

2.1 Οι ώρες εργασίας σας;*

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Μειώθηκαν πολύ
- Μειώθηκαν λίγο
- Δεν επηρεάστηκαν
- Αυξήθηκαν λίγο
- Αυξήθηκαν πολύ

2.2 Το εισόδημά σας;*

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Μειώθηκε πολύ
- Μειώθηκε λίγο
- Δεν επηρεάστηκε
- Αυξήθηκε λίγο
- Αυξήθηκε πολύ

2.3 Το επίπεδο του άγχους σας;*

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Μειώθηκε πολύ
- Μειώθηκε λίγο
- Δεν επηρεάστηκε
- Αυξήθηκε λίγο
- Αυξήθηκε πολύ

2.4 Η παραγωγικότητά σας;*

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Μειώθηκε πολύ
- Μειώθηκε λίγο
- Δεν επηρεάστηκε
- Αυξήθηκε λίγο
- Αυξήθηκε πολύ

2.5 Η ικανότητά σας να τηρείτε τις προθεσμίες;*

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Μειώθηκε πολύ
- Μειώθηκε λίγο
- Δεν επηρεάστηκε
- Αυξήθηκε λίγο
- Αυξήθηκε πολύ

2.6 Η επικοινωνία με τους συναδέλφους σας;*

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Μειώθηκε πολύ
- Μειώθηκε λίγο
- Δεν επηρεάστηκε
- Αυξήθηκε λίγο
- Αυξήθηκε πολύ

2.7 Η επικοινωνία με τους πελάτες σας;*

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Μειώθηκε πολύ
- Μειώθηκε λίγο
- Δεν επηρεάστηκε
- Αυξήθηκε λίγο
- Αυξήθηκε πολύ

3. Τελικά, οι συνολικές επιπτώσεις της πανδημίας στο ελεγκτικό επάγγελμα θα είναι

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Πολύ αρνητικές
- Ελαφρώς αρνητικές
- Δεν θα έχουν καμία επίπτωση
- Ελαφρώς θετικές
- Πολύ θετικές

Γ. Οι επιπτώσεις της πανδημίας στους πελάτες

1. Προοπτικά, η ανταπόκριση των πελατών σας στην επιτόπια εργασία πεδίου (onsite fieldwork) ήταν
**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*
- Πολύ αρνητική
 - Αρνητική
 - Ουδέτερη
 - Θετική
 - Πολύ θετική
2. Σε σύγκριση με τους ελέγχους προ πανδημίας, δαπάνησαν οι πελάτες σας περισσότερους πόρους (π.χ. χρόνο, αναλώσιμα κ.λπ., εξαιρουμένων των αμοιβών ελέγχου);
**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*
- πολύ περισσότερους
 - λίγο περισσότερους
 - τους ίδιους
 - λίγο λιγότερους
 - πολύ λιγότερους
3. Ποια είναι η συνολική σας εκτίμηση σχετικά με τον βαθμό προσαρμογής των πελατών σας στην πανδημία;*
- Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.*

Δ. Πανδημία και ελεγκτικός σχεδιασμός

1. Ως αποτέλεσμα της πανδημίας:
- 1.1 Ο απαιτούμενος χρόνος απασχόλησης για τον πελάτη*
**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*
- Μειώθηκε πολύ
 - Μειώθηκε λίγο
 - Δεν είχε καμία επίπτωση
 - Αυξήθηκε λίγο
 - Αυξήθηκε πολύ
- 1.2 Ο όγκος των απαιτούμενων ελεγκτικών τεκμηρίων*
**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*
- Μειώθηκε πολύ
 - Μειώθηκε λίγο
 - Δεν είχε καμία επίπτωση
 - Αυξήθηκε λίγο
 - Αυξήθηκε πολύ
- 1.3 Η ποιότητα των απαιτούμενων ελεγκτικών τεκμηρίων*
**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*
- Μειώθηκε πολύ
 - Μειώθηκε λίγο
 - Δεν είχε καμία επίπτωση
 - Αυξήθηκε λίγο

- Αυξήθηκε πολύ
- 1.4 Το ύψος των ελεγκτικών αμοιβών*
- *(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*
- Μειώθηκε πολύ
 - Μειώθηκε λίγο
 - Δεν είχε καμία επίπτωση
 - Αυξήθηκε λίγο
 - Αυξήθηκε πολύ
- 1.5 Η συνολική ποιότητα του ελέγχου*
- *(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*
- Μειώθηκε πολύ
 - Μειώθηκε λίγο
 - Δεν είχε καμία επίπτωση
 - Αυξήθηκε λίγο
 - Αυξήθηκε πολύ
2. Πώς θα επηρεάσει η πανδημία στο μέλλον:
- 2.1 Τον απαιτούμενο χρόνο απασχόλησης για τον πελάτη;*
- *(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*
- Θα μειωθεί πολύ
 - Θα μειωθεί λίγο
 - Δεν θα επηρεαστεί
 - Θα αυξηθεί λίγο
 - Θα αυξηθεί πολύ
- 2.2 Τον όγκο των απαιτούμενων ελεγκτικών τεκμηρίων;*
- *(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*
- Θα μειωθεί πολύ
 - Θα μειωθεί λίγο
 - Δεν θα επηρεαστεί
 - Θα αυξηθεί λίγο
 - Θα αυξηθεί πολύ
- 2.3 Την ποιότητα των απαιτούμενων ελεγκτικών τεκμηρίων;*
- *(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*
- Θα μειωθεί πολύ
 - Θα μειωθεί λίγο
 - Δεν θα επηρεαστεί
 - Θα αυξηθεί λίγο
 - Θα αυξηθεί πολύ
- 2.4 Τις ελεγκτικές αμοιβές;*
- *(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*
- Θα μειωθούν πολύ
 - Θα μειωθούν λίγο
 - Δεν θα επηρεαστούν
 - Θα αυξηθούν λίγο
 - Θα αυξηθούν πολύ

2.5 Την συνολική ποιότητα του ελέγχου;*

*(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)

- Θα μειωθεί πολύ
- Θα μειωθεί λίγο
- Δεν θα επηρεαστεί
- Θα αυξηθεί λίγο
- Θα αυξηθεί πολύ

2.6 Την συχνότητα αλλαγής ελεγκτικών εταιρειών;*

*(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)

- Θα μειωθεί πολύ
- Θα μειωθεί λίγο
- Δεν θα επηρεαστεί
- Θα αυξηθεί λίγο
- Θα αυξηθεί πολύ

3. Ο κίνδυνος ουσιώδους ανακρίβειας στις οικονομικές καταστάσεις μετά την έναρξη της πανδημίας θα είναι:

*(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)

- Πολύ μικρότερος
- Μικρότερος
- Αμετάβλητος
- Μεγαλύτερος
- Πολύ μεγαλύτερος

4. Ο κίνδυνος ουσιώδους ανακρίβειας θα είναι μεγαλύτερος στις οικονομικές καταστάσεις των:

*(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)

- Πολύ Μικρών Οντοτήτων
- Μικρών Οντοτήτων
- Μεσαίων Οντοτήτων
- Μεγάλων Οντοτήτων
- Δεν επηρεάζεται από το μέγεθος

5. Ο κίνδυνος ουσιώδους σφάλματος θα είναι μεγαλύτερος στον κλάδο:

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

5.1 Τουρισμός*

5.2 Μεταφορές*

5.3 Κατασκευές*

5.4 Τράπεζες*

5.5 Υγεία*

5.6 Λιανικό Εμπόριο*

5.7 Εστίαση (Catering)*

5.8 Άλλο*

6. Πώς θα αλλάξει ο κίνδυνος ουσιώδους ανακρίβειας στους ακόλουθους λογαριασμούς;

6.1 Πάγια περιουσιακά στοιχεία*

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Θα μειωθεί πολύ
- Θα μειωθεί λίγο
- Δεν θα αλλάξει
- Θα αυξηθεί λίγο
- Θα αυξηθεί πολύ

6.2 Αποθέματα*

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Θα μειωθεί πολύ
- Θα μειωθεί λίγο
- Δεν θα αλλάξει
- Θα αυξηθεί λίγο
- Θα αυξηθεί πολύ

6.3 Απαιτήσεις*

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Θα μειωθεί πολύ
- Θα μειωθεί λίγο
- Δεν θα αλλάξει
- Θα αυξηθεί λίγο
- Θα αυξηθεί πολύ

6.4 Διαθέσιμα (Μετρητά) *

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Θα μειωθεί πολύ
- Θα μειωθεί λίγο
- Δεν θα αλλάξει
- Θα αυξηθεί λίγο
- Θα αυξηθεί πολύ

6.5 Δάνεια*

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Θα μειωθεί πολύ
- Θα μειωθεί λίγο
- Δεν θα αλλάξει
- Θα αυξηθεί λίγο
- Θα αυξηθεί πολύ

6.6 Προμηθευτές*

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Θα μειωθεί πολύ
- Θα μειωθεί λίγο
- Δεν θα αλλάξει
- Θα αυξηθεί λίγο
- Θα αυξηθεί πολύ

6.7 Φόροι - Ασφαλιστικοί οργανισμοί*

*(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)

- Θα μειωθεί πολύ
- Θα μειωθεί λίγο
- Δεν θα αλλάξει
- Θα αυξηθεί λίγο
- Θα αυξηθεί πολύ

6.8 Έσοδα*

*(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)

- Θα μειωθεί πολύ
- Θα μειωθεί λίγο
- Δεν θα αλλάξει
- Θα αυξηθεί λίγο
- Θα αυξηθεί πολύ

6.9 Έξοδα*

*(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)

- Θα μειωθεί πολύ
- Θα μειωθεί λίγο
- Δεν θα αλλάξει
- Θα αυξηθεί λίγο
- Θα αυξηθεί πολύ

6.10 Αξιολόγηση της συνεχιζόμενης δραστηριότητας (Going concern)*

*(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)

- Θα μειωθεί πολύ
- Θα μειωθεί λίγο
- Δεν θα αλλάξει
- Θα αυξηθεί λίγο
- Θα αυξηθεί πολύ

Ε. Αντιμετώπιση ελεγκτικών κινδύνων

1. Πώς επηρεάστηκε η ποιότητα των ελεγκτικών τεκμηρίων από κάθε διαδικασία;

1.1 Απογραφή αποθεμάτων*

*(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)

- Πολύ αρνητικά
- Λίγο αρνητικά
- Καθόλου
- Λίγο θετικά
- Πολύ θετικά

1.2 Αξιολόγηση εσωτερικού ελέγχου*

*(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)

- Πολύ αρνητικά
- Λίγο αρνητικά
- Καθόλου

- Λίγο θετικά
- Πολύ θετικά

1.3 Έλεγχος εγγράφων*

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Πολύ αρνητικά
- Λίγο αρνητικά
- Καθόλου
- Λίγο θετικά
- Πολύ θετικά

1.4 Συμφωνίες (π.χ. μητρώου παγίων με λογαριασμούς, κ.λπ.)*

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Πολύ αρνητικά
- Λίγο αρνητικά
- Καθόλου
- Λίγο θετικά
- Πολύ θετικά

1.5 Αξιολόγηση λογιστικών εκτιμήσεων (απομειώσεις κ.λπ.)*

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Πολύ αρνητικά
- Λίγο αρνητικά
- Καθόλου
- Λίγο θετικά
- Πολύ θετικά

1.6 Αξιολόγηση της καταλληλότητας των λογιστικών πολιτικών*

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Πολύ αρνητικά
- Λίγο αρνητικά
- Καθόλου
- Λίγο θετικά
- Πολύ θετικά

1.7 Τελικές συμφωνίες των οικονομικών καταστάσεων*

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Πολύ αρνητικά
- Λίγο αρνητικά
- Καθόλου
- Λίγο θετικά
- Πολύ θετικά

1.8 Επιβεβαιώσεις από τρίτους (πελάτες, προμηθευτές κ.λπ.)*

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Πολύ αρνητικά
- Λίγο αρνητικά
- Καθόλου
- Λίγο θετικά
- Πολύ θετικά

1.9 Αξιολόγηση της συνεχιζόμενης δραστηριότητας*

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Πολύ αρνητικά
- Λίγο αρνητικά
- Καθόλου
- Λίγο θετικά
- Πολύ θετικά

1.10 Μεταγενέστερα Γεγονότα*

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Πολύ αρνητικά
- Λίγο αρνητικά
- Καθόλου
- Λίγο θετικά
- Πολύ θετικά

2. Ποια από τα ακόλουθα εναλλακτικά μέσα απόκτησης ελεγκτικών τεκμηρίων έχετε χρησιμοποιήσει;

**(Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μία απαντήσεις σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Drone (Μη επανδρωμένα αεροσκάφη)
- Εξ αποστάσεως χειριζόμενα ρομποτικά συστήματα
- Εξ αποστάσεως συναντήσεις και συνεντεύξεις
- Ζωντανές βίντεο-περιηγήσεις από κινητές συσκευές
- Έλεγχος εγγράφων μέσω σάρωσης (scan)
- Λήψη ταχυδρομημένων εγγράφων
- Εικονική παρουσία σε απογραφές
- Κανένα από τα παραπάνω
- Άλλο

3. Πόσο συνέβαλαν τα παρακάτω μέσα στο ελεγκτικό έργο;

3.1 Drones;*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

3.2 Εξ αποστάσεως χειριζόμενα ρομποτικά συστήματα;*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

3.3 Εξ αποστάσεως συνεντεύξεις;*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

3.4 Ζωντανές βίντεο-περιηγήσεις από κινητές συσκευές;*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

3.5 Έλεγχοι εγγράφων μέσω σάρωσης (scan);*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

3.6 Λήψη ταχυδρομημένων εγγράφων;*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

3.7 Εξ αποστάσεως (εικονικές) παρουσίες σε απογραφές;*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

3.8 Άλλο;*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

ΣΤ. Έκθεση ελέγχου

1. Παρείχαν οι γνωστοποιήσεις των οικονομικών καταστάσεων της 31/12/2019 επαρκείς πληροφορίες σχετικά με τις ουσιώδεις επιπτώσεις της πανδημίας;

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

2. Στις εκθέσεις ελέγχου με αναφορά μετά την 31/12/2019, θα υπάρξει αύξηση στα ζητήματα που σχετίζονται με την παραδοχή της συνεχιζόμενης δραστηριότητας;

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Ναι, μεγάλη αύξηση
- Ναι, μικρή αύξηση
- Καμία αλλαγή
- Θα υπάρξει μικρή μείωση
- Θα υπάρξει μεγάλη μείωση

3. Θα υπάρξει αύξηση των θεμάτων που εγείρουν τροποποίηση των εκθέσεων ελέγχου με αναφορά μετά την 31/12/2019;

**(Επιλέξτε μία απάντηση σημειώνοντας το αντίστοιχο πεδίο)*

- Ναι, μεγάλη αύξηση
- Ναι, μικρή αύξηση
- Καμία αλλαγή
- Θα υπάρξει μικρή μείωση
- Θα υπάρξει μεγάλη μείωση

4. Στην εποχή μετά την πανδημία, θα περιέχουν οι επιστολές εκπροσώπησης της διοίκησης πρόσθετα θέματα;

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει πολύ λιγότερα και το πέντε σημαίνει πολύ περισσότερα.

5. Πώς θα αντιμετωπιστούν οι επιπτώσεις της πανδημίας στις οικονομικές καταστάσεις στην εποχή μετά την πανδημία;

5.1 Οι εταιρείες θα προσαρμοστούν και δεν θα προκύψουν θέματα που να εγείρουν τροποποίηση της έκθεσης ελέγχου*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

5.2 Οι επιστολές εκπροσώπησης της διοίκησης θα περιλαμβάνουν περισσότερα ζητήματα*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

5.3 Θα υπάρξει αύξηση στα θέματα έμφασης*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

5.4 Θα υπάρξει αύξηση στα θέματα που εγείρουν τροποποίηση των εκθέσεων ελέγχου.*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

5.5 Θα υπάρξει αύξηση στις εκθέσεις ελέγχου με αντίθετη γνώμη*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

5.6 Θα υπάρξει αύξηση στις εκθέσεις ελέγχου με αδυναμία έκφρασης γνώμης*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

5.7 Κανένα από τα παραπάνω*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

5.8 Άλλο*

Επιλέξτε έναν αριθμό από το ένα έως το πέντε. Το ένα σημαίνει καθόλου και το πέντε σημαίνει πολύ.

6. Παρακαλώ, αναφέρετε παρατηρήσεις και σχόλια σχετικά με το ερωτηματολόγιο και την έρευνα

III. Επιστολή πρόθεσης συμμετοχής στην έρευνα κεφαλαίου 3: «Η επίδρασης πανδημίας COVID-19 στο ελεγκτικό επάγγελμα».

Αξιότιμη Κυρία/Κύριε,

θα σας παρακαλούσαμε να αποστείλετε σε όλα τα μέλη του ελεγκτικού προσωπικού της εταιρείας σας, το παρών e-mail, που αφορά την συμπλήρωση ερωτηματολογίου έρευνας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Με τον τρόπο αυτόν θα συμβάλετε και εσείς, στην καλύτερη κατανόηση των επιπτώσεων που είχε η πανδημία στο ελεγκτικό επάγγελμα.

Σας ευχαριστούμε εκ των προτέρων.

Το παρόν ερωτηματολόγιο αποτελεί μέρος έρευνας που πραγματοποιείται με θέμα:

Η αντίληψη των Ορκωτών Ελεγκτών-Λογιστών για τις επιπτώσεις της υγειονομικής κρίσης (COVID-19) στο επάγγελμα τους. Ο χαρακτήρας της έρευνας είναι αυστηρά επιστημονικός. Όλες οι πληροφορίες που θα συλλεχθούν από τους συμμετέχοντες, θεωρούνται άκρως εμπιστευτικές (σύμφωνα με Ν.Δ. 3627/ 1956, Ν.2392/1996) και θα εξασφαλίζει στους συμμετέχοντες πλήρη ανωνυμία. Σε κανένα σημείο της έρευνάς μας δεν θα γίνεται αναφορά σε πρακτικές ελεγκτών και ελεγκτικών εταιρειών. Όλα τα δεδομένα που θα συλλεχθούν, θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο στα πλαίσια της εν λόγω ακαδημαϊκής έρευνας. Ιδιαίτερα πολύτιμη είναι η και δική σας συμβολή και παρακαλούμε να διαθέσετε τα λίγα λεπτά που απαιτούνται για να συμπληρώσετε το ερωτηματολόγιο που ακολουθεί.

Κάντε κλικ στον παρακάτω υπερσύνδεσμο για να οδηγηθείτε στο ερωτηματολόγιο

<https://ee.kobotoolbox.org/x/2eine3Re>

Σας ευχαριστούμε εκ των προτέρων για την συμμετοχή σας και σας παρακαλούμε να μας αποστείλετε ένα απαντητικό email με την ολοκλήρωση του ερωτηματολογίου στην παρούσα διεύθυνση.

Στη διάθεσή σας για οποιαδήποτε πληροφορία ή διευκρίνιση στο e-mail: m.fasoulas@uoi.gr ή στο κινητό τηλέφωνο.

Με εκτίμηση

Η ερευνητική Ομάδα

IV. Νομοθεσία

Ελληνική νομοθεσία που αφορά άμεσα το επάγγελμα του Ορκωτού Ελεγκτή – Λογιστή.

Νόμος	Πλήρης τίτλος – ΦΕΚ
N. 3148/2003	Ίδρυση Επιτροπής Λογιστικής Τυποποίησης και Ελέγχων (ΕΛΤΕ) και λοιπές διατάξεις. ΦΕΚ Α΄ 136/2003
N. 3693/2008	Εναρμόνιση με την Οδηγία 2006/43/EK σχετικά με τους υποχρεωτικούς ελέγχους ετήσιων και ενοποιημένων λογαριασμών, σύσταση συστήματος δημόσιας εποπτείας του ελεγκτικού επαγγέλματος και λοιπές διατάξεις. ΦΕΚ Α΄ 174/2008
N. 3919/2011	Αρχή της επαγγελματικής ελευθερίας – Κατάργηση αδικαιολόγητων περιορισμών στην πρόσβαση και άσκηση επαγγελμάτων. ΦΕΚ Α΄ 32/2011
N. 4308/2014	Ελληνικά Λογιστικά Πρότυπα, συναφείς ρυθμίσεις και άλλες διατάξεις. ΦΕΚ Α΄ 251/2014
N. 4449/2017	Υποχρεωτικός έλεγχος ετήσιων και ενοποιημένων χρηματοοικονομικών καταστάσεων, δημόσια εποπτεία του ελεγκτικού έργου και λοιπές διατάξεις. ΦΕΚ Α΄ 7/2017

Ευρωπαϊκές νομοθετικές πράξεις που αφορούν άμεσα το επάγγελμα του Ορκωτού Ελεγκτή – Λογιστή.

Πράξη	Πλήρης τίτλος
Οδηγία 2006/43/EK	Σχετικά με τους υποχρεωτικούς ελέγχους των ετήσιων και ενοποιημένων λογαριασμών
Οδηγία 2014/56/ΕΕ	Τροποποίηση της Οδηγίας 2006/43/EK σχετικά με τον υποχρεωτικό έλεγχο των ετήσιων και ενοποιημένων οικονομικών καταστάσεων
Κανονισμός (ΕΕ) 537/2014	Ειδικές απαιτήσεις για τον υποχρεωτικό έλεγχο οντοτήτων δημοσίου ενδιαφέροντος και κατάργηση της Απόφασης 2005/909/EK